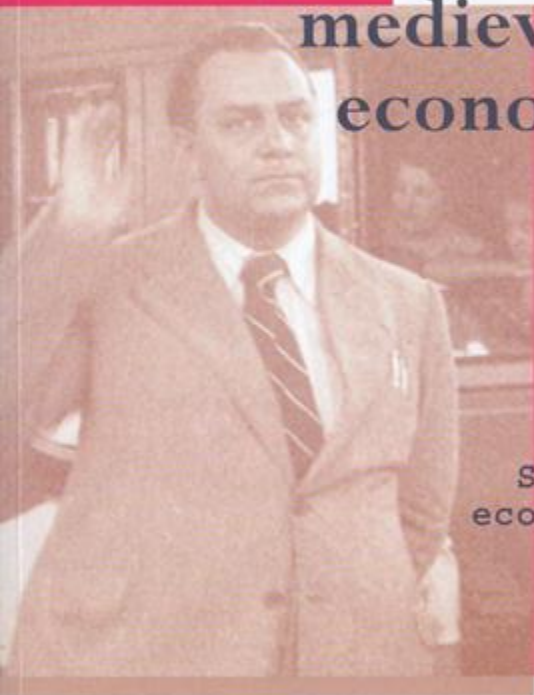

Mircea Vulcănescu

«Spre un nou
medievalism
economic»

Scrieri
economice

compania

Mircea Vulcănescu

«Spre un nou
medievalism
economic»

Mircea Vulcănescu

«Spre un nou
medievalism
economic»

Scrieri
economice

Ediție îngrijită de Marin Diaconu

Cuvînt înainte de Toma Roman

compania

Machetă și realizare : compania

Coperta I : Mircea Vulcănescu la 10 septembrie 1937,
înainte de a lua trenul spre Paris
(arhiva doamnei Măriuca Vulcănescu)

Culegere text : Anca Ropotă

Procesare text : Gabriela Cernușcă

Redactare : Adina Kenereș

Corectură : Mihaela Popescu

Procesare computerizată : Vlad Predescu
Bogdan Constantinescu

Tipărit la Print Multicolor Iași

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VULCĂNESCU, MIRCEA

« Spre un nou medievalism economic ».

Scrieri economice / Mircea Vulcănescu ; ed. îngrijită
de Marin Diaconu ; cuvânt înainte de Toma Roman. -
București : Compania, 2009

408 p. ; 20 cm

Index.

ISBN 978-973-7841-71-1

I. Diaconu, Marin (ed.)

II. Roman, Toma (pref.)

Cuprins

Revanșa târzie a lui Mircea Vulcănescu – cuvînt înainte de Toma Roman	7
Notă asupra ediției	14
Mircea Vulcănescu : Viața, coordonate spirituale și economice, repere bibliografice (1904-2009)	18
Spre un nou medievalism economic	45
Evoluția și tendințele economiei românești	122
Structura populației agricole românești	132
Gospodăria țărănească și problemele pe care le pune statisticienilor	141
Variațiunile ciclice ale producției românești	177
Bonurile de impozite ca mijloc de lichidare a datoriilor arierate ale statului	230
Împrumutul intern al statului român	238
Balanța comercială a României	243

Carteluri, politică liberală și dictatură economică	245
Bugetul normal al României și bugetul exercițiului 1934-1935	250
Cuvinte de « Bun găsit »	258
Cuvinte de « Rămas bun »	261
La aniversarea « Prezentului »	271
Expoziția-tîrg a industriei românești	276
Însemnări pentru industrializarea României	279
Perspectivile industrializării României și excedentul populației agricole românești	291
Între Londra și Washington	300
Economia mondială în anul 1936	322
Perspectivă internațională	335
Locul României în economia mondială	340
Economia de război	345
Un articol asupra noului buget ?	376
Cuvînt de despărțire pentru generalul Stoenescu	385
Problemele economiei românești după al doilea război mondial	392
Indice de nume	403

Revanșa târzie a lui Mircea Vulcănescu

Despre originalitatea gândirii lui Mircea Vulcănescu și rolul său în formarea strălucitei « tinere generații »* interbelice s-a scris și se va mai scrie. La mai bine de 100 de ani de la naștere, omul continuă să uimească. În toate domeniile în care s-a implicat, Mircea Vulcănescu « n-avea măsură », își amintește C. Noica.**

Într-o lume normală – cum n-a fost lumea « sîngerosului secol XX » –, gînditorul ar fi fost un firesc « șef de școală », lucrările sale s-ar fi bucurat de numeroase ediții, textele i-ar fi fost îndelung comentate și interpretate. O soartă nemiloasă, care și-a pus pecetea asupra majorității colegilor și colaboratorilor lui Mircea Vulcănescu, a făcut ca în urma lui să rămînă doar *texte* și *amintiri despre*, toate dînd la iveală un fel de *uomo universale*, un gînditor complet, capabil de o metodică iscodire a lumii sale, dar posedînd și intuiția profundă, surprinzătoare a esențelor ei. « Avea ceva din ceea ce spunea Guicciardini despre Savonarola : cînd vorbea filosofie, părea că se naște din el », observa Noica în aceleași amintiri. Dar Mircea Vulcănescu nu era doar filosof. Alături de Dimitrie Gusti, a fost unul dintre întemeitorii Școlii monografice de la București și articolele sale sociologice arată că era un observator extrem de avizat al realității sociale de la noi. În sociologia românească au rămas cu opere mulți dintre colaboratorii lui Gusti (H.H. Stahl, T. Herseni, A. Golopenția ș. a.), unii au supraviețuit « sub vremi », au putut să încheie cercetări,

* Vezi Mircea Vulcănescu – « *Tînăra generație* », *Crize vechi în haine noi*, Editura Compania, București, 2004.

** C. Noica – « Amintiri despre Mircea Vulcănescu », în *Mircea Vulcănescu. Pentru o nouă spiritualitate filosofică*, Editura Eminescu, București, 1992, p. 5.

să lase în urmă lucrări « rotunjite » în laboratoarele maturității. Vulcănescu a lăsat « scrieri », fragmente, și asta nu doar pentru că destinul său a fost tragic. « Ceea ce totuși îl trăgea în jos din absolutul său era și ceea ce îl prefăcea într-o binefacere pentru alții : capacitatea sa de a renunța la creativitatea activă pentru o formă de creativitate reactivă », mai notează C. Noica.

Mircea Vulcănescu re-acționa, într-adevăr, la toate provocările epocii sale, căuta soluții pentru situațiile problematice, elabora proiecte. Juristul, eticianul sau economistul care a fost era mereu « în priză », căuta să înțeleagă și să prevină efectele « vremilor ». Vremuri, cum se știe, tulburi, de restriște, în care crizele, confruntările, războaiele s-au succedat într-un vârtej amețitor, afectând comunități și indivizi, impulsționând sau frângând destine — în vârtej a fost prins, de altfel, chiar Vulcănescu. Gînditorul capabil să conducă o generație nu putea sta deoparte. Mircea Vulcănescu era gata să coboare oricînd din « eterul culturii » pe solul dur al realității sociale ori economice, răspunzînd unui impuls irepresibil : « impulsul de a sluji ». Prietenul și colegul lui de generație Constantin Noica o spune prea bine : « Nu numai capacitatea sa de a intra în gîndul altora și de a-i salva îl trimitea în afară [...], ci și convingerea că sîntem datori țării mai puțin cu afirmații personale, oricît de strălucite, cît cu o bună administrație. »*

Noica se miră că un om atît de « dotat » pentru ale spiritului se lăsa acaparat de servituțile concretului, ale materiei. Pentru un om capabil de a inventa și de a se inventa, tentația « administrativului » însemna o trădare, o abdicare de la vocație, o dovadă de « slăbiciune ». Pentru majoritatea membrilor grupului Criterion, a face « cultură mare » (cultură superioară, angajată sau liberă) era o datorie patriotică și o « investiție » în viitorul țării. Pentru Mircea Vulcănescu și pentru alți cîțiva din « tînăra generație », această datorie era una concretă, directă, trăită în prezentul țării. România Mare, abia născută după pustiitorul război mondial (1914-1918), avea nevoie, ca să propășească, de o bună pătură de funcționari publici superiori, în stare, prin competență și strictețe, să facă lucrurile să meargă bine.

* C. Noica — *op. cit.*, p. 7

De ce n-a urmat, aşadar, Mircea Vulcănescu destinul celorlalți « criterioniști », de ce nu s-a realizat în « cultura superioară », cînd avea toate datele s-o facă ? Nu doar Noica, ci și Eliade, Cioran, Ionescu, Botta ș. a. au remarcat imensul potențial creator al « făuritorului de proiecte ». Ce l-a împins deci pe strălucitul elev al lui Nae Ionescu să renunțe la construcția metafizică încheiată, la opera teoretică în genere, pentru a se înscrie, ca funcționar, în « administrativ » ? Instinctul sau impulsul de a *sluji* ? Vulgarele nevoi materiale ? Să fi simțit Mircea Vulcănescu datoria de a administra, una asemănătoare cu cea care-i împingea pe nobilii englezi să plece, generație după generație, să civilizeze India ? « Bunicul meu, spunea el, a fost agent fiscal la țară, tatăl meu a ajuns secretar la Finanțe, eu am urcat pînă la treapta de subsecretar de Stat. »*

Privind în urmă, putem constata că o astfel de « datorie » au simțit și alți colegi de generație, mai puțin cunoscuți decît creatorii de « cultură superioară ». N. Georgescu-Roegen, V. Rădulescu-Pogoneanu, C. Enescu și-au urmat și ei instinctul de a *sluji* integrîndu-se în administrația statului, mobilizîndu-se pentru rezolvarea problemelor ei curente. Cu toții au elaborat proiecte, au căutat soluții la dificultățile de moment, au încercat să schimbe relele obiceiuri ale unei funcționări formate în pripă într-o țară tînră, în care modernizarea și tranziția nu reușeau să elimine reflexele bizantine și balcanice. Proiectele și construcțiile teoretice datorate lui Vulcănescu și companionilor lui într-ale « administrativului » aveau un temelie profund, realmente patriotic : acela că viitorul, în care « cultura superioară » investește și pe care îl luminează, nu se poate clădi fără un prezent cumsecade, obținut prin transformări de esență.

Suficiența absolutismului comunist, dogmatismul său doctrinar în « citirea » realității concrete ne-a obișnuit (și obligat) să ne refugiem în cultura superioară, în cultura trecutului « revalorificată ». După obsedantul deceniu al negaționismului proletcultist însă, pînă și regimul care l-a ucis pe Vulcănescu și i-a constrîns la exil sau la tăcere pe alți membri ai generației lui a

* *Idem.*

înțeles că fără valorile (filtrate și cenzurate) impuse de epoca interbelică, cultura românească – « specificul național », cum i se spunea – nu poate supraviețui. Treptat, timid, producătorii de « cultură înaltă » au reapărut astfel în spațiul vieții publice. Pentru regimul comunist, « revalorificarea trecutului » era și o supapă potrivită pentru surdele nemulțumiri sociale. Comuniștii nu au « revalorificat » însă decât parțial, și nu au făcut-o decât după ce contribuțiile economiștilor, juriștilor sau chiar sociologilor interbelici au căpătat recunoaștere în alte orizonturi simbolice. Un Mihail Manoilescu, un N. Georgescu-Roegen au fost reeditați sau editați, folosind aceeași zgîrcită grilă selectivă, după ce scrierile lor au fost propulsate în circuitul internațional al valorilor de admirație și continuatorii lor de aiurea. Închistat în propria-i dogmă economică, regimul comunist din România nu avea nevoie de soluții administrative, de proiecte economice și sociale originale.

Scrierile din domeniu ale lui Mircea Vulcănescu i-au împărțășit destinul tragic. Textele sale economice nu au fost reeditate înainte de 1989. De altfel, autorul lor nu le-a « rotunjit » niciodată într-o carte. Articolele și broșurile economice pe care le-a publicat, manuscrisele sale pe teme economico-sociale ar fi rămas, probabil, în colbul arhivelor sau s-ar fi pierdut dacă efortul admirabil al lui Marin Diaconu nu s-ar fi finalizat prin repunerea lor în circulație. Până la aceste « reluări » recente a predominat impresia de *ne-terminare*, de împrăștiere sterilă a gândirii vulcănesciene, care i-a însoțit și contribuția metafizică, « opera » culturală în ansamblu. Așa cum această impresie s-a risipit în ceea ce-l privește pe filosoful și eticianul Vulcănescu prin publicarea în totalitate (prin grija aceluiași Marin Diaconu) a lucrărilor de specialitate, ea va dispărea și în cazul *economistului*, al teoreticianului posibilităților de relansare economică a României în tranziția ei interbelică. Funcționarul de stat serios și aplicat, înaltul administrator care a fost Mircea Vulcănescu a reușit și în această « întreprindere » în care experiența, dar și cunoașterea critică a doctrinelor economice ale epocii și-au spus cuvântul.

« Spre un nou medievalism economic » dezvăluie un profesor în economie extrem de coerent, informat și re-activ la conjuncturile traversate de România într-o lume în schimbare. Primul război

mondial îi permisesese Vechiului Regat să reunească toate provinciile românești într-un stat național, suveran și unitar. Făurirea României Mari nu a fost însă deloc ușoară. La suferințele provocate de război se adăugau problemele spinoase ale armonizării unor spații în care etnicitatea și spiritualitatea comune nu excludeau forme de organizare diferite, comportamente nuanțate, atitudini și finalități distincte. Pe scurt, pe umerii unei țări abia conectate la Europa — căci România Mică era încă un « stat tînăr » —, Marea Unire din 1918 a pus și un alt proces tranzitoriu : un galop vizînd standardizarea socială și economică, regrouparea claselor și categoriilor, uniformizarea juridică și, nu în cele din urmă, reconstrucția psiho-sociologică. Dificultățile interne inerente aveau parte de un context extern complicat de schimbarea centrelor civilizaționale, de reorientarea fluxurilor economice europene și mondiale, de crizele postbelice, culminînd cu Marea Criză Economică Mondială (1929-1933), și de amenințările din imediata apropiere. Într-o perioadă atît de tulbură, noua Românie trebuia să acționeze rapid pentru a rezista presiunilor de tot felul. Independența deplină presupunea, în situația geopolitică dată, realizarea unei minime autarhii economice, o dezvoltare industrial-agrară care să pună țara la adăpost de zdruncinările datorate răsturnărilor de alianțe politice, schimbărilor de regim din metropolele continentale și mondiale. Cu alte cuvinte, România avea nevoie de *soluții* și strategii de aplicare a lor în plan social și economic. Iar asumarea soluțiilor și strategiilor presupunea o anume solidaritate a elitelor, căci numai o voință politică unitară permitea « saltul » asigurator în fața unui viitor imediat plin de amenințări.

Citind textele economice ale lui Mircea Vulcănescu, ești izbit de uluitoarea lor *actualitate*. Dacă face abstracție de datele concrete ale momentului, lectorul cel mai obiectiv și-ar putea spune că, în privința României, aproape nimic nou nu este sub soare. După deceniile de paranteză istorică ale comunismului, țara se află iar în *tranzitie* : comportamentele și reacțiile economice, pervertite sub totalitarism, sînt încă departe de cele ale lumii occidentale, manifestările clasei politice sînt în continuare egoiste și balcanice, iar nevoia de « o bună pătură de funcționari superiori » este la fel de actuală ca în perioada interbelică. Chiar

și contextul, deși aparent schimbat prin aderarea la UE și la NATO, dar și în urma procesului de globalizare, se poate vădi, în ultimă instanță, amenințător pentru stabilitatea unei țări ce nu și-a găsit totuși, se pare, nici deplina identitate și nici auto-suficiența economică. În situații asemănătoare se recomandă, îndeobște, soluții asemănătoare. Cele ale economistului Mircea Vulcănescu sînt rezultatul unei reflecții profunde și obiective, lipsită de tulburarea cauzată de angajări ideologice sau *parti-pris*-uri politice. Economisții și strategii economici ar trebui, din această perspectivă, să se aplece asupra lor, renunțînd la a mai prelua de-a gata așa-zise modele universal valabile. În România, finalizarea tranziției nu este doar o chestiune materială, limitată la atragerea unor fonduri investiționale și utilizarea lor judicioasă, ci și o problemă de schimbare a psihologiei sociale, de reconstrucție a ceea ce obișnuim să numim *forma mentis*.

După Mircea Vulcănescu, orientarea spre « un nou medievalism economic », adică întoarcerea la o economie în care oferta și cererea să nu mai funcționeze asincronic, provocînd crizele ciclice legate de creditare, acoperire monetară, supraproducție – cu efecte sociale previzibile –, ține de o evoluție în « serie lungă », seculară a fenomenului economic, pe care globalizarea – presimțită încă de atunci – o amorsează. Marea Criză Economică interbelică, de o amploare similară cu aceea pe care o cunoaște acum economia mondială, a modificat radical datele procesului capitalist de extindere. Limitarea piețelor, dezvoltarea industriilor autohtone din țările încă subdezvoltate și creșterea potențialului agrar al țărilor « de top », însoțite de accentuarea problemelor demografice, au impus nu numai noi strategii manageriale, ci și eforturi pentru a obține o planificare și previziuni cît mai riguroase. Aceste eforturi trec inevitabil prin reducerea spațiului de manevră al posesorilor de capital și printr-un dirijism etatist atent calculat. Vulcănescu pare să fie adeptul unor formule de intervenționism economic de tip marxist sau keynesian, dar, în fapt, el încearcă să realizeze calea spre echilibru a procesului prin armonizarea « seriilor scurte », sezoniere și conjuncturale, cu « seria lungă », seculară. Soluțiile propuse de el României în situația de atunci sînt exemplare și, *mutatis mutandis*, încă valabile.

Pentru România, diagnoza vulcănesciană este, practic, exactă. Potențialul agrar al țării s-a prăbușit, iar industria petrolului și gazelor este aproape de epuizare. Țara, odinioară «eminentement agricolă», importă produse alimentare, își vinde pe redevențe minime resursele energetice, are o industrie învechită (un «morman de fiare vechi») și prost concepută. Iar corupția și lipsa acelei «pături de buni funcționari» face restul. Dacă nu ar avea conotații tragice, un articol precum cel intitulat «Carteluri, politică liberală și dictatură economică» ar putea fi luat drept o ironie la ceea ce se întâmplă acum în România. «Moștenitori ai tranziției lui Vintilă Brătianu – scrie, de exemplu, Mircea Vulcănescu –, liberalii nu uită că scopul esențial al stăpînirii politice este dobîndirea de avantagii economice cu ajutorul organizației de stat.» Nu mai vorbesc de drama satului românesc, descrisă cu o uimitoare precizie, și de soluțiile viabile propuse pentru propășirea lui prin blocarea procesului de pulverizare a proprietății și urbanizare. Extrem de interesante sînt și proiectele legate de industrializare la nivelul resurselor țării și de reorientarea fluxurilor ei de schimb prin politici de vecinătate adecvate. Actualitatea scrierilor economice ale lui Mircea Vulcănescu este evidentă. Iar pe măsură ce citești, cauza pentru care el a renunțat în mare parte la angajarea în «cultura superioară» devine tot mai limpede.

Trebuie, în final, remarcat și densul efort *metodologic* al cercetătorului: veritabil om de știință, Mircea Vulcănescu nu operează decît cu metode de cercetare sigure, cu indici și indicatori susceptibili de confirmare intersubiectivă. Textele lui, impecabile prin logică, soliditatea argumentației, fermitatea concluziilor, sînt adevărate *modele de cercetare*, la care orice specialist în domeniu ar trebui să se raporteze. Mircea Vulcănescu și colegii lui din «administrativ», proveniți, alături de el, din «tînăra generație», pot fi socotiți în planul științei economice la fel de valoroși și originali precum partenerii lor din epocă, realizați în aparent mai spectaculoasă «cultură superioară». Restituirea operei economice a lui Mircea Vulcănescu este încă un pas spre recuperarea valorilor de care, uneori împotriva voinței ei, România s-a păgubit.

Toma Roman

Notă asupra ediției

Ideea alcătuirii unui volum conținând scrierile economice ale lui Mircea Vulcănescu s-a înfiripat în urmă cu mai bine de două decenii. În vara lui 1985, într-o discuție cu doamna Mărgărita Vulcănescu, la care am luat parte alături de Zaharia Balinca, s-a hotărât să nu facem o ediție cu texte publicabile în acei ani – indiferent de domeniu –, ci să încercăm editarea tuturor scrierilor, urmînd o structură tematică; începutul voiam să-l facem cu Dimensiunea românească a existenței – titlu sub care să reunim principalele scrieri filosofice, de istorie și critică culturală. Din toamna lui 1985 pînă în aceea a lui 1989 am tot lucrat la un amplu volum (de cca 800 de pagini), pe care Editura Eminescu a reușit să-l includă în planul de apariții al colecției « Biblioteca de filosofie a culturii » pe anul 1989. Gata pentru tipar în toamna lui 1989, volumul avea să fie amplificat pînă la sfîrșitul lui martie 1990, ajungînd la cca 1 200 de pagini. De-atunci s-au făcut simțite alte dificultăți decît cele ideologice ale anilor '80, și anume cele de ordin economico-finanțiar ale economiei capitaliste ce abia înmugurea. Manuscrisul a trebuit să fie fragmentat și a apărut în trei volume, în anii 1992, 1994 și 1996.

De-a lungul a 15 ani, s-au tipărit — în multe volume — aproape toate scrierile filosofice, sociologice și culturale ale lui Vulcănescu. Mai puțin sau deloc cunoscute sînt scrierile sale economice. Acestea sînt texte de doctrină economică, de sociologie economică, de economie concretă sau de viață economică și financiară. Unele sînt părți din Memorandumuri pe care guverne ale României din anii '30 le-au prezentat la Liga Națiunilor ori la reuniuni internaționale.

În urmă cu cîțiva ani, am reușit să adun cca 1 000 de pagini de scrieri economice vulcănesciene, vizînd o integrală a lor. Înainte de apariția acesteia, volumul de față fixează cîteva repere, propunînd o selecție de importante lucrări, de la « Spre un nou medievalism economic » la « Introducerea » la teza de doctorat, la care Mircea Vulcănescu a revenit în toamna lui 1944 (după ce căzuse guvernul lui Ion Antonescu, al cărui membru a fost, între ianuarie 1941 și august 1944, în calitate de subsecretar de stat al ministerului de Finanțe).

Sînt aici studii de doctrină economică, de sociologie economică și articole despre viața economică reală, concretă a momentului interbelic. Selecția a fost operată de Editura Compania, care a alcătuit și structura tematică a cărții. Textele ni-l revelă pe economistul Mircea Vulcănescu, în care îl recunoaștem totuși și pe filosoful, sociologul și moralistul (era asistent universitar de etică) Vulcănescu. Unele studii au fost concepute pentru reviste de specialitate, altele au fost redactate pentru conferințe publice, în cadrul unor grupuri de specialiști sau pentru publicul larg. Adesea, conferințele erau rostite liber. Există și articole scrise pentru anume publicații, la inițiativa autorului ori la solicitarea redacțiilor respective. Nu lipsesc cîteva cuvîntări, ocazionate de instalarea lui Mircea Vulcănescu ca director general al Direcției Vămirilor, de plecarea din acest post sau de ieșirea din funcție a unui ministru.

Sub aspect publicistic, sînt reunite aici trei categorii de texte : unele au fost tipărite în publicații de specialitate ori în reviste culturale, în cotidiene ale anilor '30 ; altele au fost publicate ca inedite în anii '90 ori în primii ani 2000 ; cîteva sînt inedite. Notele de la sfîrșitul fiecărui text dau seamă de originea lui, furnizînd și alte explicații pe care le-am considerat necesare, fără a ținti însă un aparat exhaustiv, specific unei ediții critice.

Desigur, am lucrat cu textele din publicații, cu manuscrise și cu alte surse.

La transcrierea textelor, am ținut cont de principiile și normele aplicate la celelalte scrieri vulcănesciene. Iată doar cîteva exemple.

Am păstrat forme specifice comunicării din anii '20 și '30, precum : cele terminate în -țiune, -țiune, -siune, -ziune (explicațiune, condițiune, direcțiune, producțiune, accepciune, funcțiune, extensiune, invențiune, sugestione, legislațiune, restricțiune, speculațiune, concluziune, oscilațiune, considerațiune, argumentațiune, generațiune ș. a.) ; terminații genitive în -ei (predicei, firei, mașinei, aventurii, ordinii, pieței, dobînzei, acțiunii, scumpirii, lunei, fabricii, omenirii, politicii ș. a.) ; variante lexicale uzuale în acele decenii (cetitor, obicinui, vecinic, peisagiu, contimporan, strein, avantajiu, novembrie, salar, resfrînge, compt) ; variante specifice comunicării orale (osebit, cată, (să ne) puie) ; particularități ale autorului, unele avînd și o oarecare circulație în epocă (tutulor, todeauna, bursificare, bursabil, falș, economizare, planat, politicianizare, administrant, reagrarizare, întrebuițător, eticizare, semisecular, undecenal, independentizare, nesanționist, sovietizare, internaționalizare ș. a.) ; dubletele care-cari, trebuie-trebuie (nu în funcție de regula gramaticală a vremii, ci de forma scrisă ori tipărită) ; forme abandonate în ultima

jumătate de veac (politicește, psihologicește, economicește, industrialicește, cronologicește, biologicește, culturalicește, juridicește, militarește ș. a.). Desigur, multe dintre formele amintite alternează — uneori chiar în aceeași frază — cu forme corespunzătoare de azi.

Am actualizat unele forme franțuzite, precum *biurou*. Am unificat: *d-l* — când s-a folosit în forma abreviată; *d-voastră* — când n-a fost scris în întregime; *domnia-sa* — când a fost abreviat. Am transformat cel mai adesea pe *s* intervocalic în *z*, folosind formele actuale (*război*, *dezvoltare*, *dezinteres* etc.). Am scris însă peste tot « filosofie » și « sunt ». Mircea Vulcănescu a folosit doar aceste forme.

Expresiile în limba latină au fost traduse de Maria Crișan.

Îi adresez alese mulțumiri doamnei Măriuca Vulcănescu, care mi-a pus la îndemână manuscrisele vulcănesciene și m-a ajutat cu discreție.

Marin Diaconu

Mircea Vulcănescu

Viața, coordonate spirituale și economice,
reper bibliografice

1904-2009

- 1904 martie 3 Se naște, la București, Mircea Aurel
Vulcănescu, fiul lui Mihail Vulcănescu
(n. 1854, Pielești, județul Dolj) și al
Mariei (n. Tonescu, 1876, Slatina).
Copilăria și-o petrece în București.
- 1911 Preparat în particular, promovează
clasa I la Școala «Clementa».
- 1912 Preparat în particular, promovează
clasa a II-a la Școala «Cuibul cu
barză».
- 1913 Preparat în particular, promovează
clasa a III-a la Școala «Izvor».
- 1914 Promovează clasa a IV-a la Școala
«Lucaci» (primele două trimestre au
fost preparate în particular; în trimes-
trul al III-lea a frecventat cursurile).
- toamna Susține examen de admitere și este
înscriș la Liceul «Matei Basarab».

- 1915** **mai** Este premiat la concursul organizat de Societatea «Tinerimea Română» (pentru o lucrare de istorie). Absolvă clasa I gimnazială.
- 1916** Absolvă clasa a II-a gimnazială.
- toamna** Se înscrie în cercetășie și lucrează (în calitate de cercetaș) la Poșta Centrală (serviciul supravegherea știrilor). Înainte ca trupele germane să invadeze Bucureștiul, familia Vulcănescu se refugiază în nordul Moldovei, la Zvoriștea, județul Dorohoi.
- 1917** **ianuarie** Se stabilește, împreună cu tatăl, la Iași. Lucrează, cercetaș fiind, la cenzura militară. Se îmbolnăvește și este imobilizat la pat câteva luni. Pregătit în particular, promovează clasa a III-a gimnazială la Liceul Refugiaților de pe lângă Liceul Internat din Iași. Lucrează, în calitate de cercetaș, în spitale (telefonist, șef de detașament). Este înscris în clasa a IV-a gimnazială la Gimnaziul «Ștefan cel Mare» din Iași.
- 1918** Audiază cursuri la Universitatea din Iași (N. Iorga ș. a.). Promovează clasa a IV-a la Gimnaziul «Ștefan cel Mare» din Iași. Susține examenul de capacitate la Gimnaziul din Tecuci.
- toamna** Începe clasa a V-a la Liceul din Galați. Se mută la Liceul «Gh. Lazăr» din București (odată cu întoarcerea familiei în orașul natal).

- decembrie 29 În numele elevilor din Capitală, vorbește la adunarea populară din Piața Universității, organizată cu prilejul primirii delegației Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia (ia cuvîntul după Miron Cristea, I.G. Duca ș. a.).
- 1919 ianuarie La o societate culturală a elevilor prezintă conferința *Filosofia existenței*. Promovează clasa a V-a liceală.
- 1920 Preparat în particular, promovează clasa a VI-a la Liceul « Matei Basarab ».
- 1921 iarna La Universitate, audiază cursuri predate de Vasile Pârvan și Nae Ionescu. Preparat în particular, promovează clasa a VII-a la Liceul « Matei Basarab ». Susține bacalaureatul la Liceul « Mihai Viteazul ».
- toamna Se înscrie la Facultatea de Filosofie și Litere și la cea de Drept din București.
- 1922 mai « Accidentul de la Pasărea ». După vizitarea mănăstirii împreună cu colegii, barca cu care traversează lacul se răstoarnă. Reușește să salveze câțiva; se îneacă doi fii ai profesorului Constantin Ionescu de la Liceul « Gh. Lazăr ». Trece printr-o criză psihică. Se pun bazele Asociației Studenților Creștini din București – Mircea Vulcănescu capătă experiență la YMCA și YWCA. Este trimis la reuniuni studențești la Frankfurt am Main și Ostanda (Germania).

- decembrie** În timpul agitațiilor studențești antisemite, ia apărarea colegilor evrei.
- 1923 aprilie** Apare primul număr al *Buletinului A.S.C.R.* Scrie articolul de fond «Cuvinte pentru drum» (semnat A.S.C.R.) și un alt articol. Participă la campamentele (taberele) de la Rîmnicu Vîlcea și Cumpăna. Face armata la Școala Militară de Geniu din București (este coleg cu Belu Silber și Sabba Ștefănescu).
- 1924** Colaborează la *Buletinul A.S.C.R.* Scrie câteva lucrări filosofice. Este înrîurit de D. Gusti și Nae Ionescu. Este prieten în studenție și în A.S.C.R. cu Paul Sterian, Anina Rădulescu-Pogoneanu, Jenica Axente (căsătorită Costin-Deleanu), Margareta Niculescu (căsătorită Vulcănescu), Sergiu Condrea ș. a.
- 1925 ianuarie** Susține licența în filosofie cu lucrarea «Individ și societate în sociologia contemporană», pregătită sub îndrumarea lui D. Gusti.
- aprilie** Participă la prima campanie monografică desfășurată la Goicea Mare, organizată de Seminarul de sociologie al lui Gusti. Scrie un referat (singura mărturie scrisă cunoscută pînă acum) despre această campanie.
- vara** Susține licența la Facultatea de Drept din București.

- august** Se află la Geneva, la sediul Ligii Națiunilor, la cursuri de instruire organizate de Federația Universitară Internațională pentru Societatea Națiunilor (toamna publică o dare de seamă).
- octombrie** Se căsătorește cu Anina Rădulescu-Pogoneanu.
- noiembrie** Pleacă la Paris, împreună cu soția, fiecare pentru studii de specializare. Intenționează să susțină un doctorat în drept, specialitatea economică, și altul în sociologie. Se înscrie la Facultatea de Drept pentru studii de doctorat. Proiectează un ciclu de *Scrisori din Paris*, dintre care unele au fost publicate în țară iar altele au rămas în manuscris.
- 1926**
- 1927** Activează în cadrul cercului de studii religioase de pe lângă Biserica Ortodoxă Română din Paris și la cel al Asociației Studenților Creștini Ruși, condus de N.A. Berdiaev. Este secretar pentru studenții străini în cadrul Federației Franceze a Asociațiilor Creștine Studentești. Este redactor la Contenciosul societății de asigurări L'Abeille. Audiază cursul predat de profesorul Albert Aftalion.
- iunie 10** Se naște, la Paris, Elena-Maria Viorica (Vivi) Vulcănescu, prima fată a lui Mircea Vulcănescu.

- noiembrie** La seminarul de statistică economică al profesorului Albert Aftalion prezintă comunicarea « Introduction à l'étude des prix ». La Facultatea de Drept din Paris obține diploma de studii superioare de doctorat în științe economice și politice (necesară susținerii tezei de doctorat).
- 1928** La cercul interconfesional condus de Jacques Maritain rostește o conferință religioasă. Conferențiază și în alte cercuri religioase studentești.
- iulie** Se întoarce în țară.
- iulie-august** Participă la campania monografică de la Fundul Moldovei.
- octombrie** Începe să colaboreze la *Cuvîntul* (director: Nae Ionescu).
- noiembrie** Este încadrat ca asistent de sociologie și etică în catedra condusă de profesorul D. Gusti. Conferențiază la A.S.C.R.
- 1929** **mai 3** Este încadrat ca referent la Oficiul de studii al ministerului de Finanțe (pînă în 1935).
- iulie-august** Participă la campania monografică de la Drăguș, județul Făgăraș. Împreună cu Paul Sterian, cercetează cadrul psihologic al comunității satești.
- toamna** Deschide cursul de economie politică la Școala Superioară de Asistență Socială, proaspăt înființată (va ține cursul pînă în 1935). Colabo-

- 1930 rează la *Bulletin d'information de l'Office des Études Financières*.
- 1930 ianuarie 23 Într-o sală a Universității București, după un cuvînt inaugural rostit de D. Gusti, susține conferința *Societatea Națiunilor și economia mondială*. Participă la elaborarea Bugetului general al statului pe anul financiar 1930-1931.
- martie În cadrul ciclului de conferințe *Métode de prevedere în știința economică*, organizat de Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie, prezintă *Metodele americane de previziune economică* (conferință rezumată în Cuvîntul din 12 martie).
- martie-aprilie La Radio București, în cadrul emisiunii « Univesitatea Radio » (de curînd inaugurată), prezintă, în trei emisiuni, conferința *Filosofia românească*.
- aprilie Se căsătorește cu Margareta Ioana Niculescu (n. 1897), colegă de facultate, aseceristă, profesoară de franceză și filosofie.
- iulie-august Participă la campania monografică de la Runcu, județul Gorj. Cercetează viața economică și scrie *Raportul secției economice* (tipărit în 1992).
- toamna La Școala Superioară de Statistică deschide cursul de Statistică morală (predat pînă în 1935). Colaborează la *Bulletin d'information de l'Office des Études financières*, *Cronica financiară* ș. a.

- 1931 ianuarie- În *Analele statistice și economice* (nr. 1-2)
februarie apare articolul « Variațiile ciclice ale
 producției românești ». Colaborează
 la elaborarea Bugetului general al sta-
 tului pe anul financiar 1931-1932.
 Oficiul de studii trece de la ministerul
 Finanțelor la ministerul Industriei
 și Comerțului (va reveni la ministerul
 Finanțelor în 1932). Participă la înfi-
 înțarea Băncii Agriculturii Românești.
- aprilie 9 Se naște, la București, Elisabeta
 Alexandra (Sandra) Vulcănescu, a
 doua fiică a lui Mircea Vulcănescu
 (stabilită la Paris).
- iunie-august Participă la campania monografică
 organizată în satul Cornova, județul
 Orhei (Basarabia). Cercetează mani-
 festările economice ale satului.
- august 21 La Radio București vorbește despre
 Țăranul basarabean. Este în conti-
 nuare profesor de economie politică
 la Școala Superioară de Asistență
 Socială și predă statistică morală la
 Școala Superioară de Statistică (aici
 prezintă *Problema sinuciderilor*).
- 1932 februarie 18 În aula Fundației Universitare « Ca-
 rol I » din București rostește confe-
 rința *Spre un nou medievalism economic*,
 în cadrul ciclului « Explicația tim-
 pului nostru », organizat de Grupa-
 rea intelectuală Forum, condusă de
 Ionel Jianu. Printre ceilalți confe-
 rențieri s-au aflat : Petru Comarnescu,

- Ion I. Cantacuzino, Haig Acterian, Șerban Cioculescu, Mihail Sebastian, Mihail Polihroniade, Mircea Eliade ș. a. Un capitol din text, « Tendințele actuale ale capitalismului », va apărea în *Axa* (10 și 27 noiembrie 1932). Un rezumat al conferinței se publică în *Calendarul* (20 februarie), iar aceasta este comentată de Mircea Durma în *Secolul* (28 februarie).
- aprilie 6** În cadrul Secției sociologice a Institutului Social Român prezintă *Structura vieții economice a satului Cornova*. (La 25 mai prezintă *Gospodăriile*.)
- octombrie** Își începe activitatea Asociația de arte, literă și filosofie « Criterion ». Mircea Vulcănescu este unul dintre principalii organizatori ai asociației. Oficiul de studii revine la ministerul de Finanțe.
- noiembrie 25** În cadrul ciclului de conferințe « Orientarea noastră economică », organizat de cotidianul *Cuvîntul*, prezintă *Gospodăria țărănească și economia capitalistă*. Tipărește un rezumat al conferinței în *Cuvîntul* (1 decembrie). Textul integral al conferinței va apărea în *Revista română de sociologie* (nr. 1-4, 2004).
- decembrie** Polemică cu Petru Comarnescu (continuată în ianuarie 1933). În *Arhiva pentru știința și reforma socială* (nr. 1-4, 1932) apare studiul « Teoria și socio-

logia vieții economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat». Colaborează și la *Tribuna financiară*.

1933 februarie 16

Prezintă conferința *Gospodăria țărănească și cooperatia* la cercul de studii al Cooperativei studenților Facultății de Filosofie și Litere.

aprilie 9

Thomas Garrigue Masaryk îi trimite o scrisoare lui Virgil Madgearu, în care îl elogiază pe Mircea Vulcănescu.

aprilie-mai

În *Tribuna financiară* (nr. 5-6) publică articolul *Bonurile de impozite ca mijloc de lichidare a datoriilor arierate ale statului*.

iunie 4-6

La București are loc conferința reprezentanților guvernamentali din statele agricole ale Europei Centrale și de Răsărit. Participă delegații din Bulgaria, Ungaria, Polonia, România, Cehoslovacia și Iugoslavia, iar ca observatori, reprezentanți ai Estoniei, Greciei, Letoniei și Turciei. Vulcănescu este membru al delegației României, alături de Virgil Madgearu (ministrul Finanțelor), Voicu Nițescu (ministrul Agriculturii), I. Lugoșianu (ministrul Industriei și Comerțului), G. Ionescu-Șișești, Ernest Ene, N. Leon ș. a.

iulie 1

Se naște, la București, Ioana-Maria-Mărgărita (Măriuca) Vulcănescu, a treia fiică a lui Mircea Vulcănescu.

- octombrie 19 La Fundația universitară « Carol I », în cadrul ciclului de conferințe « Tendințe 1933 », organizat de Asociația « Criterion », vorbește despre *Rist sau ortodoxia monetară*. Colaborează la memorandumul prezentat de Virgil Madgearu, intitulat *La capacité de payement et la dette publique de la Roumanie*.
- 1934 ianuarie Alături de Ion I. Cantacuzino, Mircea Eliade, Constantin Noica, Henri H. Stahl ș. a., intră în colegiul de redacție al venerabilei reviste *Convorbiri literare*. (La sfârșitul lunii iunie, grupul tinerilor își prezintă demisia în bloc; tipărită de Petru Manoliu în *Credința*, 6 iulie). În nr. 1 al *Convorbirilor literare* publică amplul articol *Între Londra și Washington*.
- ianuarie 23 În localul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale, în cadrul ciclului de conferințe « Sisteme și programe economice contemporane », organizat de Institutul Social Român, prezintă *Sistemul economic al Rusiei Sovietice*.
- februarie 20 La inaugurarea ciclului de conferințe « Tendințele zilei de astăzi », organizat de Uniunea Intelectualilor Români, după un cuvânt de deschidere rostit de C. Rădulescu-Motru, vorbesc Mihail Manoilescu și Mircea Vulcănescu, despre *Tendințele tinerei generații în do-*

meniul social și economic (conferințe tipărite în broșură).

octombrie 15 Cîțiva dintre foștii membri ai Asociației « Criterion » (care își încetase activitatea la începutul lui 1934) – Ion I. Cantacuzino, Petru Comarnescu, Mircea Eliade, Constantin Noica, Henri H. Stahl, Alex.-Christian Tell și Mircea Vulcănescu – scot revista *Criterion*. În nr. 1, Vulcănescu semnează și nota *Expoziția țîrg a industriei românești* (deschisă în Parcul « Regele Carol II » – actualul Parc al Libertății).

noiembrie 1 În *Criterion* (nr. 2) publică notele *Împrumutul intern al statului român* (forma prescurtată a unui articol pe care nu l-a tipărit în forma integrală) și *Balanța comercială a României*. Colaborează la memorandumul prezentat de Victor Slăvescu – *La situation économique de la Roumanie et sa capacité de payement* – cu studiul *La situation économique générale*. Colaborează la *Tribuna financiară* (nr. 15, 22, 24).

1935 februarie 2 Apare cotidianul *Prezentul*. De la nr. 1, colaborează la rubrica « Cronica externă », semnată cu pseudonimul Veritas (pînă în iunie 1935, cînd este numit director general al Direcției Vămilei). Multe dintre cronicile sale au conținut economic și financiar.

- februarie 12** În sala de lectură a Institutului Social Român (localul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale) prezintă conferința *Situația și tendințele agriculturii*, în cadrul ciclului « Tendințele economiei românești », organizat de Secția economică a I.S.R. Prezidează C. Bușilă. Urmează discuții, la care iau parte G. Strat, Sabin Manuilă, Paul Sterian, Constantin Enescu ș. a. Rezumatul conferinței apare în *Prezentul* (nr. 12, 15 februarie).
- martie 2** În *Excelsior* (nr. 1) apare articolul « Structura populației agricole românești ».
- martie 11** Prezintă conferința *Structura economică a gospodăriei țărănești*.
- martie 23** În *Excelsior* (nr. 4) publică articolul « Evoluția și tendințele economiei românești » (comentat de Paul Costin-Deleanu în *Ideea românească*, nr. 1, mai 1935).
- aprilie 6** La Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, în cadrul unui ciclu de conferințe organizat de Asociația Generală a Economistilor, prezintă *Economia de război*. Un rezumat al conferinței apare în *Prezentul* (8 aprilie). Textul, ca inedit, se va tipări în *Viața Românească* (septembrie-decembrie 1998).

aprilie 14 În *Prezentul* (nr. 62) tipărește, sub pseudonimul Ion Luca, articolul « Carteluri, politică liberală și dictatură economică ».

aprilie 28 În *Prezentul* (nr. 73), la sfârșit de an bugetar (31 martie), apare articolul « Bugetul normal al României și bugetul exercițiului 1934-1935 ».

iunie 19 Este instalat ca director general al Direcției Vămile din ministerul de Finanțe. Cu acest prilej rostește *Cuvinte de « bun găsit »* (publicate în *Revista vămile*, nr. 8, august 1935). Va fi director pînă la sfârșitul verii lui 1937. La începutul directoratului scrie și însemnări de jurnal despre noua experiență profesională și de viață morală.

iunie 21 În *Prezentul* (nr. 113) apare ultima « cronică externă », semnată Veritas (prima apăruse la 2 februarie 1935). Toate aceste cronici – cele tipărite și cîteva inedite – vor fi adunate în culegerea *Conjuncturi internaționale. Cronici externe, 1935* (1998).

1936 Apare *Conjunctura economiei românești*, buletin trimestrial al Asociației Românești pentru Studiul Conjuncturii Economice. Mircea Vulcănescu este membru în conducerea Asociației (președinte : Virgil Madgearu, vicepreședinte : Victor Bădulescu, admi-

- nistrator delegat : Alexandru Neagu, cenzor : Paul Sterian).
- februarie 3 În *Prezentul* (nr. 301) publică articolul despre « Eminența și servitutea presei economice ».
- februarie 22 În *Excelsior* apare articolul « Locul României în economia mondială ».
- iunie În « Sociologia românească » (nr. 6) publică o cronică la lucrarea lui Virgil Madgearu *Agrarianism, capitalism, imperialism. Contribuții la studiul economiei sociale românești*.
- 1937 ianuarie 1 În *Excelsior* (nr. 97) apare articolul de sinteză « Economia mondială în 1936 ». În aceeași zi (mai exact : cu aceeași dată calendaristică, întrucât în anii '30 cotidienele apăreau cu o zi înainte de data înscrisă pe frontispiciu), în *Prezentul* tipărește articolul « Anul internațional ». Textul va apărea și în *Revista de studii sociologice și muncitorești* (nr. 13, februarie 1937).
- februarie 1 În *Industrie și comerț* (nr. 273) apar « Însemnări pentru industrializarea României ». Aceste însemnări sînt comentate în aceeași revistă de M. Economu (7 februarie) și Emil Livezeanu (14 februarie). Vulcănescu revine cu articolul « Perspectivele industrializării României și excedentul populației agricole românești. Rectificare » (nr. 275, 1 martie).

februarie-martie În *Sociologie românească* (nr. 2-3) apare studiul « Excedentul populației agricole și perspectivele gospodăriei țărănești ».

martie Rostește conferința *Omul românesc*.

iulie 1 Prin decizia ministerului de Finanțe, este însărcinat provizoriu și cu conducerea Direcțiunii Datoriei Publice (*Monitorul Oficial*, 3 iulie 1937). Din întâmplare, plimbându-se pe țărmul Mării Negre, surprinde un iaht – proprietatea lui Eduard Mirto – care face contrabandă cu băuturi alcoolice. Dă un ordin și scrie un raport. Presa dă amploare faptului : *Credința* (3 iulie), *Lupta* (3 și 30 iulie), *Universul* (4 iulie și 10 august), *Curentul* (4 iulie), *Dimineata* (4 iulie), *Dobrogea jună* (7 iulie), *Informația* (8 iulie), *Reporter* (11 iulie), *Finanțe și industrie* (11 iulie), *Mișcarea* (12 și 31 iulie), *Încotro* (15 iulie), *Facla* (20 iulie, 1, 6 și 7 august), *Naționalul nou* (10 august), *Sfarmă Piatră* (12 august), *Dreptatea* (17 august) ș. a. Bineînțeles, este sacrificat funcționarul superior corect...

septembrie 1 Dă în primire lui Petre Petrică (fost subdirector pînă în iunie 1935) directoratul general al Direcției Vămlor. Rostește « Cuvinte de „rămas bun" » (tipărite în *Industrie și finanțe*, nr. 289, 1 octombrie, și într-o bro-

- sură din colecția « Biblioteca revistei Industrie și comerț ». Faptul este consemnat în *Adevărul* (3 septembrie), *Lupta* (3 septembrie), *Argus* (4 septembrie), *Curentul* (4 septembrie), *Prezentul* (4 septembrie) ș. a. Rămîne director general al Datoriei Publice. Colaborează la memorandumul prezentat de Mircea Cancicov, *La capacité de payement et la capacité de transfert de la Roumanie*.
- decembrie 16** Moare Mihail Vulcănescu (tatăl), funcționar de-a lungul cîtorva decenii în structura ministerului de Finanțe.
- 1938 februarie 24** Votează (prin vot deschis, verbal, în instituția profesională) împotriva proiectului *Constituției* lui Carol al II-lea, întrucît aceasta prevede reintroducerea pedepsei cu moartea ș. a. Își prezintă demisia, dar regele nu i-o acceptă.
- martie 12** La Fundația « Dalles » din București rostește conferința *Colbert*, în cadrul ciclului « Secolul lui Ludovic al XIV-lea », organizat de Institutul Francez de Înalte Studii din România. Se constituie Asociația Științifică pentru *Enciclopedia României*. Serie « Statutul » enciclopediei. Apare volumul I, în care are studiul « Războiul pentru Întregirea Neamului ». Apare și volumul II, în care semnează « Înfățișarea socială a jude-

țului Alba și a județului Mehedinți ». Prefățează cartea lui N. Dumitrescu-Chiojdeni, *Din viața de vameș. Legiuiri vechi și amintiri din trecut*.

1939

Călătorii la Paris și Londra, ca economist, pentru interese ale statului român. Colaborează la volumul colectiv *Mémoire sur le contrôle des changes en Roumanie*, pregătit sub îndrumarea lui Virgil Madgearu, pentru sesiunea Conferinței Permanente de Înalte Studii Internaționale.

1940

martie 15

Moare Nae Ionescu. Împreună cu C. Floru, C. Noica ș. a., începe pregătirea pentru tipar a cursurilor litografiate ale profesorului de metafizică și logică.

iunie

Se află la Londra pentru negocieri financiare în interesul statului român.

august-septembrie

Ca specialist în finanțe și economie, participă la Craiova, la lucrările comisiei româno-bulgare pentru cedarea către Bulgaria a Cadrilaterului.

septembrie 7

La Craiova se semnează Tratatul dintre România și Bulgaria. Din partea română, este semnat de Al. Cretzeanu și Henri Georges Meitani, iar pentru Bulgaria semnează S. Pomenov și Th. Popazoff. Acordul cuprinde și Anexa D, Acord financiar. (Vezi: « Tratat între România și Bulgaria, semnat la Craiova, 7 septembrie 1940 », Monitorul Oficial și Impri-

- meriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1940, [Ministerul Regal al Afacerilor Străine].)
- noiembrie 10** În *Excelsior* publică prima parte a articolului « Locul României în Sud-Estul European » (partea a II-a va apărea la 30 ianuarie 1941).
- noiembrie 27** Este asasinat Virgil Madgearu.
- noiembrie** Este numit la conducerea Casei Autonome de Finanțare și Amortizare ; devine apoi președinte al Casei Autonome a Fondului Apărării Naționale.
- decembrie** Participă la negocierile de la Budapesta privitoare la cedarea unei părți de nord a Ardealului către Ungaria horthystă. La cererea ministerului Educației naționale, Cultelor și Artelor, alcătuiește o listă de lucrări proprii (scrieri, cursuri, seminarii, conferințe, manuscrise, teme în studiu) ; numeroase lucrări au conținut economic și financiar. În volumul colectiv *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (sub conducerea științifică a lui D. Gusti și conducerea tehnică a lui Traian Herseni), apărut sub egida Institutului de Științe Sociale al României, din studiul « Teoria și sociologia vieții economice... » (1932) i se tipărește un fragment, iar împreună cu Traian Herseni și H.H. Stahl semnează un « Plan pentru cercetarea gospodăriei țărănești ».

- 1941** **ianuarie 27** Este numit subsecretar de stat al ministerului de Finanțe (pînă la 23 august 1944); ministru al Finanțelor este numit Nicolae Stoenescu (pînă la 25 septembrie 1942).
- martie 31** În *Statul Românesc* apare « Un articol asupra noului buget ? ». Anul bugetar începe la 1 aprilie 1941 și se va încheia la 31 martie 1942. La sfîrșitul anului bugetar, ministrul N. Stoenescu va rosti un « Cuvînt de mulțumire... », adresat funcționarilor superiori ai ministerului (tipărit în broșură).
- mai** În *Revista de studii sociologice și muncitorești* (nr. 28) apare articolul « Virgil Madgearu, intelectualul ».
- 1942** **martie 22** La Ateneul Român prezintă conferința *Două tipuri de filosofie medievală* (tipărită în *Izvoare de filosofie*, I, 1942). Colaborează la elaborarea Bugetului general al statului pentru exercițiul 1942-1943.
- septembrie 26** Nicolae Stoenescu pleacă din funcția de ministru al Finanțelor, pentru a lucra în cadrul armatei. Mircea Vulcănescu rostește un « Cuvînt de despărțire pentru generalul Stoenescu ». (Se publică pentru prima oară în volumul de față.) Noul ministru al Finanțelor (din 27 septembrie 1942) este Alexandru Neagu (1903-1991), economist. (Va fi ministru pînă la 2 aprilie 1944, cînd demisionează.)

- 1943 ianuarie 10 La Ateneul Român rostește conferința *Dimensiunea românească a existenței* (tipărită în *Izvoare de filosofie*, II, 1943). Participă la elaborarea Bugetului general al statului pe anul financiar 1943-1944.
- iulie 23 La Institutul de Statistică, pentru Școala de cadre a statisticienilor, prezintă conferința *Gospodăria țărănească și problemele pe care le pune statisticienilor*, după un cuvânt de deschidere rostit de Sabin Manuilă, directorul general al institutului. Textul conferinței va apărea, ca inedit, în *Manuscriptum*, nr. 1-2, 1996 (număr dublu, consacrat lui Mircea Vulcănescu).
- 1944 aprilie 3 În locul lui Alexandru Neagu, ministru demisionat, este numit Gheron Netta (pînă la 23 august 1944).
- august 23 Cade guvernul condus de Ion Antonescu, al cărui membru, ca subsecretar de stat la Finanțe, Vulcănescu a fost (începînd din 27 ianuarie 1941). Revine ca director al Datoriei Publice (pînă în august 1946).
- toamna Deschide cursul de economie politică teoretică și aplicată la Școala Superioară de Asistență Socială.
- noiembrie 24 La patru ani de la moartea lui Virgil Madgearu, scrie despre « Actualitatea lui Virgil Madgearu ». Începe să lucreze la teza de doctorat « Problemele economiei românești după

- al doilea război mondial». Va reuși să scrie un proiect de plan, dedicația (pentru Mihail Vulcănescu, Dimitrie Gusti, Nae Ionescu, Virgil Madgearu și tovarășii de generație) și «Introducerea».
- 1945 ianuarie 30 Se prăpădește Maria Vulcănescu, mama. (Înmormântată în Cimitirul Bellu din București.) Este în continuare director general al Datoriei publice.
- 1946 mai 18-28 Este arestat și deținut la Arsenal, împreună cu alți foști miniștri, în timpul procesului intentat lui Ion Antonescu și al câtorva colaboratori ministeriali. Își reia postul de director al Datoriei Publice.
- august 30 Este arestat și depus, pentru început, la Arsenal.
- octombrie Se desfășoară procesul celui de-al doilea lot al «criminalilor de război». Este condamnat la opt ani temniță grea, cu drept de recurs.
- 1947 Amânări ale recursului. Decizia judecătorească din octombrie 1946 este casată.
- decembrie Începe rejudecarea procesului celor 17 demnitari din guvernul lui Ion Antonescu.
- 1948 ianuarie 15 La proces rostește o amplă apărare, în decurs de patru ore, cu titlul *Ultimul cuvânt*.

- februarie 6** Se pronunță sentința — aceeași ca în 1946. La recurs nu intervine nici o schimbare. Soția și fiicele, Sandra și Măriuca, sînt evacuate din casa proprie (str. Popa Soare nr. 16). Sînt găzduite de dr. Sandu Sturdza (vîzavi de Facultatea de Medicină). Mărgărita Vulcănescu va rămîne acolo pînă la sfîrșitul vieții (1987).
- 1952 octombrie 28** Mircea Vulcănescu se stinge din viață în Închisoarea de la Aiud, la 48 de ani. Se spune că ultimele lui cuvinte au fost : « Să nu ne răzbunați ! » Este înmormîntat în cimitirul de pe Dealul Robilor, în marginea Aiudului. Familia va fi înștiințată despre deces un an mai tîrziu.
- 1955 octombrie 20** Moare, la București, Dimitrie Gusti (n. 1880).
- Anii '60 și '70** În Occident se tipăresc cîteva texte inedite.
- Anii '80** În țară și în străinătate se tipăresc cîteva articole despre Mircea Vulcănescu (semnate de Vasile Vetișanu, Eugen Simion, Dumitru Ghișe, Constantin Noica, Dan Oprescu, Virgil Ierunca, Titus Bărbulescu ș. a.).
- 1983** În revista *Ethos* (Paris, nr. 4) se tipărește *Ultimul cuvînt*. În « Caiete critice » (supliment al revistei *Viața Românească*) (nr. 1-2) se retipărește integral « Dimensiunea românească a existenței ».

- 1984 septembrie 15 Moare Paul Sterian (n. 1904).
- 1987 martie 13 Moare Mărgărita Vulcănescu, soția (n. 1897), care păstrase cu strășnicie arhiva Mircea Vulcănescu.
- 1988 octombrie 9 Moare Zaharia Balinca, fost student, dăruit arhivării însemnărilor vulcănesciene; a lucrat, de asemenea, la o biografie.
- 1989 august 5 Se stinge din viață Michette Vulcănescu, sora (n. 1902).
- 1990 Începe o nouă etapă a valorificării scrierilor lui Mircea Vulcănescu și a lămuririi destinului său cultural.
- 1991 În *Viața Românească* începe publicarea a numeroase inedite vulcănesciene. O contribuție importantă aduce *Jurnalul literar* (director: Nicolae Florescu). Se editează *Războiul pentru Întregirea Neamului* (Muzcul Etnografic al Transilvaniei), *Logos și Eros...* (Editura Paideia), *Dimensiunea românească a existenței* (Editura Fundației Culturale Române). Ștefan J. Fay tipărește *Sokrateion sau mărturie pentru om* (Editura Humanitas).
- 1992 iulie-august În *Sociologie românească* (nr. 4) se publică *Raportul Secției economice* (Runcu, 1930). Apar *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut* (Editura Humanitas), *Dimensiunea românească a existenței*, vol. 1 (Editura Eminescu – fusese pregătit pentru tipar în mai 1989), *Ultimul cuvânt* (Editura Humanitas).

- 1994 Moare, la Paris, Anina Rădulescu-Pogoneanu (stabilită în capitala Franței în anii '60).
- 1995 noiembrie-decembrie În *Viața românească* (nr. 11-12) începe tipărirea studiului *Spre un nou medievalism economic* (continuă pînă în iunie 1996). Apare *Dimensiunea românească a existenței*, vol. 2 (Editura Eminescu).
- 1996 ianuarie-iunie Apare *Manuscriptum* (nr. 1-2), număr special Mircea Vulcănescu (cuprinde și scrieri economice). Apar *Posibilitățile filosofiei creștine* (Editura Anastasia) și *Dimensiunea românească a existenței*, vol. 1-3 (Editura Eminescu).
- 1997 martie 10 La Liceul economic « Mircea Vulcănescu » din București se organizează simpozionul « Mircea Vulcănescu ». Apare *Prolegomene sociologice la satul românesc* (Editura Eminescu).
- 1998 Apare *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti* (Editura Eminescu), *Conjuncturi internaționale. Cronici externe, 1935* (Editura Crater).
- 1999 Apare *Războiul pentru Întregirea Neamului* (Editura Saeculum, Editura Vestala).
- 2000 Apare *Ultimul avînt și alte texte* (ed. Măriuca Vulcănescu) (Editura Crater).
- 2001 Apare Marin Diaconu – *Mircea Vulcănescu. Profil spiritual* (Editura Eminescu).

- 2003 Apare *De la Nae Ionescu la Criterion* (Editura Humanitas).
- 2004 Centenarul nașterii lui Mircea Vulcănescu.
- februarie La Editura Compania apare volumul «*Tînăra generație*».
- ianuarie-februarie În *Viața Românească* (nr. 1-2) se tipărește grupajul «Centenar Mircea Vulcănescu», cu multe inedite. Semnează: Mărgărita Vulcănescu, Sandra de Hillerin-Vulcănescu, Măriuca Vulcănescu, Cicerone Poghirc, Ion Papuc, Gheorghită Geană, Gh. Al. Cazan, Viorel Cernica ș. a.
- ianuarie-august Număr special Mircea Vulcănescu al *Revistei române de sociologie* (nr. 1-4) (secretar general de redacție: Iancu Filipescu). Cuprinde inedite: *Gospodăria țărănească și economia capitalistă*; *Curs de statistică morală. Introducere în studiul statisticii morale*; *Colbert*; *Enciclopedia României*, sumarele vol. V și VI; Thomas Masaryk despre Mircea Vulcănescu; corespondență; articole de: Nestor Ignat, Ion Dur, Monica Marinescu, Constantin Schifirneț, Alexandrina Dragomir, Laura Pană ș. a. Apar volumele *Bunul Dumnezeu cotidian* (Editura Humanitas), *Gînduri pentru fratele rămas departe* (Editura Casa Radio), *Litanii pentru trei stări* (Chișinău, Editura Prometeu),

- Biruirea de sine. Volum omagial Mircea Vulcănescu* (Baia Mare).
- 2005 Apar *Opere*, volumele I-II (prefată: Eugen Simion; ediție îngrijită de Marin Diaconu). Cuprind: I. *Dimensiunea românească a existenței*; II. *Chipuri spirituale. Sociologie* (Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Editura Univers Enciclopedic).
- 2007 30 aprilie Moare, la București, Vivi Vulcănescu (n. 1927).
- 2009 Apare volumul «*Spre un nou medievalism economic*», Editura Compania.

Spre un nou medievalism economic

Introducere

Doamnelor și Domnilor,

S-ar putea părea multora din[tre] Dumneavoastră stranie încercarea de a vorbi de Evul Mediu într-un ciclu de conferințe consacrat explicației timpului nostru.

Veacul de Mijloc¹ deșteaptă-ntr-adevăr, în mintea celor mai mulți, închipuirea unei vremi de întunec, de superstiție și de neștiință fanatică și intolerantă, iubitoare de certuri sterpe de cuvinte; vreme de asupriri și silnicie, stăpînită de bunul plac al celor tari în disprețul insului omenesc și al libertății; vreme de viață aspră, grea, trăită în nesiguranța zilei de mîine, ca și a zilei de apoi; vreme în care creștinătatea apuseană, trezită din amăgitoarea așteptare a sfîrșitului care-ntîrzie, se irosește neputincioasă de a se mîntui în lume, risipindu-se între încordarea halucinantă de a se depăși, de a transcede... și identificarea antihristică, monstruoasă a Împărăției cerurilor cu Împărăția acestei lumi; cheie de boltă și temei unei întoarceri frenetice înspre această lume, mai întîi în nădejdea

și apoi în deznădejdea îndumnezeirii ei prin om, de jos în sus... ; imagine seducătoare uneori prin grandioasa armonie liturgică a rugăciunii, prin arcuirea măiastră a catedralelor de piatră sau de gând, prin intensitatea mistuitoare a flăcării lăuntrice care luminează chipul omenesc, prin vălul de mister și poezie cu care a învăluit femeia, prin basmele pline de miez sau prin panașul epic pe care l-a pus vieții omenești cavalerismul... ; dar imagine învechită, de mult întrecută, moartă, care – pentru iubitorii omului, ai patimilor și ai avânturilor lui mărețe, ai creațiilor lui ingenioase, ai luminilor, ai rațiunii, ai mașinilor, ai relativismului, ai libertății politice, ai siguranței – nu poate și nu trebuie să reînvie.

Nu poate și nu trebuie să reînvie ! Îndoită perspectivă, pe care o barează, de o parte, în real, o constatare : cursul evolutiv al lumii care nu îngăduie – zice-se – întoarceri ; și căreia i se opune, de altă parte, în ideal, o judecată de valoare, mărturie a unui crez modern, și-anume : că Evul Mediu reprezintă o formulă de existență mincinoasă, falsă, contrazicând sensul adevărat al vieții omenești, ce trebuie înlăturată ca atare...

E aci o dublă față, a unei critici pe care au banalizat-o deopotrivă studiul unci istorii ieftine și cultura umanistă a vremilor moderne.

Dacă Veacul de Mijloc este într-adevăr o epocă vrednică de condamnat și moartă, ce ne îndeamnă să vorbim de o renaștere a lui, fie numai și-n planul economic ? Ce ne împinge să-i dăm viață-n astă-seară – și nu numai în lumea gândului abstract, ci și ca o icoană a tendințelor dominante ale vremii, împotriva prevestirilor grave ale sinistrului San Marco, ritmînd în noapte, moartea fără de întoarcere ?...

Doamnelor și Domnilor,

Vorbind în seara asta înaintea Dumneavoastră despre tendințele care îndreaptă viața economică de astăzi spre un

nou medievalism, mă simt dator să risipesc în prealabil trei nedumeriri ce se pot naște în mintea auditorilor :

1) în ce măsură ne este îngăduit să anticipăm asupra formelor viitoare de viață economică ? ;

2) în ce măsură e posibilă o întoarcere la forme de viață pe care mulți obicinuiesc să le socotească perimate ? ;

3) cum se situează încercarea noastră față de întrebarea esențială a explicației timpului nostru economic, vorbesc de explicațiunea crizei ?

Odată aceste nedumeriri risipite și definit conceptul noului *Vaac de Mijloc*, vom putea pași cu ușurință la lămurirea întrebărilor care constituiesc fondul cercetării noastre.

Pentru aceasta, vom proceda în chipul următor :

1) voi începe prin a arăta *caracterele esențiale ale ordinii capitaliste*, condițiile pe care le presupune, împrejurările în care s-a născut din economia medievală și forțele care i-au dat naștere, spăr-gînd cadrele acesteia din urmă ;

2) vom arăta apoi, pe scurt, *situația acestor forțe astăzi* și perspectivele pesimiste pe care le deschide starea lor, capitalismului, în viitorul apropiat ;

3) în sfîrșit, vom examina în ce măsură se vădesc tendințe neomedievaliste în *trei forme tipice înfățișate de viața economică de astăzi* : fordismul, corporatismul și gandhismul – pe care nu le vom prezenta însă separat, ci în felul în care se succed în cel mai interesant experiment social al vremii : comunismul.

După care, vom încheia, încercînd să deslușim viabilitatea fiecăreia din aceste forme, privite în perspectiva singurului element în stare să periclitizeze tendințele neomedievaliste, răsturnînd cursul evoluției din nou în sens capitalist : *mașina* !

Cer scuze pentru schematismul excesiv al acestei conferințe, impus de obligația de a dovedi ce mi-am propus, fără a trece mult peste o oră.

Vă rog să primiți această jertfă a florilor de stil ca o contribuție la criza care ne macină substanța aparentă și, dacă vreți, ca un omagiu adus capacității dumneavoastră de abstracție.

1) *În ce măsură ne este îngăduit să anticipăm asupra formelor viitoare de viață economică ?*

Întrebarea nu e nouă. Ea a fost pusă încă din 1928, de Eckert, Schultze-Gaevernitz și Karl Diehl, în discuția Congresului Asociației pentru Politica Socială de la Zürich, cu prilejul unei conferințe a lui Sombart consacrată « declinului capitalismului ».

Sunt două feluri de a prezice viitorul. Unul emoțional, intuitiv, dinamic, legat de sentimentul valorilor care se nasc sau care se pierd, cu care ne simțim părtași : *chipul profetic* ! Și altul rațional, discursiv, *sociologic*, constând în desprinderea tendințelor, în descoperirea legii procesului de dezvoltare, prin raportarea amănunțită a fiecărui fapt de soarta căruia ne ocupăm, la împrejurările care-l condiționează.

Conferința aceasta se așază, hotărât, pe al doilea tărm. Ea urmărește « explicația » timpului nostru și nu « valorificarea » lui.

Dificultatea principală pe acest tărm este complexitatea cauzărilor sociologice și caracterului ei sui-generis. Fiecare fapt răspunde unei condiționări multiple, subtile și interferente, fiecare fapt își este în oarecare măsură condiție proprie. Cum putem degaja atunci tendința ?

În lipsa unui inventar complet, în acest domeniu, imposibil — care să ne îngăduie o inducție corectă ; în lipsa unui instrument statistic — care să ne ușureze, în lipsa acestui inventar, o regresivă multiplă, analiza sociologică rămâne singura metodă, intuiția verificată a ansamblului de fenomene și a sensului fiecărui-a-n ansamblu, și apoi refacerea lui la ansamblul împrejurărilor condiționante².

2) *Este posibilă o întoarcere la forme de viață socială perimate ?*

Întrebarea trebuie examinată, dacă nu pentru adîncime, măcar pentru banalitatea ei.

Ea se întemeiază pe o *prejudecată*, pe o părere a simțului comun, că *istoria are un curs unilinear, ireversibil*, că formele se succed într-o direcție univocă, determinîndu-se necesar unele pe altele, de la antecedent la consecvent, de la cauză la efect, mecanic.

a) *Afirmația aceasta e dezmințită în primul rînd direct, de fapte.*

Realitatea este pretutindeni mai complexă decît încercările de simplificare a ei la scheme unilineare, sau plurilineare, cicle, sinusoidale sau spirale, prin care spiritul cată să pună ordine în lucruri sau să descopere – dacă preferați – ordinea lor.

b) În al doilea rînd, *problema raportului dintre timp și forme pare a nu avea ea însăși decît un sens aproximativ, rezultînd din confuzia a două plane: cel existențial și cel morfologic*, situarea într-o curgere continuă a unei succesiuni de forme care sunt tot atîtea stări. Cunoaștem de la eleați problema, sărînd peste douăzeci și trei de secole³.

În fapt, *ireversibilitatea cursului vremii are un sens existențial, nu morfologic; iar concluzia, care, pornind de la primul plan, conchide în cel din urmă, e o sofismă clasică per figurae dictionis*⁴.

Faptul însă că problema se pune dovedește că ea are totuși un sens.

Acest sens e dat de problema lămuririi actualizării formelor, a trecerii lor din concret, în vreme. Privită-n sine, forma pură nu implică o legătură cu un timp. Legătura ei cu o realitate de « acum » și de « aici » nu apare decît în măsura în care forma se actualizează.

Problema actualizării unei forme sociale, întrebarea dacă realizarea ei în timp e posibilă și cum, nu e însă o problemă de înțelegere a unei simple succesiuni de forme. Ci [este] o problemă de condiționare, de înțelegere a formelor în raport cu împrejurările în care iau naștere, în care are loc desprinderea lor din virtualitate.

Orice formă este, sub acest raport, reactualizabilă, în măsura în care reapar împrejurările ei condiționante.

Și aceste împrejurări sunt, în majoritatea lor, fapte de repetiție.

Din întregul sistem de condițiuni cosmice, biologice, sufletești și istorice care încadrează viața socială, singure acestea din urmă sunt ireversibile: influența formelor de viață anterioare.

De aceea se poate vorbi perfect de o reîntoarcere la « forme vechi », fără ca totuși această « vechime » să aibă un sens ontologic, fără să fie nevoie să răsturnăm cu oștea-n sus carul vremii.

Nu e, deci, vorba de o reîntoarcere la « vechiul » Veac de Mijloc, înțeles ca fapt istoric, ci numai de o reactualizare a unor forme de viață socială care reproduc forme sociale aidoma celor caracteristice acestuia. Așa sună de fapt și titlul: *Spre un « nou » medievalism economic*.

De altceva nu vorbesc nici Maritain, nici Berdiaev, prin care o piatră din cele multe aruncate cu praștia de un conferențiar precedent a căzut în curtea acestei conferințe⁵. Pentru Maritain⁶, « antimodernul » e « ultramodern »; iar pentru Berdiaev⁷, după cum Renașterea nu poate însemna o întoarcere aidoma la antichitate, pentru omul trecut prin creștinism, tot așa, nici noul ev mediu economic nu ar putea reedita aidoma vechiului ev mediu, în măsura-n care omul va păstra mașina și se va folosi de ea. Dacă, prin urmare, *frondeur*-ul meu predecesor și-ar fi luat osteneala de a citi cu atenție pe Berdiaev sau pe Maritain, înainte de a se referi la ei în chip critic, ar fi renunțat să lupte cu morile de vânt și m-ar fi scutit să fac această dezvoltare. Afară numai dacă proverbul cu « năravul din fire » e adevărat.

De fapt, fără a schimba poziția față de timp, noi suntem mai radicali ca Berdiaev, în sensul că socotim că și mașina e o formă condiționată, care poate da-napoi, la fel cu orișicare alta.

În ce ne privește, deci, socotim că sensul succesiunii morfologice nu e determinat apriori decît în direcția implicată în virtualitățile momentului. O « regresie » este oricînd posibilă față de orice direcțiune dată ; dacă împrejurările încetează de a fi favorabile acestei direcții, fără ca prin aceasta să fie nevoie să distingem înțelegerea obicinuită a timpului metafizic cu o succesiune univocă.

Dacă vom fi demonstrat, prin urmare, că forma societății capitaliste presupune anumite condiții care azi tind să dispară și că împrejurările în care trăim seamănă în chip esențial cu cele în care s-a dezvoltat economia medievală, dacă vom fi descoperit apoi, în tendințele organizației economice mai noi, principii care, în câmpuri diferite, și fără legătură aparentă, schițează un gest convergent de integrare într-o formulă de organizație economică analogă celei medievale, vom socoti sarcina ce ne-am propus îndeplinită.

3) Cum se situează problema orientării către un nou medievalism față de întrebarea la care răspunde explicația esențială a timpului nostru din punct de vedere economic, privit în perspectiva momentului actual — vorbesc de[spre] explicațiunea crizei ?

De faptul că această criză reprezintă caracterul esențial al vieții economice a ceasului actual cred că nu se îndoiește nimeni. Nu am nevoie să insist. Chiar fără să știm ce e criza, știm azi cu toții că ne aflăm în ea și o simțim prea crunt și-n suflute, și prin buzunare, ca să ne putem sustrage întrebării despre semnificația și mai ales despre durata ei.

Ce e criza ? E o stare de dezechilibru acut între producție și consum, lanus multiplicat proteic pe toate treptele vieții sociale, și toate stările economice, caracterizat în același timp prin paradoxul unor mărfuri supraabundente (muncă, bani, mărfuri) și prin insuficiența mijloacelor de dobîndire a lor.

Și invers, prin sterilizarea generală a mijloacelor de producție, din pricina pletorei produselor lor. Productor și consumator alcargă ca soarele și luna, unul după altul, dorindu-se și neputînd să se-ntîlnească.

Să ne-nțelegem. Termenul generic « criză » e împrumutat din medicină, unde reprezintă momentul de culminație a boalei, clipa temperaturii maxime, care precede moartea, sau răsturnarea de tendință ; vreau să zic : scăderea febrei și convalescența. În viața economică modernă, criză înseamnă, de asemeni, răsturnarea de tendință, caracterizată prin prăbușirea prețurilor, ajunse la maximumul efervescenței speculative în faza prosperității, așa cum sunt înregistrate de mercuriale, aceste termometre ale vieții economice moderne. Ea e o fază, prin urmare, a unui curs ritmic, ce caracterizează viața economică modernă : ciclul, exprimat printr-o alternanță de perioade de avînt, de prosperitate, cu perioade de marasm, de depresiune, care, reprodusă grafic, ia o formă oscilatorie, sinusoidală.

Pornind de la faza depresiunii maxime, a momentului de stagnare a vieții economice, fiecare ciclu reproduce o succesiune tipică de momente : 1) înviorarea vieții economice : *repriza* ; 2) propășirea ei plină de avînt : *prosperitatea* ; 3) încordarea caracterizată prin stăvilirea avîntului precedent : *tensiunea* ; 4) prăbușirea prețurilor, schimbarea vîntului : *criza* ; 5) încetinirea mersului afacerilor, marasmul, stagnarea, sau : *depresiunea* ; și, în sfîrșit, 6) *destinderea*, ușurarea pieții pregătitoare de înviorare.

E aci o morfologie bine cunoscută negustorilor, industriașilor, bancherilor și muncitorilor de pretutindeni. Fiecare fază poate avea o intensitate și o durată diferite, atîrnînd de conjunctura cauzelor generale, sau de situația împrejurărilor particulare fiecăreia. Toate ciclurile reproduc însă, în esență, această succesiune, considerată de aceea ca o simpto-

matologie tipică a vieții economice, servind la previziunea ritmului afacerilor fiecăruia.

Aceste crize periodice, ciclice, mai au însă și un al treilea caracter. Ele sunt crize generale, în dublul sens: că afectează întreaga lume și toate ramurile de producție, spre deosebire de alte crize, parțiale, care afectează numai unele țări, sau numai unele producții.

Etiologia, cauzalitatea acestor crize nu e bine cunoscută. Unele teorii o atribuie împrejurărilor cosmice (Jevons, Moore), alții – celor biologice (Wageman, Schäffle). Alții văd, dimpotrivă, în ele rezultatul unor fapte sociale, psihologice, cum ar fi speculația, de pildă (Simiand, Sombart), sau unor anume alcătuiți istorice (Marx). În sfârșit, alții le atribuie organizației economice, dar nici aici părerile nu se potrivesc, întrucât unii le atribuie fenomenelor monetare (Juglar), alții fenomenelor de credit (Keynes, Cassel), alții industriei (Aftalion), alții agriculturii (teoria clasică), alții antagonismului dintre structura producției și [cea] a repartiției (Marx).

În sfârșit, astăzi, tendințele științifice recente atribuie aceste crize complexului de factori care pot modifica, într-un sens sau într-altul, echilibrul economic între cerere și ofertă, [între] consumație și producție. Vom vedea, mai departe, împrejurările în care ajung prețurile să exprime, în economia capitalistă, starea acestui echilibru.

Ne ajunge să spunem astăzi că cercetările statistice amănunțite, dezvoltate în cursul ultimilor 60 de ani, asupra acestor cicluri au dus la izolarea unor constatări și mai surprinzătoare. Ele au stabilit că viața economică nu e supusă numai unui singur ritm, ci, dimpotrivă, că ea reprezintă, în fiecare moment, rezultanta unei serii întregi de ritmuri suprapuse, de intensitate și durată deosebite, având o semnificație și o cauzatie de asemeni diferite. De la ciclul diurn, care face ca afacerile marilor magazine să sporească înspre ora 5 după-amiază, sau care face ca tram-

vaiele să se umple la orele de afluență ; la *ritmul săptămînal*, care accelerează afacerile vineri ; la *ciclul lunar*, care le-nviorază în jurul perioadelor, la perioadele în care se încasează leafa ; la *ritmul sezonier*, sau *sezonal*, care comandă producțiunea vegetală și, prin repercusiunile ei, restul vieții economice ; la *ritmul conjunctural*, mai lung și mai interesant, atît prin caracterul lui regulat, care reproduce succesiunea pe care am expus-o adineaori și care revine la 3, 5, 7 sau 11 ani, și care comandă întreaga viață economică, mișcările producției industriale, ale prețurilor, deci ale speculațiunii mondiale, cît și prin caracterul încă misterios al etiologiei sale, pînă astăzi încă nelămurită ; și pînă la *ritmul secular*, care exprimă mișcările aurului, ale populației, ale productivității materiale, adică, ale dezvoltării tehnice, ale transformărilor mentalității economice, ale schimbărilor de obiceiuri, politice sau juridice, într-un cuvînt, ale civilizației. Viața economică a fiecărei clipe se adună, val în val, într-o sinteză de momente interferente.

Explicația poziției fiecărui moment în devenirea economică, deci și aceea a timpului nostru, se lămurește astfel prin situarea lui în raport cu aceste trenduri de undă, ca și cum de la undele lui Millikan și pînă la ritmul secular al civilizației ne-am găsi într-o simfonie de unde. Explicația poziției fiecărui punct constă în izolarea și raportarea către fiecare ritm a elementelor din realitate pe care le determină.

Explicația crizei se caută de obicei pe linia de confluență a mișcărilor ciclului conjunctural cu împrejurările specifice, accidentale. Cercetarea noastră despre tendințele către un nou medievalism se situează în planul perspectivei seculare, a trendului, a mișcării de lungă durată. Problema acestei conferințe este și nu este în același timp problema explicațiunii crizei. Ea este, în măsura în care aspectul ciclului poate fi modificat de interferența lui cu o mișcare de același sens, sau de sens contrar, a tendinței fundamen-

taie, care poate transforma o depresiune ciclică într-o simplă încetinire și-nclodare, după cum o tendință fundamentală depresivă poate transforma o prosperitate ciclică într-o stagnare și chiar într-o depresiune reală.

Profesorul Aftalion a remarcat într-adevăr că, în perioada de mare prosperitate seculară care a precedat Războiul cel Mare, fazele de depresiune nu existau în realitate decât ca scurte opriri în ascensiunea transformatoare ! S-ar putea, prin urmare, ca astăzi tendința seculară răsturnată să dea efecte contrare. Prosperitatea ciclică să nu aibă decât aspectul unei înfrînări momentane a prăbușirii. Aci e punctul nostru de contact cu cercetările economice obicinuite despre criză.

În fapt, cercetarea noastră stă pe un alt plan. *Ea constituie o încercare de interpretare calitativă a tendinței fundamentale, a mișcării seculare despre care am vorbit.* De aceea, nici nu ne interesează direct aci variațiile cantitative ale seriilor, ci sensul lor.

Vorbind, dar, de tendințele de transformare a ordinii capitaliste, suntem departe de a le solidariza cu tendința depresivă a ciclului conjunctural actual, nenumărându-ne astfel printre acci care, la fiecare criză nouă, vestesc — iară și iară dezmințiți de fapte — apusul iminent al organizației capitaliste.

Ideea metodologică fundamentală a acestei conferințe este că, începînd de la război și ca urmare a unor tendințe manifestate chiar de mai dinainte, omenirea a intrat într-o depresiune economică de lungă durată și că sensul social al acestei depresiuni constă în transformarea calitativă a societății capitaliste, prin schimbarea împrejurărilor care i-au dat naștere, într-o societate cu o morfologie economică analogă — judecînd după aceleași împrejurări și după semnele care se desprind de ici, de colo — economiei medievale. Regăsim astfel iar problema, așa cum am pus-o la-nceput.

Caracterizarea economică a Veacului de Mijloc

Veacul de Mijloc poate fi înțeles în două feluri :

- a) ca o perioadă istorică determinată ;
- b) ca o anumită formă de civilizație și de organizație socială și economică.

În primul sens, Veacul de Mijloc cuprinde perioada dintre 476 și 1453, sau, dacă vreți, 1459, adică un mileniu pe care anul 1000 îl desparte, ca o sabie, în două.

Mileniul în care *Apusul și Răsăritul Europei se îngână într-un conflict dramatic* asupra adevăratului chip al omului și adevăratei fețe a lumii.

Mileniul în timpul căruia *Bizanțul static*, deosebind temporalul de spiritual și fixându-și strădania în acesta din urmă, ține primul plan în strălucire, dar fără propășirea în veac ; în vreme ce *Apusul se zvîrcolește în mii de chipuri*, frământînd, într-o plămadă de întâmplări, o lume nouă : năvălirile barbarilor, căderea Romei, cruciadele care nu izbutesc să cucerească [pentru] mult timp Ierusalimul, dar reușesc să așeze latinii în Bizanț, triumful Romei asupra barbarilor, pe deasupra și a barbarilor asupra ei, pe dedesubt, schisma, încercările catolice de întemeiere a Împărăției temporale, lupta dintre papi și împărați, căderea Bizanțului, ridicarea orașelor, descoperirea Americii și strămutarea centrului istoric al civilizației europene, iarăși în Apus.

Mileniul care își află însemnătatea în faptul că creștinătatea apuseană, trezită din amăgitoarea așteptare a sfîrșitului care întîrzie, se înroșește neputincioasă de a se mîntui în lume, risipindu-se între încercarea halucinantă de a se depăși, de a transcende și identificarea antihristică, monstruoasă, a Împărăției cerurilor cu Împărăția acestei lumi, cheie de boltă și temelie al unei întoarceri frenetice înspre această lume, mai întîi în nădejdea și apoi în deznădejdea îndumnezeirii ei prin om, de jos în sus.

De aceea, Evul Mediu înfățișează, istoricește, două perioade de întindere aproape egală, dar de structură cu totul diferită: una de așteptare a sfârșitului iminent, în care viața istorică pare suspendată de așteptarea eshatologică, și alta care culminează în veacul al XIII-lea, de transfigurare a acestei lumi, în vreme.

A. Caracterele generale ale primei perioade sunt:

- 1) nesiguranța juridică, politică și spirituală, provocată de năvăliri și de așteptarea catastrofei;
- 2) dispariția sclaviei;
- 3) regresivitatea culturii umaniste, a bogăției, a orașelor și reînnoirea la viața de sat, la barbarie.

B. Iar caracterele celei de a doua perioade sunt:

- 1) ridicarea unei noi încheșări sociale, ierarhice, autoritare: organizația feudală și corporativă;
- 2) dominată de ideea totalității organice a catolicismului, a unei lumi sfârșite dar armonioase, stăpînită de rațiunea providenței dumnezeiești, integrată în grația divină;
- 3) renașterea vieții orășenești, a negoțului, a bogăției.

În vreme ce Răsăritul, închis hieratic în așteptarea de dincolo de veac, pe măsură ce dăinuirea lui politică devine zi de zi tot mai precară în fața înaintării cuceritorului, se afundă într-o contemplație lăuntrică a valorilor care îl constituie.

Ca formă de viață economică, Veacul de Mijloc e considerat independent de vreme. În acest sens, se spune, de pildă, de d-nii Madgearu, Șerban Voinea sau Zane, că raporturile de producție medievale au dăinuit în Principate pînă în secolul al XIX-lea.

Nu absolut independent, întrucît cercetările istorice îngăduie afirmarea că aceste raporturi de producție au predominat în Apus în cursul mileniului istoric de [spre] care am vorbit adineauri.

În acest sens, evul mediu economic are, față de cel istoric, o accepțiune în același timp mai îngustă și mai largă. Pe de o parte, el nu e forma de viață exclusivă a Evului Mediu istoric, ci numai forma cea mai frecventă, relativ, în acest timp. Pe de altă parte, el trece peste cadrele mici de ani de[spre] care am vorbit și chiar de cadrele economiei europene, cuprinzând toate formele de viață economică precapitaliste care au urmat după disoluția robiei.

Cum să ne închipuim această viață ?

O populație rară, omogenă și înrudită biologiceste, adică un neam de oameni trăiește pe o suprafață mică de pământ, răzlețită și lipsită de comunicații, o viață economică primitivă, simplă și firească, în unități sociale mici, gospodărești, bine închegate, și cu caracter mai ales sătesc, agricol.

Omul muncește puțin, cu o tehnică rudimentară, rituală și tradițională, necăutând rațional mijloacele cele mai potrivite scopului, ci repetând un gest arhaic, deprins din bătrâni, o muncă oboșitoare și puțin productivă, pe care o socotește o povară la care e silit de soartă și căreia i se sustrage ori de câte ori poate.

Dovadă : numărul mare de sărbători anuale (260 de zile, din 366). Căci scopul activității lui nu e acumularea de averi, ci dobândirea subzistenței, a celor necesare vieții, de-a dreptul sau prin schimb ; iar nevoile erau mici, cerințele rudimentare și prea puțin individualizate, fiind impuse de starea socială din care făcea parte fiecare.

Diviziunea socială a muncii este aproape necunoscută. Toți fac de toate, ca să-și ajungă și se ajută cu vecinii.

Viața economică e trăită astfel pe al doilea plan al existenței. Ea nu e un scop urmărit pentru sine sau o țesătură de scopuri și mijloace raționale care se îmbină unele cu altele, dând naștere la forme și interese economice diferențiate. Ea nu e decât o parte dintr-o comunitate de viață mai largă, de

nevoi, de năzuințe, de simțiri și de cunoștințe ancestrale, strămoșești, tradiționale, care se perpetuează în faptele oamenilor, dintr-o generație într-alta, static, fix, neschimbător, hieratic – identificînd pe om cu pomii, cu apa, cu pămîntul, făcîndu-l pe el însuși o parte din acest pămînt pe care-l scormone, după care-și ia numele și hrana și pentru care, la nevoie, sîngeră.

Un *regim de producție primitiv*, subordonat în totul nevoilor consumației, o economie de consumație, cum se zice :

o circulație aproape inexistentă, pentru că se mărginește la schimbul de prisoase al unei societăți sărace ;

o distribuție autoritativă, patriarhală, întemeiată pe dreptate. Aceasta este viața economică medievală la origine.

Condiția esențială în care se dezvoltă această viață e nesiguranța : nesiguranța politică a vieții și a averii, totdeauna la discreția năvălitorilor sau a tâlharilor ;

nesiguranța economică, a roadelor muncii, totdeauna la discreția ploilor și a secetei, a grindinei și a focului ;

nesiguranța spirituală, așteptarea sfîrșitului iminent, a judecării care va să vie, care face pe mulți să-și lase casele, familia, încercînd marea aventură : cruciata.

Acastă nesiguranță ne explică cele trei caractere fundamentale prin care omul amenințat reacționează, ia poziție în fața lor :

1) *organizația feudală*, adică trecerea stăpînirii bunurilor, a pămîntului mai ales, dar și a cetății, în mîinile celui care știe să le apere : militarul, domnul, *identificarea stăpînirii politice cu stăpînirea de pămînt*, domnia cu proprietatea ;

2) *concentrarea vieții economice în cetăți*, apărute de ziduri și de biserici. Organizarea tuturor producătorilor în stări și în corporații ;

3) *intensitatea sentimentului religios și metafizic*, aspirația la certitudinea dogmatică definitivă și ancorarea întregii nădejdi în transcendent : catolicismul. *Integrarea spirituală a individului în ansamblul bisericii militante*, cu care se roagă și cu care

suferă în nădejdea împlinirii lui, în biserica triumfătoare. Conceperea vieții ca o stare de trecere, de pregătire, către o altă viață, dincolo de porțile mormântului.

Sub raportul economic, *Evul Mediu dezvoltă*, cum am spus, *trei forme de viață economică deosebite* :

a) *așezările sătetești* : gospodăriile familiale ;

b) *curțile boierești* ; și

c) *orașele, târguri sau cetăți*, în care producția e organizată în bresle, în corporații.

Deci : 1) o *comunitate naturală* de viață economică familială, fără diviziuni politice și sociale, condusă de autoritatea difuză a bătrânilor și a obștei ;

2) *comunitatea economică politică*, substituită sclaviei, în care domnul e stăpînul pămîntului pe care muncesc alte gospodării dependente : curtea ;

3) *societatea orășenească*, în care se dezvoltă o oarecare *diviziune socială a muncii*, dar în care forma de organizație — atelierul, breasla — *reproduce forma de organizație familială-feudală*, în sensul că meșterul e stăpîn al ucenicilor săi, de la care primește o plată pentru învățarea meseriei, pentru tolerarea în atelier și pentru folosirea instrumentelor meșterului pe care le întrebuințează, nu un patron care le plătește salarii și le ia produsul muncii.

Deosebirea esențială a organizației economice medievale față de cea antică o constituie, desigur, *înlocuirea sclaviei printr-un sistem de aservire și exploatare de un gen nou a muncitorului* : *șerbă, iobăgia*, în care muncitorul e legat de instrumentul de producție cu care muncește : pămîntul stăpînului, care nu-l poate scoate de pe moșie și căruia îi datorează o parte din rodul pămîntului : *dijma* și o parte din munca sa : *claca*.

Natura și nașterea acestei dijme și ale acestei clăci constituie o problemă de istorie economică de cel mai mare interes. Ea tinde, în ultimii ani, a fi lămurită prin arătarea

împrejurărilor firești care au făcut ca, din anume funcțiuni sătești permanente (spirituale, militare și, mai târziu, fiscale), să se ridice — cu ajutorul stăpînirii de stat (al domniei) — o clasă de boieri, stăpînitori de pămînt, prin transformarea dreptului lor primitiv la o remunerație din produsul muncii altora, sau la o muncă a altora pe ogorul lor — datorată pentru că funcțiunea lor specializată îi împiedica să producă la fel cu ceilalți —, într-un drept feudal: boierescul, cuvenit pentru îngăduința de acum a țăranilor de a munci pămîntul asupra căruia domnia, întărind boierului *judecia*, îl face să se considere proprietar deplin.

Există, deci, perfectă continuitate între forma sătească și forma boierească; după cum există continuitate și între acestea și cea orășenească, aceea care nu e la început decît un sat mai mare, așezat la confluența mai multor regiuni cu producție deosebită, cărora le înlesnește schimbul de prisoase și pe lîngă care vin să se așeze și meseriașii ambulanți. Așezările orășenești sunt despărțite de ogoare întinse, pe care se seamănă nutreț și cereale. Numai acolo unde înconjurarea tîrgului cu ziduri de apărare face necesară o restrîngere a locuințelor, de pildă, la Brașov, casele încep să se apropie cot la cot, să se strîngă.

Cu vremea, de bună seamă, populația mai crește, comunicațiile între tîrg și regiune se restabilesc, diviziunea muncii se accentuează. La adăpostul cetăților de apărare — cum am spus —, tîrgurile periodice, în care se schimbă prisoase, se stabilizează. Negoțul ambulant e înlocuit de cel stabil. Meseriașii se alcătuiesc în corporații.

Dar tehnica nu se dezvoltă. Excedentul populației se risipește pe drumurile care duc spre Răsărit, mentalitatea tradițională nu se schimbă, caracterul de a doua mînă al vieții economice rămîne același.

Economia de schimb nu sparge cadrele hrematistice naturale⁸. Meseria nu urmărește cîștigul, ci numai satisfacerea nevoilor

celor ce muncesc, trebuind « să-și hrănească omul » și prețuind în acesta, după proverb, « cît o moșie ».

Nici *negustorului* nu-i e îngăduit decît un cîștig potrivit, care să-i dea voie să trăiască omeneste. Transformarea distribuției autoritare patriarhale într-o distribuție rezultînd din schimb are drept urmare apariția unor intense preocupări normative de « obținere a cîștigului maxim », după regulile « perfectului negustor » al lui Savary de mai tîrziu ; ci de « *asigurare a dreptății* », fie sub forma distributivă, fie sub cea comutativă, stăpînite de ideea împiedicării speculației. Aceleași idei stau, desigur, la baza *reglementărilor severe ale corporațiilor*, limitînd numărul ucenicilor și al calfelor, fixînd condiții de calitate și mărime pentru fiecare marfă, timp de lucru, adevărate standarduri, menite să asigure dreptatea, în schimb.

Așa că, sub raportul principiilor economice, urbanizarea în plin secol al XIII-lea nu scosese viața economică de sub stăpînirea criteriilor economiei gospodărești, închise.

Caracterele esențiale, deci, întregului ev mediu economic sunt :

- 1) *tehnica rudimentară, irațională ;*
- 2) *mentalitatea contemplativă, tradițională ;*
- 3) *organizația economică vîguroasă, întemeiată pe :*

a) *ideea vieții economice, înțeleasă ca totalitate naturală organică, închisă, definită, în care producția se face pentru consum și schimbul de asemeni, chiar [atunci] cînd schimbul a ajuns să se facă pe bani, banul nefiind decît un mijloc de înlesnire a schimbului, în această fază ;*

b) *ideea producției, înțeleasă ca funcțiune socială ierarhică ; ea dă dreptul fiecăruia să trăiască după starea sa de producție ;*

c) *ideea dreptății organizației sociale, realizată fie prin darea către fiecare a mijloacelor necesare vieții după starea sa (pămînt cît poate munci etc.), în economia agrară, [fie] și prin ideea justului preț, în economia monetară ;*

d) *ideea exploatației politice*, care se exercită de o minoritate, stăpânitoare politică, a mijloacelor de producție: la sat — boierii, la oraș — meșterii, stăpîni de ateliere și conducători de corporații.

Ea se realizează la sat prin aceea că, de la o vreme — încetînd nesiguranța —, boierii devin o clasă sterilă, ce nu-și mai exercită funcția de apărare, fără ca prin aceasta să-nceteze, și prin legile lor moștenite, care, dimpotrivă, cresc în măsura în care aceștia au puterea de a stoarce țăranilor cît mai multe dări și cît mai multe zile de clacă.

Ea se realizează în oraș prin faptul că stăpînii corporațiilor, patronii îngreunează tot mai mult condițiile uceniciei, impunînd o perioadă tot mai mare de pregătire, ore de muncă numeroase etc.

Exploatația se mai realizează și direct, pe cale fiscală, prin obligația plății tributului de la unitatea economică la cea imediat superioară, în care se integrează, sub amenințarea pedepsirii⁹ celui care nu-l aduce, cu mazilirea și uneori chiar cu capul, și a grupului recalcitrant cu confiscarea.

Caracterizarea economică a capitalismului¹⁰

Ce ne înfățișează, dimpotrivă, organizația economică a capitalismului ?

O populație în creștere uriașă, inegal distribuită, cu caractere biologice și psihologice amestecate, trăiește o viață economică în ritm accelerat, ajunsă pe primul plan al existenței, dînd sens tuturor celorlalte fapte omenești, o viață de neconținută dezvoltare, întinzîndu-se neconținut, integrînd teritorii tot mai vaste, regiuni, state, continente, cu structură economică variată, cu resurse firești diferite, cu putințe de viață economică indefinite, teritorii legate între ele prin comunicații mul-

tiple și democratizate, pe pământ, prin aer, pe apă, pe fir și fără fir, prin scrisori, prin ziare, prin reviste și prin telegrame.

O diviziune socială a muncii împinsă la exces, cu relativă specializare națională, regională, pe zone de cultură — în care însuși conducătorul procesului economic păstrează cu greu vedea de ansamblu a angrenajului pe care-l stăpânește și în care muncitorul își irosește activitatea timp, mecanic, într-o gesticulație fără sens pentru el, care-l silește să-și schimbe cât poate de des meseria, de frică să nu înnebunească.

O societate rațională, de scopuri și de mijloace interferente, organizată în chip liber, fără comunitate organică de ansamblu, în care consumația se face cu totul independent de producție, gradul de satisfacere a nevoilor atîrnînd numai de rezultatele bănești ale acesteia, de cîștigul fiecărui individ în activitatea sa proprie și în care adaptarea producției la consum se face prin stimularea sau înfrînarea activității producătoare, prin creșterea sau scăderea cîștigului individual de pe urma jocului prețurilor.

O mentalitate raționalistă, robită magiei științifice, ingenium-ului cartezian¹¹, posibilităților de mînuire ale realității, în care a ști înseamnă a putea¹², a explica înseamnă a desface în părți care pot fi mînuite.

O tehnică rațională, întemeiată pe știința matematizantă, rezultat al unor milioane de eforturi succesive adiacente și suprapuse, cu scop convergent și realizări divergente.

O economie de inițiativă individuală, de îndrăzneli, de aventură, de risc, întemeiată în aparență pe libertate, în fond pe siguranța rațională în regularitatea fenomenelor naturale și pe respectul pentru persoane și proprietate, care face posibilă libertatea, adică liberarea de grija imediată a faptei, întreprinsă — totuși irațional — în relativa necunoaștere a împrejurărilor, piața nediferențiindu-se conceptual decît după ce acțiunea economică s-a produs, fixînd-o.

O economie de afaceri făcute cu banii altora, plină de grija de a face față angajamentelor la scadențe, insolvabilitatea — fie măcar trecătoare — echivalând cu înlăturarea cuiva din arma economică.

*O îndeletnicire economică mai ales industrială, trăită în aglomerații mari urbane, legată de toate colțurile vieții sociale prin negoț, producând pentru piață și stăpînită de activitatea speculatorilor bursieri și a negustorilor de bani, banicheri*¹³.

O producție mondială, mecanică, întreprinsă cu salariați, integrată într-un regim de circulație monetară și judiciară internațională, dominată de banca și bursa mondială, întreprinse cu scop de a obține câștig bănesc.

O producție întreprinsă de către cei care au bani, care cumpără puterea de muncă a colaboratorilor lor ca pe o marfă, plătindu-le salarii și rupînd orice legătură între aceștia și produsele muncii lor.

Un regim de producție complicat, cu stadii și trepte, orice marfă trebuind să treacă de la materia primă la consumator prin patru sau cinci mîini : extractorul, transformatorul (fabricantul), negustorul toptangiu (angrosistul) și cel cu mărunțeaua (detailistul).

O consumație de mărfuri care nu mai prezintă [numai] nevoia imediată de întreținere a omului, ci și nevoia de a pune material la dispoziție altor industrii — etajate —, alcătuind un fel de structură arhitectonică a conjugării produselor și a diviziunii folosinței lor, care face ca piața fiecărui produs să atîrne de factori multipli, complicați și de natură deosebită, variată și nu totdeauna uniform variabili.

O distribuție irațională, rezultînd automat din mecanismul economic, complet independentă de ideea justiției distributive, întemeiată pe specularea factorului capitalist asupra celui necapitalist, proletar-muncitoresc sau gospodăresc-țăranesc.

Un om economic întins în vederea obținerii câștigului maxim.

Un om inventiv, fecund, ingenios făcător de proiecte menite să utilizeze toate împrejurările, combinându-le în vederea obținerii rezultatului maxim, totdeauna același : câștigul.

Un ascet în felul său. Dar un ascet al inimii, sacrificând totul pentru câștig : și sănătate, și distracție, și liniște, și familie, și prietenie, și sentimente naționale, și omenie.

Un om activ, pentru care munca, activitatea, voința sunt o religie de fier. Un om [pentru] care « la început a fost fapta »¹⁴.

Un om nestăpînit, nervos, nestabil, cu nevoi din ce în ce mai numeroase, în vecinic salt peste sine însuși, în vecinică înțelegere cu alții. Un ascet, am spus. Dar un ascet ispitit de păcatul lăcomiei. Un butoi al Danaidelor, din care omul nu se alege cu nimic, ci cade rob propriei lui fapte, « înger învîrtind piatra de moară » (Maritain).

Ce este, așadar, capitalismul ?

Definit tehnic, în împrejurările lui esențiale, capitalismul e sistemul de organizare economică în care producția bunurilor are loc în regimul circulației dezvoltate ; altfel zis, în care producția bunurilor e integrată în circuitul de reproducere a capitalului, mai scurt, forma de organizare economică în care predomină capitalul industrial.

Aceasta însemnează două lucruri :

1) producție pentru câștig.

2) producție cu salariați, adică, într-o formulă : producție cu salariați, pentru câștig.

Să precizăm aceste noțiuni utile :

1) capitalismul e un sistem în care se răstoarnă scopul natural al producției de bunuri : satisfacerea nevoilor, care se transformă-n mijloc și-n care scopul activității economice este câștigul de bani.

Scopul îndepărtat al producției poate fi satisfacerea nevoiei sociale, dacă privim lucrurile în ansamblu, dar această

nevoie rămîne totdeauna indefinită în mintea producătorilor. Mărimea ei formează tocmai elementul incert al producției lor, asupra căruia speculează și în raport cu care își încearcă norocul, cînd produce, riscă ;

2) *capitalismul este un sistem în care munca se cumpără ca o marfă*, în care producția se întreprinde de către cei care au bani, care cumpără de pe piață elementele necesare producției : munca, mașinile și materia primă, pe care le ordonează în vederea obținerii produselor.

Capitalismul presupune trei condițiuni prealabile și două condiții intrinsece, fără de care nu poate exista.

Condițiile prealabile sunt :

1. *diviziunea socială a muncii ;*
2. *existența pieței și a producției pentru schimb ;*
3. *regimul economiei monetare sau financiară.*

Condițiile inerente capitalismului sunt :

1. *caracterul rațional, definit, al stării lucrurilor, realizat prin :*
a) *conștiința stabilității lumii naturale, a regularității și raționalității întâmplărilor în care se desfășoară acțiunea omenescă : raționalismul, chibzuința ;*

b) *siguranța juridică și politică a persoanelor și a bunurilor, respectul contractelor, cu alte cuvinte : libertatea și proprietatea ;*

2. *caracterul indefinit, virtual, potențial al acțiunii, mai exact, al angajării acțiunii economice.*

Paradox realizat pe două căi :

a) *neconținută perfecționare a instrumentelor de producție, în vederea sporirii productivității, tendința de a produce neconținut, cît mai mult și mai ieftin, altfel zis, indefinitul progres tehnic ;*

b) *lărgirea neconținută a sferei de acțiune, creșterea continuă a posibilităților de desfacere a mărfurilor produse, tehnic, extindere indefinită a deșeurilor.*

Efectele capitalismului, pe de altă parte, sunt :

1) *creșterea considerabilă a producției de bunuri*, avînd ca urmare : îmbunătățirea materială a condițiilor de viață, ridicarea nivelului ei, sporirea civilizației materiale și a confortului în lume ;

2) *economizarea vieții omenești*, adică : schimbarea idealului mijlociu al vieții într-un ideal de trai bun, cu consecința instrumentalizării totului, nașterii aspirației omenești către un nivel neconținut sporit de satisfacere a dorințelor sale, către acumularea de putințe tot mai mari ;

3) *schimbarea supunerii și silniciei exterioare*, a constrîngerii materiale caracteristică evului mediu, într-o constrîngere de un gen nou, în aparență contractuală, liberă ; în realitate, realizată pe căile presiunii psihologice subtile a banului, a imitației elitelor, a reclamei și a presei.

Să examinăm pe scurt acest grup de probleme.

Diviziunea socială a muncii, deosebirea de îndeletniciri și de producții, motivată de deosebirile de resurse naturale, de așezare de cunoștințe sau de tehnici, stă la baza organizației capitaliste. Într-adevăr, *categoria istorică a capitalului naște din circulațiunea de bunuri și schimb nu există nicăieri atîta timp cît nu se dezvoltă relații economice între cetele care produc bunuri diferite.*

Apariția monedei disociază trocul primitiv în două operații diferite : schimbarea mărfii contra bani, vînzarea și schimbarea banilor pe marfă : cumpărarea.

Înlesnirea cea mare pe care o aduce moneda este înlesnirea enormă a operațiilor de schimb. De unde mai înainte era nevoia ca cel ce avea un prisos de produse de un anume fel, și care ducea lipsă de altul, să găsească un alt schimbător care să aibă de prisos tocmai ceea ce-i era lui de nevoie și să aibă nevoie tocmai de produsul meu, disocierea trocului îngăduie disocierea în timp și spațiu a celor două operații, *îngăduind astfel posibilitatea dezvoltării unei îndeletniciri speciale de schimb : comerțul.*

În loc ca schimbul să fie un simplu schimb de prisoase, o vânzare spre cumpărare, apare procesul crematisticeii artificiale, al cumpărării spre revânzare, procesul circulației dezvoltate, care pornește de la o sumă de bani, pe care câtă s-o înmulțească prin schimb. Capitalul comercial.

Dezvoltarea comerțului nu înseamnă însă capitalism.

Abia în momentul în care producția pătrunde în regimul circulației dezvoltate, *abia în momentul în care cel care are bani, în loc să cumpere bunul gata făcut spre a-l revinde, cumpără elementele necesare producerii lui, instrumentele, materia primă și munca.* Abia în momentul în care producția bunurilor intră, se coordonează procesului circulației dezvoltate *ia naștere organizația capitalistă*, care nu e altceva decât organizația de producție a capitalului industrial.

Trecerea se face aci de la organizația medievală a meseriilor la dezvoltarea întreprinderilor capitaliste.

Și la meserii se începuse o disociere între scopul mijlocit și cel nemijlocit al activității economice. Și aci, producția nu mai urmărea imediat satisfacerea nevoilor proprii ale celui ce muncea cu produsele muncii proprii, ci satisfacerea altuia, schimbul produselor acestei munci. Dar scopul schimbului rămânea satisfacerea nevoilor proprii și producția pentru schimb nu era, deci, decât un mijloc pentru satisfacerea acestora.

În organizarea capitalistă, structura voinței s-a lungit cu încă o treaptă. Și s-a dezlegat de circuitul satisfacerii trebuințelor umane.

Satisfacerea trebuințelor încetează de a fi scopul activității economice. Scopul e câștigul de bani. Satisfacerea trebuințelor muncitorului e în capitalism numai un mijloc pentru menținerea lui în stare de a produce.

E adevărat că și câștigul de bani poate fi un mijloc de satisfacere a trebuințelor în societate. De fapt, și este. Dar nu în chip necesar. Și tocmai în această dezlegare posibilă a

cîştigului de satisfacere a nevoilor stă cheia dezvoltării economiei capitaliste din economia de schimb.

Banul, fiind instrument universal de achiziție, are o anumită putere de comandă. El poate fi acumulat pentru această putere și [poate] servi nu la satisfacerea nevoilor, nici la contemplarea lui nesățioasă în tezaur, ci la sporirea lui pe calea producției, a întreprinderii, în vederea obținerii de noi cîştiguri. În loc să pui ban peste ban deoparte, la chimir, cîştigul poate servi la obținerea de noi cîştiguri, prin reîntrebuințarea lui în investiții productive sau, cum zice nevasta mea : În loc să cheltuiești sau să strîngi banii albi pentru zile negre, îți faci zile negre pentru bani albi¹⁵.

Astfel, pe cînd în sistemul economic precapitalist circuitul nevoi – muncă se închidea cu satisfacție și se redeschidea cu noile nevoi, fiecare satisfacție alcătuind, raportată la munca respectivă, un circuit închis ; în sistemul capitalist, dimpotrivă, fiecare sumă de bani cîștigată poate servi nu numai la satisfacerea nevoilor, ci [și] poate fi acumulată în vederea obținerii de noi cîștiguri ș. a. m. d., la nesfîrșit.

Circuitul, închis inițial, e rupt. Omul își constituie un nou mobil de activitate : aspirația omenească în căutarea de cîștig, un mobil care nu mai cunoaște limită subiectivă și nici altă frînă, decît reacțiunea socială care îi barează drumul către acest cîștig.

Astfel, pentru a obține cîștigul, producătorul se robește diavolului roșu : banul.

Numai înțelegînd în ce chip dorința de cîștig ia stăpînire pe sufletul omenesc, numai pricepînd tentația puterii care ne face cu ochiul în fiecare mic, pol sau gologan, numai știind ce ne comandă banul și peste ce ne dă putere să trecem : sentimente, demnitate, omenie, banul, putem să înțelegem rostul diabolic al acestui nesaț pe care înțelepciunea populară precapitalistă l-a numit « ochiul Dracului ».

Această răsturnare de perspectivă economică are consecințe incalculabile asupra conduitei omenești, asupra stilului de viață.

Ea transformă totul în mijloc, producând o des-etimizare și o economizare a tuturor valorilor vieții. Omul încetează de a fi scop în sine, cum vrea Kant¹⁶, el devine mijloc de producție, marfă. Prietenul nu mai e prieten, ci mijloc de plasare a mărfurilor, « relație » de afaceri. Soția nu mai e soție, ci asociată la câștig. Întreaga lume de valori, știința, arta, literatura devin mijloace de acțiune economică. Pentru Comte, știința slujește « pour servir »¹⁷ și « afin de pouvoir »¹⁸, iar pentru Descartes, spune Bergson, « a explica » un lucru înseamnă a-l desface în elementele simple prin care să-l poți mînuși !

Morala încetează de a fi ordonator în viață, ci devine instrument de asigurare a îndeplinirii obligațiunilor comerciale. Religia nu mai e un mijloc de mîntuire, ci un mijloc de stimulare a producțiunii. Cunosce un american, director de uzină, care-mi povestea cu toată seriozitatea că a găsit un mijloc ingenios să aprecieze valoarea pastorilor, după sporul de producțiune pe care îl constată în uzina lui în săptămîna care urmează predicei fiecăruia¹⁹.

Din legislator al universului, cum îl voia Kant, din făptură făcută după chip și asemănare, omul devine un instrument de producție, o unealtă. Și nu o unealtă în mîna unui scop superior, sau în mîna unui artist, care măcar să sculpteze cu viața ta o semnificație nemuritoare, ci un mijloc în slujba unei frenezii agonistice, lipsită de orice finalitate definită, în slujba unei aspirații fără sens, spre un regres infinit în acțiune, alunecare halucinantă într-o nebunie demonică, de fecunditate aparentă și, în fond, de amară sterilitate.

Se realizează astfel o perversiune a eticei naturale omenești, o falsificare a relațiilor firești dintre individ și rostul acțiunii sale, care judecă munca după valoarea pe care o produce și care consideră această muncă drept o pedeapsă la care omul e silit,

pentru păcatele sale, să nu poată crea fără pierdere de substanțe, fără dare de sine, fără jertfă !

Spre a-și putea stăpîni turmele de unelte vii, americanismul, această formă excesivă a capitalismului, a inventat « etica muncii », idealul activității, repetînd faustic că « la început ar fi fost fapta ».

Rezultatul ? Natura se răzbună. Nu e țară cu coeficient de criminalitate mai urcat. Nu e țară în care repaosul să însemne o mai mare dezlănțuire, o mai mare descătușare de forțe bestiale, iraționale, nestăpînite decît în țările stăpînite de această etică. Urmăriți ziarele, literatura, spectacolele și arta americană și spuneți-mi dacă veți găsi altundeva o mai inconștientă pasiune de animalitate, de oroare ?

Dar să lăsăm judecățile de valoare și să ne întoarcem la analiză.

Tehnica economiei capitaliste e rațională, mecanică, inovatoare, ingenioasă. Forma ei vizibilă este mașina. Dar mașina e numai o formă obiectivă, o concretizare a tehnicei omenești, care cunoaște alături multe alte practici de folosire a naturii.

Esența tehnicei e spiritul ei. Credința în statornicia legilor firei, convingerea că mașina va funcționa, dacă socotelile matematice pe care se bazează sunt corecte. Analiza minuțioasă a împrejurărilor și descompunerea lor în elemente simple, minuiabile, asupra căreia fapta omului are priză, întrebuintarea cunoștințelor despre natură în sensul îndrumării faptelor după voia omului, pentru satisfacerea nevoilor lui proprii.

Schimbarea aceasta de orientare a omului de la contemplație la faptă se petrece, cum știți, în Renaștere. S-a pomenit, aci, deja numele lui Leonardo da Vinci. Am putea pomeni pe Bacon din Verulam, pentru care « scientia et potentia humana in idem coin-

cadunt, quia ignoratio causae, destituit effectum»²⁰ sau «quod in contemplatione instar causae est, id in operatione instar regulae est»²¹. Și, în sfârșit, cunoscutul «nemini natura impositum, nisi paretur»²².

Pentru această orientare, caracteristic e termenul latinesc cartezian *ingenium*, din care coboară direct termenul englez *engine* = mașină și prin ea «inginerul» modern, creatorul și conducătorul mașinei.

Pătrundem în inima paradoxului spiritual pe care e construit capitalismul: contradicția dintre o cosmologie rațională și o etică irațională a pionieratului nostru, a riscului, a întreprinderii, a aventurii.

Capitalismul este, de necontestat, istoricește, un produs corelat al raționalismului. Legăturile lui cu protestantismul, așa de limpede puse în vileag de Weber²³, sunt neîndoiebnice. Dar tocmai de aceea capitalismul e numai un produs parțial raționalist, fiindcă, alături de raționalism, protestantismul e și o formulă de făptuire imanent irațională.

De fapt, capitalismul, ca structură, e clădit pe două idei diferite, antitetice, antagoniste.

În ordinea concepției despre lume (*Weltanschauung*), el este raționalist, fără îndoială. El crede în stabilitatea lumii și în eficiența rațiunii uniforme. Pentru el, realitatea e condusă de legi nestrămutate, iar împlinirea e numai necunoștința (momentană) provizorie a cauzelor adevărate.

Dar capitalismul e clădit și pe ideea de libertate, de risc, de aventură, născută din necesitatea acțiunii în lipsa cunoștinței desăvârșite a cauzelor. Istoriceste, bursele au născut din jocul la noroc asupra corăbiilor cu mărfuri încărcate în Orient, aflate în voia valurilor și așteptate să se întoarcă! Față de caracterul aleatoriu al unor întâmplări concrete, oamenii iau atitudinea de așteptare, anticipă, într-un sens sau într-altul, hotărăsc, se

angajează, formîndu-și opinii după supoziții raționale : ipoteze, Rațiunea e, desigur, aceea care indică ipoteza cea mai plauzibilă, dar angajarea nu se face mai puțin în necunoscut !

Angajarea viitorului, a faptului incert, făptuirea după supoziții, e caracteristică ordinii capitaliste pe toate treptele ei : de la întreprinzătorul care dă ordinul de fabricație, după informațiile primite, la inginerul care pune în mișcare o mașină, sigur că are să pornească dacă acel calcul inițial e bun, pînă la bancherul care, cu ochii pe mercuriale, creditează livrările la termen și pînă la negustorul care speculează lichidații, activitatea capitalistă e un amestec de raționalitate și iraționalitate. Raționalitate, în ordinea naturii ; în ordinea acțiunii, libertate, deci incertitudine, arbitrar, risc, aventură²⁴.

Regularea producției în sistemul capitalist nu se face după nevoi, ci printr-un mecanism special, de adaptare a mărimii producției la jocul prețurilor.

Regulatoare nu sunt nevoile, ci puterea de cumpărare, care limitează cererea celor care au nevoi. Cerere nu înseamnă niciodată nevoie, ci putere de cumpărare a produsului la un anumit preț.

Cînd producția e deficitară față de cerere, cînd cererea unui produs întrece oferta, echilibrul pieței se tulbură. Prețul crește.

Creșterea prețurilor sporește beneficiile întreprinzătorilor și constituie un stimulent direct pentru dezvoltarea producției.

Stimulați de cîștig, întreprinzătorii investesc, sau împrumută noi capitaluri. Cererea de capitaluri ridică taxa dobînzii.

Extinderea producției se face pînă ce urcarea taxei dobînzei face noile investiții nerentabile, din cauza înmulțirii celor ce investesc speculînd împrejurările, sau pînă ce prețurile încep să scadă, dovedind că oferta a întrecut cererea, că producția a depășit nevoile consumației. Nenorocirea e că acest lucru nu se poate ști decît aprês coup²⁵.

Scăderea prețurilor antrenând o scădere a câștigurilor, întreprinzătorii își restrâng producția. Cei care s-au angajat greșit și nu pot face față dobânzilor, la noile prețuri, lichidează. Lichidarea lor face ca quantumul producției să scadă și ca întreprinzătorii care au rezistat să găsească piața din nou dispusă spre urcare.

Ciclul se urmează astfel indefinit, prin interdependența pieței mărfurilor, pieței monetare și a capitalurilor, cu oarecare întârzieri, provenite din faptul că fiecare adaptare cere un anumit timp spre a-și vădi efectele. Mecanismul acesta funcționează spontan, împotriva voinței întreprinzătorilor. Funcționarea nu e fără zdruncinări, mai ales în perioada crizei, a adaptării la nivelul coborât al prețurilor, când întreprinzătorii fac tot ce pot ca să se sustragă lichidării. Fac tot ce pot, vom vedea, de la încercarea de a se păcăli singuri menținând artificial urcate prețurile și pînă la încercarea de a arunca, unindu-se, asupra colectivității, riscurile acțiunii lor nereușite, greșit angajate. Producția, cum vedem, a pierdut contactul direct cu consumația. Ea se conduce prin tatonări, prin mecanismul acesta subtil și complicat al mercurialelor.

Din toate cele spuse pînă aci se vede că deosebirea esențială de economia medievală stă tocmai în această pierdere din vedere a caracterului de totalitate al vieții economice.

Din economie de consumație, economia modernă devine un fel de economie a întreprinzătorului, a producătorului, întemeiată pe situația, pe reflexele și pe interesele acestuia. Ea pierde din vedere ținta ei socială finală: consumația, în fața nălucirii imediate, scop intermediar, a producătorului: câștigul.

Producția nu se mai face pentru consum, ci pentru câștig, lăsîndu-se în seama mecanismului natural de adaptare regularea producției la consum, evidențiată, zice-se, în mărirea acestui câștig. Nevoia nu mai precede fabricației. Ea îi succede.

Industriașul se silește să creeze, cu ajutorul reclamei, nevoia de produsul pe care l-a pus în fabricație. *Civilizația devine o cursă fără frâu după sporirea maximă a standardului de viață, înmulțirea nevoilor, rafinarea lor, constituie ultima formă de realizare a vieții. Un om nou, o nouă etică se naște din aceasta.*

Idealului de cumpătare al lumii antice, societatea modernă îi opune personalitatea, extensiunea la maximum a poftelor, a aspirațiilor și a puterilor individuale. « *Assanner le plus d'humanité possible* »²⁶, rezumă Gide în *Les Nourritures terrestres*²⁷. Nevoilor limitate ca număr și susceptibile de saturare, banul le dă perspectiva acumulării nesfârșite, dorința de întindere tot mai mare a vieții proprii. Fiece ban câștigat deschide perspective multiple de cheltuială, dezvoltă nevoia înzecirii lui. Aspirația spre infinit, închisă în « potențialitatea » pe care o reprezintă banul, pune stăpânire pe sufletul omenesc. Omul tinde către tot mai multă putere. El nu-și dă seama că această putință nu-i sporește eficient cu nimic ființa. Banul este un mijloc care nu implică nici o finalitate, decât regresul în nesfârșitul unei acumulări tiranice. Omul ajunge astfel să transforme în bani, să valorifice totul. Toate formalitățile devin mijloace relative pentru o acumulare nouă. Mecanicul vrăjitor devine robul acestui mijloc pe care l-a dezlănțuit fără să-l mai poată stăpâni²⁸.

Cum a luat naștere capitalismul ?²⁹

Cum s-au realizat, istoricește, condițiile care au dat naștere capitalismului ? În ce fel s-a spart organizația medievală, s-au răsturnat criteriile ei solide și dintre cadrele ei ierarhice au țâșnit, ca himerele din bolta catedralelor, freneziile capitalismului ?

A. Condițiile prealabile s-au realizat, de fapt, încă în plin ev mediu.

1. Diviziunea muncii și economia de schimb s-au dezvoltat, precum am văzut, odată cu renașterea vieții orașelor și a sigu-

ranței târgului la adăpostul zidurilor și al catedralelor, în primul sfert al celui de al doilea mileniu al erei noastre. Orașele erau centre de aprovizionare și antrepozitare a producției regiunilor vecine și a curților boierești, care nu cunoșteau decât diviziunea internă a muncii, alcătuind un tot închis, ca și gospodăriile țăranilor, pînă la strămutarea boierilor la oraș.

2. Economia monetară, de asemenea, a existat de la începutul timpurilor istorice în Europa și a doua fază a evului mediu istoric nu înseamnă desigur – sub acest raport – decât generalizarea acestei economii, rezultînd din dezvoltarea schimbului însuși.

*Cele două forme preistorice ale capitalului : capitalul de camătă și cel comercial, care premERG cu mult organizației propriu-zis capitaliste : capitalul industrial, se dezvoltă în Europa de Răsărit și de Apus în toată faza a doua a evului mediu. Ele stîrnesc controverse teologice fără sfîrșit asupra justului preț în schimb și al dobînzei, care, condamnată de dreptul canonic după Evanghelie și după Aristotel, și tolerată de uz, reușește, încetul cu încetul, să-și capete drept de cetățenie în manualele de teologie normativă, morală, prin cele două idei de *damnum emergens* și *lucrum cessans*, de pagubă suferită și de despăgubire pentru cîștigurile eventuale realizate – alături de controversele asupra mutațiilor monetare, după cum ne arată așa de frumos Deschamps sau Ashley.*

B. *Împrejurările în care s-au realizat istoricește condițiunile esențiale ale capitalismului sunt însă următoarele :*

1. Descoperirile geografice care au revărsat în secolul al XVI-lea în Europa *aurul* domeniilor de dincolo de mări au dat comerțului european, în tot timpul ultimelor trei veacuri, posibilități de *aprovizionare cu materie primă* ieftină și în cantități nebănuite și au sfîrșit prin a furniza industriilor europene *debușuri* întinse pentru plasarea produselor lor în a doua jumătate a secolului precedent, al XIX-lea.

2. Creșterea producției, în urma încetării cruciadelor și a stabilizării popoarelor, a contribuit, de asemeni, la nașterea capitalismului și la spargerea cadrelor rigide ale economiei medievale, dezvoltând piața internă, prin intensificarea producției agricole și înlesnind formarea unei armate de proletari rurali pe care nu-i mai putea hrăni pământul și pe care reglementarea severă a corporațiilor îi excludea din cadrele organizației industriale ale vremii.

Proletarizarea aceasta, afluxul surplusului populației rurale spre orașe, intensificarea în unele țări prin disoluția raporturilor de producție feudale, realizată prin exproprierea țăranilor de către boieri, de pildă în Anglia, a fost un factor puternic de ieftinire a mîinii de lucru, care a înlesnit exploatarea muncitorilor de către primii întreprinzători ai vremii. Aceștia au început prin a concentra desfacerea produselor industriei casnice, speculînd asupra diferențelor de preț, au continuat prin a furniza gospodăriilor materia primă și mijloacele de lucru, punîndu-le astfel în stare de dependență, și a sîrșit prin a concentra producția lor în ateliere de manufactură.

3. Afluxul metalelor prețioase din colonii în Europa, care au creat, începînd cu secolul al XVI-lea, o adevărată inflație de aur, sporînd cererea de produse în toate domeniile și provocînd o urcare generală a prețurilor — după cum ne-o dovedește controversa dintre memoriul lui Jean Bodin asupra scumpirei grînelor și paradoxele lui Malestroit. Această creștere de prețuri a favorizat tendințele întreprinzătorilor, care găseau astfel mînă de lucru ieftină și debușeu și care au profitat, înfiinșînd, la adăpostul puterii regale, mai întîi la țară, departe de orașele restrictive, manufacturi prospere — cum ar fi a gobelinurilor, sau cea de la Sevres în Franța, sau industria textilă englezescă, sau industria țesăturilor și a dantelii în Țările

de Jos, sau a porțelanului în Saxa — în *poșida* corporațiilor închise și sever reglementate, incapabile să se adapteze tendinței.

4. Întemeierea statelor naționale a contribuit astfel și ea la nașterea capitalismului, prin transformarea caracterului nobilimii în nobilime de curte, prin restabilirea siguranței în Europa de Apus și prin dezvoltarea vieții economice a orașelor, a burselor, a comerțului și a industriilor de tot felul, la adăpostul regimului monopolist al privilegiurilor regale.

5. Când introducerea diviziunii tehnice a muncii în ateliere — care a entuziasmat atât de mult pe Adam Smith — a venit să sporească productivitatea materială a noilor manufacturi, cadrele rigide ale organizației medievale au devenit de-a dreptul de neșuferit pentru noile puteri de producere dezlănțuite, cărora încercau zadarnic să le pună stavilă ! De unde și strigătul clasic al revoluțiilor burgheze : « *Laissez faire, laissez passer* »³⁰, care impune puterii de stat, prin mecanismul garanțiilor constituționale, respectul ordinii private, libertatea de acțiune a individului și suprimarea privilegiilor și a tuturilor drepturilor de coaliție între producători, spărgând astfel ultima rezistență a organizației medievale și inaugurând un regim nou de libertate a producției și a schimbului : regimul liberei concurențe.

6. La acestea trebuie desigur adăugate și alte împrejurări, **izgonirea evreilor din Spania** introducând în toate târgurile Apusului spiritul lor negustoresc, atât de înrudit cu mentalitatea capitalistă, încât unora le-a plăcut să vadă în aceasta din urmă o organizație specific evreiască.

Apoi, **concretizarea operațiilor de credit**, « **bursificarea vieții economice** », care au îngăduit o relativă democratizare a funcției capitaliste și apariția unor forme noi de întreprinderi.

Invențiunile științifice, folosirea puterii *aburilor*, a *electricității*, a *chimiei* au contribuit, de asemeni, la întinderea câmpului de operații capitaliste, la creșterea productivității materiale și a rentabilității, *alături de atâtea alte împrejurări mai mărunte, pe care le-au studiat cu de-amănuntul un Marx, un Sombart sau un Cunow.*

Astfel, economia capitalistă, fiică a inflației, a prosperității seculare, a siguranței, a inițiativei individuale, a științei a ajuns să se întindă de la stat la stat, cucerind teritorii tot mai vaste, împinzind lumea cu căi ferate, telegrafe, fabrici, accelerînd ritmul vieții într-un marș triumfător, căruia se părea că nimic nu ar putea să-i mai reziste !

Tendențele actuale ale capitalismului

Rîndurile de mai jos nu constituiesc o încercare de explicație a crizei conjuncturale ciclice prin care am trecut, ci a depresiei de lungă durată ce subzistă.

Viața fiecărui moment economic este rezultanta unui ansamblu de puteri și de tendințe suprapuse, unele periodice, altele accidentale, unele trecătoare, altele durabile.

Din ansamblul de tendințe care condiționează viața economică a momentului de față, nu luăm în considerație mai jos decît pe acelea care-și fac efectele simțite pe o perioadă mai mare de timp, și care sunt în legătură cu împrejurările esențiale ale organizației economice actuale.

Ar fi o interpretare calitativă a tendinței de lungă durată a ritmului vieții economice mondiale, dacă împrejurările n-ar arăta că nu e vorba de un singur ritm secular ciclic și nici de o singură tendință fundamentală, ci de un ansamblu

de tendințe, care uneori converg într-un același sens, alteori se destramă în direcții divergente.

Interesul lor stă în aceea că arată, în perspectiva lor actuală, forțele care au făcut istoric să se nască forma de organizație economică actuală individualistă. În măsura în care se poate vorbi de inducții sociale, ele îngăduie un pronostic asupra capitalismului.

Care e starea actuală a forțelor care au făcut să triumfe odinioară capitalismul, astăzi, la o sută cincizeci de ani de la triumful Revoluției burgheze ?

1. *Spațiul geografic tinde către limitare, și limitarea lui înseamnă închiderea debușeelor.*

Pămîntul e azi în întregime cunoscut. Comunicațiile rezeși. Informațiile economice asupra stocurilor și prețurilor aleargă de la Singapore la Londra mai repede decît ordinele de livrare dintre Londra și Manchester, altădată. Pămîntul întreg e pe punctul să devină, sub acest raport, o singură piață. Operațiile de speculă asupra diferențelor de curs sunt din ce în ce mai numeroase și, prin aceasta, din ce în ce mai puțin rentabile, prețurile nivelîndu-se și dispozițiile uniformizîndu-se pretutindeni.

Debușeurile se închid, mai întîi, din lipsa puterii de cumpărare indigene. La aceasta, statele capitaliste parează un moment printr-o politică intensă de creditare a furniturilor. Ca să-și dezvolte puterea de cumpărare și să poată face față obligațiilor, statele noi sunt silite să-și sporească propria lor producție, să se industrializeze. Dar dezvoltarea capitalismului indigen este un factor de închidere a pieții, prin dubla considerație el intră imediat în conflict cu capitalul străin pentru cucerirea ei, de obicei la adăpostul protecției vamale și uneori concurîndu-l pe terenul lui propriu.

E cazul tuturor dominioanelor engleze, astăzi.

2. *Creșterea populației statelor industriale s-a oprit.* Populația Angliei și a Franței sunt astăzi staționare. Iar sporul natural al populației germane scade de la 36 la 18, în raport cu perioada dinainte de război, în contrast marcat cu tendințele antebelice.

Scăderea sau stagnarea creșterii populației are o dublă influență asupra capitalismului. Ea duce, pe de o parte, la restrângerea pieței interne, iar pe de altă parte, împiedică ieșirea mîinii de lucru în aceleași proporții ca-n trecut, scăzînd prin aceasta condițiunile favorabile de dezvoltare a acestuia.

3. *Ne aflăm într-o perioadă de deflație cumplită a aurului.*

Știm rolul pe care l-a avut afluența metalelor prețioase în geneza capitalismului, faptul că sporirea mijloacelor de plată întreține o tendință permanentă, seculară, de urcare a prețurilor și de scădere a dobînzii.

Astăzi și această tendință s-a inversat. Aurul e așa de rar, încît a încetat a fi un mijloc efectiv de plată. Instrumentul de circulație e astăzi *creditul*, față de care aurul a rămas un simplu mijloc de *garanție*. Prin aceasta însă, mișcările creditului și ale circulației rămîn regulate – de departe – de mișcările aurului. Și producția aurului a rămas așa de înapoi față de producția de bunuri, umflată prin abuzul, inflația de credit, încît perspectiva « scadențelor » la care creditele trebuiesc rambursate apare ca o perspectivă funerară, pe care numai miile de mijloace de mobilizare și de amînare a plăților o fac suportabilă. Și cînd nu se mai poate, statele suspendă convertibilitatea. Lucrul acesta e atît de adevărat, încît statele ar putea fi clasificate în două grupe (vorbesc de statele noi) : state care, la fiecare doi, trei ani, sunt silite să facă noi împrumuturi în străinătate și state care sunt silite, la fiecare doi, trei ani, în lipsă de împrumuturi, să-și dea peste cap stabilizarea. Cazul clasic al republicelor sud-americane, dinainte de război, pare a ispiți azi și statele mai înaintate : Anglia, Ger-

mania etc., cu atât mai mult cu cât problema se complică cu o serie de cauze politice care vin să accentueze reaua distribuție a aurului.

Situația se caracterizează printr-o *urcare a tendinței dobânzilor pe termen lung* și pe o *mare afluență de capitaluri lichide*, care fac împrejurările foarte puțin favorabile investițiilor. Sterilitatea aurului ascunde, în realitate, o sterilitate mai gravă: *sterilitatea capitalurilor. Fuga lor din fața capitalismului. Întoarcerea la tezaurizare.*

4. *Tehnica însăși dă semne de istorire, de încetinire a avântului său progresiv.* Desigur că nu fecunditatea minții omenesti este de vină.

Dar *forma socială a nevoilor se stabilizează.* Cei ce s-au deprins cu un anumit fel de produs cu greu îl schimbă cu un altul, fie el mai bun. Dificultățile în care se zbate industria *filmului sonor* sunt un exemplu viu în această privință. Succesului de modă care a întâmpinat noua invenție îi urmează azi, în lumea întreagă, dezertarea sălilor de către public și preocuparea regizorilor de a se reîntoarce la peisagiu și la elementele de sugestie caracteristice filmului mut.

Apoi, *investițiile mari împiedică adaptarea marii producții la noile invenții.* Cazul inventatorului care nu și-a putut valorifica brevetul prin care suprima *cutia de viteze* a automobilului, cu toate că prezenta, în condițiuni egale, avantaje considerabile, e îndeobște cunoscut.

Prin aceasta însă, scade și *coeficientul de creștere a randamentului.* Se pare că, de la o anume limită, legea ricardiană a productivității crescînde a mașinilor nu-și mai află verificare. Prin aceasta se atinge însă nodul vital al dezvoltării capitaliste.

5. *Categoriile sociale tind către stabilitate.*

Nu e un paradox. Aparențele nu trebuie să ne înșele.

Interpenetrația claselor sociale devine tot mai grea. Reușita, în cele mai multe cariere, este foarte dificilă. Toate locurile sunt ocupate. Pentru muncitori, surclasarea a devenit azi aproape imposibilă. La început, fiecare putea nădăjdui ca, prin sîrguință și economii, să ajungă pe predecesorii lui iluștri plecați de jos : Carnegie, Edison, Franklin și alții. Mai tîrziu au crezut că e o chestiune de noroc. Azi au pierdut nădejdea în posibilitatea de a depăși, pe căi normale, starea lor inițială.

Scleroza societății e tocmai inversul egalității în libertatea de acțiune favorabilă pionieratului. O serie de oameni fără merite proprii ajung căpitani de industrie, pe căile dreptului civil. Și industria dă cu ei de rîpă. Cazul succesiunii lui *Huge Stinnes* e clasic, sub acest raport.

6. *Starea de lucruri tinde să micșoreze riscul particular al activității economice și să sporească pe cel social.* Se revine la vechile calități.

Piața devine — cum am spus — tot mai bine cunoscută. Categoriile de producători de același fel se *concentrează*, se unesc în carteluri, în vederea înlăturării concurenței ruinătoare și în vederea eliminării riscurilor individuale. În măsura în care aceste cartele ajung să dețină un monopol de fapt, s-a sfîrșit cu libera concurență. Cartelul e în măsură să dicteze condițiunile sale pieții. Ele supun întreaga producție unor reglementări severe, uniformizează salariile, tipizează producția, fixează prețurile, amintind, sub acest raport, organizațiile corporative. Sindicatele de muncitori au, sub acest raport, același rol ca cele patronale.

În aceeași direcție trebuiesc citate *tendențele de asigurare a mărfurilor*, a muncitorilor, a imobilelor și pînă și a riscurilor de credit. În fapt, asigurarea nu e decît o formă de socializare a riscurilor întreprinderilor, aruncarea incidenței pagubelor asupra tuturor. Dar prin aceasta dispare pîrghia economiei

capitaliste, riscul, concurența, caracterul de angajare în indefinit propriu lumii de afaceri.

Dar preluările de portofolii dubioase, conversiunile de datorii, *asanările de tot soiul* ale întreprinderilor periclitare practicate pretutindeni ?

7. La limită, această stare duce, prin paradox, la *crearea nesiguranței generale*, la *îngrădirea inițiativelor individuale*, la apariția spiritului de funcție socială și la dispariția celui de întreprindere.

Intervenția factorului politic, ca să modifice raporturile juridice existente și să scutească de îndeplinirea obligațiilor liber consimțite, duce la nesiguranța tranzacțiilor.

Am văzut *cât e de strânsă legătura între dezvoltarea capitalismului și constituirea unei ordine civile*, deosebită de cea politică. Statul jandarm nici nu avea altă funcție, decât aceea de a fi gardianul și apărătorul ordinii private, stat distribuitor al dreptății fiecăruia, garant al convențiilor liber consimțite între părți. Numai *când întreprinzătorul e sigur că marfa nu îi va fi confiscată, o produce și bancherul nu împrumută decât atunci când știe că debitorul își va ține angajamentul*.

Rezultatul intervenției statului, al tulburării distincției dintre ordinea publică și privată, luarea în cunoștință prin cele petrecute în timpul războiului, că ordinea privată nu e decât « toleranță » a celei publice și la discreția ei, a dat, sub acest raport, capitalismului o lovitură de moarte. Cascada monedelor europene, trecerea cu buretele peste datorii formal recunoscute, subtilizarea activelor mobiliare prin această prăbușire etc. au fost tot atâtea învățăminte pentru posesorii de fonduri solicitați de cei în nevoie, să nu mai acorde credite.

Rezultatul e – cum am spus – o întoarcere la tendințele primitive de tezaurizare. O neîncredere generală, pe care, după Keynes, care o semnală încă din 1920, o constată toți

experții, legitimează un refuz de investiții, o menținere a disponibilităților în forme cât mai flotante, gata să zboare după o piață pe alta, la cea dintâi adiere a îndoielii. Faptul e peste măsură de grav, pentru că el înseamnă o *sustragere a banului din funcția lui capitalistă*. Un refuz de a se întrebuința în producția de bunuri, cu scopul de a se reproduce, oricât de mari dobânzi i s-ar oferi. Se dovedește astfel că, dintre cele două elemente ce intră în remunerația capitalului, riscul și dobânda, mărimea acestuia nu intră în considerație decît în măsura în care riscul nu e exorbitant.

Speculația încetează astfel de a fi o canalizare a prevederilor raționale de cîștig. Ea redevine acel joc primejdios cu cît sfera de activitate bursieră e mai mare.

8. *Toate aceste stări de lucruri împiedică, în ultimă analiză, funcționarea mecanismului normal de adaptare al cererii și al ofertei, al producției cu consumația, prin mecanismul variațiilor de prețuri.*

Știm deja în ce constă acest sistem.

Funcționarea acestui mecanism e împiedicată, în primul rînd, prin *coaliția concurențelor periclitate*, care fixează prețuri artificiale, lăsîndu-se impresionați de aceste prețuri pe care ei le impun, ca și cum ar oglindi echilibrul pieței și împiedica, prin aceasta, lichidarea producătorilor supranumerari și neadaptabili, fapt care are drept rezultat o agravare și o perpetuare a crizei, ori de cîte ori se naște. Cazul clasic.

Al doilea procedeu este *întrebuințarea organizației de credit*, care, în loc să finanțeze producția, finanțează stocajul, spre a menține prețurile și a putea produce mai departe, ceea ce are de urmare, bineînțeles, o nouă creștere a stocurilor ș. a. m. d., pînă în momentul în care organizația de credit nu mai poate face față cerințelor și obligația lichidării amenință să dea de rîpă fie organizația bancară, fie ansamblul întreprin-

zătorilor coalizați ca să stocheze produsele lor. Cazul *pool*-ului canadian sau al *farm-board relief*-ului american, de pildă.

Se recurge, atunci, la un al treilea procedeu, *aruncarea pașubelor asupra colectivității*, prin intimidarea statului, care recurge la o inflație deghizată sau la un impozit — ceea ce e cam tot una — pentru salvarea lor.

Cazul noii corporații americane de credit, care a luat ființă de curînd. Și cazul finanțării conversiunii de la noi.

Tot în această direcție trebuie pomenite încercările de stabilizare a vieții economice de tot felul : dolarul dirijat, stabilitatea prețurilor și — îmi pare rău că nu pot demonstra aci faptul — chiar și « stabilizarea monetară » prin mijloace artificiale. Toate aceste mecanisme vădesc, în fapt, o depășire a punctului de vedere capitalist și o luare în considerare a intereselor generale ale vieții economice, cu totul pe alte temeuri decît acelea ce izvorăsc din tendința de câștig a întreprinderilor private.

În sfîrșit, tot aci ar trebui pomenite mijloacele de împiedicare a lichidării creanțelor internaționale, care alcătuiesc astăzi o adevărată *doctrină neomercantilistă*. Acestui protecționism i se pot atribui, pe drept, multe din dificultățile problemei reparațiilor.

Restrîngerile debușeurilor, scăderea productivității, scăderea spiritului întreprinzător, creșterea nesiguranței, împiedicarea funcționării mecanismului normal de adaptare, sustragerea capitalului din funcțiunea lui industrială sunt tot atîtea împrejurări defavorabile dezvoltării normale a capitalismului. Ele nu sunt împrejurări accidentale, trecătoare, ci *expresia unor tendințe care dăinuiesc și se accentuează tot mai mult în viața economică a vremii*, cu toate protestările experților.

Cu toate învinuirile ce li se aduc, aceștia par totuși a fi mai lucizi decît se crede, întrucît ei cer : unii, abolirea

prohibițiilor vamale ; alții, o redistribuire a aurului ; alții, o inflație generalizată ; alții, o suprimare a plății reparațiilor ; alții, o înlesnire a lichidării ; alții, o dezvoltare a bazei agricole a statelor industriale pe temei protecționist ; alții, o industrializare a statelor agricole ; alții, o revenire a siguranței ; alții cer comprimarea prețurilor prin raționalizare și scăderea salariilor ; alții, dimpotrivă, cer scăderea orelor de muncă.

Caracteristica tuturor acestor soluții este parțialitatea.

Fiecare privește câte unul din aspectele crizei — adeseori interesat — și adoptarea lor tinde, prin reacțiune, să dezlănțuie noi forțe de dezechilibru, întrucât propun drept soluții tocmai aceea ce pentru alții trebuie privit drept cauze ale crizei.

Iată câteva exemple :

Inflația generalizată : teza englezească, azi la modă. Părăsirea etalonului aur și a raportului normal de convertibilitate. Dar alții văd tocmai în inflația de credit una din cauzele crizei : teza franceză.

Protecționismul agricol al statelor industrializate sporește supra-producția agricolă, cauză inițială a crizei : teza noastră, a statelor din Sud-Estul Europei. *Industrializarea statelor agricole* scumpește costul de producție, atunci când scumpirea lui, prin investiție, e una din cauzele principale ale crizei : teza statelor industriale exportatoare de mărfuri.

Raționalizarea producției îngăduie comprimarea prețului de cost : teza patronilor. Generalizarea ei duce la o restricție a pieții, prin restrângerea puterii de cumpărare a populației muncitoare : teza muncitorilor.

Urcarea salariilor și restrângerea orelor de muncă scumpește costul de producție : teza patronilor. Scăderea salariilor și urcarea orelor de muncă duce la restrângerea pieții : teza muncitorilor.

Se pare că plutim în desăvârșită anarhie.

Nu avem pretenția să reedităm aci un sistem de contradicții economice ale vremii. Ci, mai curînd să dăm la iveală temeiul lor.

Izvorul acestei contradicții stă în anarhia organizației sociale. Structura intereselor economice a ajuns atît de inextricabilă, încît antagonismele țînesc la fiecare pas. Și planul pe care se construiesc toate aceste antagonisme este următorul. Fiecare teză are în vedere interesul și poziția fiecărei părți interesate, privirea problemei din punct de vedere al totalității, al ansamblului vieții economice. E aci, în formularea însăși a problemelor economice, o depășire a punctului de vedere capitalist, pentru care problemele nu au voie să fie formulate decît din punctul de vedere parțial al întreprinzătorilor.

Cu adîncimea care-i caracterizează cugetarea, profesorul Rist încheie un articol din « Revue d'Economie Politique » de astă vară cu fraza : « Sau *interesul individual* va ajunge să-și dea seama de existența unui *interes general al intereselor individuale*, și va renunța la politica de protecție și de intervenții, revenind la jocul normal al elementelor antagoniste, sau ceasul acestei organizații va fi sunat » — (citez din memorie).

În fața unei asemenea declarații, stranii prin luciditatea și, în același timp, prin curiozitatea ei, rămîi într-adevăr surprins ! Așadar, « *interesul general al intereselor individuale* », singur, ar putea mîntui capitalismul, după spusele unui reprezentant al unui institut de emisiune, cel mai bogat în aur din Europa ! Straniu.

*Interesul general al interesului individual e o contradicție în adiecto*³¹. Căci, ce altceva a dus la împiedicarea lichidării, decît acest *interes general al intereselor individuale* ale producătorilor, trustul ? Și cine împinge statele să asaneze pe falii ? Același *interes general*, de bună seamă.

Dacă aceasta e singura soluție, atunci, în fapt, capitalismul a trăit. În ziua în care un întreprinzător va refuza să cumpere marfa

unde o găsește mai ieftin, sub cuvînt că vînzătorul aparține altui sistem politic, sau va refuza credite cuiva pentru alt motiv decît că nu are siguranța recuperării, capitalismul va fi fost.

Prin firea lui, capitalismul nu poate lupta împotriva acestui interes general, decît într-un fel : sacrificîndu-se ! Căci sacrificiu însemnează și refuzul de a cumpăra marfă ieftină de unde este, și refuzul de a împrumuta bani concurentului ca să-și constituie o industrie proprie.

Organizația economică a capitalismului pare astfel sortită irosirei între autoasasinat, dacă își îndeplinește misiunea, și paralizie, dacă nu și-o împlinește.

De fapt, *opoziția aceasta de interese : individualism — colectivism, interes individual și interes general, privită în planul posibilităților omenesti de dezlegare, are un caracter relativ factice.*

Antagonismul izvorăște, de fapt, de mai adînc, dintr-o contradicție între sistemul de producție în comun, impus de organizația atelierelor, de exigențele tehnicii mecanice și sistemul de distribuție care a rămas individual, întemeiat pe proprietatea privată ; dintre contradicția între mulțimea intereselor implicate în orice activitate productivă și unicitatea interesului care comandă azi — egoist — organizarea acestei activități.

Cu cît aceste interese colective sunt mai grave, cu atît statul, care e reprezentantul lor, e ispășit să intervină, să le apere împotriva capitalistului. Cu cît puterea acestuia e mai mare, cu atît conflictul va fi mai acut. De falimentul unei brutării cine se interesează ? Dar cînd brutarii coalizați amenință cu greva generală, care stat ar rămîne cu brațele încrucișate și nu care stat, dar care municipalitate ? Exemplul acesta cred că face să apară cît se poate de bine la iveală rădăcina antagonismului.

Mult trîmbișata armonie a interesului individual cu cel general, care stă la baza teoriilor lui Smith, are oarecare sens în perioadele de prosperitate. Într-adevăr, în aceste perioade, în care produsul social total crește, crescînd nivelul general al vieții, sa-

lariile reale, muncitorul e mulțumit că viața lui devine mai bună și se preocupă mai puțin de câștigul patronului. Statisticile arată, într-adevăr, că în aceste perioade conflictele de muncă scad. De îndată însă ce depresiunea economică apare, și cu ea scăderea produsului social, apar și antagonismele economice și, cu ele, preocupările de justiție mai echitabilă a acestui produs. E aci un *paralelism remarcabil între tendințele de regulare organică rațională a vieții economice și perioadele de criză îndelungată*, după cum, dimpotrivă, *există un paralelism analog între tendințele de libertate economică și perioadele de prosperitate*.

Arătarea că starea forțelor economice tinde către o limitare a tendinței de lungă durată ne arată încotro merg și formele de organizație economică.

Caracterizarea economică a comunismului. Comunism economic și comunism politic

Comunismul se dezvoltă pe două planuri ale realității sociale. (De curînd, s-ar putea spune pe trei.) El e, mai întâi, o doctrină politică. Apoi, cată a fi o formă de viață economică și, în sfîrșit, de la o vreme, s-a răspîndit credința că ar putea fi vorba și de un nou sens al vieții omenești, de un sens ideal etic, de un om nou, de un nou suflet.

Să examinăm ce sunt aceste lucruri.

Comunismul este, precum știe toată lumea, o formă de ideologie și de organizație politică socialistă. Cel puțin după pretenții. Rădăcinile lui istorice sunt trei: doctrina economică marxistă, tendința etico-politică a anarhismului revoluționar și mișcarea sindicalistă.

Caracteristica esențială a comunismului printre doctrinele socialiste este primatul revoluției politice asupra celei sociale, considerarea celei dintîi ca mijloc de realizare a celei din urmă. Cu alte cuvinte, comunismul e doctrina care

urmărește întrebuintarea forței politice a proletariatului pentru cucerirea puterii politice a statului, pentru ca, odată stăpîn pe stat, proletariatul să-l întrebuinteze, la rîndul său, pentru realizarea idealului economic al socialismului.

Aci, o primă deosebire de ortodoxia marxistă, pentru care revoluția politică nu e decît urmarea celei sociale, momentul decisiv în care proletariatul muncitoresc va fi adus, prin forța lucrurilor, să ia în stăpînire puterea politică în locul burgheziei dispărute ca clasă, în catastrofa inevitabilă a ordinii capitaliste.

În ce constă și cum se-nfăptuiește revoluția socială pentru ortodoxia marxistă ? Ea constă în adaptarea sistemului de distribuție, de împărțire a bunurilor în societate, la sistemul modern de producție a acestor bunuri. Adaptarea aceasta se va produce de la sine, fatal, în chip inevitabil, capitalismul dînd naștere din sine, dialectic, formelor care îl vor depăși, negîndu-l.

Într-adevăr, ceea ce caracterizează economia capitalistă este coexistența antagonistă a unui sistem de distribuție individualist, întemeiat pe proprietatea privată, cu un sistem de producție colectivist, impus de dezvoltarea tehnicii mecanice. Și, cum formele vieții sociale — printre care se numără și forma de distribuție — atîrnă, în ultimă analiză, pentru marxism, de raporturile de producție impuse de forma specială a tehnicii care precumpănește în societate, se înțelege că între sistemul de producție și cel de distribuție se iscă un conflict cronic, care merge accentuîndu-se, accentuînd în același timp antagonismele de clasă, exacerbarea acestor antagonisme dînd naștere, prin crize succesive tot mai grave, catastrofei finale, în care oamenii vor avea de ales între imposibilitatea de a mai produce și necesitatea de a schimba sistemul de distribuție.

E aci, pentru marxismul ortodox, un proces economic firesc, dialectic, care nu poate fi provocat politicește. Sin-

gura posibilitate a proletariatului e să înlesnească mersul firesc al istoriei, împiedicând stavilele ce i s-ar putea pune-n cale-ntârziindu-l.

Să ajute, scurtînd « durerile facerii » lumii noi.

În concepția marxistă ortodoxă, rezultatul revoluției politice ar trebui să fie dispariția claselor sociale și a statului, în sensul de instrument de dominație economică a uneia dintre aceste clase. Din funcțiune politică de apărare a privilegiilor, statul ar deveni o funcțiune de organizație economică a întregii colectivități socializate.

Politicește, comunismul s-ar putea caracteriza, dimpotrivă, ca o dictatură de clasă. O dictatură provizorie, e drept, în vederea socializării încă nerealizate. Dar o dictatură în sensul deplin al cuvîntului. E totuși, aci, numai o aparență.

În realitate, nu e vorba de dictatura efectivă a clasei proletare, de un guvernămînt de opinie, aflat sub sugestiunea străzii, ca în cazul comunei primitive, ci de dictatura partidului comunist, minoritate conștientă, organizată, care se pretinde a fi exponentul intereselor acestei clase. Nu e deci vorba politicește în Rusia de o dictatură de clasă, ci de dictatura de partid în numele ideii de clasă. Trebuie deci cu grijă deosebit, în caracterizarea politică a comunismului : forța care exercită dictatura politică – partidul comunist – de mitul pe care se sprijină – dictatura politică – și de forma prin mijlocirea căreia se exercită dictatura – organizația sovietică, adică sistemul de sfaturi suprapuse ale diferitelor categorii de producători.

Caracterizarea comunismului economic

Dacă politicește se poate ajunge la o caracterizare dară a comunismului, economicște, lucrul este mult mai greu, pentru că, din momentul cuceririi puterii politice, comunismul și-a schimbat de trei ori formele de organizație economică, zovăind între idealul socialist și realitățile momentului.

Idealul socialist — suprimarea exploatării omului prin om.

Lucrul poate fi explicabil prin împrejurările în care s-a făcut preluarea puterii politice de către proletariat. Fapt este însă — și trebuie recunoscută superioritatea sistemului politic al sovietelor — că a rămas în esența lui invariabil, cu toate adaptările pe care a trebuit să le sufere, asupra sistemului economic scăldat, cel puțin pînă acum, în apele oportunismului.

Faza autarhiei

În prima fază, pe care am putea-o numi faza anarhiei politice, fază care a urmat imediat războiului civil, comunismul, încrezător în profețiile anarhiste ale marxismului, care preconizase dispariția statului îndată după înfăptuirea revoluției politice, s-a trudit să ruineze, pe cît a putut, ultimele rămășițe ale organizației de stat țariste.

Economia sovietică se caracterizează, în această perioadă, prin încercarea de a transforma bazele repartiției în anarhia și mizeria desăvîrșită a producției și, în fapt, prin regresiunea generală a vieții economice către formele primitive de organizație ale gospodăriei țărănești, autarhice, patriarhale.

Patru măsuri mai importante ilustrează, caracteristic, această perioadă :

1) exproprierea capitalului mobil, prin prăbușirea economiei monetare, și prin iertarea datoriilor : lichidarea legală a raporturilor dintre debitori și creditori ;

2) exproprierea și trecerea pe seama statului a capitalului industrial, a mijloacelor de producție industrială ;

3) exproprierea latifundiilor și atribuirea pămîntului, mai exact, luarea în stăpînire a pămîntului de către țărani ;

4) raționalizarea consumației în orașe și organizarea aprovizionării lor printr-un sistem de rechiziție — *manumilitari*³² — a produselor alimentare de la țară.

Aci trebuie observat că, dintre cele două idei posibile de distribuire a mijloacelor de producție socializate: *ideea etatizării*, luarea lor în stăpânire de către organizația de stat, și *ideea împărțirii*, adică atribuirea sau luarea lor în stăpânire de către cei care muncesc efectiv cu ele, obștiile locale de muncitori și de țărani, comunismul a urmat o politică dublă, dictată nu de considerații teoretice, ci de oportunitățile momentului, întrebuițînd prima metodă în ceea ce privește proprietatea industrială și pe a doua în ce privește proprietatea agricolă. Țăranii au rămas astfel stăpîni pe moșiile pe care le cotropiseră. Muncitorii, dimpotrivă, au fost legați de stat, de fabricile în care trebuiau să muncească. Măsura a avut un rezultat politic imediat, covîrșitor, populația rurală fiind sustrasă, pentru un timp, oricărei înrîuriri ideologice contra-revoluționare.

Efecte

Rezultatele economice ale acestei politici au fost însă nesatisfăcătoare.

De-o parte, regresiuinea generală a vieții economice, dispariția economiei de schimb, din pricina prăbușirii monetare (Se știe că, de la un punct în jos, devalorizarea provoacă fenomenul cunoscut al fugii în fața monedei, fiecare căutînd să o evite, să o aibă în mîini cît mai puțin, de teama deprecierei ei repezi.) ; dezorganizarea transporturilor ; nesiguranța și anarhia politică și juridică ; întoarcerea economiei la formele economiei sătești, autarhice, primitive, gospodărești, patriarhale, peste care sistemul fiscal al statului se suprapune ca un sistem de pradă și de jaf.

Organizație asemănătoare în bună parte economiei medievale primitive : legarea muncitorului de la oraș de instrumentul de producție, spolierea fiscală a țăranului — rămas încă liber și stăpîn —, cînd vâlmaș, cînd individual — pe bu-

cata de pământ pe care-o muncește —, de către organizația de stat, în așteptarea legăturii lui de brazdă, când produsul rechi-zițiilor nu va fi de-ajuns.

Al doilea rezultat a fost constituirea, din rîndul orga-nismului sovietic, a două regimuri sociale antagoniste : satul și orașul, și amîndouă în conflict cu statul.

Unul, cum am văzut, rural, antebelic, centrat pe nevoile proprii ale puterii țărănești, ostil statului din pricina rechi-zițiilor necesare aprovizionării orașelor. Altul, urban, indus-trial, mizerabil, cu utilajul în paragină, fără tehnicieni, fără conducători, fără piețe de desfacere, cu muncitori în situația unor adevărați robi ai organizației de stat, stăpîna în fabrică. Acestea să fie rezultatele inevitabile ale socializării ?

În fața mizeriei crescînde, a enervării generale și a pri-melor simptome alarmate : răscoale țărănești, greve anti-sovietice în orașe, o destindere devenea necesară. Cu același oportunism realist care-l caracterizează, împotriva legende-lor care-l fac radical și mistic, Lenin nu șovăi să ia măsurile dictate de împrejurări, spre a înlesni această destindere.

Faza N. E. P.-ului³³

A doua fază, corespunzătoare restabilirii lăuntrice a au-torității centrale a sovietelor sătule de experiența anarhistă, precum și a colaborării politice ruso-germane după tratatul de la Rapallo constituie a doua încercare a comunismului de a-și statornici o politică economică proprie. Ea e carac-terizată prin așa-numita politică a N.E.P.-ului, politică do-minată de ideea refacerii forțelor producției rusești și întemeiată, în fapt, pe colaborarea comunismului cu eco-nomia capitalistă — în special germană —, fapt pentru care a fost privită de mulți ca un pas înapoi al comunismului din fața realizării idealului socialist. Adevărul e, judecînd după cele ce au urmat, că întoarcerea la economia patriarhală era

departe de a constitui un ideal pentru soviete. Sau, poate mai exact, ar fi de spus că – cu toate încercările teoretice, uneori ilustre, ca ale lui Ciajanov, de a funda o teorie a economiei țărănești pe baze necapitaliste – sovietele nu aveau, în această perioadă, o idee lămurită despre sensul în care urma să fie împlinit idealul socialist.

Ceea ce caracterizează această fază sunt:

- 1) restabilirea economiei de schimb și monetare;
- 2) lăsarea în domeniul activității private a micului comerț de aprovizionare a orașelor;
- 3) încurajarea târgurilor;
- 4) încurajarea cooperăției de aprovizionare și producție;
- 5) încurajarea importului de capital străin și a tehnicienilor chemați să colaboreze la restaurarea economică a Rusiei.

Efecte

Rezultatele acestei politici au fost: este drept, o relativă ușurare a aprovizionării orașelor; o atenuare a antagonismelor semnalate; o destindere a mizeriei generale.

Dar a fost și ridicarea micii burghezii a satelor, «chia-burii», sau, cum le zice pe rusește, *culaci*, înstăriți de curînd, de pe urma exploatării negustorești a țăranului, de la care cum-pără marfa, spre a o vinde la oraș.

Examen critic

A doua fază a organizării economiei sovietice, considerată ca fază pregătitoare a socializării, amenința să se sfîrșească cu reluarea ciclului de dezvoltare a economiei precapitaliste.

În fapt, politica N.E.P.-ului nu e o inconsecvență, ci mai curînd o pocăire. Sensul ei este mai adînc. Ea dovedește – oricît ar părea de paradoxal lucrul acesta – o apropiere a comunismului de ortodoxia marxistă, pe care *piatiletkă*³⁴ o va accentua și mai puternic.

Într-adevăr, de unde în prima fază — obiecției clasice a ortodoxiei marxiste, după care socializarea nu poate avea sens decât într-o țară ajunsă la apogeul dezvoltării industriale, care a trecut deci prin capitalism, formă economică al cărei rost esențial istoric a fost tocmai această industrializare —, comunismul îi opune doctrina cuprinsă în faimoasa scrisoare a lui Marx către Vera Zasulici³⁵, după care, țările în care există încă amintirea unei devălmășii primitive pot « sări » peste faza capitalismului și realiza colectivizarea, înviind prin cooperatie vechile forme comuniste. Din vremea N.E.P.-ului pare a se dezvolta tot mai mult ideea că adevărata socializare, distribuția socialistă nu-și află sensul exact decât într-o organizație în care producția însăși a devenit colectivă, s-a industrializat și ea.

Faza *piatiletkăi*

A treia fază a organizației economice comuniste e *piatiletkă* : planul pe cinci ani. El a fost inaugurat de îndată ce s-a denunțat primejdia refacerii clasei mijlocii a chiaburilor, baza de plecare posibilă a unei dezvoltări capitaliste în sinul organismului sovietic, în urma procesului intentat industriașilor de la Don, acuzați de aceleași tendințe contrarevoluționare și de exploatare individualistă.

Regimul economic al *piatiletkăi* poate fi caracterizat ca un sistem de dirijare economică totală a economiei naționale. Întreaga viață economică a societății trece sub conducerea organizației de stat și e organizată rațional, după un plan de ansamblu, în vederea atingerii unor scopuri mai dinainte hotărâte de acesta.

El comportă :

1) o raționalizare strictă a consumației, aplicată deopotrivă satelor și orașelor, în dublu sens : al limitării și al colectivizării. Cartelarea și organizarea furnicarului social, a căminurilor, a cantinelor și a distracțiilor comune ;

2) o *organizare rațională* de ansamblu a producției, fixînd contingentul fiecărei ramuri de activitate economică și co-ordonîndu-le în vederea realizării acestor contingente. Organizație avînd ca scop imediat : sporirea producției ; ca scop mai îndepărtat : industrializarea țării în ritm accelerat ; ca lozincă : « întrecerea statelor capitaliste » ; ca țel strategic : concurența statelor capitaliste și accentuarea condițiilor cronice menite să accelereze catastrofa economiei acestora ; ca mit : ridicarea nivelului de viață al populației lăuntrice ;

3) o *organizare rațională a schimbului* de produse între diferitele ramuri de activitate economică, în vederea aprovizionării fiecăruia cu mijloacele de producție necesare, îndeplinirea programului său ;

4) o *distribuție organizată*, nu atît în vederea împărțirii omogene a produsului social al muncii între toate categoriile de producători, cît în vederea aprovizionării muncitorilor cu cele strict necesare existenței lor, și mai ales a stimulării și a punerii lor în situația să-și împlinească cu cît mai mult zel funcția socială ce li s-a încredințat : salarii diferențiale, premii pentru colectivitățile care se disting etc.

Nu voi reproduce aci *cifrele* care să ilustreze șansele de realizare a acestui plan. Cercetarea noastră se menține, precum ați băgat de seamă, exclusiv în domeniul morfologic al formelor de viață economică, pentru care cifrele nu au sens decît în măsura în care tragem din ele informații descriptive și calitative. Interesul nostru pentru *piatiletkā* n-ar scădea cîtuși de puțin dacă nu și-ar ajunge, în timpul voit, nivelul de producție dinainte hotărît. Aceasta ar putea duce la o modificare a planului, dar ea nu implică cu necesitate o schimbare a sistemului, care singur ne interesează aici.

Mai mult, ar însemna, desigur, faptul dacă, pentru a-l atinge, comunismul ar recurge la acordarea salariilor diferențiale, menite să stimuleze interesul individual, în domeniile

rămase înapoiate sau dacă recurge, dimpotrivă, la stimularea acestui interes pe altă cale : terorizînd factorii răspunzători de obținerea contingentului, care, la rîndul lor, terorizează subalternii lor ș. a. m. d. Știți, povestea cu pîrcălabul care bate pe ispravnic și a ispravnicului care bate pe țăran de frica vornicului, care ar putea destitui pe pîrcălab, și a domnului, care ar putea reteza capul vornicului. Deosebirea, aci, ar fi esențială. Căci, în primul caz avem de-a face cu un raport de producție capitalist, pe cînd în celălalt rămîne obicinuitul nostru raport feudal de producție.

Se pare că, sub acest raport, trecerea de la moara de vînt la cea cu aburi nu a schimbat, în Rusia, prea mult raporturile de producție.

Dar să lăsăm deocamdată această săgeată trasă dintr-o parte și să punem fațiș problema semnificației organizației economice a economiei sovietice în perioada *piatiletkăi*.

Examenul sociologic

Să examinăm, mai întîi, sensul *piatiletkăi* pentru comunismul însuși. Raportat la tendințele de socializare care alcătuiesc, fără îndoială, țelul final al politicii economice comuniste, care e, precum am văzut, « realizarea revoluției sociale cu ajutorul revoluției politice », adică a statului încăput pe mîinile proletariatului conștient, *piatiletka* nu-i decît o formă pregătitoare.

În orașe, ea amorsează numai opera de colectivizare a consumației prin tendințele spontane ale locuințelor în comun, ale cantinelor, ale spectacolelor colective.

Pînă la ce punct va merge această operă de colectivizare ? În ce măsură va reuși ea să refacă, la scară orășenească, din totalul muncitorilor unei fabrici sau ramuri de industrie, o comunitate totală de viață, care, nu numai să producă, dar să și trăiască în comun, așa cum trăiesc comunitățile naturale ale

familiei țărănești sau ale clanurilor străvechi în cunoscutele *casae longae* adăposturi ale clanului întreg; în ce măsură omul va accepta severa disciplină a ciorbei negre și măsurile de intrare în serie, care să facă din viață o cazarmă, ca la Sparta sau ca în Republica lui Platon — e o problemă, repet, pe care comunismul nu a rezolvat-o încă.

A amorsat, ici, colo, unele experiențe de furnicar, în genul celor de care v-am vorbit. Ideologic, idealul unui Lunnaciarski — și poate și al lui Marx — pare a fi altul: liberarea individului lăuntric tocmai prin eliberarea lui de sub tirania mașinei.

Cînd se vorbește de binefacerile individualismului francez sau atenian, se uită-ntotdeauna că e vorba de o stare a cîtorva, foarte puțini, obținută, în ultimul caz, pe truda sclavilor, în primul rînd, pe truda salariaților coborîți ei aproape în starea animalelor de povară. S-ar putea, deci, ca idealul socialist să ne realizeze, sub acest raport, o surpriză. Înlocuirea sclavului-om prin mașină și liberarea « omului » — dar a oricărui om — de primatul economicului, prin asigurarea unei distribuții omogene a produsului social al acestora, prin stat.

E numai o ipoteză de natură să ne-ndemne să nu judecăm pripit tendințele unui sistem încă neactualizate. E poate o utopie. Faptul adevărat e că, pînă astăzi, comunismul, din acest punct de vedere, dibuiește. Și dibuiește mai ales în direcția cealaltă. A furnicarului.

A înlocuirii principiului extinderii nelimitate a nevoilor cu un principiu de statornicie a nivelului de viață, punînd la dispoziția fiecăruia minimumul de existență necesar susținerii sale în raport cu însărcinarea ce o are: muncitor, artist, savant. Ea e o întoarcere vădită la *principiul medieval al trăirii în conformitate cu starea sa*, una din pîrghiile fundamentale ale acelui cv mediu care era departe de-a diviniza pe om, jertfindu-i totul.

La țară, dimpotrivă, *piatiletka* introduce o idee cu totul nouă despre socializare. O idee care, în fapt, însemnează ruperea definitivă de *narodnici*, de acei poporaniști care preconizau socializarea prin întoarcerea la *mir*. O idee care renunță la socializare în sensul unei stăpîniri devălmașe, unită cu o exploatare întreprinsă în gospodării familiale individuale, care ar necesita o distribuie periodică a acestui sol pe familie, pe tot ce se leagă de ea, dezmembrarea, mai curînd sau mai tîrziu, a devălmășiei.

Ideea nouă a socializării la sate e întemeiată pe introducerea mijloacelor de producție colective, pe transformarea satelor dintr-un șir de gospodării naturale într-adevărate *fabriци de cereale* și, în mai mult decît niște fabrici, care nu sînt decît colectivități de producție, în niște adevărate gospodării colective, *colhozuri*, unități de producție, de distribuție și de consum, mari cît satul. Acesta este sensul real – din punct de vedere sovietic – al industrializării agriculturii, al fabricii de cereale și al corelatului ei : *colhozul*.

Atingem aci înțelesul esențial al *piatiletkăi* pentru economia comunistă. Ea însemnează încercarea – de data asta, hotărîtă – a sovietelor de a se pune de acord cu ortodoxia marxistă. Căci, care era nodul controversii ? Pretenția realizării revoluției sociale, sărînd peste faza industrializării, pretenție care a caracterizat faza agrariană a comunismului. Am semnalat, în politica N.E.P.-ului, un început de pocăire. *Piatiletka* consumă această pocăire.

Sub acest raport, *piatiletka* tinde să refacă în grabă, cu maximum de accelerație posibilă (durata e, de fapt, lucru secundar, faptul importă !), dacă se poate, cu un ritm superior chiar celui american, drumul industrializării parcurs de statele occidentale.

Statul sovietic, substituindu-se în Răsărit forțelor capitaliste, care și-au îndeplinit în Apus această misiune, și-a asumat sarcina industrializării Rusiei într-o generație, pre-

luînd asupra sa moștenirea esențială, testamentul politic al lui Petru cel Mare.

Psihologicește, ethosul economiei sovietice prezintă multe analogii cu economia de război a statelor capitaliste. A capitalismului, intrat el însuși în domeniul economiei planate, a cărui principală formă economică e fordismul.

E astăzi aproape un an, zi de zi, de cînd un tînăr inginer semnală cu mult curaj intelectual, chiar de la această tribună, analogia aceasta a structurii economice sovietice în perioada *piatiletkăi* cu structura ultimelor forme gigantice ale capitalismului : fordismul. Analogia a prins, și de atunci încoace, unii și alții, de mai jos și de mai sus, au încercat să deslușească în ideea *capitalismului de stat* trăsăturile fundamentale comune acestor sisteme.

Este termenul capitalism de stat un termen adecvat în circumstanță. În analiza în care am supus noțiunea de capitalism în prima parte a acestei conferințe, am arătat care sunt trăsăturile lui esențiale : 1) acumularea plusvalorii realizată de muncitorii industriali, cîștigul de bani, rezultat de exploatarea muncitorului de stăpînul mijloacelor de producție care-i închiriază munca, și 2) caracterul contractual al relațiilor dintre patron și muncitor, care dă puterii de muncă un caracter de marfă, răpindu-i orice drept asupra produsului imediat al muncii, înlocuindu-l prin salariu.

Am arătat, de asemenea, condițiile esențiale de existență a acestei forme : 1) neconținutul progres tehnic ; 2) extensiunea de bușeurilor ; 3) raționalismul ; 4) siguranța juridică ; 5) spiritul de întreprindere, de concurență.

Orice sistem economic se caracterizează, precum știm, prin trei elemente :

- 1) ethosul, mentalitatea ;
- 2) tehnica ;
- 3) organizația raporturilor de producție.

Cum se comportă, sub acest raport, comunismul față de formele mari de capitalism ?

Tehnic, lucrul e lesne de văzut, în măsura în care urmărește industrializarea, nici o diferență între ele. Același țel : creșterea productivității materiale. Deosebirea n-ar putea începe decât cu întrebarea : scopul creșterii acestei productivități, care e, subiectiv, o problemă de ethos, obiectiv, o problemă de organizare economică.

Dominantele *mentalității economice* sovietice în perioada *piatiletkăi* sunt departe de a fi în contradicție cu mentalitatea economică capitalistă. Să precizăm.

Mai întâi, *scopul nemijlocit* al *piatiletkăi* : « creșterea producției în toate ramurile industriale » este limpede capitalist. Ea trădează acea ideologie a prosperității în care am văzut că s-a născut capitalismul, care-l alimentează și din lipsa căruia moare. *Lozinka piatiletkăi* : « întrecerea statelor capitaliste » vădește spiritul de concurență, de întrecere specific capitalist, la nivelul economiei de stat, e drept ; dar, de când trăim în vremea concernurilor, a integrărilor uriașe de industrii, nu ne mai miră raționalizarea mai multor întreprinderi, în așa fel încât în concurență lupta să se dea nu între elemente, ci între « ansambluri ».

Salariile diferențiale, premiile atribuite întreprinderilor care se disting, reamintesc, de asemeni, de aproape remunerațiile capitaliste, cu alt nume : prime și gratificații. Acor-darea lor în natură și pe unități mai mari nu schimbă caracterul lor. Și, corelativ, aceeași severitate pentru cei ce nu produc îndeajuns. Eliminarea. Scoaterea de la cartelă. Și uneori, sub încercarea de « sabotaj » : executarea.

Scopul strategic al *piatiletkăi* : ruinarea economiei capitaliste.

Urmărirea intenționată a ruinării concurentului e, de asemenea, un scop strategic capitalist. Că urmăresc s-o fac, în nădejdea extinderii și unificării pieței, a dominației sistemului meu, a stabilității economice ?

Dar ce *dumping* capitalist urmărește alt scop? Nu sunt nici două săptămîni de cînd la Asociația Economiştilor cineva denunța, la originea crizei actuale, industrializarea rapidă a Americii. Că Rusia – spre deosebire de Indii, care au refuzat s-o facă – a luat armele capitalismului ca să-l biruie, e evident.

Țelul final, mitul *piatiletkăi* : ridicarea nivelului de viață. Doamne, dar aceasta este – ca mit – țelul oricărei producții ! El nu este scop nemijlocit pentru oricare producție, pentru orîșicare sistem. Dar scop final este, desigur, deopotrivă, și într-un caz, și într-altul.

Caracteristica esențială a capitalismului, sub acest raport, este, cum observă Sombart, disocierea scopului obiectiv al producției de scopul individual al producătorului, care e întreprinderea, cîștigul. E, sub acest raport, vreo deosebire ? Înlătură sistemul sovietic cîștigul întreprinzătorului ? Întreprinzător care, în cazul său, e statul ? În sensul tehnic al cuvîntului, vorbesc de acumularea plusvalorii ?

Vom vedea îndată, trecînd la analiza organizației.

Din punct de vedere al ridicării nivelului de viață, există forme de capitaluri, cum e *fordismul*, care fac din el nu numai scopul final, ci chiar și un scop mai apropiat, un intermediar, un *mijloc* pentru extinderea debușeurilor necesare funcționării sistemului.

Ajungem aci la unul din momentele cele mai interesante ale cercetării. Comparația organizației sovietice cu cea neocapitalistă.

Două fapte caracterizează raporturile de producție capitaliste. Le știm :

- 1) acumularea de profit, de plusvaloare ;
- 2) considerarea muncii omenești ca marfă.

Care e, sub acest raport, starea economiei comuniste ?

Din capul locului, o deosebire. Acumularea plusvalorii are, în statele capitaliste, forma *cîștigului de bani*.

Cum se comportă, sub acest raport, economia sovietică? Scopul producției nu îl formează, pentru statul întreprinzător, acest câștig. Dacă ar fi să interpretăm strict definiția dată de Sombart, deosebirea ar fi esențială. Cu totul altfel apare chestiunea dacă, părăsind planul bănesc, privim — prin prisma substratului marxist al teoriei sombartiene — și-n loc să vorbim de câștig bănesc vorbim de acumularea plusvaloarei. Într-adevăr, esența, câștigul bănesc al capitalistului stă, pentru Marx, în exploatarea muncitorului, în faptul că valoarea salariului ce se plătește acestuia este inferioară valorii mărfurilor produse de muncitor acestuia.

Într-o minuțioasă analiză marxistă a economiei sovietice, în care a căutat cu grijă semnificația fiecărui element de producție, sindicalistul francez din școala lui Valois — Lucien Laurat — a arătat că *economia sovietică nu a înlăturat acumularea plusvaloarei* (suprimare care trebuie să fie scopul esențial al socializării), ci numai a etatizat-o. În schema pe care o prezintă el, se vede bine că nu e vorba de-a dreptul de un câștig bănesc, ci de o simplă neechivalență de ore de muncă de valoarea produselor furnizate statului de muncitori și a celor ce li se furnizează-n schimb. Atît. Numai că această acumulare nu cade în domeniul privat. Ci este acumulată direct de către stat și întrebuințată de el conform planului, în noi investiții productive. Esența regimului social al *piatiletkăi* ar consta în această exploatare de un gen nou a muncitorului de către colectivitatea substituită capitalistului.

Din acest punct de vedere, economia sovietică poate fi privită ca un trust național vertical și caracterizată ca un capitalism de stat.

Astfel privită — în termeni marxiști —, s-ar putea spune că nu numai *forma valorii* e deosebită, ci și *sensul însuși al acumulării*, întrucît o exploatare a colectivității — din care noi înșine facem parte — este cu totul altceva decît o exploatare

a câtorva asupra celor mulți. E ca și cum ne-am impune noi înșine o îndatorire de restricție a consumației și un surplus de activitate. Un fel de *post* voluntar și de efort eroic, pentru o cauză pe care mi-am ales-o singur.

Rețineți însă, vă rog, acest fapt esențial : *constatarea existenței actuale a exploatării de stat în Rusia Sovietică !*

Acum, să ne reamintim — și e scopul pentru care am insistat la început asupra formei politice a comunismului — cine e stăpînul organizației de stat a Rusiei Sovietice. Este acest stat o emanație democratică a clasei muncitoare ? Nu. Este vorba de stăpînirea unei minorități conștiente asupra statului, reprezentată de organele de conducere ale partidului comunist.

Conducerea exploatațiilor nu o au sovietele locale ale exploatațiilor, cum s-a crezut un moment, în urma declarațiilor lui Stalin la penultimul congres general al partidului³⁶, ci secretarii generali și locali ai celulelor partidului comunist, care instalează în posturile de încredere oamenii lui, cum s-a hotărît la cel din urmă.

O vastă politicianizare a aparatului economic are loc. O recontopire a forței politice cu forța economică. O putere discreționară a administrației asupra administranților săi. Ca altă formă socială a economiei decît feudalismul.

În dosul ideologiei și al etichetei comuniste, la ce asistăm în Rusia Sovietică ? La un *autocratism administrativ pus în slujba industrializării*, în genul cunoscutelor « sate ale lui Potiomkin ». Formă de organizație care a făcut pe Buharin, unul din șefii opoziției de dreapta, să proclame — la un congres unde viza hipertrofia birocratică a organizației economice a sovietelor — existența a trei forme de organizație socială : matriarhatul, patriarhatul și... secretariatul ! Troțki, șeful opoziției de stînga, caracterizează și mai limpede tendința, vorbind de *aparitia unei noi burghezii, birocratice !*

Socotesc că Troțki nu are dreptate. Secretariatul, adică dominația economică prin faptul ocupării unei funcții administrative, nu e o formă de burghezie. Nu e vorba de o acumulare liberă de valori transmisibile. Ci un sistem feudal analog boieriei de funcții. Sistem caracteristic și astăzi statelor agrare — pentru care ocuparea unei funcții dă titularului iluzia de a fi proprietarul ei și de a beneficia personal de roadele ei. Peste muntele « realizărilor » *piatiletkăi* multiplicat în roșu pentru granițe, caricaturile « Izvestici », rubrica faptelor diverse flutură spectrul caragialesc — nu te supăra, domnule Comarnescu³⁷ — al *Revizorului* lui Gogol.

Acesta-i faptul.

S-ar părea că trebuie totuși să existe o deosebire, căci unul este un sistem economic deschis, în care acumularea capitalului se rulează indefinit, în care intră printre mobile *riscul*, aventura, în vreme ce celălalt e un sistem complet raționalizat, pe toate treptele producției.

Teoretic, firește că trebuie să convenim aceasta. Numai că astăzi, în măsura în care capitalismul s-a raționalizat, a luat cunoștință de procesele lui proprii, a căzut el însuși victimă antagonismului spiritual care-l constituie între rațiune și aventură. Pe măsură ce piețele s-au definit, a scăzut acea funcție specifică a capitalismului de care am vorbit, a definirii pieții în urma operațiilor economice. Azi toate industriile mari, cartelate, lucrează fără risc economic propriu-zis, ci numai cu riscul tehnic. Și nu auzim vorbindu-se de tot felul de stabilizări : de monedă dirijată, de dolar variabil, de fixare a prețurilor, a schimbului, a afacerilor, a creditului, a comerțului exterior, a devizelor etc., care nu au alt scop decât să sustragă afacerile riscurilor de tot felul ? Ce e practica asigurărilor, altceva decât un simptom de fugă din fața aventurii ?

Psihologicește vorbind, spiritul de întreprindere, de risc și aventură e azi mult mai activ în Rusia ca în toate statele capitaliste. Și el însușește, fără să vrea, pe mulți dintre apologetii *piatiletkăi* de la noi care fac, ca dr. Jourdain³⁸, capitalism fără să știe !

Nu e nici măcar *caracterul profetic* al comunismului care să nu-și găsească în capitalism un corelat (saint-simonist) în *mistica producției* și în *misionarismul social al producătorului*, la Ford, de pildă. Ideea aceasta, că producând lucrezi pentru binele omenirii întregi și că nu ești decât un modest funcționar investit cu o misiune colectivă, are mari analogii cu perspectiva pedagogică sub care comunismul obișnuiește să-și justifice cererea de încadrare maximă a forțelor unei generații sacrificate în misiunea de a pregăti fericirea celor viitoare.

Vedem bine că, sub acest raport, atât tehnica, cât și ethosul, suprastructura cum se zice, au rămas în comunism înapoia transformărilor raporturilor de producție.

Să fie din pricina întârzierii firești a suprastructurilor asupra categoriilor fundamentale ?

Sau să fie din pricina faptului că la baza ethosului sovietic, ca și a celui capitalist, stă mașina ?

Dar parcă cineva spunea că mașina e unul din mijloacele care au distrus individualismul ?

Cum rămânem, atunci, cu moara de vânt și cu cea a aburului ?

De unde a venit capitalismul ?

Apoi, dacă e așa, *singura deosebire reală de structură este a formei valorii*, care nu mai e bănească.

Poate că în privința organului de acumulare și în fordism avem de-a face tot cu o acumulare în ființa unei minorități. Și, ca și în cazul comunismului, cea mai mare parte a beneficiilor nu servește aci trebuințelor personale ale lui Ford —

care trăiește ca un ascet —, ci merge în noi investiții productive, în cunoscutul « circuit al capitalului », destinate « să facă bine cu sila » omenirii !

Prin străveziul acestor binefăcători ai Apusului și ai Răsăritului se nălucește umbra marelui Inchizitor al lui Dostoievski.

Și mai e o deosebire. Deosebirea de *mit social* ! Căci Ford nu vorbește de « dictatura proletară » și nici de « interesele proletariatului ». Cuvântul care are, pentru el, puritan, același efect magic este cuvântul de « om ! » și [cel] de « progres ». Fiecare cu ce a-nvățat ! Dar aceasta nu e o deosebire economică.

Înțelegem acum mai bine substratul « ethosului capitalist » și spiritul de concurență al minorității conducătoare a Rusiei.

Este însă vorba de un *capitalism de stat*, în sensul propriu al cuvântului ?

Rămîne să analizăm ultimul aspect al diferenței : *raporturile de producție*.

Sub acest raport, trebuie spus din capul locului : nu mai avem de-a face cu raporturi patronale între stat și muncitori, ci cu raporturi tutelare.

Muncitorii nu pierd totdeauna toate drepturile asupra produselor muncii proprii. Aci intervine, în primul rînd, deosebirea dintre sate și orașe. Colhozurile păstrează dreptul de a se folosi pentru alimentare de o parte din produsele obținute de ele însele.

În acest caz, intervenția fiscală a statului, care fixa contribuția satului pentru aprovizionarea orașelor, și-a schimbat sensul față de intervenția lui în sectorul privat. Ea nu mai fixează *dijma* cuvenită statului, ci *partea cuvenită consumatorului*. Tot ce *prisoșește* revine organizației de stat. Cînd nu se ajunge, se face apel la stat, care îngrijește de aprovizionare sau impune o nouă restricție a consumului gospodăriei colective.

Caracterul *fix* al remunerației muncitorului, independența ei de rezultatul favorabil al producției o aseamănă cu salariul. Dar remunerația nu e independentă și de rezultatul defavorabil, căci acesta poate atrage restricția.

A dispărut însă orișice raport contractual cu patronul. Dacă nu vrem să considerăm astfel acceptarea ordinului de înșămînțare.

Dacă vrem să găsim o deosebire a capitalismului de comunism, trebuie să dăm dreptate lui Karl Diehl, care stabilește între ele numai o diferență de ordine juridică.

Acesta este faptul fundamental care deosebește un sistem de altul : transformarea completă a raporturilor juridice.

Cer scuze pentru întinderea pe care a trebuit s-o dau, în raport cu restul conferinței, expunerii economiei comuniste. Lucrul mi s-a părut de folos nu numai pentru că, dintre toate formele de organizație economică actuală, ea stîrnește cel mai mare interes, dar, în același timp, și cea mai mare dificultate de informare obiectivă, din cauza pasiunilor și a intereselor angajate pentru sau împotriva ei ; ca și din cauza literaturii ieftine de propagandă și contrapropagandă care se întretine în juru-i.

Motivul – pentru Dumneavoastră subsidiar, dar pentru mine artificiu de mare interes, dată fiind scurtîmea timpului în care trebuie să-ncheg aceste gînduri –, motivul, zic, care m-a-ndemnat s-o fac – cu conștiința de a nu ieși cîtuși de puțin din subiectul pe care mi-am propus să-l dezvolt în fața Domniilor-Voastre – este faptul că cele trei faze ale vastului experiment social încercat în țara de la răsărit reproduc, în ordine firească, cele trei tipuri principale de organizație în jurul cărora se strîng liniile vectoriale : gandhismul – sistemul caracterizat pentru mulți dintre Dumneavoastră cu un nume nou –, sunyatsenismul¹⁹ și fordismul.

Gospodărie autarhică – Cooperatism – Fabrica în ultima ei formă

omul natural

↓
ultima formă de
individualism
economic

omul standard

Încheiere

Ne-ar mai fi rămas de examinat, dacă am fi avut vreme, încotro se-ndreaptă formele vieții economice ieșite din capitalism. Să urmărim cu de-amănuntul ipoteza care ni se oferă ca o soluție definitivă : comunismul.

Să arătăm fazele prin care acesta a trecut, încercând, rînd pe rînd, renunțarea la toate cuceririle capitalismului : economia monetară, regimul libertății, mașinismul, pentru a se re-întoarce la o formă care nu e nici ea decît o fază de tranziție : *piatiletka*, în care se încearcă o îmbinare a mașinii și a ethosului ei cu raporturi de producție medievale.

Timpul ne împiedică s-o facem.

Ne rămîne de cercetat o singură întrebare : este această condamnare a capitalismului fără apel ?

Nu, totuși.

Salvarea capitalismului mai e posibilă prin mașină.

În două feluri :

- 1) prin creșterea productivității materiale ;
- 2) prin transformarea substructurii economice.

Să începem cu aceasta din urmă.

1) Transformarea substructurii vieții economice poate veni fie dintr-o renunțare a omului la mașină, fie printr-o schimbare a felului de folosire a ei.

Renunțarea la mașină e mai puțin probabilă, dar nu imposibilă. Ajunge să ne gîndim că sunt astăzi în lume indus-

trii care lucrează cu 20 % din capacitatea lor de producție ; că 80 % din puterile mecanice existente stau în nemișcare, ca să înțelegem că dezvoltarea cantitativă a mașinismului nu e numai o problemă de progres tehnic. Există, pentru dezvoltarea și întinderea mașinismului, anumite condiții de reproducere, dintre care existența debușurilor este cea dintâi, care ne arată că nu sunt excluse surprize. Pe alt plan, exemplul gandhismului este o altă dovadă că spargerea regimului industrialei casnice în fața mașinii nu e o lege generală, fără leac.

Putința transformării calitative a raporturilor de producție, în urma schimbării producției mecanice, iarăși nu poate fi exclusă. În una din conferințele precedente, un inginer ne-a arătat posibilitatea unei individualizări a producției mecanice prin progresele electricității sau ale motorului cu explozie, care, furnizând energie ieftină și ușor adaptabilă, poate da naștere unei noi dezvoltări a industriei casnice mecanizate. Încercarea se face azi pe scară întinsă în Elveția. S-ar putea, deci, ca producțiunea în comun să nu fie decât o formă specială, impusă de condițiile de lucru speciale ale mașinii cu aburi, nevoia concentrării atelierului, din pricina sistemelor de transmisiune etc. În industria transporturilor se observă, într-adevăr, că, odată cu electricarea, desconcentrarea transporturilor feroviare devine mult mai rentabilă. Iar la noi, concurența automobilului față de tren, în materie de transporturi, e de multă vreme cunoscută.

S-ar putea deci ca, sub acest raport, ipoteza marxistă asupra raporturilor dintre sub- și suprastructură rămânând exactă, concluziile lui să fie privite în chip mai rezervat, *cum grano salis*⁴⁰, ca fiind referitoare numai la producția cu aburi. Concluzie care se impune cu atât mai mult cu cât în Rusia Sovietică se încearcă azi o acordare a producției mașiniste cu raporturi de producție medievale. Un același fapt : mașina ar da, deci, naștere la două forme de raporturi de producție deosebite : capitalist și sovietic.

Se vede astfel că relația dintre o anumite tehnică și raporturile de producție corespunzătoare nu e totdeauna univocă. O surpriză poate veni deci și de aci.

O surpriză limitată, de bună seamă, la industria de consum. Industriile de reproducție rămânând mai departe în sfera producției colectivistice.

Tendențele actuale par însă să anunțe, dimpotrivă, pătrunderea colectivizării și a mecanizării într-un domeniu pînă azi refractar ei: producția agricolă. În orice caz, această formă a raporturilor de producție, rezultînd dintr-o individualizare a mașinii, nu ar fi o formă capitalistă cu necesitate ! Un asemenea regim de producție e perfect compatibil cu o economie închisă, gospodărească și cooperativă.

2) Am văzut că condiția esențială de viață a organizației capitaliste este o economie deschisă, posibilitatea de a găsi un dețut crescînd de desfacere a unor mărfuri în cantități neconținut sporite, care să îngăduie o reproducere neconținută a capitalului inițial pus în întreprindere și o acumulare a lui neconținută. În termeni marxiști, aceasta se cheamă reproducere indefinită sau la scară dezvoltată.

Mai e posibilă această reproducere ? Și în ce fel ?

Într-unul singur. Și în același fel în care a fost posibilă întotdeauna.

Prin sporirea productivității materiale — nu a rentabilității bănești, vorbesc lămurit —, într-o așa măsură, încît să permită o reducere a prețului de cost în așa proporții, fără a afecta remunerația cuvenită factorilor de producție, încît cererea să rămînă superioară ofertei. Cu alte cuvinte, o creștere a productivității materiale mai mult decît proporțională față de rentabilitate, echivalînd astfel cu o urcare a salariilor reale și a nivelului de viață.

E cazul care s-a petrecut în secolul al XVI-lea cu introducerea diviziunii tehnice a muncii în manufacturi. E cazul care s-a petrecut cu dezvoltarea mașinismului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

E un asemenea reviriment posibil ?

Teoretic, da.

Judecând însă după cele ce am spus, lucrul ne apare puțin probabil.

Creșterea productivității agricole în țările noi, încă ne-industrializate, prin intensificarea culturilor, poate da iluzia unei baze de investiție industrială remuneratorie, pentru un număr de ani viitori. În Rusia intri azi în pușcărie dacă contesti acest lucru.

În realitate însă, de la un anume punct, există o *tendință de descreștere a randamentului material în agricultură*, pe care nimic nu-l poate înlătura. Există și o *limită a rentabilității investițiilor industriale*. O limită precisă, socială de care ne apropiem. Ușurința omului de a descoperi noi mijloace de producție se lovește de descreșterea proporțională a eficacității acestor mijloace.

Că ingeniozitatea minții omenești va putea găsi resurse și mijloace suficiente pentru a depăși criza actuală și a amâna, încă o dată, deznodământul — e posibil. Lucrul s-a mai văzut. Dar e numai o amânare. Dincolo, așteaptă, inevitabil, fatal, ziua scadenței.

Aci e punctul de contact esențial, viu, cu evul mediu. În faptul acesta al întoarcerii la totalitate, al orientării către o lume cu posibilități finite și definite. În lepădarea iluziei prosperității fără sfârșit, considerată de înaintașii noștri ca un postulat metafizic. În lepădarea prejudecății că libertatea individuală e o lege a firii, că ordinea civilă e intangibilă, că societatea e de esență contractuală și că raporturile de constrângere au dispărut definitiv cu evul mediu.

Acestea sunt numai forme de lux, superioare, care pot apărea în anumite epoci privilegiate, ca răgazuri date omului în lupta sa de toate zilele, spre ființă.

Acestea sunt, mai ales, ispite mari, care mint pe om asupra destinului său propriu, care nu stă în acumularea valorilor ce pier, ci în contemplarea celor vecinice.

Cu cât ne uităm la lucru mai de-aproape, cu atât ne dăm mai bine seama că *prosperitatea care a caracterizat viața economică a lumii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până la război constituie o excepție.* Vom mai asista, de bună seamă, la repriză. Exemplul Rusiei Sovietice e viu în mintea tuturor. Dar sorțul s-a aruncat. Trufia omului care și-a închipuit că poate stăpîni natura i-a arătat că *valorile materiale prin care încerca s-o facă sunt suspecte, putîndu-se întoarce ca o nouă răscoală a sclavilor, a sclavilor de fier, împotriva omului.* Fabula cu trupul și cu membrele a lui Menenius Agripa redevine de actualitate și supremația capului, a ideii de om, a finalității acțiunii se impune iarăși mădularelor.

Schimbarea aceasta către noul Veac de Mijloc se petrece mai mult în fapt decît în gînduri.

Oamenii pot rămîne și vor rămîne, desigur, încă un timp, cu iluzia că trăiesc în siguranță și în libertate în regim capitalist, sub stăpînirea acelorași legi « eterne ». După cum își închipuie, de pildă, că trăim în regim convertibil, că banul mai are bază de aur, ca înainte, că dificultățile sunt trecătoare. E numai un mit, și *miturile au o inerție proprie.* Ele obișnuiesc să-ntîrzie în lume agonistic, mult după ce s-au stins împrejurările care le-au dat naștere.

Să salutăm, deci, aici, pentru ultima oară, cu oarecare duioșie, acest mit care ne desparte de părinții noștri. În lumea economică nouă în care ne afundăm, vom avea de rezolvat, desigur, probleme deosebite [de cele] ale înaintașilor noștri. Va trebui să revizuim noțiunile de la capăt. Și, mai

ales, să vedem clar. Să nu ne lăsăm îmbătați de cuvinte, oricât ar fi de ademenitoare.

Vom avea de încheiat o vedenie de ansamblu a lumii din care nimeni să nu fie scos, dezmoștenit, în care toți să fie mădulare. Vom avea de regăsit unitatea pierdută a chipului omnesc și va trebui să i ne supunem.

Pentru aceasta, toți cei care am păcătuit față de el, punându-ne pe noi înșine înainte, cu ființa noastră mărunță, cu nevoile și aspirațiile ei, va trebui să îndurăm rigori, o viață mai aspră, constrângeri.

Și, fără să vrem, ne vom întoarce la acele calapoade de viață simple, firești, care se nasc la cotituri, de la sine, când se năruie stavilele artificiale, poate pentru că aceste calapoade sunt veșnice, cum noi nu suntem.

Notă

Inițial, conferință rostită în seara zilei de 18 februarie 1932, timp de o oră și jumătate (18⁰⁰-19⁰⁰), în aula Fundației Universitare « Carol I » din București (actuala Bibliotecă Centrală Universitară), în cadrul ciclului « Explicația timpului nostru », organizat de Gruparea intelectuală Forum, condusă de Ionel Jianu.

Ciclul de conferințe a fost inaugurat de Petru Comarnescu, care, în seara zilei de 14 ianuarie 1932, a prezentat *Centre de interes mondial*. Au urmat: Ion I. Cantacuzino, *Sportul* (21 ianuarie); Haig Acterian, *Spectacolul* (26 ianuarie); Șerban Cioculescu, *Eseu și literatură* (28 ianuarie); A.D. Broșteanu, *Spre un nou humanism în artă* (2 februarie); Mihail Sebastian, *Între individ și colectivitate* (4 februarie); Mircea Grigorescu, *Colectivitatea și presa* (9 februarie); Mircea Vulcănescu, *Spre un nou medievalism economic* (18 februarie); Mihail Polihroniade, *Comunism și reacțiune* (25 februarie); Mircea Eliade, *Orient și Occident* (1 martie).

În fapt, Mircea Vulcănescu a elaborat (ca și în alte împrejurări) un studiu, din care a prezentat, în formă liberă, conferința.

Un rezumat al conferinței a apărut în *Calendarul* (an I, nr. 27, 20 februarie 1932, p. 2). Mircea Durma a comentat conferința în articolul « Neomedievalism economic », publicat în *Secolul* (an I, nr. 3, 28 februarie 1932, p. 8).

Din studiu, autorul a detașat un fragment și l-a tipărit, cu titlul « Tendințele actuale ale capitalismului », în *Asa* (an I, nr. 2, 10 noiembrie 1932, pp. 3, 8 ; nr. 3, 27 noiembrie 1932, p. 3).

Textul studiului (exclusiv cel apărut în *Asa*) a fost publicat ca inedit, cu o prezentare intitulată *Un filosof și sociolog printre economiști*, de Marin Diaconu, în *Viața Românească* (an XC, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1995, pp. 102-115 ; an XCI, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1996, pp. 83-93 ; nr. 3-4, martie-aprilie 1996, pp. 205-208 ; nr. 5-6, mai-iunie 1996, pp. 93-106).

În arhiva Mircea Vulcănescu se află textul în formă dactilografată, cu numeroase modificări și corecturi, operate cu cerneală verde.

¹ În etapa interbelică, « Veacul de Mijloc » desemna Evul Mediu.

² În manuscris, textul continuă cu următorul pasaj, tăiat de autor : « La întrebarea ce ne-am pus, răspundem, prin urmare, astfel : credem posibilă o prevedere relativă a formelor vieții sociale, deci și a celor economice, în măsura în care socotim toate faptele supuse unor condițiuni globale și credem posibilă o deslușire a acestor condițiuni. Făcând aceasta, nu negăm iraționalitatea, caracterul încă nedeterminat al viitorului posibil, încă nerealizat ; ci afirmăm numai posibilitatea pătrunderii mintale a procesului de actualizare însuși, prin deslușirea condiționării viitorului dată în virtualitățile esențiale ale prezentului. »

Acest pasaj este tăiat cu creion roșu la o lectură anterioară roșirii conferinței, după ce mai înainte fusese modificat cu cerneală verde.

³ Școala eleată este o școală filosofică greacă ; și-a desfășurat activitatea în Elea (oraș aflat în sudul Italiei de azi), în secolele VI și V î. Hr. Principalii săi reprezentanți sînt : Xenofan din Colofon, Parmenide, Zenon și Melissos din Samos. Eleații fundamentează speculativ ideea imobilității universale (metaforizată prin aporiile lui Zenon), idee opusă celei a « curgerii », a devenirii permanente a lui Heraclit din Efes. Sînt clasice aporiile lui Zenon : Dihotomia, Ahile și broasca țestoasă, Săgeata și Stadionul.

* Prin modul de exprimare (lat.).

⁵ E greu de spus la care dintre conferențiarii ciclului se face referire. Ar putea fi Șerban Cioculescu sau A.D. Broșteanu – vezi mai înainte lista conferințelor.

⁶ Vezi Jacques Maritain – « Antimoderne », *La Revue des jeunes*, Paris, [1922].

⁷ Vezi Nicolas Berdiaev – *Un nouveau Moyen-Âge*, Paris, 1927 (Nicolai Berdiaev – *Un nou er mediu*, trad. Mariana Vartic, Sibiu, 1936, reed. 1995).

⁸ În viziunea lui Aristotel, *hrematistiaz* este arta de a dobândi bani de dragul banilor, opusă *economiei* (*oikonomia*), știința gospodăriei casnice.

⁹ În textul autorului : « pedepsei ».

¹⁰ Pe pagina de titlu a paragrafului, scris cu cerneală verde, Mircea Vulcănescu a notat cu creionul ora și minutul în care să înceapă expunerea textului din paragraf : « 6 și 30 ».

¹¹ Minte (lat.). Vezi René Descartes – *Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în cercetarea adevărului*, trad. Corneliu Vilt, Editura Științifică, București, 1964.

¹² Mircea Vulcănescu cunoștea bine clasică idee a lui Francis Bacon de la începutul epocii moderne : știința înseamnă putere. « Omul, servitor și interpret al naturii, poate să înfăptuiască și să cunoască, atît cît a observat din ordinea naturii prin lucrul însuși sau prin spirit ; în afară de aceasta, el nu mai cunoaște și nu mai poate nimic. [...] Știința și puterea omului sînt unul și același lucru [...]. » (Francis Bacon – *Noul Organon*, trad. N. Petrescu și Mircea Florian, Editura Academiei R.P.R., București, 1957, p. 35.)

¹³ La forma dactilografiată : « bancherii » ; autorul – la lectura textului, cînd a și subliniat o serie de idei sau expresii – a intercalat un « i », cuvîntul avînd deci forma « banicherii ».

¹⁴ Ne reamintim versul goethecan : « La început voi pune *Fapta* » (*Faust*, I).

¹⁵ La revederea textului pentru corectură și sublinieri, pe marginea ultimelor două rînduri, Mircea Vulcănescu a notat cu creionul : « Destinderea ! »

Iată-l, deci, pe conferențiar preocupat și formal de receptarea conținutului prezentat, pentru care introduce o « destindere » printr-o anecdotă, printr-un paradox ș. a., printr-o formulare care să descrețească fruntea, pentru a urmări mai eficient în continuare gîndul teoretic.

¹⁶ Invocare a celebrului text kantian : « Acum eu spun : omul și în genere orice ființă rațională există ca scop în sine, nu numai ca mijloc, de care o voință sau alta să se folosească după bunul ei plac, ci în toate acțiunile lui, atât în cele care-l privesc pe el însuși, cât și în cele care au în vedere alte ființe raționale, omul trebuie considerat totdeauna în același timp ca scop ». (Immanuel Kant – *Întemeierea metafizicii moravurilor*, trad. Nicolae Bagdasar, Editura Științifică, București, 1972, p. 46.)

¹⁷ Pentru a prevedea (fr.).

¹⁸ Pentru a putea (fr.).

¹⁹ Însemnare marginală cu creionul : « anecdota ».

²⁰ « Știința și puterea omului sînt unul și același lucru, fiindcă necunoașterea cauzei face să dea greș efectul » (Francis Bacon – *Noul Organon*, ed. cit., p. 35).

²¹ « Ceea ce în teorie este cauză în practică este regulă » (Francis Bacon – *Noul Organon*, ed. cit., p. 35).

²² « Natura nu este învinsă decît ascultînd de ea » (Francis Bacon – *Noul Organon*, ed. cit., p. 35).

²³ Vezi Max Weber – *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1920). Verlag von JCB Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1934; trad. *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, trad. Ihor Lemnij, postfață Ioan Mihăilescu, Editura Humanitas, București, 1993.

²⁴ În manuscris urmează un pasaj care a fost eliminat cu creionul, pentru a introduce pasajul de la fraza următoare pînă la « * ».

Iată pasajul la care autorul a renunțat : « Gîndiți-vă la frenezia inventatorilor furioși, în genul lui Bernard Palissy, la raționalitatea presupunerilor care stau la temelia descoperirilor lui Columb, la mulțimea nesfîrșită a făcătorilor de proiecte, escroci geniali în genul lui Law, sau Cagliostro, pe care i-a studiat pentru înția oară Sombart, sau la bancherii și oamenii de afaceri de astăzi sau de altădată : un sir Basile Zehreroff, un Loevenstein, un Carnegie, un Ford, sau Strussberg, un Rothschild, un Pereire, un Lesseps, un Pazzi sau un Fugger. »

La sfîrșitul acestui pasaj, autorul a notat cu creionul : « textul cu *Regularea producției* », expresie tăiată și ea cu creionul.

²⁵ După cădere (fr.).

²⁶ « A-ți asuma cît mai multă umanitate posibilă » (fr.).

²⁷ Vezi André Gide – *Les Nourritures terrestres* (1897), Éditions de la Nouvelle Revue Française, Paris, 1924 (ed. a 18-a) ; *Fructele pămîntului. Noile fructe*, trad. Mona Rădulescu, H.R. Radian și Corneliu Rădulescu, Editura pentru Literatură, București, 1968.

²⁸ Pe marginea pasajului de la « Din toate cele spuse... » pînă aci, autorul a notat cu creionul pentru conferențiar : « de cetit ».

²⁹ Pe marginea de titlu a paragrafului, Mircea Vulcănescu a notat momentul programat al expunerii textului : « 6 și 45 ».

³⁰ Lăsați să se facă, lăsați să treacă (fr.) – principiu (formulat de fiziocrați) al deplinei libertăți a comerțului și concurenței.

³¹ Contradicție în termeni (lat.).

³² Prin forță (lat.).

³³ *Novii ekonomiceskii plan* (rusă) – Noul plan economic.

³⁴ Cîncinal (rusă).

³⁵ Vezi Karl Marx – *Scrișoare către V.I. Zasulici*, Londra, 8 martie 1881 ; în *Opere*, vol. 35, Editura Politică, București, 1984, pp. 168-169.

³⁶ Cel de-al XV-lea Congres al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice a avut loc în decembrie 1927.

³⁷ Probabil că Petru Comarnescu se afla în sala în care s-a ținut conferința. El este cel care a inaugurat, la 14 ianuarie 1932, ciclul de conferințe « Explicația timpului nostru ».

³⁸ Clasicul personaj principal al lui Molière din comedia *Borghezul gentilom*, care făcea literatură... fără să știe.

³⁹ Sun Yat-sen (1866-1925) – gânditor politic și revoluționar democrat chinez, erou național, conducător al revoluției din 1911, în urma căreia s-a instaurat republica.

⁴⁰ Cu un dram de sare (lat.) (Pliniu cel Bătrîn, *Historia naturalis*, XXIII, 8).

Evoluția și tendințele economiei românești

Reflecțiile ce urmează sunt sugerate de comunicarea d-lui prof. George Strat asupra *Evoluției economiei românești în cursul ultimului veac*¹, în ciclul organizat de Secția economică a Institutului Social [Român], consacrat *Structurii și tendințelor actuale ale economiei românești*. Prima parte a acestei conferințe a apărut, de altfel, și în revista «Libertatea», anul III, nr. 4, din 20 februarie 1935².

Prin natura ei, comunicarea d-lui Strat avea de învins două dificultăți. Una, cerută de forma comunicării, care i-a impus o severă selecție între fapte. A doua, provenind din situația de fapt a cercetărilor de istoriografie economică românească, aflate — în afara câtorva încercări de ansamblu — abia la începutul lor. Nici problema naturii vechiului stat românesc, nici aceea a lichidării raporturilor așa-zise «feudale» ale vechiului nostru regim, nici problema începuturilor noastre industriale nu au avut încă parte de monografii amănunțite, în felul lucrărilor d-lui Zane asupra economiei de schimb³ sau a lui E. Demetrescu, și aceasta abia sub tipar, asupra doctrinelor noastre economice⁴. În asemenea împrejurări, orice încercare de sinteză păstrează caracterul unei

schite și meritul ei stă mai mult în claritatea cu care pune în relief marile linii ale tendinței seculare, decât în exactitatea cu care prezintă amănuntul.

O dublă atitudine

1. Prima observație privitoare la comunicarea d-lui Strat e de ordin metodologic. Există, într-adevăr, în această comunicare, o dublă atitudine a cercetătorului: explicativă și normativă. De o parte, omul care constată și explică fapte. De alta, omul care le judecă și le condamnă sau justifică, în raport cu un anumit criteriu de valorificare.

Cu acest prilej, d-l Strat nu se dovedește numai economist, ci și om politic.

Firește că nimeni nu poate contesta dreptul cuiva de a rosti o apreciere asupra unor evenimente. Amestecul judecăților de valoare printre constatări și explicații e, totuși, de natură să creeze oarecare nesiguranță în mintea cititorului.

Aprecierile d-lui Strat asupra evoluției românești în cursul ultimului secol izvorăsc dintr-un punct de vedere pe care îl cunoaștem și-l respectăm, fără a-l împărtăși: acela al liberalismului economic.

Din acest punct de vedere, pe care d-l Strat îl înfățișează cu o rară coerență sistematică pentru un economist contemporan, izvorăște [atât] apologia entuziastă a evoluției noastre economice burgheze, cât și critica pasionată — în sensul nobil al cuvântului — făcută incoerențelor acestei evoluții.

Mărturisind hotărât că, în acest punct, aparținem altui sistem de valorificare, recunoaștem că la temelia întregii discuții stă o anumită concepție despre om, care ar trebui lămurită, cu toată amplexarea cuvenită, înainte de a o pune consecință la consecință și de a justifica îndreptățirea lor. Cum timpul și subiectul nu ne-o îngăduie, înlăturăm din discuție — pentru moment — orice judecată de valoare, rezer-

vîndu-ne dreptul de a discuta această problemă cu alt prilej⁵, în legătură cu problema specificului românesc în economie, unde vom încerca să vedem dacă « omul economic românesc »⁶ poate fi confundat cu « burghezul » d-lui Strat, pe care economiștii liberali l-ar voi considerat « om în genere ».

Cîteva particularități caracteristice

2. Înlăturînd, deci, din discuție orice judecată de valoare, ne vom mărgini să subliniem aci cîteva particularități caracteristice evoluției românești în ultimul secol.

Acceptînd, în linii mari, diviziunile propuse de d-l Strat: 1829-1875 (de la *Tratatul de la Adrianopol* la *Convenția cu Austria*); 1887-1923 (de la începuturile industrializării pînă la noua *Constituție*); 1923-1929 (de la noua *Constituție* la criza generală), și 1929-1934 (de la începutul crizei pînă azi) – nu mă voi ocupa de prima perioadă, pentru că cercetările sociologice asupra disoluției vechiului nostru regim sunt abia în faza proiectelor și pentru că d-l Strat a semnalat deja dezbaterea cea mai importantă – vorbesc de aceea dintre domnii Zeletin și Zane, asupra originii anglo-franceze, după primul, austro-maghiare, după al doilea, a influențelor care au declanșat procesul de transformare capitalistă a societății românești, în cuprinsul veacului trecut.

Transformarea capitalistă

Aș voi numai să observ că transformarea capitalistă a societății românești nu urmează totdeauna drumurile clare ale evoluției occidentale (procesul nu e numai grăbit, ci și transformat, și nici nu are coerență și omogenitate desăvîrșită).

a) Astfel, în ce privește geneza capitalismului propriu-zis în România – adică, încadrarea producției de bunuri în re-

gimul economiei de schimb —, el nu se face prin înglobarea treptată a industriei casnice în ritmul pieței mărfurilor, ca în Apus. Faptul a fost observat de mai demult de către unii economiști, care au arătat că industrializarea României s-a făcut direct în forma producției de fabrică. Această dezvoltare industrială s-a suprapus regimului existent al industriei casnice, care a continuat să subziste și nu a fost integrat, ca în Apus. Așa că, piața economică a noii industrii capitaliste e departe de a cuprinde întreaga economie românească și nu constituie decât un cerc particular în cadrul acestei economii.

b) În al doilea rând, trebuie pomenit faptul, semnalat și el de unii economiști, că relațiile dintre capitalul industrial și capitalul financiar sunt, la noi, altele decât cele întâlnite în statele cu evoluție « normală ». Astfel, în loc ca forma capitalismului financiar să apară, ca în Apus, drept un rezultat al evoluției industriale — la noi, industria a fost o creație a capitalului financiar străin sau național, acumulat însă pe alte căi decât acelea ale burgheziei.

c) A treia observație poartă asupra faptului că procesul de industrializare nu s-a petrecut, la noi, ca în Apus, în special în Anglia — țara clasică a capitalismului —, drept urmare a lichidării raporturilor feudale în favoarea boierilor, prin desproprietărirea țăranilor și paralel cu o continuă proletarizare a lor; ci a fost însoțit de o paradoxală preocupare în sens invers, de a împiedica, prin reforme succesive, această proletarizare.

Există aici o incoerență foarte importantă, pentru cine vrea să prezinte ca normală evoluția pur capitalistă a economiei românești în cursul ultimului secol. E lupta împotriva proletarizării țăranimii. Și e curios de observat, în această incoerență, că legea pentru libera circulație a pământurilor rurale, a Partidului Național-Țărănesc din 1929, a contribuit mai mult la crearea condițiilor reale ale capitalismului ro-

mănesc (proletarizarea țărânimii), decât legislația protectoare a miciei proprietăți agrare a partidelor socotite burgheze.

d) A patra observație privește forma însăși a procesului de constituire a burgheziei românești.

Nu suntem de părerea d-lui Strat, că transformarea economiei românești în sens capitalist este rezultatul liberalismului economic. În această privință, trebuie să observăm că formarea burgheziei în România se face pe două căi, după cum e vorba de burghezia românească sau de cea eteroetnică. Dacă, cu privire la burghezia de origine străină, așezată în România, se poate vorbi de la început de o formă de acumulare limpede capitalistă : arendaș, cămătar, negustor, meseriaș, care — laolaltă — alcătuiesc un sistem de producție cu caracter capitalist indiscutabil — nu se poate spune același lucru despre burghezia autohtonă, cu caracter mai ales *biurocratic* și bugetar, născută printr-un proces pe care d-l Zeletin l-a numit, prin extensiune, « mercantilist » și care nu e, în fond, decât un sistem de tutelă etatistă. Evoluția burgheziei românești, și mai ales procesul de acumulare, nu se face, în această perioadă, pe căile obișnuite ale burgheziei apusene, ci, sau direct, pe seama bugetului statului, sau indirect, pe calea privilegiilor de stat, creatoare de situații juridice și politice preferențiale.

e) Interesant era, în acest punct, de explicat sensul sociologic exact al politicii liberale și în special al politicii vintiliste⁷ din perioada 1923-1929, pe care d-l Strat s-a mulțumit s-o condamne, în loc să caute s-o explice.

Etichetele politicii economice

E curios de observat, în acest punct, că etichetele politicii economice românești nu se potrivesc cu conținuturile ideologice respective. Liberalist, în sens economic, nu a fost,

corect vorbind, liberalismul politic; ci au fost, la început, conservatorii : Sutz, Ghica și, mai târziu, țărăniștii : Ion Ionescu de la Brad sau Madgearu. Aceștia au susținut diviziunea internațională a muncii și liberalismului economic, care îngăduiau vinderea cerealelor la preț bun. Pe când liberalismul politic a fost, economicște, naționalist și protecționist, cu Marțian, Aurelian și Vintilă Brătianu, reprezentînd mai ales interesele rentierilor și ale întreprinzătorilor ridicați din sînul burgheziei *biuroucratice*.

Politica dusă, în perioada 1923-1929, de Vintilă Brătianu — mic-burghez pus să rezolve problemele marelui finanț — este un model, în această privință. Care e caracterul acestei politici, dacă nu încercarea masivă de a constitui capital național cu ajutorul unei legislațiuni monopoliste ?

Ce au fost, într-adevăr, naționalizările, *Constituția* din 1923, legile minelor și energiei, dacă nu mijloace prin care s-a încercat constituirea unui capital industrial românesc, fără avansări de fonduri, ci numai prin mijlocirea românilor, care singură îngăduia — din cauza legislației — capitalurilor streine o dezvoltare industrială capitalistă în România, în schimbul unei remunerații corespunzătoare, acordată elementelor românești recrutate, în majoritatea lor, din rîndurile burgheziei *biuroucratice* ? Oricare ar fi judecata de valoare pe care am rosti-o asupra acestei politici — pe care am spus că o rezervăm pentru altă dată —, e necesar să-i recunoaștem acest caracter sociologic.

Cît privește cercetarea tendințelor actuale ale evoluției noastre în raport cu capitalismul, tot fără a rosti vreo judecată de valoare, ci numai examinînd situația împrejurărilor care au generat evoluția noastră capitalistă, e îndreptățită o mare îndoială asupra întrebării dacă această evoluție va putea continua la noi în același ritm și cu aceleași forme, ca în trecut. Să lămurim.

Fiind de acord că evoluția capitalistă a României s-a făcut sub influența a doi factori [economici] :

a) afluxul constant al capitalului străin, care a fecundat dezvoltarea noastră industrială, fie investindu-se direct, fie prin lucrări publice, capital a cărui tendință constantă, pînă la război, a fost să reinvestească în țară beneficiile realizate în ea;

b) tendința seculară, de creștere a prețului cerealelor, care a asigurat agriculturii românești, înainte de război, o prosperitate permanentă, ridicînd renta pămîntului, și a îngăduit, prin dezvoltarea exportului, plata regulată a anuităților datoriei publice ;

c) combinate cu conjunctura politică, adică, cu nevoia statelor occidentale de a scoate Gurile Dunării de sub influența oricăreia din puterile limitrofe, încredințînd paza lor unui stat tampon.

Situația actuală

E legitim să ne întrebăm : care e situația actuală a acestor tendințe seculare ?

Răspunsul nu e îndoielnic.

a) Afluxul capitalurilor străine a încetat. Începînd de la război, dar mai ales de la criza generală încoace, și sub influența unui complex de cauze variate, cum ar fi : decepțiile repetate cu plata anuităților, sporirea nesiguranței politice, autarhismul imperialismelor coloniale etc., economiștii constată un fel de refuz al capitalurilor occidentale de a se mai investi în țările supuse numai influenței diplomatice a statelor finanțatoare. Oricare ar fi judecata noastră asupra faptului, aceasta este situația și nu se desemnează, de nicăieri, perspectiva de schimbare, constatarea denotînd o schimbare de structură și de funcțiune a creditului internațional după război.

b) Cît privește creșterea prețului cerealelor, nu ne găsim – după cum se știe – numai într-o criză economică ciclică trecătoare, ci și într-o criză ciclică suprapusă unei răsturnări depresive a tendinței seculare a prețului cerealelor, sub influența unor cauze bine cunoscute și de ordin structural.

În sfîrșit, tendințele structurale de reagrarizare a statelor industriale și de industrializare a statelor agrare, rezultînd din situația de autarhie relativă, generalizată în lume, dau un caracter cronic acestei răsturnări – arătînd că rolul nostru de grînar european e serios amenințat, dacă nu definitiv compromis în viitor.

c) Cît privește conjunctura politică, e de observat că situația Mării Negre a micșorat și importanța relativă a Dunării, ca drum de navigație internațională.

Industrializarea

Ce urmează de aici ?

Două lucruri :

1) primul, că, urmînd ritmului și structurii autarhice a economiei mondiale, este adevărat că România va trebui să se industrializeze ;

2) al doilea, că această industrializare nu va mai putea fi rezultatul liberalismului burghez, ci al unei politici de stat concertat. Indiferent de « mitul » care va sta la temelia concentrării (mit național, proletar, constructivist etc.).

Economia românească, găsindu-se într-o perioadă de reducere cronică a venitului național, situația e coaptă teoretic, spre a se încerca, printr-un efort colectiv, adică prin stat, o ridicare artificială a acestui venit. Caracterul economiei românești, în 1934, nu e tocmai această prosperitate artificială a industriei, datorită restricțiunilor vamale, și o prosperitate

artificială a prețului cerealelor — operația săvârșită în folosul producției, firește, pe seama consumatorului ?

Se înțelege că această situație, în care statul e creatorul prosperității, dezvoltarea industrială, în loc să se facă liber și anarhic, poate lua forme prevăzute cu anticipație și pregătite, fie de ordin monopolist, fie etatist. Departe de a ne mira de politica de monopoluri, anunțată în ultimul timp, trebuie să recunoaștem că această politică e dictată de linia tendințelor structurale ale economiei noastre.

Economia românească se găsește, așadar, în situația unică în care industria particulară are interes să sprijine acțiunea de concertare pe care statul ar iniția-o. Dacă se va ajunge la un mare trust, vertical al economiei naționale, sau numai la organizarea și coordonarea producției, prin stat, e o altă chestiune. Ajunge să observăm încotro împing azi forțele care altă dată ne împingeau spre capitalism și burghezie.

Un fapt care ar trebui menționat în acest punct, unde, de asemeni, împărtășim o opinie potrivnică d-lui Strat, care reproduce, în acest punct, o părere mai veche a prof. Aftalion, posibilă în afara economiei individualiste. Dacă e adevărat că, în afara acestui regim, e greu de conceput o acumulare individualistă de capital — experiențele recente, în mai multe state mari, cu regimuri economice diferite (Rusia, Statele Unite [ale Americii] și, poate, Italia) ne-au arătat că colectivizarea economiei nu suprimă nici posibilitatea exploatării, nici pe aceea a unei acumulări colective și a unei industrializări concertate, care nu mai îngăduie o atare obiecție.

De aceea, socotim că economia românească se îndreaptă spre o fază de concertare care interesează deopotrivă, astăzi [atât] pe stat, cât și întreprinderile particulare și care depărtează tendințele evoluției noastre economice de căile clasice ale liberalismului.

Note

Apărut în *Excelsior*, an I, nr. 4, 23 martie 1935, p. 9. Semnătura: Mircea Vulcănescu.

Recenzat de Paul Costin-Deleanu (sub pseudonimul Semnos) în *Ideea Românească*, an I, nr. 1, mai 1935, pp. 53-56 («Cronica»).

¹ Nu se știe când a fost rostită conferința.

² Vezi George Strat – «Evoluția economiei românești în cursul ultimului veac», în *Libertatea*, an III, nr. 4, 20 februarie 1935, pp. 52-53.

³ Vezi Gh. Zane – *Economia de schimb în Principatele Române*, Editura Casa Școalelor, București, 1930.

⁴ Vezi Eugen Demetrescu – *Influența joalei economice liberale în România în veacul al XIX-lea*, Tipografia Bucovina, București, 1935.

⁵ Vezi Mircea Vulcănescu – «Locul României în economia mondială», în *Excelsior*, an II, nr. 52, 22 februarie 1936, p. 12 (inclus în *culegerea de față*).

⁶ Mircea Vulcănescu anticipează cu doi ani ideea conceptuală a conferinței *Omul românesc* (martie 1937); vezi *Omul românesc*, în *Opere*, vol. I, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005, pp. 933-952.

⁷ Referire la Vintilă I.C. Brătianu, ministru al Finanțelor (19 ianuarie 1922-29 martie 1926; 21 iunie-24 noiembrie 1927; 24 noiembrie 1927-9 noiembrie 1928, când este și președinte al Consiliului de Miniștri).

Structura populației agricole românești

1. Datele cu ajutorul cărora cercetătorul economic ar putea să încerce caracterizarea economiei agrare românești nu sunt ușor de găsit. Dacă, pentru cercetarea situației *conjuncturale* a agriculturii noastre, cercetătorii dispun, pe lângă publicațiile de specialitate, [și] de « Buletinul informativ al Ministerului Agriculturii » și de « Buletinul Băncii Naționale » și al Institutului Românesc de Conjunctură¹, precum și de lucrările publicate, din când în când, de Institutul de Cercetări Agronomice ; *structura* economiei noastre agrare nu putea fi caracterizată pînă în ultimul timp — în afara lucrărilor prezentate pe plan internațional de d-nii Nasta, Timow sau Ihrig, asupra reformelor agrare — decît cu ajutorul datelor recensămîntului fiscal și ale recensămîntului agricol.

Divergențele doctrinale ale autorilor, ca și cele de metodă ale celor două recensăminte, din care primul lua ca element proprietatea, pe cînd al doilea lua exploatarea², făceau, desigur, anevoioasă, dacă nu imposibilă, această caracterizare. O nouă sursă de informații va veni să se adauge celor existente, odată cu publicarea datelor recensămîntului populației,

așteptată atîta vreme. Pînă atunci, în privința distribuției economice și sociale a populației noastre agrare, suntem reduși la estimatii.

Se știe că populația rurală a României reprezintă 79,9 % din populația totală și că aceasta cultivă 62 % din totalul suprafeței statului românesc. Se cunoaște, de asemeni, preponderența micilor exploatații asupra celor mari și mijlocii [...]vința³ numărului predomină exploatațiile de sub 20 ha reprezintă 97,55 % din numărul total al exploatațiilor și 60 % din totalul suprafețelor cultivate ; față de 2,07 % din număr și 12,3 % din suprafața exploatațiilor mijlocii și numai 0,38 % din număr, dar 27,7 % din suprafață, cele de peste 100 ha. Mai știm, în sfîrșit, că, în privința numărului, predomină exploatațiile foarte mici : cele sub 5 ha, reprezentînd 75,95 % din numărul total, cu o întindere de 35,8 % din pămîntul cultivabil, media exploatației foarte mici avînd o întindere de 2,25 ha.

În rîndurile de mai jos publicăm, însoțite de comentariile noastre, calculate cu prilejul comunicării noastre asupra *Situației agriculturii românești*⁴ din ciclul organizat în acest an de Secția economică a Institutului Social [Român]. Cifrele de mai jos nu sunt, firește, definitive, dar ele prezintă un grad destul de mic de aproximație, pentru a putea fi utilizate.

2. La sfîrșitul anului 1930, populația României avea drept principală îndeletnicire agricultura propriu-zisă, adică — exceptîndu-se populația a cărei îndeletnicire principală e activitatea forestieră și cea pastorală — se ridică la cifra de :

12 295 355 locuitori ;

din care, populația *activă* însuma :

7 803 503 locuitori,

față de un număr de *întreținuți* de :

4 491 852 locuitori,

din care erau mai mici de 12 ani :

4 074 978 locuitori,

și mai mari de 12 ani, numai :

416 874 locuitori.

Trebuie observat că distincția aceasta, între activi și inactivi, nu are, în agricultură, decât o valoare relativă, așa-numiții inactivi participând, în bună parte, la prestarea serviciilor domestice.

3. Repartizarea populației agricole active pe categorii sociale și economice se prezenta în felul următor :

I Proprietari rentieri	7 049
II Exploatație familială	
a) șefi de exploatații	2 762 626*
b) ajutoare familiale	4 390 447
III Proletariat agricol	
a) administratori salariați	3 868
b) servitori	51 223
c) argați	81 139
d) muncitori cu ziua	501 278
e) diverși	5 872**
[Total]	7 152 468

Tabloul de mai sus evidențiază că *imensa majoritate a populației active din agricultura românească aparține regimului de exploatație familială* și numai o mică minoritate aparține sistemului de exploatație capitalistă, care separă munca de stăpânirea mijloacelor de producție.

* Inclusiv 606 patroni de exploatații diverse cu caracter agricol.

** Inclusiv 127 ucenici și 17 fără calificare.

Firește că acest tablou trebuie corelat cu indicațiile trase din constatarea preponderenței exploatațiilor mici și foarte mici, care rezultă din statistica exploatațiilor înfățișate sumar la începutul acestui studiu.

Concluzia care se impune este că situația de proletar agricol, așa cum îl poate defini recensământul, are un caracter relativ, fiind mult mai puțin accentuată decât aceea a proletariatului, atât prin faptul că reprezintă, de multe ori, o situație tranzitorie, cât și prin faptul că, de cele mai multe ori, nu există o diferență apreciabilă de standard de viață între micii exploatatori⁵ și proletarii agricoli, argații și zilierii fiind, în genere, comesenii stăpînilor lor din această categorie.

Situația de proletar agricol, în sensul de muncitor pămînt, rezultă, de obicei, din dezechilibrul dintre dezvoltarea biologică a familiei și întinderea de pămînt pe care o stăpînește. Orice dezvoltare a familiei peste pragul indicat de întinderea pămîntului stăpînit o face să-și verse preaplinul populației în gospodăriile biologicește deficitare. Fapt care nu schimbă caracterul evasifamilial al raporturilor dintre stăpîn și argat, care, în vechea organizare juridică, îmbrăca chiar formele vieții familiale: înfierea, înfrățirea sau înzestrarea. Numai argații proprietarilor rentieri se găseau în raporturi de producție limpede capitaliste. Atît timp cît proletarul agricol își păstrează gospodăria proprie sau are șanse să rămînă stăpîn în gospodăria în care muncește ca argat, situația lui de proletar e provizorie. De unde, și obligația pentru economist de a privi cu multă circumspecție tabloul prezentat mai sus.

4. Afirmația noastră, că factorul biologic este elementul determinant al variațiilor structurale ale populației agrare, îndreptățită de toată literatura privitoare la exploatarea familială a țăranilor, își găsește o confirmare în analiza distri-

buției populației pe sex și pe vîrstă, în diferitele categorii sociale și economice ale activității agricole.

Distribuția populației agricole pe vîrste și sexe, în sînul acestor categorii, e dată în tabloul următor :

Activi

Grupe de vîrstă	Șefi de exploatații*	Ajutoare familiale	Proletari**	Întreținuți***	Total
0-12	—	—	12 108	4 074 978	4 087 086
13-20	63 449	1 726 176	188 630	61 016	2 039 271
21-40	1 249 608	1 788 485	253 573	53 558	3 345 224
41-64	1 207 944	850 739	154 019	43 136	2 255 838
Peste 65	242 393	13 019	28 318	238 146	521 876
Nedeclarată	9 544	12 028	3 470	21 018	46 060
Total	2 772 938	4 390 447	640 118	4 491 852	12 295 355
Bărbați	2 329 013	1 138 539	349 356	2 138 506	5 955 594
Femei	443 925	3 251 908	290 582	2 353 346	6 399 761

Detaliul proletarilor, după vîrstă și sex, e următorul :

Vîrsta	Argați	Servitori și diverse	Muncitori cu ziua
0-12	—	12 108	—
13-20	43 515	20 674	124 441
21-40	21 941	15 295	216 337
41-64	11 689	7 515	134 815
Peste 65	2 797	1 647	23 874
Nedeclarată	1 197	422	1 811
Total	81 139	57 701	501 278
Bărbați	81 139	14 453	253 944
Femei	—	43 248	247 334

* Inclusiv 7 049 proprietari rentieri și 3 868 administratori de moșii salariați ; dar fără cei 606 patroni de exploatare diverse cu caracter agricol.

** Argați, muncitori cu ziua, servitori și diverși, inclusiv 127 ucenici și 17 necalificați, precum și 606 patroni de exploatare diverse cu caracter agricol, dar fără cei 3 868 administratori salariați.

*** Cea mai mare parte dintre acești întreținuți îndeplinește servicii domestice auxiliare.

5. Dacă ținem seama de faptul că șefii de exploatare, ajutoarele familiale, argații și muncitorii cu ziua lucrează la câmp, pe când servitorii și întreținuții se ocupă mai ales cu serviciile domestice, ajungem la următoarea repartitie a brațelor de muncă :

a) la munca câmpului

Vîrsta	Șefi de exploatare și ajutoare familiale	Salariați zilieri și argați	Totalul mînei de lucru
0-12	—	—	—
13-20	1 789 625	167 956	1 957 581
21-40	3 038 093	238 278	3 276 371
41-64	2 058 683	146 504	2 205 187
Peste 65	255 412	26 671	282 083
Nedeclarată	21 572	3 008	24 580
Total	7 163 385	582 417	7 745 802
Bărbați	3 467 552	335 083	3 802 635
Femei	3 695 833	247 334	3 943 167

b) în gospodărie

Vîrsta	Întreținuți	Servitori și diverși	Total
0-12	—*	12 108	12 108*
13-20	61 016	20 674	81 690
21-40	53 558	15 295	68 853
41-64	43 136	7 515	50 651
Peste 65	238 146	1 647	239 793
Nedeclarată	21 018	462	21 480
Total	416 874*	57 701	474 575*
Bărbați	101 977	14 453	116 430
Femei	314 897	43 248	358 145

* Deși numărul întreținuților mai mici de 12 ani este de 4 074 975, nu au fost socotiți ca ajutoare domestice, cu toate că, încă de la 7 ani, copiii încep să dea ajutor în gospodărie.

După o estimare aproximativă, ar trebui să socotim la peste 500 000 numărul copiilor de 10-12 ani, care ajută în gospodărie, ceea ce ridică totalul ajutoarelor domestice la circa 1 milion de persoane.

Cifrele de mai sus ne îngăduie să desprindem următoarele concluzii :

a) *în ce privește distribuția sexelor :*

1) femeia participă la activitatea agricolă alături de bărbat, numărul femeilor întrecând chiar pe al bărbaților, atît la munca cîmpului, cît și în cea casnică. Proporția femeilor față de bărbați e totuși mai mare în activitatea casnică (3/1) decît la cîmp, unde numărul lor e aproape egal cu al bărbaților (1/1) ;

2) bărbații predomină asupra femeilor în categoria conducătorilor de exploatații, raportul fiind de 6/1⁶ în favoarea bărbaților. Gospodăriile conduse de femei nu sunt, de altfel, decît gospodării de văduve sau de ale emigranților ;

3) funcțiunea principală a femeii în agricultură se dovedește a fi aceea de auxiliară familială, raportul fiind, în această categorie, de 3/1⁷ în favoarea femeilor ;

4) structura proletariatului agricol pe sexe vădește o distribuție omogenă, cu o ușoară predominare bărbătească la munca cu ziua.

Dimpotrivă, în grupul simbriașilor, bărbatul preferă să argățească, pe cînd femeia tinde mai ales spre profesiile domestice, unde predomină net asupra bărbatului.

În general, se poate spune că femeile predomină în munca gospodăriei familiale, atît în ce privește munca cîmpului, cît și în cea domestică. Dimpotrivă, în caz că împrejurările silesc o familie să muncească afară din gospodărie, bărbatul e cel care pleacă cel dintîi ; iar femeia, dacă-i urmează, preferă îndeletnicirile domestice.

b) *în ce privește indicațiile deduse din faptul vârstei, ele confirmă ritmul biologic care stăpînește evoluția familiilor țărănești :*

1) faptul că numărul cel mai mare de șefi de exploatare se întîlnește la o vîrstă mai tîrzie, ca aceea în care predomină

numărul ajutoarelor, se explică prin faptul că, odată cu vârsta, auxiliarii se prefac în conducători;

2) categoria întreținutilor are, dimpotrivă, punctele de densitate maximă în perioadele extreme, înainte de ajungerea și după depășirea vârstei de muncă. În amîndouă cazurile, între munca la cîmp și inactivitate se intercalează o perioadă în care întreținutul ajută la munca domestică;

3) cît privește proletariatul, faptul că densitatea maximă corespunde cu perioada tinereții și scade odată cu maturitatea, poate fi explicat atît prin fenomenul creșterii populației, cît și prin împrejurarea că, odată cu această maturitate, o parte din proletari sfîrșesc prin a-și construi o gospodărie proprie;

4) dat fiind că, atît puterea de muncă a omului, cît și cea de consumație sunt în funcție de vîrstă, tablourile precedente ne îngăduie să determinăm raportul dintre numărul unităților productive și al celor consumatoare ale populației agricole; considerînd puterea de muncă și de consumație a adultului egală cu 100 și atribuind consumației corespunzătoare a fiecărei vîrste un coeficient diferit, după una din scările folosite în acest fel de cercetători, putem determina raportul dintre puterea de muncă și puterea de consum a populației agricole. Efectuînd aceste transformări după un procedeu sumar, adică, prin calcul mediu al puterii de muncă și de consum corespunzînd fiecăreia din grupele noastre de vîrstă, ajungem la concluzia că *puterea de muncă utilizată în agricultura românească reprezintă circa:*

7 115 360 oameni adulți,

față de o capacitate de consumație egală cu aceea a:

9 689 806 oameni adulți,

cifre care ne dau un *raport mijlociu* între muncă și consumație de:

1,36 – sau, de circa 3 muncitori pentru 4 consumatori,

raport pe care ne propunem să-l determinăm mai precis cu alt prilej⁸.

Note

Publicat în *Excelsior*, an I, nr. 1, 2 martie 1935, p. 4. Semnătura : Mircea Vulcănescu.

¹ Vezi *Buletinul informativ al Ministerului Agriculturii și Domeniilor* (1930-1948) ; *Buletinul Institutului Românesc de Conjunctură* (1933-1935) ; *Conjunctura economiei românești* (1936-1940) ; *Buletin de conjunctură* (1940) ; *Analele Băncilor* (1919-1938).

² Unitate economică de lucrare, de exploatare a pământului (arabil, pădure, mină ș. a.) ; fermă agricolă, întreprindere economică. A rămas noțiunea de exploatare minieră.

³ Tipograful a rătăcit un rând din coloana de ziar, iar reconstituirea sa e imposibilă.

⁴ La 12 februarie 1935 (de la ora 21⁰⁰), în sala de lectură a Institutului Social Român (localul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale), a cărui Secție economică era organizatoarea manifestării, în cadrul ciclului de conferințe « Tendințele economiei românești », Mircea Vulcănescu a prezentat « Situația și tendințele agriculturii ». Sub președinția lui C. Bușilă, au luat parte la discuții G. Strat, Florin Codrescu, Cioriceanu, Sabin Manuilă, Paul Sterian și Constantin Enescu. Un rezumat al conferinței s-a publicat în *Prezentul* (an I, nr. 12, 15 februarie 1935, p. 2).

⁵ Cu sensul de mici proprietari de exploatații, de proprietăți lucrate individual (sub 20 ha ; majoritatea o constituie cele foarte mici — sub 5 ha ; vezi începutul articolului).

⁶ În formele oficiale, bărbații erau proprietari ; femeile — foarte rar, când erau văduve ori divorțate.

⁷ Raport firesc, poate chiar prea mic, față de tradiția și realitatea satului românesc din perioada interbelică.

⁸ Vezi Mircea Vulcănescu — *Gospodăria țărănească și problemele pe care le pune statisticienilor*, conferință rostită la 23 iulie 1942 (inclusă în culegerea de față).

Gospodăria țărănească și problemele pe care le pune statisticienilor

Domnule Director General, Domnilor,

Este pentru mine o foarte mare cinste aceea pe care mi-o face Institutul de a mă ruga să vorbesc despre lucruri care s-au ținut cîndva foarte mult de inima mea — n-aș vrea să spun că nu se țin și astăzi, dar prin îndeletnicirile mele zilnice m-am îndepărtat de ele —, să vorbesc despre lucruri care sunt foarte aproape de îndeletnicirea dumneavoastră.

Sunteți sortiți să lucrați în organizația nouă a Statului Român pentru culegerea de date, de informații în legătură cu viața poporului nostru. Dumneavoastră știți că viața celei mai mari părți a poporului nostru nu este de orășeni, ci de săteni, care se îndeletnicesc cu munca cîmpului. Aproximativ, din cinci oameni pe care îi întâlnești în România, patru sunt gospodari care trăiesc din munca cîmpului și numai unul locuiește la oraș. Pentru cei de obîrșie românească, etnică, proporția este mai puternică.

De aceea, preocuparea dumneavoastră se va îndrepta, în primul rînd, către adunarea elementelor de inventariere în legătură cu viața acestui popor românesc de la sate.

Dumneavoastră știți că o nemulțumire veșnică se ridică din partea organelor preocupate cu centralizarea informațiilor statistice de pe urma faptului că niciodată nu se cunosc îndeajuns de bine datele statistice privitoare la viața țăranilor, datele statistice privitoare la producția, la întinderile cultivate, la zilele muncite. Nu numai din cauza diversității îndeletnicirilor țărănești, dar și din cauza felului special al țăranilor de a-și ține și a-și face socotelile este foarte greu să se inventarieze în partidă dublă, elemente care la bază sunt ținute pe răboji.

Gradul de exactitate pe care-l pot avea datele statistice depinde de felul cum sunt culese aceste date la unitatea elementară. De aceea, discuțiunile care vor avea loc sau conferința pe care o voi face, urmată eventual de întrebările dumneavoastră în legătură cu problemele pe care le tratăm astăzi, se referă la unitatea de lucru, la unitatea de viață în care trăiește cea mai mare parte a populației noastre agricole românești.

După statistica din 1930, dintr-un total de 4 019 241 de proprietari de pămînt cultivabil, care stăpîneau 14 110 496 ha, 3 982 960 își cultivau singuri pămîntul și circa 485 842 erau cei care munceau nu pe pămîntul care le aparținea, ci pe pămîntul pe care îl plăteau cu bani. Din aceste patru milioane de proprietari, 3 864 000 stăpîneau mai puțin de 10 ha, avînd împreună suprafața de 9 654 000 ha. Din aceștia, 3 864 000 își cultivau singuri pămîntul. Vedeți proporția în care unitatea muncitoare în agricultura românească nu o reprezintă exploatarea de mare proprietate, ci exploatarea aceasta denumită gospodărie țărănească.

Cine vorbește despre satul românesc vorbește despre alcătuiri de gospodării. Acei care s-au ocupat de sate știu că satele pot fi înțelese ca o comunitate de viață, ca o unitate structurală a oamenilor care trăiesc în gospodării.

Ce este această gospodărie? Când vorbim de exploatarea unei mari proprietăți, exploatarea aceasta este concepută numai ca o unitate de lucru în vederea câștigului. Marele proprietar nu trăiește totdeauna la țară, nu consumă numai din produsele gospodăriei sale, uneori are și o profesiune lătrănică, pe când țăranul are nu numai unitatea de lucru în gospodărie, dar și comunitatea de viață. Gospodăria este, în imensa majoritate a cazurilor, o unitate de lucru a unei familii, în vreme ce marea exploatare nu este o comunitate, ci este o alcătuire de lucru pe bază de contracte, prin care se închiriază munca altora, streină.

Gospodăria este un grup de oameni constituit de obicei dintr-o familie care lucrează ca să-și asigure, prin munca laolaltă, subzistența, trăind în aceeași casă, împărțind aceeași hrană, în același ceaun, același produs de mâncare, muncind într-o împărțire și o organizație de muncă, fie în pădure, fie la vite, fie la munca câmpului, sub conducerea șefului, care este și părintele familiei.

Vasăzică, atunci când vorbim de gospodăria țărănească, principalul nucleu al vieții satelor, trebuie să spunem că această viață se duce în regim de economie familială. Toți membrii familiei lucrează împreună. Aci este una din trăsăturile esențiale care deosebesc întreprinderile economice de întreprinderile țărănești. Intrați într-o fabrică: nu este legătură între muncitori decât legătura care prevede lucrul acestor oameni în fabrică. Dumneavoastră știți ce osteneli își dau întreprinderile care vor să stabilească o coeziune între muncitori. Și organizația *Dopo lavoro* și *Kraft durch Freude*, iar în România, mai înainte prin «Muncă și voce bună», iar acum — mi se pare — «Muncă și lu-

mină»¹ — sunt organizații artificiale, făcute ca să stabilească între muncitori nu numai coexistența și asocierea în vederea muncii, dar și o comunitate de viață.

La țară, comunitatea de viață este firească. Comunitatea care muncește este însăși familia. De aceea, am putea defini gospodăria țărănească : o unitate de viață și economică, o unitate de muncă și de consumație a familiei.

Dacă ne uităm și în statistici, veți vedea acest lucru, că de obicei grupul familial se prezintă în diferite forme și structuri.

Mai este o observație : ele nu se prezintă în toată generalitatea cazurilor numai ca un grup familial. De multe ori, în special când exploatarea se întinde, exploatarea familială își adaugă argați, care sunt foarte puțini de obicei în gospodăriile țărănești, și cei mai mulți nu sunt numai muncitori, ci sunt asociați, care intră și se topesc în viața familială, împart masa cu stăpînii și nu de puține ori, în trecutul organizației noastre, erau într-o oarecare măsură înfrățiți cu membrii gospodăriei, împărțind soarta lor. Dar, despre aceasta vă vor vorbi alții, mai de-aproape.

Primul element de studiat, prin urmare, este grupul familial. Când privim grupul familial, întîlnim în gospodăria țărănească diferite forme de gospodărie, după alcătuirea grupului.

Cea dintîi formă de gospodărie este forma gospodăriei noi. Gospodăria nouă este înființată de un flăcău care se însoară cu o fată din sat. De obicei, cînd se înființează o asemenea gospodărie, forma este totdeauna căsătoria și înzestrarea, adică, și femeia și bărbatul alcătuiesc o gospodărie. Cu alte cuvinte, cu prilejul căsătoriei, ei se așază într-o casă proprie, într-o curte proprie, cu instrumente proprii și lucrează o porțiune de pămînt, o porțiune de proprietate, primită de zestre. Geneza gospodăriei este de obicei căsătoria și forma de constituire a averii ei este înzestrarea.

Forma aceasta este foarte interesantă, pentru că veți observa că pe calea aceasta se formează și se dezvoltă satul. Un sat crește prin asemenea instalări de gospodării noi, de obicei cu prilejul căsătoriei, nu cu prilejul succesiunii. Cu prilejul căsătoriei dobîndesc membrii familiei zestrea, partea de pămînt din moștenirea părintească.

Cea dintîi formă de gospodărie este formațiunea unei gospodării de către o pereche de tineri, gospodărie care în istoria mișcărilor agricole este gospodăria de «însurăței», care formează inițial prima formă în care începe comunitatea de viață a unei perechi care s-a căsătorit. Dacă nu are pămînt în proprietate, perechea ia pămînt în parte sau în arendă, de la cei care au mai mult.

Trec anii. Bineînțeles, în această gospodărie de primă formă apare elementul care este destinat să asigure continuitate, adică copiii. Al doilea tip de gospodărie este, prin urmare, gospodăria formată dintr-o pereche de oameni cu copii. A doua fază a gospodăriilor este a gospodăriilor mai vechi de un an. Copiii cresc. În prima fază, copiii nu ajută la muncă pe părinți și sunt o greutate, pe care oamenii o înving muncind mai greu. Cînd copiii depășesc vîrsta de 7 ani, încep să ajute pe părinți în gospodărie. Între vîrsta de 7 și cea de 14 ani, copilul de la țară nu stă degeaba. El începe a munci prin a paște gîștele. În jurul vîrstei de 14 ani copilul începe să intre la lucru pe pămîntul părinților.

Vom distinge, în tipul de gospodărie cu copii, două subtipuri de gospodării: [subtipul de gospodărie] cu copii care nu sunt încă în vîrsta de a munci și [sub]tipul de gospodărie cu copii care sunt în vîrstă de a munci. Cînd vă veți duce la sate, veți ști poate că gospodăriile cele mai îngreuiate la țară sunt gospodăriile acestea, cu copii care încă nu sunt în vîrsta de a munci și cînd părinții trebuie să muncească pentru doi, trei, patru sau chiar cinci copii.

Din momentul cînd copiii încep să muncească, ei adaugă la puterea de muncă a grupului familial. Lucrul acesta ține pînă cînd copilul pleacă la oaste. După ce revine de² la oaste, se întoarce în sat și se însoară; și, cînd se însoară, gospodăria roiește, și așa se continuă ciclul familial, care este un adevărat ciclu biologic, adică dominat de puterea de viață și de înmulțire a gospodăriei.

Cînd o pereche s-a separat de părinți, o nouă gospodărie a roit și legătura sau ciclul biologic continuă mai departe. Aceasta este forma normală de dezvoltare a gospodăriilor la țară. Se întîmplă, însă, că în unele gospodării nu întîlnim numai o pereche de copii, ci părinți și copii căsătoriți. Forma aceasta de familie este forma de familie a copiilor celor mai mici în vîrstă. Copiii mari roiesc și întemeiază o nouă gospodărie. După legea obișnuită, copilul mai mic rămîne în casă și își aduce în casă nevasta. De aici, situația deosebită pe care o are copilul mai mic în gospodăria românească.

Lucrul acesta se deosebește de cele ce se întîmplă în alte gospodării. În Anglia, dreptul la moștenire îl are băiatul cel mai mare. La noi, predilecția o are copilul mai mic. Nu mă refer la basme și la literatura populară, unde « cel mai mic e mai voinic », dar fapt este că cel mai mic este favoritul familiei, prin aceea că rămîne pe pămîntul părinților și îi ajută la bătrînețe. Părinții care au dat treptat pămîntul lor copiilor mai mari rămîn cu o ultimă bucată și cu casa părintească, în această gospodărie intră și copilul cel mai mic.

Cînd veți vedea o familie compusă din două perechi, veți ști că în marea majoritate a cazurilor sunt asemenea gospodării. Ciclul biologic al acestei familii compuse din două gospodării ne duce la un nou tip de gospodărie, în care nu există două generații, ci trei generații. Cînd această familie stă în casa părintească și începe să aibă copii, vom avea o familie cu oa-

meni în vîrstă de a munci și cu copiii lor care pot ajunge la vîrstă de a munci.

Familiile cu mai mult de trei generații sunt extrem de rare la sate. Familiile cu trei generații sunt puține, sunt atîtea cîte sunt spițele neamului din vechea generație. Familiile cu două generații sunt de obicei tinere. Ciclul acesta, cu varianta lui, este raportat la cazurile normale de gospodărie. Dar, în afară de aceste cazuri, întîlnim anumite accidente, care de obicei sunt de natură biologică și care modifică într-un anumit fel caracteristic acele tipuri arătate pînă acum.

De pildă, în perechea de tineri se poate întîmpla ca unul să rămînă văduv; sau să moară soția, sau bărbatul. La perechea cu copii se poate întîmpla să moară bărbatul sau soția și să avem o familie compusă dintr-un văduv sau o văduvă cu copii. Se mai poate întîmpla ca în familia cu o astfel de lipsă să se adauge un frate sau o soră, singuri sau cu copii. Același lucru la familia cu două perechi. Se poate întîmpla ca la familia cu două perechi să se adauge un frate sau o soră, necăsătoriți încă. De obicei, o soră văduvă, întoarsă la gospodăria părintească, se adaugă la o astfel de gospodărie. Același lucru la gospodăriile cu două perechi în vîrstă de a munci. În aceste varietăți de adăugiri colaterale, provenite de obicei din gospodăriile dezorganizate, avem aproape toată varietatea tipurilor de gospodării pe care le putem întîlni.

Veți spune : ce interes are, din punct de vedere statistic, constatarea acestei deosebiri de structură biologică ? Trebuie să ne apropiem și să considerăm mai de-aproape aspectul gospodăriilor din punctul de vedere pe care ele îl reprezintă economicște. Economicște, o gospodărie se deosebește de o întreprindere, pentru că ea nu este numai o unitate de exploatare, de muncă, de activitate, ci este și o unitate de consumație. Prin urmare, o gospodărie este alcătuirea socială, firească, întemeiată de o familie care produce și consumă

în comun din punct de vedere economic. Prin urmare, din punctul de vedere economic, accidentele biologice și variațiile ciclului biologic descris în compunerea familiei reprezintă tot atâtea variații când puterea de producție și puterea de consumație a grupului familial respectiv.

Ce se întâmplă? Puterea de producție și puterea de consumație a unui grup familial, adică ceea ce poate să producă și să consume, variază în raport cu compoziția grupului, variază în special în raport cu sexul și vârsta membrilor grupului.

Să vedem cum se răsfrânge influența unei asemenea compoziții a familiei în ceea ce privește puterea de a munci. În ceea ce privește puterea de a munci, dacă luăm ca unitate de muncă munca prestată de un adult în condiție normală, un bărbat care a depășit vârsta de 25 de ani sau o femeie care a depășit vârsta de 21 de ani, dacă încercăm să exprimăm aproximativ puterea de muncă a membrilor grupului familial, constatăm că pînă la vârsta de 7 ani copilul nu reprezintă decît o putere de muncă derizorie, de obicei nici una. În schimb, copilul pînă la 7 ani reprezintă o putere de consumație. El consumă, mănîncă, trebuie să fie îmbrăcat, îngrijit. Din acest punct de vedere, un copil pînă la 7 ani reprezintă pentru gospodărie o sarcină, o pagubă.

Lucrul este atît de adevărat, încît nu trebuie să vă mire dacă veți constata că prețul, valoarea, pe care țăranul o atribuie vieții omenești a copilului sub 7 ani este foarte scăzută. De multe ori, țăranul apreciază pe copil, munca lui, din punctul de vedere al rolului său în gospodărie, mai puțin decît în aprecierea pe care o face pentru unii din tovarășii săi de muncă, cum ar fi animalele de lucru. Pentru orășeni este un lucru ciudat, dar cei care au trăit la sate știu aprecierea țăranului pentru copilul care nu este în vîrstă de a munci. Aceasta face că grija țăranului pentru viața plăpîndă a copilului sub 7 ani—

poate și din cauza posibilității de a o înlocui — este legată de nădejdea ajutorării de mai târziu, nu de cea apropiată. Țăranul își face din viața omenească o socoteală pe care o face și capitalistul când își plasează un capital în vederea dobânzii de mai târziu, decât o socoteală întemeiată pe un ajutor eficace.

Pe măsură ce copilul crește peste 7 ani, pînă la 14 ani, când începe să-și ajute părintele, se poate spune că copilul lucrează cam la jumătate din munca adultului. Pînă la 7 ani lucrează un sfert din munca adultului. El este pus numai la mici ajutoare, bunăoară, de a păzi găștele, și joacă rolul unui ajutor în gospodărie. De la 7 ani pînă la 14 ani am putea estima puterea de lucru a tînărului acesta între un sfert și o jumătate din puterea de muncă a adultului.

De la vîrsta de 14 ani, când pleacă la munca cîmpului — iau vîrsta de 14 ani arbitrar, căci ea variază după compoziția grupului familial și după natura muncii —, copilul care muncește la cîmp în jurul a 14 ani muncește din ce în ce mai mult și puterea lui de muncă poate fi estimată la o jumătate sau la trei sferturi din munca adultului. De obicei, el este întrebuințat la aproape toate muncile, afară de cele grele, cum este munca cu plugul. Dar când cosește și muncește la plug, a ajuns la capacitatea întreagă de muncă și contează ca o putere de muncă întreagă. Prin urmare, la 16-17 ani, când omul ajunge la deplina dezvoltare fizică, copilul de țăran, în special băiatul, poate fi socotit ca o putere de muncă întreagă pentru părintele său.

Munca femeilor variază destul de mult în raport cu regiunile.

În general, femeia, deși nu face munca cîmpului decât în împrejurări excepționale, puterea de muncă a ei nu este inferioară din cauza îndeletnicirilor sale casnice. De cele mai multe ori, lucrează și la cîmp și lucrează și ca ajutor în familie, ca gospodină în casă. De altfel, același lucru se poate spune

și despre țăran, care nu reprezintă numai un muncitor la câmp; contrar a ceea ce se pare, el este și un muncitor în propria gospodărie, unde aproape toată rânduiala și toată gospodăria câteodată o clădește singur, cu munca lui și a familiei sale, câteodată și cu a vecinilor.

Cînd vă veți găsi în fața unei familii compusă din tată, mamă și doi copii, dintre care unul muncește, altul nu, sau în fața unei familii compusă din tată, mamă și trei copii care nu muncesc, trebuie să priviți chestiunea economică din punctul de vedere al raporturilor dintre puterea de muncă și puterea de consumație. Cum veți privi chestiunea în felul acesta, vă veți da seama de un lucru, care verifică intuiția că o gospodărie, o familie este mai puțin ajutorată decît alta. Știința nu face decît să precizeze lucrurile de bun-simț. Orice țăran va putea spune din experiență directă că o familie compusă dintr-o văduvă cu copii care nu muncesc este nenorocită, oricît de harnică ar fi văduva. I se dezechilibrează raportul dintre puterea de muncă și puterea de consumație.

Ei bine, în ajutorul încercărilor de a evalua puterea de muncă, încercăm a da o formulă cantitativă a expresiei acestei situații, pe care orice țăran o explică de-a dreptul cu vorbe. Avem, prin aceasta, și o posibilitate de control. Dumneavoastră trebuie să rețineți că de obicei dezorganizarea familiei țărănești este produsă de dezechilibrul dintre puterea de muncă față de puterea de consumație a gospodăriei.

Ne-am ocupat pe îndelete de puterea de producție și am încercat să arăt cum se împarte, din punctul de vedere al puterii de producție, munca unui copil în raport cu munca adultului și munca bărbatului în raport cu munca femeii. Acuma, să ne ocupăm de problema capacității de consumație, de raportul capacității de consumație a bărbatului în raport cu femeia, raport stabilit de Galton la 13 unități pentru bărbat — raportat la 100 de unități —, iar pentru femeie

la 12 unități, ceea ce ar da ca putere de consumație 100 pentru bărbat și 92,3 pentru femeie. Cercetările mai noi au stabilit puterea de consumație a femeii față de bărbat cam 90 %. Engel, încercând a stabili acest raport, a ajuns la următoarele concluzii : în vreme ce bărbatul consumă 100, femeia – 90 ; copiii între 11-14 ani consumă circa 90 ; cei între 7-10 ani – 75 ; cei între 4-6 ani – 40 ; și cei între 1-3 ani – 15 unități.

Stabilind în scara progresivă de vârste capacitatea de consumație și punînd ca unitate a capacității de consumație noul născut, un bărbat adult consumă de $3\frac{1}{2}$ mai mult decît noul născut, în vreme ce femeia adultă, la 21 de ani, consumă de 3 ori mai mult decît noul născut. Scara progresivă în ordinea vîrstelor merge cu o zecime de unitate în raport cu fiecare an. Pentru un copil mai mic de un an avem o unitate, pentru copilul de un an – o unitate și o zecime, și așa mai departe, pînă la vîrsta de 20 de ani, unde capacitatea de consumație a femeii se oprește, în vreme ce a bărbatului continuă cu o zecime în fiecare an, pînă la vîrsta de 25 de ani.

Dacă vom avea o familie compusă din un tată în vîrstă de peste 25 de ani și o mamă de [peste] 20 de ani cu copii de 10, 8, 6 și 4 ani și vom întreba ce putere de consumație are acest grup familial³, vom aduna : 3,5 unități pentru tată ; 3 pentru mamă ; pentru copilul de 10 ani – 2 unități ; pentru copilul de 8 ani – 1,8 ; pentru cel de 6 ani – 1,6 ; iar pentru cel de 4 ani – 1,4 și vom vedea că puterea de consumație a acestui grup familial are 13,3 unități. O gospodărie compusă din tată, mamă și 4 copii în jurul a 20 de ani va avea o capacitate de consumație de aproape 18 unități. Normala de consumație se poate stabili oarecum cifric.

Veți spune : cum se stabilește această putere de consumație ? Ea se stabilește în raport cu rația alimentară de nutriție. Nu mă ocup pe îndelete de această problemă, dar dumneavoastră știți că în hrana unui om se găsesc trei ca-

tegorii mari de principii de nutriție : albumine, grăsimi și hidrocarbonate, unele care ne vin din hrana vegetală, altele din cea animală, și activitatea acestor principii de nutriție în corpul omenesc se transformă prin puterea de transformare și ardere a țesuturilor și de asimilare a principiilor acestora pentru dobândirea principiilor de nutriție cu care crește organismul nostru.

S-au făcut experiențe asupra rației de minimă necesitate pentru întreținerea unui om. S-au făcut constatări în care, ținându-se seama de partea neutralizabilă din principiile de nutriție, s-a stabilit de un cercetător, Voit, că rația muncitorului obișnuit este de 2 866 calorii, întemeiate pe 98 grame albumine, 50 gr grăsimi și 4,654 gr hidrocarbonate. S-au făcut cercetări de alți cercetători, care au făcut comparația asupra rației de întreținere în raport cu intensitatea muncii și s-a ajuns la constatarea că minimumul rației, rația de înfometare, este de 2 304 calorii. Pentru muncitorii intelectuali, pentru medici, mecanici, îngrijitori casnici, [cei] care nu fac îndeletniciri cu caracter manual, rația de înfometare este de 2 445 calorii. Muncitorul mijlociu adult, muncind corporal, are o rație de 2 368 calorii. Pentru muncitorul care muncește într-o muncă intensă, care, de pildă, își petrece timpul învîrtind o roată grea, rația este de 3 362 calorii, iar pentru cei care muncesc muncă grea, ca mineri, argați sau tăietori de lemne în păduri, rațiunea calorică se urcă la 4 900 calorii.

Tot așa, exprimate în calorii, puterile de consumație sunt variate. După Voit, un adult cu o muncă medie are nevoie de 3 115 calorii ; după Rechenberg, pentru țesătorii saxoni – 2 703 calorii ; pentru muncitorii de fabrică ruși – 3 675,2 calorii ; pentru muncitorii berari din München – 3 174,1 ; pentru muncitorii suedezi – 3 436 calorii ; pentru muncitorii cu muncă grea – 3 752 calorii ; pentru mineri –

4 196 calorii ; pentru argații de berărie din München – 4 267 calorii ; pentru cărămidarii italieni – 4 540 calorii ; pentru muncitorii suedezi cu muncă grea – 4 726 ; pentru muncitorii de câmp germani – 4 821 calorii și pentru muncitorii de câmp din Transilvania – 5 167 calorii.

Ei bine, pornind de la rația de întreținere a unui adult la munca mijlocie și estimând pe vârste rațiunea de întreținere pentru copii, se stabilește următoarea proporție :

- pentru copilul de un an, rațiunea zilnică de întreținere este de	21,8 %
din rațiunea necesară adultului, adică 626 calorii	
- pentru copilul de 2 ani, rațiunea zilnică de întreținere în raport cu rațiunea necesară adultului este de	29,7 %
- pentru copilul de 3 ani este de	35,4 %
- pentru copilul de 4 ani, de	38,8 %
- pentru cel de 5 ani este de	42,3 %
- pentru cel de 6 ani	43,7 %
- pentru cel de 7 ani	45 %
- pentru cel de 8 ani	46,4 %
- pentru cel de 9 ani	47,8 %
- pentru cel de 10 ani	49,2 %
- pentru cel de 11 ani	54,4 %
- pentru cel de 12 ani	59,9 %
- pentru cel de 13 ani	65 %
- pentru cel de 14 ani	70,6 %
- pentru cel de 15 ani	73,1 %
- pentru cel de 16 ani	75,7 %
- pentru cel de 17 ani	78,4 %
- și pentru cel de 18 ani	81,6 %.

Fie că luați prima scară, care stabilește puterea de consumație a unui copil de la 1-3 $\frac{1}{2}$, fie că acel calcul este întemeiat în procente din rațiunea de întreținere exprimată în calorii, aveți două scări cu care puteți aprecia ce reprezintă ca putere de consumație o unitate gospodărească.

Ce înseamnă puterea de consumație a unității gospodărești ? Trebuie să ne raportăm la comparația dintre gospodării și exploatațile industriale.

De ce muncește lumea în fabrică ? Bineînțeles, ca să producă. Produce, pentru ca întreprinzătorul să obțină un produs [care va fi] vândut cu câștig. Dar organizarea toată a muncii în fabrică este subordonată principiului acestuia al câștigului. O întreprindere din acestea nu este altceva decât îndeletnicirea unui om care, cu materii prime, cu mașini și munca unor oameni, topite laolaltă, obține un produs care-l costă o anumită sumă, raportată pe numărul de unități produse, pe care trebuie să le vândă mai scump, iar diferența reprezintă câștigul lui. Munca industrială se face, prin urmare, în vederea câștigului.

O gospodărie se deosebește de o asemenea exploatare prin faptul că organizarea muncii ei nu este întemeiată pe principiul obținerii câștigului, ci al unei altfel de organizare economică, pe care a numit-o Aristotel și o numim astăzi economie naturală, care constă în subordonarea producției consumației. Gospodăria muncește pentru acoperirea nevoilor de consumație, nu ca să câștige. Deosebirea dintre organizarea firească a economiei și organizarea artificială este că economia naturală muncește pentru satisfacerea nevoilor, în vreme ce economia artificială muncește pentru obținerea câștigului. Vom vedea ce deosebiri de concepție antrenează această deosebire.

Potențialul de consumație este factorul care hotărăște organizația economică a familiei. Puterea de a aprecia capa-

citătea de consumație a grupului familial ne dă, în oarecare măsură, și posibilitatea de a cunoaște gradul de eficiență economică în care o anumită gospodărie se va integra. Vom vedea că există totdeauna o tendință de adaptare a puterii de muncă a familiei la puterea de consumație.

Ce se întâmplă cu familia cu multe guri și cu puține brațe de lucru, cu o familie cu 3 copii, în care numai părinții singuri muncesc? Își vor intensifica munca pentru a hrăni pe ceilalți membri ai familiei. Dacă, dimpotrivă, și copiii muncesc, munca se va ușura. De la o anumită vîrstă, copilul este într-adevăr un ajutor la casa părinților. Cînd ritmul consumației crește constant cu o zecime de-a lungul vîrstei copiilor, puterea de muncă a copilului pînă la 7 ani este în jurul lui zero, a copilului peste 7 ani între un sfert și o jumătate, iar apoi crește rapid pînă la munca intensă. Prin urmare, un copil între 7 și 10 ani consumă abia îndoit decît puterea de consumație a noului născut. Un copil de 10 ani consumă de două ori mai mult ca noul născut și puterea lui de muncă poate fi perfect apreciată la a treia parte, ceea ce înseamnă că copilul de 10 ani este încă o sarcină pentru diferența de mai multă muncă decît ceea ce reprezintă copilul mic. Dacă facem aceasta, între puterea de muncă și puterea de consumație la temelia gospodăriei, se explică o serie de măsuri luate de cei care înțeleg viața satului.

Pentru ca copiii să meargă la școală, statul trebuie să întreprindă o puternică operă de propagandă. Cu tot progresul nevoii științei de carte, țăranii sunt încă refractari la această trimitere la carte a copiilor. Dar, ceea ce ne-ar părea bizar, apare foarte simplu și explicabil. De ce părintele este refractar la trimiterea la carte? Pentru că, atunci cînd copilul ar trebui să-l ajute pe părinte în gospodărie, este luat la școală, adică puterea lui de muncă de la gospodăria părintească este luată de școală și este capitalizată în cunoștințe

pentru mult mai târziu. Ce se impune pentru ca părintele să fie mai puțin refractar la această trimitere a copilului la carte ? Se impune ca să potrivim perioada învățămîntului la țară în așa fel încît să corespundă epocii cînd copilul nu-și găsește întrebuințare în gospodărie, îndeosebi iarna. S-au făcut o serie de încercări și sperăm că, pe măsură ce învățămîntul la țară va dobîndi un caracter mai practic, se va apropia de această organizare.

Alt lucru. Cînd se dă în sat porunca : toți gospodarii să facă muncă și să se împartă pe gospodării, iar cel ce dă această dispoziție crede că a făcut mare dreptate, fiindcă fiecare gospodar face tot atîta ca celălalt, este acest lucru într-adevăr drept ? Este dreaptă împărțirea potrivit gospodăriilor ? Nu, pentru că puterea de lucru nu stă în funcție de unitatea gospodărească, ci de puterea de muncă și de puterea de consumație a ei, care variază în raport cu compunerea grupului familial. Cînd vrem să fim drepti, ar trebui să punem sarcină mai mică pentru cei cu multe guri de hrănit și cu puține brațe de muncă și o sarcină mai mare pentru cei cu multe brațe și cu mai puține guri de hrănit.

Altă problemă care arată cum se poate rezolva greșit o problemă prin necunoașterea acestui adevăr fundamental. S-au dat ajutoare gospodarilor, familiilor concentraților. Sunt numeroase brațe care lipsesc și se dau ajutoare pentru ele. Este drept acest fel de ajutoare ? Nu, pentru că nu importă înlocuirea brațului lipsă, ci a raportului dintre producție și consumație. O gospodărie de unde pleacă un braț de muncă dar și o gură de hrănit, dacă celelalte brațe și guri rămîn în echilibru, adică brațele pot hrăni gurile, nu mai are nevoie de ajutor, căci se ajută singură. Dacă îi dăm ajutor, îi facem o favoare. Un grup dezorganizat, un tată plecat, cu 3 copii care nu muncesc are nevoie de ajutor în proporția în care să înlocuiască brațul plecat.

Iată în ce feluri noi de a înțelege lucrurile, organizația aceasta a satului și a felului în care trebuie să fie privite problemele de organizare ale satului, iată în cel fel se va introduce considerarea raportului între puterea de muncă și puterea de consumație a gospodăriei, pentru care aveți două criterii de expresie cifrică. Nu trebuie să le luați – fie calculate pe ket, pe unitate de consumație, fie în procente de calorii – drept adevăruri absolute, ci numai ca criterii indicative. Se pot concepe și alte criterii, mai simple. Aprecierea puterii de consumație a gospodăriei cu ajutorul metodelor logicii vă înlesnește stabilirea puterii de consumație.

Se pun probleme în legătură cu organizarea comerțului cu cereale. Fiecare gospodărie va păstra necesarul și va da restul în vânzare. Cum se stabilește necesarul pentru hrană? Pe cap de familie? Dar tot una consumă copilul și omul mare? Dumneavoastră sunteți în stăpânirea unui criteriu care vă poate spune câte rații reprezintă un om mare și ce cereale se cuvin fiecărui gospodărie cu un criteriu aproximativ, ca toate aceste criterii sociale.

Acestea sunt observațiile în legătură cu primul element al gospodăriei țărănești, care este grupul familial, cu puterea lui de muncă și puterea lui de consumație. Acum atingem a doua chestiune. Într-o gospodărie avem un grup familial cu pământ și cu zestrea gospodăriei, adică o casă și celelalte clădiri, șura, cotețele, cu plugul și cu inventarul viu, adică vitele de muncă, acestea toate constituiesc zestrea gospodăriei.

Să ne ocupăm ce se întâmplă cu pământul.

Dumneavoastră știți că în sat putem împărți pe țărani în frunțești, mijlocași și codași. Dacă ascultăm pe cei care se ocupă de departe de viața țărănească, frunțașii sunt oameni muncitori, iar codașii sunt cei care nu reușesc să facă nimic în sat. Împărțirea după acest criteriu, pe care o dă intuiția

aproximativă a satului, este susceptibilă de oarecari precizări, tot în raport cu elementele de care ne-am ocupat, adică, în raport cu pământul stăpînit de gospodari : gospodării cu pământ, gospodării cu pământ puțin și gospodării fără pământ ; mai precis : gospodării cu pământ mult, gospodării cu pământ cît le trebuie, gospodării care n-au pământ cît le trebuie ; și, ca să strîngem mai adînc chestiunea : gospodăria care are mai mult pământ decît îl poate munci grupul familial, gospodăria care are pământ cît poate munci grupul familial și gospodăria care are mai puțin pământ decît poate munci grupul familial.

Aceste trei moduri de împărțire a gospodăriilor dau trei tipuri de organizație socială a familiei : familia cu mai mult pământ decît poate munci dă pământ în parte altora sau își asociază argați la viața familială. Dacă are puțin pământ, își adaugă argați, care se însoțesc și se contopesc în viața familiei. Dacă are ceva mai mult pământ, îl dă în arendă sau în dijmă. Prin urmare, gospodăria aceasta, în afara veniturilor muncii ei, are și venituri nemuncite și gospodarul începe să fie un fel de rentier, de capitalist, un om care-și trage venitul nu numai din munca lui, dar și din o parte a muncii altora pe pământul lui. Acești țărani cu mai mult pământ sunt cei numiți chiaburii satelor. La ei există un dezechilibru în structura gospodăriei, pentru că dobîndesc cîștiguri mai multe decît cele provenite din munca lor. La mijlocașii satelor, forma gospodăriei este perfect echilibrată prin munca echilibrată în grupul familial. Dimpotrivă, cînd cineva are pământ mai puțin decît poate munci în familie, de pe care să se poată hrăni după munca lui, este o gospodărie care nu-și mai poate ține munca pe pământul propriu și sunt datori să-și închirieze munca.

Cercetările făcute ne arată că pe întinderea mijlocie și pe producția mijlocie a pământului, cu munca mijlocie, în țara noastră, raportul este cam între om și hectar, adică

adultul și hectarul. O gospodărie de însurăței, dacă are mai puțin de 2 ha, va fi o gospodărie de codași și vor trebui să muncească în munci lăturalnice. Dacă va avea mai mult de 2 ha, se vor clasa de la mijlocii către fruntași, pentru că este suficient ca în anul al doilea sau al treilea al gospodăriei cei doi copii să le absoarbă produsul muncii respective. Pe de altă parte, nu avem un criteriu de a împărți pământul în raport cu puterea de muncă, la care trebuie să adăugăm corectivul că grupul familial nu este stabil nici ca putere de muncă, nici ca putere de consumație, ci că, dimpotrivă, ele reprezintă un anume ritm biologic.

Dacă raportăm grafic raportul dintre puterea de muncă și puterea de consumație, punând numărul anilor de la începutul gospodăriei, vedem că puterea de consumație a grupului familial merge crescând pînă cînd feciorul pleacă la armată și își face o gospodărie proprie, căci atunci ele dispar ca putere de consumație. Se mai întîmplă ca să moară părinții și ajungem la gospodăria de însurăței care încep un nou ciclu biologic.

Dacă cercetăm ritmul puterii de muncă, la început el este aproape de zero pînă la 7 ani, apoi crește rapid, depășește puterea de consumație, pînă cînd pleacă la oaste sau în altă gospodărie, cînd se stabilește un nou echilibru. Avem familia gospodarului în care puterea de consumație depășește puterea de muncă în care tinerii muncesc intens și a doua fază, în care puterea de muncă întrece puterea de consumație.

Cum se răsfrînge ritmul biologic al puterii de consumație și al puterii de muncă asupra relației cu stăpînirea pămîntului? Dacă o gospodărie pleacă de la 2 ha, este perfect echilibrată. Ce trebuie să facă în al doilea an, cînd încep [să se nască] copiii? Trebuie să muncească lăturalnic sau să închirieze pămînt de la alții. Trebuie să muncească mult, intens, căci pe pămîntul propriu se bucură de produsul întreg,

dar are și pământ în parte, în două sau în trei, ca să asigure subzistența copilului. La început, îi ajunge o muncă pe 1 ha. Dacă vine al doilea copil, trebuie să mai ia în parte 2 ha, astfel că, în loc de a munci 2 ha, muncește pe 4 ha, pentru a se hrăni ei și copiii, luînd produsul abia a 3 ha, pentru că jumătate din cele două le dă proprietarului. În toată această fază, trebuie să-și intensifice munca, fie muncind lăaturalnic, fie luînd pământ în parte.

Cînd însă puterea de consumație a gospodăriei este depășită de puterea de muncă a membrilor gospodăriei, din acel moment, dacă se menține intensitatea muncii, grupul poate să dobîndească mai mult decît poate să consume și va pune deoparte, ca să cumpere pământ. De obicei, faza aceasta se petrece între epoca cînd copilul este de 14 ani pînă cînd se însoară; este faza în care părintele întrebuințează munca copilului pentru a pune bani deoparte, pentru a cumpăra pământ, cu care să înzestreze pe copil. Copilul ia la căsătorie plusul de pământ pe care l-a adus el cu plusul lui de muncă. Este un fel de orînduire armonioasă în această schemă ideală.

Se întîmplă și accidente biologice, sau că unii sunt mai puțin muncitori, sau se întîmplă anumite cataclisme care tulbură munca omului, cum este o grindină. Însă, dacă lucrurile rămîn în normal, constatăm că la început țaranul trebuie să-și intensifice munca să ia pământ în parte, iar cînd copilul îl ajută, poate pune la o parte și să-și procure pământ. Dacă am suprapune, urmărind cum au cumpărat pământul, ritmul cumpărării pământului este ritmul biologic al puterii de muncă și [de] consumație, este o suprapunere perfectă. Veți vedea, în istoria unei gospodării țărănești, cum se stabilește ritmul muncii în raport cu consumația și cum pe el se suprapun cumpărăturile de pământ, pe măsură ce copilul intră în puterea de muncă și cum apoi pleacă cu cîte o fișie de pământ. Veți vedea cum copiii « roiesc ». Prin urmare, cînd împărțim gospo-

darii⁴ în codași, mijlocii și fruntași, sau în chiaburi și oameni cărora nu le ajunge pământul, această împărțire nu este suficientă. Trebuie să vedem stadiul de evoluție al familiei, pentru că, pe lângă variațiile regimului proprietății și de succesiune, ne putem găsi și într-o anumită fază a evoluției biologice a gospodăriei.

Gospodăriile tinere, în primii 7-8 ani, își intensifică munca. În a doua perioadă, între al 8-lea și al 20-lea, căsnicia își extinde culturile, iar după 21 de ani se stabilește un fel de raport între puterea de muncă și puterea de consumație a diferitelor gospodării.

În ceea ce privește culturile, trebuie să observăm un lucru. Am vorbit de întinderea de pământ, dar nu și de felul culturii. Dumneavoastră știți că gospodăria țărănească corespunde în general unor întinderi de pământ, oarecum armonizate cu puterea de muncă. Când pământul depășește puterea de muncă, ieșim din gospodărie și intrăm în agricultura de fermă sau în exploatații agrare propriu-zise. Deosebirea între gospodăria țărănească și exploatarea agricolă este că prima este o comunitate de viață, nu o exploatare agricolă. Nu seamănă cu o fabrică, nu este pusă să producă cereale, ci este o unitate de viață, care se hrănește, suferă, se bucură, gândește în comun, care este cinstită în comun sau hulită în comun. De aici caracterul special al îndeletnicirilor în gospodărie.

O fermă este o exploatare agricolă, gospodăria este aproape totdeauna o exploatare mixtă, în care munca cîmpului are numai o parte din rolul de întreținere a subzistenței familiei. Osebit de pământ, gospodăria propriu-zisă este ea însăși o întreagă uzină, un întreg atelier de industrie, de îndeletnicire transformatoare. Gospodarul își face o bună parte din îmbrăcăminte, gospodina își țese singură pentru ea și familie aproape toată îmbrăcăminte; gospodarul își repară singur sculele, își repară casa, are de obicei, în afara cîmpu-

lui, o curte pentru crescut vitele, o grădină de zarzavat, dar gospodăria își păstrează structura, chiar când agricultura este numai o anexă.

Nu toți sunt agricultori. Sunt regiuni forestiere cu exploatații mixte, regiuni forestiere pastorale și regiuni unde gospodăria este și agricolă, și pastorală. Sunt regiuni unde, din cauza pământului rece și pentru că pădurea s-a tăiat, țăranii recurg la munci lăturalnice; sunt regiuni unde sunt obligați să emigreze periodic. În toate aceste cazuri de diversități de forme ale gospodăriei, veți examina care este raportul între puterea de muncă a gospodăriei și puterea de consumație și ce subzistență își trage gospodăria din munca pe pământul propriu. Când pe pământul propriu nu-și asigură subzistența, gospodăria se leagă de o serie de alte îndeletniciri și ajunge la gospodăria muncitorului cu palme, care, nemaifiind legat de pământul lui, se dezleagă și de casă.

Dumneavoastră veți vedea multe gospodării cu case părăsite, unde gospodarii s-au dus argați la orașe sau s-au dus în regiuni de muncă, când știți ce stă la temelia muncii, adică deosebirea între puterea de muncă și puterea de consumație și pământul stăpinit, veți ști că țăranul pleacă să strângă banii, ca să se întoarcă și să-și restabilească unitatea gospodăriei. Avem îndeletniciri care trăiesc ca o excrescență pe aceste dezechilibrări temporare ale gospodăriilor. De pildă, servitorii în orașe se fac servitori de obicei nu pentru totdeauna. Când intră în serviciu, o fac pentru ca, din banii puși deoparte, să cumpere pământul de care au nevoie ca să-și facă zestre, sau ca să-și repare relele unui foc, sau ale unui cutremur.

Dintre muncitorii aceștia sezonieri, unii se fixează. Aceasta este o cauză pentru care țările agrare n-au muncitori calificați, pentru că îndeletnicirile acestea orășenești ale țăranului sunt complementare, provenite din dezechilibrul dintre puterea de muncă și puterea de consumație. Din acest

punct de vedere, vom înțelege de ce o serie de așezări, în raport cu alte populații, par admirabile, dar în raport cu structura agrară sunt spoliatorii. Gândiți-vă la sistemul asigurărilor servitorilor, supuși la mari taxe pentru acestea. Aceasta este un mare progres în țările industrializate, pentru că dă posibilitatea îngrijirilor medicale și a întreținerii celor care își asigură pensia sau ajutorul. Dar când într-o populație de servitori majoritatea sunt sezonieri, care vin numai pentru un timp, ca să-și întregească gospodăria, în mod practic, aproape niciodată acești oameni nu se mai bucură de produsul primelor de asigurare. Sistemul asigurărilor permite investiții mari, care profită altora, dar care, pentru servitorii veniți temporar în oraș, este aplicarea unei concepții dintr-un alt domeniu de organizație, o concepție a unui alt sistem de organizare. Când veți avea de studiat gospodăriile anumitor sate, veți avea în vedere lucrul acesta. Când veți vedea case părăsite la recensăminte, când veți găsi cu acest prilej familii absente, vă veți gândi la cauzele care scot pe om din gospodărie.

Pentru cei care cercetați viața orașelor, veți vedea că se formează o pătură nouă socială de pe urma epavelor acestor gospodării dezechilibrate și veți înțelege o serie întreagă de fenomene surprinzătoare în mentalitatea acestei categorii sociale și în felul de a-și reprezenta câștigul economic.

Tot așa în ceea ce privește situația specială a copilului care merge la carte. În gospodăriile țărănești, dorința de ridicare a țăranului nu se face prin ridicarea pe calea economică a chiburului, dar prin dorința de clasare pe calea ducerii la școli. Orice țăran care duce copilul la școli speră să obțină totdeauna de la copil un plasament mai bun decât dacă l-ar lăsa acasă. De obicei, îi vinde de copil porțiunea de moștenire părintească și o transformă în bani pentru întreținerea în școală. De obicei, urmează decepția. Copilul se desparte de gospodărie și vrea să ajute mai puțin pe părinte în gospodărie.

Numai dacă părintele a reușit să fie chiabur la gospodăria lui. De multe ori, uită de tată și de mamă și este un element pierdut pentru gospodăria părintească. Această unitate de viață dă o coeziune vieții de familie, încât copilul plecat la carte este un înstrăinat pentru părinți. Nu se mai întoarce, de multe ori nu va mai întemeia o gospodărie de același tip, ci este pornit spre un alt stil de viață, este un element care a ieșit din comunitatea de viață a familiei.

În ceea ce privește pământul, faptul acesta al cumpărării, al împărțirii pământului pe măsură ce gospodăriile se înmulțesc — căci populația se înmulțește —, existența unei suprafețe constante de pământ determină pulverizarea proprietății. Dacă populația unui sat s-a dublat într-o generație și cantitatea de pământ a rămas aceeași, presupunând ca tip de gospodărie că a plecat de la 6 ha, în a doua generație, lotul tip va fi pe jumătatea lotului generației precedente. Cum este un anumit raport de producție și capacitatea de satisfacere a unei nevoi a unui anumit consum, munca trebuie să fie intensă, pe măsură ce se poate obține creșterea suprafeței de pământ.

În vechime, era o împărțire periodică a pământului. În fiecare generație pământul, fie al boierului sau al devălmășiei sătești, în anumite forme, se reîmpărțea oamenilor. Cu această ocazie se refăceau gospodăriile. Era un fel de servitute impusă proprietății, gospodăriei țărănești. Acum nu mai este posibilă această redistribuire. S-au făcut, din când în când, exproprieri, la 1864, exproprierea însurățeilor, mai târziu exproprierea cea mare din 1917-1921.

Ei bine, cercetările care s-au făcut în 1938 în 60 de sate⁵ au arătat o situație foarte schimbată, de pulverizare a proprietății în raport cu situația de la sfârșitul reformei agrare. Dacă trăim pe ideea că gospodăria țărănească se găsește în majoritate în regim de proprietate mijlocie, cifrele noului recensământ vor da [dreptate ?] iluziei noastre. Efectul pulveri-

zării proprietății este că omul care deține o parcelă pe care nu poate trăi o vinde și o cumpără țăranul care are nevoie de pământ mai mult sau chiaburul care dobândește din pământul dat altora ca să-l muncească un venit pentru cumpărarea unui nou pământ. Se întâmplă, paralel cu pulverizarea, o regrupare a proprietății mijlocii. Sunt unii agrarieni care susțin că tipul de exploatare optimă este gospodăria între 25-100 ha.

Tipul proprietății mijlocii nu corespunde gospodăriei țărănești, pentru că depășește totdeauna puterea de muncă a țăranului și face din el un întrebuintător al muncii altora. În regimul marii proprietăți avem o țăranime mijlocie pe toată țara. În sate avem, pe de o parte chiaburi, pe de alta țărani lipsiți de pământ. Se stratifică socialmente țăranimea românească, ceea ce poate da naștere unor probleme de ordin politic, care trebuie să fie soluționate.

Trebuie să mai punem o problemă, în ceea ce privește modul de cultură. Pământul se poate cultiva cu același fel de plante, care secătuiască pământul, sau se poate cultiva în culturi alternate, în acest sistem de cultură de păioase și prășitoare, sistemul de ogor și de păioase, sau în asolamente, prin rotația de culturi.

Fiecare gospodar pune porumb pe o anumită suprafață, prășitoare, pe alta păioase și furaje sau o lasă în ogor, în sistemul de asolament. Lieblieh a arătat că culturile de prășitoare, de porumb sărăcesc pământul, căci absorb azotul. Trebuie să se opereze restituția principiilor azotoase prin cultura de leguminoase și furaje. De la descoperirea acestui lucru, căruia practica culturilor rotitoare îi dăduse o confirmare intuitivă⁶, pentru că, atunci când era sistemul pe 3 tarlale⁷, în primul an și în al doilea se făceau porumb și grâu, iar în al treilea an se făcea ogor, pentru ca apoi să se semene grâu și porumb. În pământul mai rece, asolamentele urmează un ritm mai rar, mergând pînă la 8 ani, ogor, pentru ca să se poată cultiva din

nou cereale. Practica aceasta a asolamentelor se poate combina fie în cadrul proprietăților unei aceleiași gospodării, fie în cadrul aceluiași plan de cultură pe sat, cum era în vechea silă, unde oamenii erau obligați să intre la plug într-o anume zi și unde culturile sunt concentrate în anumite tarlale. Este sistemul din satele unde pământul nu este foarte roditor și unde țaranii cresc vite. O tendință nouă face ca gospodăriile țărănești să întrebuințeze, în locul izlazurilor, semănături furajere sau chiar din izlazuri să se întrebuințeze o parte pentru procurarea de semințe furajere.

În cadrul satului, gospodăriile nu lucrează ca unități absolut izolate, ci se integrează și depind una de alta. În ce măsură? Mai întâi, pentru că își echilibrează una de la altele pământul în lipsă sau în plus față de puterea de muncă, de obicei din același sat. Gospodăriile se echilibrează. Fiecare sat își are izlazul comunal, care este o administrație colectivă a satului. Anumite gospodării iau un cioban pentru caprele și oile [proprii] și se asociază pentru a putea constitui o turmă, fie a satului, fie a câtorva gospodării. Se mai asociază când își dau ajutor unii altora pentru anumite munci, la clacă pentru porumb, pentru ziditul casei, când colaborează toți vecinii, și se mai ajută și prin împrumutul de instrumente agricole.

Din acest punct de vedere, este un lucru pe care trebuie să-l aibă în vedere statisticianul când se ocupă de proprietățile și de zestrea satului. Într-un sat din Basarabia am găsit, pentru 300 de muncitori, 150 de pluguri. Agronomul zicea că e un sat înapoiat, pentru că nu are măcar un plug pentru gospodărie. Examinată problema după organizarea muncii, s-a constatat că pe pământul satului erau întrebuințate, prin prestații reciproce, o zi de plug pentru trei zile de muncă cu brațele, încît inventarul satului era utilizat la maximum. Ceea ce părea un caracter înapoiat al satului era

numai o admirabilă echilibrare a investiției, adică satul nu era suprainvestit.

Cînd vom avea de apreciat inventarul satului, trebuie să ținem seama de raportul între suprafața pămîntului, între gospodării și acest inventar. La marile proprietăți, inventarul este așezat în funcție de întinderea pămîntului. Marea exploatare este organizată astfel încît, dacă dispune de instrument, de muncă și de pămînt, echilibrează aceste elemente, ca să dea o producție maximă. În gospodăria țărănească nu este așa.

Înzestrarea are o structură familială în gospodăria țărănească. Cînd își face plug, scule, șură, cînd cumpără boi, aceasta se întîmplă odată cu înființarea noii gospodării. Cînd se înzestrează gospodăria, odată cu instalarea în gospodărie, ritmul acestei înzestrări este subordonat în mare măsură ritmului acesta biologic. Toate acestea se întîmplă cu oarecare aproximație, pentru că gospodăria țărănească este integrată în viața de sat și nu numai în ea, ci și în viața economică a țării.

Cu aceasta, intrăm în al treilea aspect al integrării gospodăriei, care este întotdeauna făcut în aceeași măsură în ceea ce privește produsele care se vînd și care se cumpără. În creierii munților, în locurile unde apele strică podurile sau unde podurile nu sunt deloc, satele trăiesc aproape în întregime numai din produsul muncii lor. Este un sistem aproape autarhic, cum este reprezentat idealul de conducere a statelor de unii teoreticieni. Se realizează, de fapt, gospodăria care se îmbracă din produsul muncii ei, mănîncă din produsul muncii ei și nu depinde de viața orășenească. Săpunul și-l face singur, întrebuințează cenușe în loc de sodă. Aproape și luminatul și-l procură singuri, din uleiurile semințelor din culturile proprii. Depind de viața economiei celelalte aproape numai în ceea ce privește sarea și obiectele de fier, dar se întîmplă că în unele din ele lipsesc și obiectele

de fier și se mai lucrează cu plug de lemn, făcut dintr-o ramură de copac. Un asemenea sistem este din ce în ce mai rar în economia noastră. Gospodăriile, în marea majoritate, se integrează în economia de schimb: duc pe piață produsele și-și procură o parte din produsele de țîrg. Femeile din vecinătatea orașelor nu mai crează în industria casnică, în special în regiunile agricole, și țăranii devin din ce în ce mai mult agricultori, devin tributari ai economiei orașenești.

Prin urmare, cînd vom studia felul în care își organizează viața economică gospodăria țărănească, nu va fi suficient să facem ca în marea exploatație, punînd de o parte veniturile din agricultură, iar de altă parte cheltuielile. Cine face bugetul în bani la gospodăriile țărănești ajunge la constatarea că gospodăria țărănească este, prin definiție, deficitară. Ea lucrează în pagubă, fapt care a făcut pe cei ce s-au ocupat superficial de ea să spună că este o unitate sortită pieirii.

Dar noi știm că munca țăranului nu se desfășoară numai în exploatația agricolă, ci și în casă. Deci, la veniturile țăranului, care sunt de obicei produsele, trebuie să adăugăm banii din munca în parte sau din căraușie și banii din munca în gospodărie în lucrurile pe care le-a produs. Prin urmare, punem, peste exploatația agricolă, gospodăria și munca lăaturalnică. În veniturile exploatației va trebui să facem două părți: venitul exploatației agricole cu alimentarea familiei și alt venit, al produselor duse pe piață și transformate în bani. Dacă punem la sursa exploatației munca în gospodării și munca lăaturalnică, defalcăm o parte din produse și aceasta este partea de venit realizată în bani. Osebit de aceasta, va realiza o parte de venit din produse. Făcînd inventarul acestor produse, se constată că economia este deficitară, chiar adăugînd exploatația și orele de muncă estimate în zile.

Cercetătorii vor ajunge la concluzia că țăranul se mulțumește, în gospodăria lui, cu un venit mai mic pe o unitate

de muncă decît cînd muncește în gospodăria altuia contra plată. Este un adevăr paradoxal, care ar prezenta prețul faptului de a se ști stăpîn. Pentru a se ști stăpîn pe munca lui, se mulțumește pe ziua de muncă cu o remunerație mult mai mică decît atunci cînd este întrebuințat ca salariat. Munca în afară de gospodărie este considerată de el ca mai neplăcută.

Altă deosebire în ceea ce privește sistemul de organizare a muncii gospodărești, care explică o serie întregă de lucruri. Faptul că apreciază munca lui mai puțin decît munca la vecin ne duce la concluzii paradoxale. Noi știm că salariile depind de oferta de brațe de muncă. Ar trebui să constatăm o corelație permanentă între salarii și brațe, să avem salarii joase cînd producția este abundentă, și lucrul se petrece tocmai invers. Țăranul care are în gospodăria lui produse multe este mult mai puțin ispitit să-și închirieze brațele. În țara cu gospodăria cu pămînt propriu salariile sunt urcate, nu cum susținea teoria clasică a salariilor. Iată o serie de lucruri pe care cel care nu apreciază puterea de lucru și nevoile de consum ale țăranului nu le înțelege. Teoria trebuie aplicată la realitățile gospodăriei țărănești, care sunt puterea de muncă și puterea de consumație. Țăranul nu are nevoie de a munci pe pămîntul altuia, cînd produsul muncii lui i-a asigurat subzistența familiei.

Ajungem la o deosebire fundamentală în organizarea muncii țărănești, spre deosebire de exploatarea capitalistă. În aceasta, totul se organizează în vederea celui mai mare venit al elementului aflat într-o cantitate cea mai mică. În exploatarea țărănească, organizația se face ca țăranul să aibă cel mai mare venit pe unitatea de muncă, aceea care este criteriul lui. Se face intensificarea muncii numai pînă cînd acoperă nevoile de viață, standardul de viață hotărît de viața obștească a satului. Unui industriaș, cu cît cîștigul e mai mare, îi vine pofta de a cîștiga mai mult, este un fel de nesăț; iar cîștigul îl întrebuin-

țeară nu ca să-și dezvolte standardul de viață, ci ca să sporească câștigul. Ce parte din venitul marilor întreprinderi dezvoltă nivelul de viață al întreprinzătorului ? 1-2 %. Totul este pus în sporirea întreprinderii, pentru a obține un nou câștig.

În organizația rurală se observă, dimpotrivă, un fel de plafon al standardului de viață în nivelul de viață obștească. Un țăran care, cu familia lui, își asigură nivelul de viață obștească, când ajunge aici preferă să se lase de muncă. Dacă pune bani deoparte, o face pentru ca să cumpere pământ, ca să-și asigure nivelul de viață, când se înmulțește puterea de consumație a familiei. Limitarea aceasta nu este un lucru absolut. În fiecare sat sunt și chiaburi, care au intrat în ritmul de dezvoltare industrială capitalistă a existenței. Dar marea majoritate a țăranilor se găsește supusă principiilor economiei naturale.

Acum zece ani am vorbit cu o serie de oameni, întrebându-i ce ar face dacă le-ar cădea o ladă cu galbeni. Au răspuns : « Ferească Dumnezeu de așa nenorocire ! ». Aceasta nu se întâmplă în economiile unde viața țăranului a intrat în economia bănească, pentru că produce mai puțin pentru consumul propriu și vinde mai mult și viața lui depinde de a prețului orașului, pentru că a intrat într-un circuit al schimbului de mărfuri și s-a dezvoltat caracterul urban al gospodăriei lui, ceea ce îl face să-și intensifice munca.

Trebuie să deosebiți aceste trei noțiuni : noțiunea de productivitate agricolă, noțiunea de rentabilitate și noțiunea de convenabilitate. Noțiunea de productivitate agricolă reprezintă cantitatea de produse pe care munca omului o dă pe unitatea de suprafață. Unitatea de productivitate pe suprafață este o kilă la pagon. Această unitate trebuie să fie deosebită de rentabilitate, care este diferența dintre cheltuială și câștig, dintre ceea ce mă costă un lucru și ceea ce scot de pe el.

În sfârșit, a treia noțiune care domină gospodăria țărănească este convenabilitatea; anume, câtă muncă mă costă pe mine atîta productivitate pe unitatea de suprafață. Această convenabilitate este raportul dintre productivitate și intensitatea muncii. Omul care muncește pe pămîntul propriu, cînd convenabilitatea scade, încetează de a mai munci, chiar dacă crește productivitatea. Lupta dintre gospodăria țărănească și cel care vrea ridicarea productivității este că acesta vrea să sporească productivitatea sporind intensitatea muncii, în vreme ce țaranul vrea să sporească productivitatea, fără ca în aceeași proporție să sporească munca respectivă.

Soluția nu o poate da decît industrializarea muncii, transformarea muncii în sens mecanic. Însă și această transformare dobîndește, în gospodăria țărănească, o semnificație proprie. O mașină care costă multă muncă lăaturalnică, fără ca să fie întrebuințată tot timpul pe unitatea de suprafață, nu este rentabilă, nu este convenabilă pentru gospodăria țărănească. Înzestrarea cu mașini a gospodăriilor țărănești se poate face prin asocierea gospodăriilor, pentru ca să se împartă rezultatul productivității mașinii pe o suprafață mai mare și să se împartă la un număr de unități de muncă mai numeroase, deci, cu un efort total mai mic. Felul acesta de a calcula al gospodarului face că gospodăria țărănească nu este totdeauna, în judecățile ei, alături de agronomi. Mare parte din dificultățile celui care inventariază stocurile unui țaran, pentru ca să-și dea seama de ceea ce se întîmplă în gospodăria țaranului, provin, cele mai multe, prin faptul că în dosul oricărui criteriu de estimație al centrului este concepția de apreciere a avantajului economic, deosebită la țaran de punctul de vedere al economiei generale.

Aceasta face că gospodăria țărănească este mai puțin productivă, la același grad de înzestrare, decît cea capitalistă. De la un anumit standard de viață țaranul preferă să stea.

Aceasta se poate ilustra cu ceea ce s-a întâmplat cu reforma agrară. Înainte de reforma agrară, țăranul muncea și dădea proprietarului una din trei [părți]. Dacă urmărim productivitatea muncii în raport cu cea de dinainte de război, vedem că de pe urma reformei agrare țăranii nu și-au îmbunătățit nivelul de viață. Partea proprietarului s-a pierdut, pentru economia generală. Productivitatea a scăzut cu 67 %, față de cea de dinainte de război, procent care reprezintă cele două treimi luate de țăran din moșia proprietarului. Țăranul a muncit pe pământul lui atât de intens, cât i-a trebuit pentru standardul de viață de dinainte, iar restul s-a pierdut pentru economia generală.

În această apreciere a rezultatului reformei agrare, vina este că cel care a făcut reforma n-a constituit din țăran un fermier, ci un gospodar cu sistemul lui de judecată. Dacă vorbim de ridicarea țăranimii, pentru a ajunge la aceasta, nu este posibil să o facem decât prin ridicarea exigențelor standardului lui de viață. Numai în măsura în care facem pe țăran mai dornic de o viață mai bună în viața obștească, numai când îi ridicăm nivelul exigențelor lui, atunci își intensifică munca.

Doi din principalii factori de intensificare a muncii țăărănești sunt dobânzile și fiscalul. Cei care plătesc aceste datorii și impozite sunt nevoiți a munci mai mult, în vederea unei mai mari productivități. Din acest punct de vedere, se iscă un conflict între judecata individuală a țăranului gospodar și judecata colectivă a economiei țării, care ar vrea să-l vadă producând cât mai mult și i se pare că aceasta este mai bine pentru țară și, deci, și pentru țăran în această judecată a sa. Dar țăranului îi convine să producă mai mult numai pînă unde nu se omoară muncind, căci atunci o mai domolește cu productivitatea.

Prin urmare, cine vrea să atace problema ridicării adevărate a țăranimii trebuie să atace la rădăcină această concepție.

Putem transforma un gospodar într-un capitalist ? Sperăm că se transformă cîțiva, dar partea corelativă este că o parte din țărănime devin pălmași și ne pomenim cu un conflict social, și, dacă vrem să evităm această disoluție a reformei agrare, se pune problema cum împăcăm judecata individualistă cu nevoia pentru economia generală ca să producă mai mult. Răspunsul este în două feluri : intensificînd munca, fără a o îngreuna, prin sporirea inventarului optim al gospodăriei, și, al doilea, ridicînd pe cale ideală nivelul exigențelor pe care omul trebuie să le dobîndească de la viață. Cineva spunea că principala îndeletnicire pe care trebuie s-o aibă școala este să învețe pe copiii de la țară să mănînce, ca să ceară părinților să-i hrănească, pentru că de la această cerință s-ar impune o intensificare a muncii.

D-l prof[esor] Rădulescu-Motru, fostul președinte al Academiei și decan al Facultății de Litere [și Filosofie], care s-a ocupat de problemele psihologiei țărănești, semnală rolul conștiinței obștești a unui anumit nivel de viață. Se impune, deci, ridicarea exigențelor țăranului și înzestrarea mai intensă a gospodăriei. Felul țăranului de a calcula avantajul economic se dovedește prin cultivarea unor culturi nerentabile, cum este porumbul, cînd această cultură nu este conjugată cu creșterea vitelor, care este foarte rentabilă. Țăranul, avînd de ales între tutun și porumb, preferă porumbul, pentru că în cultura tutunului este obligat la munci mai multe și are un control sever. Porumbul este produsul alimentar direct al țăranului și el se consideră asigurat pentru hrană avînd hambarul plin, deși porumbul nu-i dă decît mămăligă. Vreau să vă dați seama de dificultăți. Nu vreau să judec dacă țăranul face bine sau nu, ci constat că așa face și că statul cere altceva, cînd cere ridicarea productivității.

Trebuie să fiți conștienți de opoziția aceasta, care vă va da foarte multe dificultăți, cînd veți încerca să lucrați prin per-

suasiune. De aceea, exemplul, în dezvoltarea muncii, este mai util, cum este saramurarea sămânței sau operația de a plivi din cuiburile de porumb din cinci, trei, care pe țaran îl necăjește, căci crede că îi dă mai mult. Abia după ce vede după doi ani că cu aceeași muncă obișnuită rezultatul este mai bun, atunci este atras spre o astfel de îndeletnicire.

Acestea sunt probleme care se pun în legătură cu viitoarea activitate a d-voastră.

Note

Studiu prezentat ca o conferință rostită în ziua de 23 iulie 1943 la Institutul Central de Statistică pentru Școala de cadre a statisticienilor. Mircea Vulcănescu era pe atunci subsecretar de stat la ministerul de Finanțe, membru al guvernului condus de Ion Antonescu.

Textul a fost publicat ca inedit în *Manuscriptum*, an XXVII, nr. 1-2 (102-103), [ianuarie-iunie] 1996, pp. 158-175.

Conferențiarul a fost prezentat auditoriului de Sabin Manuilă, directorul general al Institutului Central de Statistică, cu următoarele cuvinte:

« Domnilor, este o deosebită cinste și plăcere pentru noi ca să avem azi în mijlocul nostru pe domnul ministru VULCĂNESCU, pe care l-am rugat și care a primit cu foarte multă bunăvoință sarcina de a veni în fața dumneavoastră și a vă face o expunere asupra unui subiect pe care domina-sa îl are nu numai în competență și deosebită cercetare, dar pentru care are [și] o deosebită tragere de inimă și interes personal.

Personal vă mărturisesc satisfacția mea pentru prezența domniei-sale, pe care o socot ca un simbol al vremurilor care vor veni de aici înainte pentru statistică în general și pentru profesiunea noastră statistică.

Și mai cred că este util să subliniez un lucru: prezența domnului ministru Vulcănescu ne demonstrează că vechea concepție despre guvernământ, concepție care socotea că actele de guvernământ nu sînt altceva

decît un rezultat al judecării, al intuiției personale a conducătorilor țării, că, prin urmare, guvernarea nu este altceva decît o artă, pe care o aplică fiecare după talentul și concepția sa, fie cel puțin dublată, dacă nu înlocuită de concepția nouă, care socotește că guvernarea este o serie de măsuri luate în deplină cunoștință de cauză, pe baza cunoașterii pe care o furnizează specialitatea noastră statistică; așume că, prin urmare, dintr-o fază în care politica și guvernarea erau socotite ca o artă, încetul cu încetul, pe nesimțite, se trece într-o nouă fază, în care politica începe să devină o știință. Această nouă concepție este într-o măsură indicată, simbolizată prin prezența domnului ministru Vulcănescu și, atît în numele dumneavoastră, cît și al Institutului, țin să exprim întreaga noastră grațitudine pentru sentimentele pe care domnia-sa le are și pentru interesul deosebit ce-l arată pentru disciplina căreia ne-am închinat nu numai munca noastră, ci și toată viața noastră.»

Gospodăria țărănească l-a preocupat multă vreme pe Mircea Vulcănescu, începînd de la prima campanie monografică a școlii gustiene, cea de la Goicea-Mare (1925), și pînă în anii războiului mondial. Iată cîteva dintre textele publicate sau conferințele ținute pe această temă: *Raportul Secției economice* (Runcu, 1930); *Spre un nou medievalism economic* (conferință, 18 februarie 1932); «Burghezie, proletariat și țărănimie. Scurte considerațiuni sociologice» (*Cuvîntul*, 16 noiembrie 1932); «Gospodăria țărănească și economia capitalistă» (*Cuvîntul*, 1 decembrie 1932); *Gospodăria țărănească și cooperatîa* (conferință, 16 februarie 1933); *Viața economică a satului Drăguș* (1934); *Structura agriculturii românești și gospodăria țărănească* (conferință, 12 februarie 1935); «Structura populației agricole românești» (*Excelsior*, 2 martie 1935); *Structura economică a gospodăriei țărănești* (conferință, 11 martie 1935); «Excedentul populației agricole și perspectivele gospodăriei țărănești» (*Sociologie românească*, februarie-martie 1937) ș. a.

Transcrierea s-a făcut după un text dactilografiat purtînd titlul *Leția din 23 iulie a D-lui secretar de stat Mircea Vulcănescu*. Textul cuprinde 22 de pagini (exemplar 1, dactilografiat la 1,5 rînduri) și are cîteva modificări cu creion negru, făcute de Mircea Vulcănescu.

Probabil că dactilogrifierea s-a făcut în cadrul Institutului Central de Statistică (pentru o eventuală publicare în *Buletinul... Institutului*?) și i s-a oferit conferențiarului un exemplar, căci la sfîrșitul cuvîntului

rostit de Sabin Manuilă (stenografiat ?) apare, între paranteze, indicația « aplauze », iar după expunerea lui Mircea Vulcănescu, « Vii aplauze ».

Titlul a fost preluat din lista scrierilor proprii, întocmită de Mircea Vulcănescu în decembrie 1940, cu adăosuri făcute în 1944-1945.

¹ Pentru a cunoaște activitatea acestei asociații pot fi consultate: *Muncă și voie bună* (15 ianuarie 1939-15 ianuarie 1940), *Muncitorul legionar* (8-25 noiembrie 1940), *Muncitorul Național Român* (iunie 1941-1 mai 1942), *Muncitorul Român* (30 iunie 1942-august 1944).

² În text : « pleacă ». Probabil că este o scăpare a dactilografei pe care n-a sesizat-o nici conferențiarul la lectura textului.

³ Deasupra numerelor 20, 10, 8 și 6, autorul a pus cu creionul semne de întrebare, căci o mamă de 20 de ani nu poate avea un copil de 10 ani. Autorul n-a modificat cifrele, întrucât îl interesa concretizarea ideii, nu și veridicitatea corespondenței ei cu realitatea empirică.

⁴ În text : « gospodăriile ». Am propus : « gospodarii » pentru a face acordul gramatical cu codași, mijlocii și fruntași.

⁵ Vezi Anton Golopenția și D.C. Georgescu — *60 de sate românești cercetate de echipele regale studențești în vara 1938. Ancheta sociologică condusă de...*, vol. I-V, Institutul de Științe Sociale al României, București, 1941-1943.

⁶ În text : « instruitivă ».

⁷ O tarla cu grâu, alta cu porumb, iar următoarea se lăsa ogor (ne-cultivat) ; și se deplasa cultivarea ori ogorul în fiecare an.

Variațiunile ciclice ale producțiunii românești

1. Există, în desfășurarea activității intelectuale a unei națiuni, unele inițiative fecunde, ale căror repercusiuni, mai curînd sau mai tîrziu, se manifestă prin prefacerea totală a aspectului unei discipline.

Rod al întîmplării unecori, astfel de inițiative sunt totuși legate îndeobște, în alte țări, de preocupările constante ale întreprinzătorilor, care, împinși de necesitatea asigurării neconținute a remunerației capitalurilor ce administrează, nu se sfîesc să consacre sume importante cercetărilor teoretice «*de longue haleine*»¹, convinși că rezultatele sunt menite să remunereze mai tîrziu, cu prisosință, sacrificiile consimțite astăzi.

Se părea că activitatea intelectuală a societății românești, societate cu o burghezie de formație recentă și de esență mai mult bugetivoră, avea să aștepte încă multă vreme apariția unor asemenea inițiative, neproducătoare de rezultate tangibile, imediate. În special în domeniul economic, atunci cînd, mai pretutindeni, speculațiunea pur teoretică a fost înlocuită prin cercetări amănunțite de ordin statistic, se părea că va tre-

bui să ne mulțumim cu aceleași considerații aproximative în ordinea explicării fenomenelor, cu care suntem obișnuiți de multă vreme.

O asemenea inițiativă a fost, totuși, întemeierea Oficiului de Conjunctură de pe lângă Uniunea Camerelor de Comerț din România, în anul 1930.

Cercetători ai acestei conjuncturi existau, desigur, de mai demult și în România, mai ales printre tinerii de formație intelectuală mai nouă, cu ochii ațintiți asupra lucrărilor care se efectuau aiurea. Aflai de ei, ori de câte ori nevoia te împingea spre sursele de informațiuni exacte ; fiindcă numai la ei găseai materialul cules și demarcat, și uneori chiar publicat în parte. Dar toți aceștia lucrau izolat, fără contact între ei și fără recunoașterea interesului cercetărilor lor de către oficialitate. Și cum cercetarea fenomenelor de conjunctură cere, pe de o parte, confruntarea a cât mai multe serii de date, din domenii cât mai deosebite ; iar pe de alta, calcule lungi și complicate, deci : risipă de timp, mașini de calcule, utilaj și bani, rezultatele nu apăreau decât fragmentar și fără continuitate. Întemeierea Oficiului de Conjunctură a venit la timp, spre a înmănunchia și a coordona eforturile întreprinse pînă aci, divergent, de către cercetătorii diferitelor oficii de studii economice ale principalelor departamente sau instituții economice din țară.

2. Un prim rezultat al activității acestui oficiu a constat în publicarea în broșură a patru din conferințele consacrate studiului simptomatologicei crizelor și metodelor mondiale de cercetare a conjuncturii economice (vezi : *Problemele preziziunii economice în patru conferințe*, București, Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie, 1930 ; un vol. de 116 p., in-8° mic, tipărit de « Luceafărul »). Se examinau, în aceste conferințe, problemele ce s-au pus în legătură cu constatarea că

așa-numitele crize economice fac parte dintr-o serie întreagă de fenomene care se repetă periodic, ciclurile, datorită cărora întreaga viață economică se prezintă ca supusă unui anumit ritm previzibil. Și se expuneau, pe de o parte, natura și simptomele acestor cicluri; pe de alta, eforturile făcute de către oamenii de știință, spre a descoperi legile acestora, în America, în Germania și în Rusia, în special în vederea previziunii crizelor. În sfârșit, se trasa un program de cercetări adaptate special împrejurărilor unei țări cu structură agricolă, ca a noastră.

Un al doilea rezultat, și mai de preț — cu atât mai de preț, cu cât vine după desființarea Oficiului de Conjunctură — îl constituie apariția a două broșuri consacrate problemei ciclurilor economice în România: prima, a d-lui D. Iordan, referent tehnic la serviciul de studii al B. N. R., consacrată *Ciclurilor economice în România înainte de război* (59 p., in-8° mic, București, Cartea Românească, 1930); a doua, a d-lui Paul Sterian, profesor însărcinat cu cursuri la Școala de Statistică din București, consacrată *Variațiunile ciclice ale producției românești după război* (70 p., in-8° mic, București, Imprimeria Statului, 1930).

Lucrarea d-lui Iordan cercetează variațiile ciclice ale pieții monetare (circulația, portofoliul și casa B. N. R., schimbul și taxa scontului) și ale câtorva elemente ale pieții mărfurilor (transporturile și veniturile C. F. R., importul și exportul general de mărfuri), în funcție de ciclurile productivității principalelor cinci categorii de cereale (grâu, porumb, orz, ovăz, secară), în intervalul dintre 1865 și 1915.

Lucrarea d-lui Paul Sterian cercetează: 1) variațiile ciclice ale producției industriale și animale (zahăr, carne, tutun, oleaginoase, textile, ciment, combustibile, cherestea, metale); 2) variațiile ciclice ale consumației acestor produse industriale, precum și 3) rentabilitatea producțiunii lor, în raport cu producțiunea aceluiași cinci categorii de cereale.

Amîndouă aceste lucrări pornesc, prin urmare, de la considerația intuitivă și beletristică a « țării eminentemente agricole », pe care însă caută s-o precizeze metric, degajîndu-i semnificația statistică exactă.

Prima lucrare se distinge printr-o remarcabilă claritate. Dacă ea nu ne aduce nici o informațiune nouă de ordin calitativ asupra materialului empiric înfățișat, ea are totuși meritul de a preciza, cantitativ, adevărurile de mult cunoscute ale co-variației dintre perioadele de tensiune și de destindere ale pieții monetare, și perioadele de scădere sau creștere a productivității agricole, sub influența factorilor climatologici. Sub acest raport, lucrarea poate fi considerată ca o izbită verificare și măsurătoare a tuturor locurilor comune care circulă în formă « literară » asupra acestor materii în publicistica economică românească. Rezultate noi nu ne aduce însă această lucrare, decît în legătură cu « precizarea » acestor fenomene, și anume : cu determinarea intervalului lor de « precesiune », recte, a perioadei de timp în limitele căreia variațiile productivității cerealelor își repercutează efectele asupra vieții economice. Dimpotrivă, prelucrarea și prezentarea statistică a materialului ne apar a fi conduse cu îndemînare, așa că, sub acest raport, concluziunile modeste ale lucrării pot fi primite cu încredere.

A doua lucrare este mai puțin clară. Intențiunile ei sunt mai vaste ca ale celei dintîi. Autorul nu se înfățișează numai ca « statistician » care și-a propus să verifice supoziții îndobîștite cunoscute, ci și ca « economist » atent să surprindă, cu ajutorul statistice, corelațiuni ce nu apar direct în evidență. Felul în care autorul caută, înapoia « producției » și a « consumației », factorii generali ai echilibrului economic : cererea și oferta, ni-l arată preocupat de o teorie de ansamblu a vieții economice românești de după război. Din nefericire, lucrarea ne apare mai puțin sigură în ceea ce privește

mînuirea materialului statistic. Tendințele raționamentului său fundamental nu reies întotdeauna clar în evidență; în vreme ce, alteori, explicarea fenomenelor lasă de dorit, tocmai din pricina acestei « teze ».

De fapt, tezele celor două lucrări nu sunt identice. D-l Jordan studiază influența ciclurilor *productivității* agriculturii, d-l Sterian, influența ciclurilor *producției*. După d-l Jordan, influența *productivității* răsfrînge înrîurirea unui factor condiționant al vieții economice, exterior sistemului economic propriu-zis : factorul climatologic. Acest factor pare a avea, după domnia-sa, rolul unei variabile independente față de ciclul economiei românești, care ar atîrna, prin urmare, direct de condițiile meteorologice. Teza aceasta va fi discutată mai departe. Pentru d-l Sterian, dimpotrivă, factorul determinant este volumul *producției*, nu *productivitatea*. Domnia-sa lasă în suspensie chestia dependenței volumului *producției* agricole de factori economici și extraeconomi. Domnia-sa începe cercetarea cu repercusiunile acestei *producțiuni*. Vom arăta, și aci, dificultățile de care se lovește această supoziție, dificultăți cărora d-l Sterian nu reușește să li se sustragă pînă la urmă. În sfîrșit, ultima deosebire : d-l Jordan studiază influența agriculturii asupra fenomenelor din piața mărfurilor și din piața monetară ; d-l Sterian, asupra fenomenelor din domeniul *producțiunii*, în special ale *producțiunii* industriale.

3. Care sunt rostul și importanța cercetărilor privitoare la variațiunile ciclice ale vieții economice ?

Rezumînd, s-ar putea spune că : impresionați de multiplicitatea cauzelor care înrîuresc activitatea economică, dar observînd empiric existența unei anumite periodicități a fenomenelor de acest ordin, cum ar fi alternanța perioadelor de prosperitate cu perioadele de depresiune (crizele), econo-

miștii au căutat, cu ajutorul statisticienilor, să izoleze, din aspectul global al mersului unui fenomen, forma corespunzătoare influențelor exercitate de fiecare categorie de factori determinanți, în parte. S-a ajuns, astfel, să se observe o periodicitate seculară, sau semiseculară, a fenomenelor, care a fost numită mișcare fundamentală și care a fost atribuită unor cauze de variațiune cu repercusiune lentă și îndelungată, cum ar fi : creșterea populației, dezvoltarea tehnicii, mișcările aurului etc.

În cadrul acestor oscilații seculare, s-au deosebit alte oscilațiuni, de intensitate și periodicitate mai mică, variind între 5 și 11 ani (uneori chiar 3-4 ani), asupra cauzalității cărora nu s-a putut stabili un acord : unii înclinând a le atribui unor cauze de ordin cosmic (Jevons, Moore) ; alții atribuindu-le înrîuririlor izvorâte din însuși sistemul de organizare a vieții economice, fie a sistemului circulației (Juglar), fie a sistemului de producție cu mașini (Aftalion) ; alții, în sfârșit, căutînd explicarea acestei cauzalități în extensiunea prin analogie a ritmicității fenomenelor biologice (Schäffle, Wageman). Pe lângă acestea, s-au deosebit fluctuațiuni de intensitate și periodicitate și mai redusă : sezonale, lunare, săptămînale, zilnice. Intensitatea unui fenomen economic, la un moment dat, a apărut, astfel, determinată de interferența unei serii de cicluri de intensități și periodicități diferite : seculare, semiseculare, cincinale, sau undecenale, trienale, anuale, lunare, săptămînale, zilnice etc., căreia i s-ar adăuga și rezultatul rezidual al înrîuririi unor factori accidentali, aciclici, cu influență neperiodică, întîmplătoare.

Viața economică lua astfel o înfățișare oscilatorie, asemănătoare întru totul fenomenului valurilor maritime, în care mișcarea reală a apei reprezintă rezultatul combinat al valului mareei cu valurile datorite vîntului constant, cu cele datorite depresiunii meteorologice accidentale, temporale

și locale, precum și cu diferite alte împrejurări întâmplătoare : forma și adâncimea fundului, închiderea sau deschiderea coastelor etc.

Ca și pentru studiul mareelor, statisticienii au ajuns, astfel, să constituie o serie de tehnici sau de procedee menite să izoleze aspectul cantitativ datorit înrîurii fiecărui grup de factori, precum și o serie de tehnici menite să evidențieze legătura dintre structurile sau variațiile temporale a două (sau mai multe) fenomene. Astfel, s-au întrebuințat, și în studiul fenomenelor economice : metodele de perecuție a curbelor, prin care se rotunjește (se ajustează) alura lor, punîndu-se în evidență tendința fundamentală a fenomenului într-un anumit interval de timp ; metodele de calculare a dispersiunii și a dependenței fenomenelor, pe baza cărora s-a putut măsura corelația, adică gradul de dependență reciprocă a curbelor prealabil izolate : puțîndu-se diferenția, în acest fel, statistic, linia de *tendință seculară* și *variațiile sezonale*. Eliminîndu-se aceste mișcări, se obține, rezidual, așa-numita *mișcare ciclică*, despre ale cărei cauze controversate s-a vorbit mai sus, combinată cu mișcările datorite cauzelor accidentale, astăzi cu neputință de eliminat.

Cercetarea acestei ultime categorii de mișcări are, în viața economică, o însemnătate deosebită, întrucît de aceste mișcări sunt legate majoritatea considerațiunilor conjuncturale.

În neputința de a preciza statistic o explicațiune causală a acestor cicluri, statistica modernă dispune, deci, de o serie de tehnici care înlesnesc considerabil verificarea ipotezelor economice, îngăduind astfel efectuarea de adevărate și riguroase raționamente experimentale, întemeiate nu numai pe metoda analogiilor și a concordanțelor, ci și pe metodele de inducțiune mai severe, ale rămășițelor și ale variațiunilor concomitente.

La aceasta servesc, deci, procedeele de izolare, precum și procedeele de corelație aplicate diferitelor serii economice, de care s-a vorbit mai sus.

E drept că, singură constatarea unei corelații nu ar autoriza niciodată inducțiunea cauzalității economice a două fenomene, fără recurs la ipotezele generale ale teoriei economice, chiar atunci când s-ar constata o precesiune regulată a acestora. Căci, nimic nu dovedește, statistic, necesitatea relațiunii constatate, necesitate care să îngăduie extrapolarea rezultatului în afara cadrului temporal asupra căruia au purtat investigațiile, dîndu-i universalitatea inerentă oricărei cauze adevărate.

Singurul lucru pe care îl îngăduie constatarea unei corelații este afirmația că, în intervalul cercetat, cele două fenomene sunt supuse unui aceluiasi sistem de influențe.

Rămîne, deci, mai departe în sarcina teoriei economice să *explice*, aceea ce metodele statistice nu pot decît să *constate*.

Datorită însă procedurii său cantitativ, statistica este susceptibilă să facă constatări precise și în domeniul economic. Apoi, prin procedul său analitic, observațiunea statistică extrem de fină devine capabilă să verifice supozițiile teoriei, îngăduind înfirmarea sau modificarea ipotezelor care nu s-ar găsi conforme ei.

Astfel, în vreme ce, pentru unii autori, cercetarea conjuncturii se referă mai ales la *descoperirea legăturilor constante dintre diferitele serii economice care oscilează periodic*, astfel încît, pe baza *precesiunii regulate a curbelor*, fenomenele să poată fi prevestite unele prin altele; pentru alți autori, cercetarea conjuncturii nu e decît o *întrebuințare a procedeeleor statistice de analiză*, pentru *verificarea ipotezelor teoriei economice*, ridicîndu-le la rangul de *legi empirice*, fenomenale, analoage legilor din domeniul oricărei științe de observație.

Cum folosesc aceste procedee autorii de care ne ocupăm, în lucrările lor ?

4. Lucrarea d-lui Iordan începe cu o *situare a cercetărilor conjuncturii românești în cadrul celor similare mondiale, arătând legătura ce există între studiul crizelor și studiul variațiunilor ciclice ale vieții economice* (p. 4-7).

Trecînd la România, definește *intențiunile cercetării sale*, care ar fi : 1) stabilirea cu precizie a existenței și duratei ciclurilor ; 2) stabilirea, în măsura posibilităților, a agentului sau a agenților provocatori ai acestora, precum și 3) degajarea, pe cale statistică, a interacțiunii diferitelor fenomene economice – scoțînd în evidență caracterul special agricol al țării și dificultățile procurării materialului (p. 7-8).

Mai departe, domnia-sa studiază *metodele de prelucrare a curbelor economice* : eliminarea variațiilor sezonale, a tendinței seculare, calcularea dispersiunii, a coeficienților de corelație și dependență etc., în pagini substanțiale și concentrate, pe care nu le putem rezuma aci, nici un rezumat neputînd înlocui cercetarea lor originală, ea însăși extrem de rezumativă (p. 8-14).

5. Abordînd *studiul ciclurilor în agricultură*, d-l Iordan afirmă că cercetările sale în acest domeniu au avut, de obiect, două serii de fenomene (p. 14), care de fapt sunt trei : productivitatea la hectar a principalelor categorii de cereale, producția lor totală și prețurile lor (p. 14), și din care domnia-sa nu reține, de fapt, decît una : *productivitatea* (p. 15 și urm.).

Raționamentul care stă la baza acestei « reduceri la unitate » pare a fi următorul : Producțiunea totală atîrnă direct de productivitate și de suprafețele însămînțate (p. 14). Pro-

ductivitatea atîrnă de un factor relativ constant : modul de cultură, și de un factor variabil : condițiile climaterice (p. 14). Iar suprafețele însămîntate atîrnă, la rîndul lor, de rentabilitate (p. 14), adică de prețuri și de productivitate. Așa că, singurii factori efectivi de variație rămîn *productivitatea*, atîrnînd de condițiile meteorologice și de temperatura lunilor critice, și *prețurile*, atîrnînd de conjunctura mondială (p. 23).

Deși d-l Iordan va studia, prin urmare, variațiile ciclice ale « ambelor trei » serii, nu va întrebuița însă, pentru urmărirea influenței ciclurilor agricole asupra ciclurilor economiei românești, decît ciclul productivității (p. 20). « Discordanțele existente (între ciclurile productivității și ale producției — nota n., M. V.) trebuie atribuite... — zice domnia-sa — variațiunilor în suprafețele însămîntate. În consecință, nu ne vom ocupa de această curbă decît atunci cînd vom avea de realizat evoluția agriculturii în afară de orișice considerațiuni conjuncturale » (p. 20).

Trebuie să mărturisim, din capul locului, că această alegere a ciclului « productivității » cerealelor, ca ciclu tip al oscilațiunilor agricole, în raport cu care urmează să se cerceteze variațiunea ciclică a tuturor celorlalte serii economice, nu ne apare, apriori, a fi cea mai fericită.

Dacă agricultura exercită vreo înrîurire asupra vieții economice, această înrîurire este exercitată de *valoarea producțiunii* agricole, ci nu de productivitatea ei. Oscilațiunile acestei valori sunt, este drept, în funcție de variațiunile productivității ; dar numai în parte. În fapt, ele sunt produse de rezultatul combinat al variațiilor productivității, cu variația suprafețelor însămîntate și cu aceea a prețurilor. Chiar dacă am admite că întinderea suprafețelor însămîntate atîrnă, la rîndul ei, de rentabilitate, adică de prețuri, rămîn, în orice caz, două rădăcini ale oscilațiunilor ciclice ale valorii producției agricole : ciclurile productivității și ciclurile prețurilor agricole

mondiale. Mărginindu-se numai la unul din cei doi factori, d-l Iordan își micșorează șansele de succes al cercetării sale.

Dacă oprirea sa exclusivă asupra ciclului productivității ar fi vădit o intenție metodică de izolare a unuia din cei doi factori (ceea ce s-ar putea, deși domnia-sa nu ne-o spune limpede nicăieri), lucrul ar fi fost, desigur, admisibil. Dar domnia-sa, dînd ciclului productivității o cauzalitate cosmică, independentă de procesul economic, trage, sau lasă să se tragă, concluzia că oscilațiunile ciclice ale vieții noastre economice s-ar datori exclusiv influenței acestui factor. Tocmai pentru acest motiv, exclude domnia-sa din cercetare, ca neinteresante pentru studiile de conjunctură, variațiile factorilor reziduali, cum ar fi, de pildă, acele ale suprafețelor înșămîntate (vezi : citatul precedent, p. 20). Lucrul acesta e cu atît mai de mirare, cu cît d-l Iordan cunoaște, desigur, întinsul cîmp de cercetări conjuncturale pe care l-au oferit variațiunile acestor suprafețe, profesorului Moore și discipolilor săi.

Fără a tăgădui existența unor oscilațiuni ciclice datorite condițiilor meteorologice, socotim totuși că *e riscantă o atribuire a tuturor variațiunilor ciclice ale economiei românești pe seama acestui unic factor.*

Lucrul are o destul de mare importanță.

Iată, de pildă, un fapt semnalat chiar de d-l Iordan : agravarea ciclurilor către sfîrșitul perioadei cercetate. Cui se datorește acest fapt ? Dacă admitem ipoteza cauzalității exclusiv climatologice, cauza acestei agravări ar trebui căutată în direcția accentuării ciclurilor meteorologice. Ar trebui, deci, cercetat dacă, sub acest raport, se constată și o creștere a amplitudinii oscilațiunilor meteorologice. Chiar în acest caz însă, creșterea s-ar putea să nu fie simplul rezultat al influenței factorilor de ordin cosmic, ci un rezultat al activității omenești, datorit despăduririi României, despădurire de natură să zdruncine echilibrul ei climatologic. S-ar pu-

tea, însă, ca această accentuare a oscilaţiunilor ciclice să se datorească, dimpotrivă, în întregime, industrializării progresive a ţării, teză simpatică în special celor care admit o explicaţie industrială a ciclurilor.

Oricum ar fi, oscilaţiunile ciclice ale economiei româneşti se cer neapărat a fi studiate şi în raport cu oscilaţiunile ciclice ale economiei mondiale, care se resimt îndeosebi asupra *mersului preţurilor* produselor agricole. În această privinţă, *studiul așa de limpede al d-lui Iordan își cere neapărat o întregire*.

6. Studiind, deci, *productivitatea la hectar a principalelor categorii de cereale* în perioada 1865-1914, d-l Iordan constată un paralelism evident al evoluţiei păioaselor, mai accentuat între grâu şi secară, pe de o parte, orz şi ovăz, pe de alta; precum şi o întârziere de un an a variaţiunilor productivităţii porumbului faţă de acestea, decalaj pe care domnia-sa îl atribuie « regimului diferit de ploi » necesare acestuia din urmă (p. 15).

D-l Iordan completează lacunele datelor referitoare la productivitatea cerealelor în perioada 1872-1889, pe baza unor date înrudite, deduse din exportul cerealelor şi traficul căilor ferate în această perioadă (p. 15).

« Aspectul curbelor naturale » îi dezvăluie, atunci, « *existenţa unor cicluri bine individualizate* » pentru întreaga producţie de cereale (p. 15).

Calcululele d-lui Iordan confirmă observaţiunile lui J. Kitchen, privitoare la existenţa a două feluri de cicluri : minore şi majore, primele, cu o durată de 3-4 ani, ultimele, cu o durată de 5-8 ani, acestea din urmă, datorite repercusiunilor a două recolte extrem de slabe, care se produc de obicei la sfârşitul a două sau trei cicluri minore (p. 17-18). Aceste calcule mai semnaleză şi identitatea duratei mijlocii a ciclurilor agricole româneşti, care e de 3 ani şi 4 luni, cu durata mijlocie a « *ciclurilor industriale* » ale lui Kitchen, care e de 40 de luni (*ibidem*).

Punându-și întrebarea despre cauzele acestor cicluri ale productivității, d-l Iordan le atribuie o *cauzalitate climatologică*, întemeiat pe coeficientul ridicat de corelație (+ 0,77), stabilit de d-l Cressin, între variațiunile acestei productivități și variațiunile precipitațiilor atmosferice și ale temperaturii lunilor critice (p. 18-20).

Trecând la cercetarea ciclurilor prețurilor, pe baza datelor culese de d-l Giurgea, d-l Iordan constată că ciclurile acestea nu coincid decît parțial cu ciclurile productivității, discordanța trebuind atribuită, după domnia-sa, cu drept cuvînt, înrîuririlor conjuncturii mondiale asupra pieții românești (p. 23).

Concluziile sale, privitoare la variațiunile ciclice ale agriculturii românești, sunt :

1) producția agriculturii românești e supusă unei mișcări ondulatorii ;

2) oscilațiunile ei depind de ciclurile climaterice : precipitațiuni și temperatura lunilor critice ;

3) ciclurile nu coincid pentru toate categoriile de cereale, din pricina regimului deosebit al ploilor necesare fiecăreia. Decalajul nu trece însă niciodată de un an și e observabil mai ales între păioase și porumb ;

4) durata medie a ciclurilor e de 3 ani și 4 luni, majoritatea lor fiind de 3 și 4 ani, limitele extreme fiind 2 și 5 ani. Pe lângă acestea, se constată existența unor cicluri majore, cu o durată de 5 pînă la 8 ani, durata lor medie fiind 6 ani și 6 luni ;

5) recoltele submediocre se urmează la un interval de 6 și 7 ani, cu o excepție (1904-1907) ; în interval, are loc altă recoltă proastă, dar cu urmări mai puțin grave ;

6) variațiunile ciclice merg crescînd ca amplitudine, provocînd perturbațiuni din ce în ce mai grave în viața economică.

Importanța acestor concluziuni e de netăgăduit. Sub rezerva limitării prudențe a rezultatelor la ciclurile « produc-

tivității » și sub rezerva unui studiu mai amănunțit al variațiilor suprafețelor însămânțate și al influenței prețurilor mondiale, concluziunile d-lui Iordan constituiesc baza oricăror cercetări ulterioare referitoare la conjunctura agriculturii românești, precum și la influența acesteia asupra restului vieții economice.

7. Trecînd la *analiza fenomenelor pieții monetare*, d-l Iordan se oprește la cîteva curbe reprezentative ale activității Băncii Naționale a României, direct influențate de activitatea economică, începînd din anul 1881.

Domnia-sa împarte aceste curbe în două grupe : unele *cantitative* (casa, portofoliul și circulațiunea monetară) și altele *calitative* (taxa scontului și schimbul), acestea din urmă caracterizîndu-se – după d-l Iordan – prin faptul că prezintă valori relativ fixe, care nu sunt supuse oscilațiunilor seculare (p. 24).

Lucrul acesta, adevărat pentru schimb, nu este riguros exact pentru taxa scontului, cunoscută fiind, din economia clasică, discuția asupra scăderii seculare a dobînzii în veacul care a precedat războiul mondial. Neeliminarea variațiilor seculare ale acestei serii nu are însă mari inconveniente, aceste variațiuni neavînd o prea mare însemnătate în perioada considerată.

Supunînd primele trei curbe *operațiunilor de prelucrare* pentru izolarea variațiunilor ciclice, domnia-sa constată o accelerare a dezvoltării activității economice începînd din anul 1900, ceea ce îl silește să calculeze, în locul unei singure linii de tendință, ascendentă, linii diferite de tendință pentru fiecare perioadă : două pentru circulația monetară (1882 la 1901 și 1902 la 1914), trei pentru portofoliul comercial (1881-1894, 1894-1908 și 1908-1915) sau o linie de tendință parabolică pentru întreaga perioadă, pentru mișcarea casei (p. 26).

Pentru *degajarea variațiilor ciclice*, d-l Iordan ia în considerare punctele *minime* ale primelor trei curbe și punctele

maxime ale ultimelor două, oscilațiunile acestor fenomene prezentînd variațiuni de sens invers, cu excepția perioadei de la 1880 la 1907, în care taxa scontului întîrzie adaptarea sa la variațiunile victii economice (p. 26-30).

Odată izolate aceste variațiuni, d-l Iordan cercetează *corelațiunea* acestor curbe.

a) Ciclurile *circulației* și *portofoliului* prezintă o corelație remarcabilă (+ 0,966), discordînd numai în trei cazuri: în depresiunea economică din 1889-1890, cînd decalajul este de un an; în criza acută din 1889-1900, cînd decalajul e de doi ani, minimumul mișcării portofoliului întîrziind asupra circulației; precum și în anul 1915, cînd mișcările portofoliului și circulației iau tendințe net opuse. Eliminînd, din valoarea circulației, contravaloarea biletelor emise pentru stat în acest an, se regăsește însă paralelismul celor două mișcări.

Concordanța generală e lesne explicabilă, dată fiind natura celor două curbe; discordanțele ivite se explică prin avansurile B.N.R. către stat, sau prin creșterea operațiilor de lombard, în detrimentul portofoliului, în perioadele de depresiune, deși raporturile de cauzalitate nu sunt bine stabilite.

Cauzalitatea s-ar putea atribui, după d-l Iordan — sub rezerva *rebus sic stantibus*² — oscilațiilor mișcării portofoliului — dirijate și ele de mișcarea *taxei scontului*.

E de remarcat, de asemeni, o apropiere a variațiilor de amplitudine a oscilațiilor celor două curbe, marcată de mîcimea coeficientului de variație a celor două deviațiuni tip (2,30) (p. 31-32).

b) O corelație ceva mai mică, totuși remarcabilă, se observă și în ceea ce privește *mișcarea casei* și *circulație* (+ 0,877).

Asupra explicațiunii acestui *paralelism*, care pune în chestiune întreaga politică de cumpărare de aur a B.N.R. în tim-

pul perioadelor de prosperitate (aşa cum au evidenţiat-o cercetările d-lui Aureliu Ion Popescu, de pildă), d-l Iordan trece cu multă uşurinţă, legătura acestor fenomene trebuind căutată, după domnia-sa, « în ritmul vieţii economice, ale cărei faze sunt caracterizate prin creşterea susţinută a circulaţiunii monetare »... E numai o constatare, nu şi o explicaţie (p. 32).

c) Confruntând curba *circulaţiei*, după eliminarea mişcării de lungă durată, cu curba *taxei scontului*, d-l Iordan degajază o mişcare de sens contrar, fără corelaţie apreciabilă ($-0,45$).

Coeficientul de dependenţă, măsurînd concordanţa variaţiunilor anuale, ne dă un *coeficient negativ* ceva mai accentuat, care confirmă prima constatare ($-0,65$).

Cu toate că d-l Iordan trece repede asupra acestui rezultat, el ne apare cu totul remarcabil, deoarece arată rolul redus pe care îl are taxa scontului în privinţa dirijării mişcărilor economiei româneşti înainte de război (p. 32-33), fapt contrar explicaţiunii generale a corelaţiei fenomenelor pieţii monetare, date de domnia-sa cu două pagini mai înainte.

d) Aceleaşi rezultate se desprind din confruntarea curbei *scontului* cu curba *portofoliului comercial*, după eliminarea liniei de tendinţă. *Corelaţia e slabă şi negativă* ($-0,40$). Simultaneitatea discordanţei sensului mişcărilor anuale dă, totuşi, un coeficient mai bun de dependenţă ($-0,73$).

Refăcînd calculul pentru perioada 1890-1912, spre a elimina anii cu variaţii mari, se obţine un coeficient de corelaţie ceva mai bun ($-0,52$) şi un indice de dependenţă ($-0,80$) de ceva mai mare însemnătate.

D-l Iordan nu comentează aceste rezultate. Concluzia ce se impune e aceeaşi cu cea precedentă (p. 33), referitoare la scont şi circulaţie.

c) Relațiile dintre curba schimbului și a circulației denotă oscilațiuni de *sens contrar*, de o corelație ($-0,65$) mult mai accentuată și de o concordanță ($-0,96$) aproape perfectă.

Aceste concordanțe, datorite mișcărilor de *devize* rezultate din soldul balanței comerciale, pun în evidență strânsa dependență a situației pieței monetare de balanța comercială, în perioada antebelică (p. 33-34).

Taxa scontului nu face decât să repercuteze, în interior, oscilațiunile rezultând din variațiunile balanței comerciale, lucru evidențiat de paralelismul dintre curbele schimbului și cele ale acestei taxe. Corelația e $+0,57$ pentru anii 1892-1914, iar concordanța : $+0,62$. Micimea acestor indici nu e relevantă, deoarece între mișcările celor două serii este un decalaj pe care îl descoperă inspecția grafică a curbelor.

Întrebuințarea datelor lunare ar evidenția existența unei corelații maxime, la o precesiune de 3-4 luni (p. 34).

Concluziile acestui examen al pieței monetare sunt :

1) existența unui *paralelism* pronunțat al curbelor circulației, portofoliului și casei B.N.R., care « ascendente, în perioadele de refacere și prosperitate », acuză o scădere violentă în perioadele de criză, « scădere care apoi se îndulcește », atingând minimul la sfârșitul crizei și începutul perioadei de depresiune și stagnare unde se oprește, sau schițează chiar o mișcare slab ascendentă, care se accelerează cu reprimă noului ciclu ;

2) existența unor variațiuni de *sens invers* față de aceste curbe, ale curbelor *taxei scontului* și *schimbului*, ale căror maxime coincid cu momentul crizei ;

3) existența unui *paralelism* între curbele schimbului și *taxei scontului*, de *sens invers* paralelismului celor dintâi. Minimul acestora coincide cu faza de prosperitate ; iar crizele, cu o scădere bruscă, una care merge atenuându-se (p. 35).

Odată efectuat studiul *pieței monetare*, d-l Iordan cercetează *relațiile variațiilor* acestei piețe cu *variațiile productivității agriculturii* (impropriu, d-l Iordan întrebuințează aci cuvântul « producția agricolă »), obținând coeficienți destul de importanți între această productivitate și circulație (corelație : + 0,59 ; concordanță : + 0,76), mai slabi între productivitatea agriculturii și portofoliul comercial (corelație : + 0,55 ; dependență : + 0,66), negativi și foarte importanți între această productivitate și schimb (corelație : - 0,66 ; dependență : - 0,94) (p. 36-37).

Anterioritatea oscilațiunilor curbei productivității agriculturii asupra curbelor pieței monetare (un an în 1908/1909 și 1913 asupra circulației ; 2 ani în 1899-1901 asupra portofoliului ; un an asupra schimbului în 1907/1908) vădește că acea cauzalitate e de partea oscilațiunilor productivității agricole, ceea ce confirmă în totul observațiile bunului-simț (p. 36-37).

Decalajul nu depășește niciodată intervalul de timp « necesar, pentru ca efectul recoltelor deficitare să se răspîndească în toate domeniile de activitate economică » (p. 38).

8. Ultima parte a lucrării d-lui Iordan studiază *influența cicurilor productivității agricole asupra circulației bunurilor*.

Pentru aceasta, d-l Iordan studiază două categorii de fenomene :

1) traficul C.F.R. și 2) comerțul exterior.

Pentru prima categorie, domnia-sa examinează două serii : tonele transportate și veniturile C.F.R. în perioada 1873-1915.

Pentru a doua categorie : domnia-sa examinează patru serii : importățiuni și exportățiuni, în cantități și în valoare.

În ceea ce privește *cicurile traficului pe C.F.R.*, domnia-sa deosebește trei tendințe deosebite, în perioadele 1873-1877, 1878-1905 și 1906-1915, care, după eliminare, îngăduie

izolarea ciclurilor cu o durată mijlocie de 5 ani, avînd variațiuni extreme de la 4-6 ani. Ciclul are o alură lent ascendentă, pînă în momentul crizei, marcat printr-o cădere bruscă a traficului. Din momentul căderii și pînă în momentul maximului următor, trece în genere un interval de 3 ani (față de 2 ani, ai perioadei de stagnare și de criză) (p. 38-39).

Corelația traficului C.F.R. cu productivitatea cerealelor dă un coeficient de corelație de $+ 0,49$, pentru perioada 1887-1914 și un indice de dependență de $+ 0,78$, *curba traficului întîrziind cu un an* asupra curbei productivității (p. 39-40).

Decalajul minimelor constatat în anii 1885 și 1895, care face să scadă concordanța curbelor, e atribuit de d-l Iordan — cam repede — insuficienței analitice a datelor anuale (p. 40).

În ceea ce privește *comerțul exterior*, cercetarea variațiunilor ciclice capătă o deosebită importanță.

Eliminarea variațiunilor de lungă durată necesită și aici distingerea a trei linii deosebite de tendințe : prima, ușor ascendentă ; a doua, descendentă ; a treia, vertiginos ascendentă, mai ales în ceea ce privește valoarea exportului și a importului (p. 40).

Variațiunile importului urmează variațiunilor exportului la un an interval, coeficientul de corelație fiind (cu acest decalaj) $+ 0,55$ și cel de dependență : $+ 0,84$ (p. 42).

D-l Iordan constată o *corelațiune extrem de importantă* între variațiile ciclice ale productivității cerealelor și variațiile ciclice ale comerțului exterior, corelație care se accentuează, dacă ținem seama numai de variațiunile producției de grâu.

Coeficientul de corelație pentru perioada 1887-1915 e de $+ 0,71$; cel de dependență, de $+ 0,90$; iar pentru importuri, acest ultim coeficient e de $+ 0,67$ (p. 42).

9. Concluziunile d-lui Iordan îngăduie fixarea fizionomiei generale a ciclurilor economiei românești înainte de război.

1) Toată viața economică apare dominată de factorul climatologic, ale cărui repercusiuni se resimt, în primul rînd, de către productivitatea agriculturii, care influențează, la rîndul ei, traficul și comerțul exterior de export, de care se resimte piața monetară prin intermediul operațiunilor de schimb, răsfrîngîndu-și efectele în toate domeniile activității economice în interval de circa un an. Aceste efecte se întrevăd, în sfîrșit, în variațiunile importului anului următor.

Cam acestea sunt concluziile privitoare la structura și dependența diferiților factori ai vieții economice românești, așa cum se desprind din lucrarea d-lui Iordan.

2) O altă concluzie, care rezultă din examinarea comparativă a tuturor rezultatelor, e aceea care s-ar putea desprinde cu privire la evoluția de ansamblu a vieții economice românești în perioada cercetată.

Cu toate că liniile de tendință formează numai rareori obiectul unor considerațiuni speciale, cercetarea lor fiind legată de obicei de nevoia eliminării lor pentru izolarea variațiilor ciclice, examinarea comparativă a acestor linii de tendință ale producției agricole (p. 16), în special a porumbului și grîului a pieței monetare (p. 25), a traficului pe C.F.R. (p. 38) și a comerțului exterior (p. 41) ne evidențiază existența unor ondulațiuni de amplitudine și de durată mai mare ale vieții economice românești.

Existența unei depresiuni de lungă durată (în perioada 1890-1900) în viața economică a unui stat tînăr ca al nostru, depresiune manifestată atît prin răsturnarea tendinței exportului și importului său, cît și prin înfrînarea ascensiunii traficului și a pieței monetare, necesită neapărat o explicație.

Examinarea ultimului tablou vădește în special existența unui ritm ciclic, cu periodicitate de aproximativ un sfert de veac, al cărui al doilea maxim se produce în preajma imediată a războiului mondial.

Existența acestor oscilațiuni poate, deci, dobîndi o deosebită importanță pentru cercetarea oscilațiunilor ciclice post-belice, dat fiind că linia de tendință a acestei perioade ne va înfățișa rezultatul combinat al unei tendințe depresive cu o mare variație accidentală, ascendentă, datorită readaptării economiei la condițiile vieții după război.

E păcat că d-l Iordan, preocupat de oscilațiile ciclurilor mici, a lăsat la o parte observarea acestor ritmuri oscilatorii de amplitudine mai largă, care ne-ar fi adus lămuriri prețioase asupra direcțiilor mari de dezvoltare ale economiei românești de la sfîrșitul veacului trecut.

Domnia-sa nu ia seama la existența acestui ciclu decît în legătură cu scăderea corelativă a comerțului exterior și a productivității cerealelor, socotindu-l ca o confirmare a concluziilor sale anterioare, asupra influenței productivității (p. 40).

Creșterea vertiginoasă a comerțului nostru exterior la sfîrșitul acestei faze de depresiune de lungă durată, ca și *coincidența acestei depresiuni cu conflictul vamal cu Austro-Ungaria*, ne-ar îndemna să cercetăm, în această direcție, explicația acestor oscilațiuni.

10. Lucrarea d-lui Sterian se prezintă cu mult mai bogată în intenții. Autorul ei își propune să cerceteze : 1) dacă există un « ciclu agricol » și un « ciclu industrial » în România ? ; 2) relațiunea lor ; 3) influența producției agricole asupra celei industriale ; 4) schimbul de influențe între diferitele ramuri de industrii ; 5) caracterul industrial sau agrar al țării noastre ; 6) influența producției industriale asupra stării generale a țării ; 7) influența economiei europene asupra celei românești (p. 4).

Precum se vede, intențiunile sale sunt cu mult mai vaste decât cele pe care le anunța d-l Iordan. Să urmărim execuția acestor intenții.

D-l Sterian distinge două aspecte ale problemelor producției: un aspect *cantitativ* și unul *calitativ*. Primul aspect vrednic de cercetat îi apare a fi studiul cantităților.

Producțiunea însemnând, pentru d-l Sterian, « în termeni economici, ofertă », domnia-sa încearcă să pună « față în față oferta cu cererea ». Pentru aceasta, după studiul producției, domnia-sa întreprinde, din punct de vedere cantitativ, studiul consumației, determinînd pe aceasta din urmă, în lipsă de statistici ale stocurilor, « adunînd cifra producției cu aceea a mărfii similare importate » (p. 4).

Aspectul calitativ nu este studiat de domnia-sa decât provizoriu, prin punerea în legătură a mersului cantităților cu al rentabilității diverselor ramuri ale producției, precum și cu mersul prețurilor, spre a verifica, cu acest prilej, observațiunile lui Moore, privitoare la aspectul divergent al legilor statistice ale cererii și ofertei produselor agricole, față de cele industriale. Această de a doua parte a studiului său este, după d-l Sterian, numai o exemplificare a felului în care « studiul cantităților odată efectuat, se poate începe studiul calitativ al ciclurilor de criză », studiu pe care autorul își propune să-l întreprindă într-o viitoare lucrare, mai vastă (p. 5).

Astfel, în vreme ce lucrarea d-lui Iordan constituie o încercare încheiată asupra perioadei la care se referă, studiul d-lui Sterian ne apare ca o fereastră către perspectiva altei lucrări. E firesc ca toate criticile noastre de mai jos să fie rostite sub beneficiul confruntării acestei noi lucrări.

II. Din capul locului ne vom deosebi de autor; începînd de la *preeminența pe care o acordă factorului cantitativ în studiul ciclurilor economice*. Suntem, într-adevăr, dintre aceia care atribuie factorilor de ordin calitativ o importanță de primul

ordin în studiul acestor cicluri. Nu vom încerca aci nici măcar schița unei teorii a etiologiei crizelor economice, cu atât mai puțin vom căuta să justificăm motivele pentru care considerarea factorului « prețuri » ne apare capitală în cercetarea ciclurilor conjuncturale, chiar când ele se referă la țările « emnamente agricole ». Ne ajunge să amintim că, independent de orice teorie asupra crizelor, aspectele cantitative și calitative ale fenomenelor economice nu se înfățișează în chip deosebit cercetării. Dacă e adevărat că prețurile sunt în funcție de cantitățile oferite și cerute, nu e mai puțin adevărat că și cantitățile oferite și cerute sunt în funcție de prețuri.

D-l Sterian, care a urmat la Paris cursurile profesorului Aftalion¹, își amintește, desigur, insistența cu care acesta revenea asupra faptului că *nici cererea, nici oferta nu pot fi definite ca factori de ordin pur cantitativ*, termenii de « cantități cerute » sau de « cantități oferite » neavînd, pentru analiza economică, nici un sens precis, atît timp cît nu se precizează : « oferite, sau cerute, la un anume preț ». Teoria modernă a echilibrului face din acest fapt o axiomă fundamentală a oricărei cercetări economice de ordin teoretic. Și, cum variațiile ciclice ale vieții economice nu sunt decît tulburări ritmice, oscilatorii, ale echilibrului pieții, succesiune de momente în care cerere și ofertă nu se mai cumpănesc la același preț, datorită variației dispozițiunilor de vînzare și cumpărare ale agenților producători, intermediari și consumatori, se vede bine că *desconsiderarea momentului calitativ face îninteligibilă interacțiunea elementelor cantitative ale cererii și ofertei în viața economică*. Nu vom să spunem, prin aceasta, că factorii calitativi sunt cei care oscilează ca variabile independente, antrenînd după ei factorii cantitativi. Lucrul nu ar fi exact, mai ales pentru țările agricole, supuse unor importante fluctuațiuni cantitative ale producției de cereale, sub influența unor factori accidentali, extraeconomici. Ci spunem numai, că *aspect cantitativ și calitativ, cantități și prețuri sunt aspecte indisociabile ale realității eco-*

nomice, care nu pot fi despărțite analitic, cauzalitatea lor fiind, de cele mai multe ori, reciprocă sau de strictă interdependență față de variațiile factorilor aneconomici.

12. Și, de fapt, chiar în studiul variațiunilor cantitative, *nici o explicație nu e posibilă fără a face neconținut apel la elemente de ordin calitativ*, așa cum o dovedește chiar d-l Sterian în ne-numărate rînduri.

De pildă, faptul acesta al « influenței » unei ramuri de producție asupra alteia, care revine la fiecare pas în lucrarea sa, devine o realitate calitativă, de îndată ce încercăm să ne ridicăm deasupra constatării brute a corelației a două serii cantitative și căutăm să explicăm natura relației care unește cele două fenomene ; altfel zis, să studiem felul în care există sau se produce o legătură între două fapte economice.

Mărfurile schimbîndu-se pe mărfuri și valoarea nefiind, în fapt, decît un raport între cantități, nu se poate deci vorbi de « înrîurirea cantitativă » a unei ramuri de producție, ci numai de înrîurirea « valorii » unei producții asupra alteia, ori de cîte ori între bunuri nu există alte relațiuni calitative. Pentru a fi neglijat aceasta, vom vedea că majoritatea rezultatelor statistice obținute de d-l Sterian rămîn, economicește, lipsite de semnificație, sterile.

Lucrul se poate evidenția din înseși rezultatele domnii-sale. Efectiv, domnia-sa nu reușește să determine coeficienți apreciable de corelație, decît pentru acele ramuri de producție care se află în anume relațiuni de dependență finală, calitativă. Astfel, se constată că industriile producătoare de produse concurente (cărbone și petrol) variază în sens invers ; iar industriile de produse dependente, sau conjugate (lemn și hîrtie), variază în același sens.

Căci, după cum am spus, *nu e suficient să constatăm, stereotip, existența unei corelații, Mai trebuie ca aceasta să fie « semnificativă », să ne dezvăluie o legătură inteligibilă între fenomenele*

vieții economice; să ne îngăduie o « coniectură », pe baza unei constatate « conjuncturi ». Se întâmplă însă ca, sub acest raport, d-l Sterian să descopere concordanțe, fără să izbutescă să lămurească totdeauna, în chip limpede, semnificația lor precisă. De fapt, spre deosebire de d-l Iordan, pentru care problema conjuncturii se reduce la descoperirea elementelor ritmice ale vieții economice, d-l Sterian consideră aceste metode ca niște simple procedee de descriere, ce pot fi întrebuințate în afara oricăror preocupări despre fenomenele de ordin ciclic (p. 69-79). S-ar putea. Niciodată însă aceste procedee nu pot fi întrebuințate independent de o intenție științifică, precisă, independent de orice raționament experimental, tot așa cum nu există, nicăieri în știință, descrieri lipsite de orientarea atenției către fenomenele presupuse a fi interesante.

Nu ajunge, deci, să întreprinzi o serie de calcule, de apropieri între fenomenele dispartate în aparență și să descoperi paralelismul evoluțiunii lor. Nici să diseci fenomene după necesitățile de laborator, lăsînd la o parte conjunctura lor reală. Empirismul acesta absolut poate duce la rezultate noi, « surprinzătoare », dar *toate* aceste rezultate vor rămîne fără semnificație, cît timp nu vor fi înmănușate de înțelegere într-un tablou precis de influențe.

Insistăm asupra acestor lucruri, pentru că găsim, în lucrarea d-lui Sterian, un fel de rigiditate în aplicarea metodei, aceasta nefiind totdeauna întrebuințată cu maximum de folos pentru verificarea raționamentului. Vina nu ne pare a se datori ignorării acestor metode, ci mai mult unei *imprecizuni în detalii a intenției sale fundamentale*: *dovedirea influenței agriculturii asupra industriei.*

13. Această teză, pe care d-l Sterian o împrumută de la d-l⁴ Manoilescu (vezi: *Problemele previziunii*, p. 2⁵), formează baza întregului său studiu. Din nefericire, ea îmbracă,

la domnia-sa, o formă în care nu poate fi concludentă. Am spus-o : d-l Sterian studiază înrîurirea producției cantitative agricole asupra producției industriale, privită tot cantitativ. Astfel pusă, problema nu ne apare susceptibilă de soluționare. Și chiar d-l Sterian simte greutatea, de vreme ce revine în mai multe rînduri asupra ei, dînd la fiecare dată altă explicațiune faptelor (p. 21-22, 38, 68).

Greșeala ne apare a fi, precum am spus, în formularea chestiunii. A pune bine o chestiune înseamnă, desigur, a o rezolva pe jumătate. D-l Sterian a greșit punerea problemei. În zadar se va trudi apoi să demonstreze ! Concludența se va refuza argumentațiunii sale, cu toată risipa prodigioasă de informații și de calcule suplimentare.

Pentru ce ?

Pentru că *nu se poate susține o influență directă a producției agricole asupra celei industriale, bazată pe considerarea exclusivă a cantităților*. Chiar ipoteza subiacentă acestei influențe, anume, că producția agricolă cumpără producția industrială a anului următor, arată că e vorba de un raport de schimb între producții, adică de valoare. Dar d-l Sterian pierde din vedere ipoteza subiacentă presuposiției d-lui Manoilescu. Și fenomenele nu mai pot fi explicate. Ce legătură poate fi, de pildă, între producția ridichilor și industria coifurilor de hîrtie ? Chiar dacă am constata o corelațiune importantă, și chiar o anterioritate regulată a uneia din ele, fi-vom îndrituiți, prin aceasta, să vorbim de cauzalitate ? Nicidecum. Cufundat în cifre, d-l Sterian pierde raționamentul din vedere. Și concluziile sale se resimt, măcar în preciziune.

14. Domnia-sa începe prin a indica *procedeele* întrebuintate pentru degajarea « ciclului de criză românesc ». Aceste procedee sunt aceleași cu ale d-lui Iordan : 1) formarea seriilor brute ; 2) transformarea în indici pe baza mediei anilor 1926-1927 ; 3) corectarea variațiilor sezonale ; 4) stabilirea

liniei de tendință; 5) desprinderea diferențială a variațiilor ciclice (p. 3).

« Prin calcule de corelație », domnia-sa încearcă apoi « să-și dea seama de covariația diferitelor ramuri ale producției românești » (p. 4).

Pe datele referitoare la aceste ramuri, autorul întreprinde, în urmă, construirea unui *indice compozit al producției românești*, pe care îl compară cu indicele producției mondiale, al celei europene, precum și ale celor central- și est-europene (p. 4).

15. Intrînd în studiul cercetării propriu-zise, d-l Paul Sterian socotește că, în fața lipsei de date, « este preferabil a cerceta producția materiilor prime », « în loc de a urmări producțiunea în genere », pentru că « oscilațiile și evoluția materiilor prime ne poate înfățișa o imagine care să poată fi extinsă asupra întregii producțiuni, cuprinzînd materiile prime, semifabricatele și fabricatele brute » (p. 9).

Domnia-sa prevede o obiecție : posibilitatea existenței unei discordanțe între producția materiei prime și a producției în genere, datorită atît economisirii materiei prime prin procesul de raționalizare, cît și încetinirii producției față de lichidarea stocurilor existente (p. 9).

Domnia-sa înlătură această obiecție sub cuvînt că, admisibile teoretic, « aceste obiecțiuni » nu au prea mare importanță practică... « pentru țara românească », deoarece « raționalizarea încă nu a făcut să joace la noi o tendință apreciabilă de compresiune asupra întrebuintării materiilor prime. Iar stocurile după război au fost infime, dacă au existat » (p. 9).

16. Să admitem că ar fi așa, cu toate că d-l Sterian nu ne-o demonstrează nicăieri.

Identificarea producției materiilor prime cu mișcările producției industriale nu este însă admisibilă pentru un alt

motiv, bine cunoscut acelor care împărtășesc teoria industrială a crizelor (Aftalion). După această teorie : 1) există un decalaj temporal apreciabil între momentul în care se produc variațiile materiilor prime și momentul în care se produc variațiile produselor industriale ; 2) în al doilea rînd, materiile prime produse într-o țară nu fecundază totdeauna producția industrială indigenă. Mai ales pentru țările de formațiune nouă, producția materiilor prime intră cu un contingent important în exportul național, deci, în fecundarea industriei manufacturiere a altor popoare.

Atingem aci eroarea pe care o face d-l Paul Sterian, cînd identifică producția în genere cu oferta, subînțelegînd că e vorba de producția și oferta produselor industriale, fără să precizeze nici de ce anume produse este vorba, nici la ce piață se referă, nici la ce durată de vreme.

E adevărat că quantumul bunurilor oferite pe o piață este determinat *à la longue*⁶ de producțiunea care reconstituie neconținut stocurile istovite (Marshall) ; nu este însă mai puțin adevărat că nu e vorba aci numai de producția unei țări, ci de orice producător în atingere cu piața respectivă. Numai la acest nivel putem găsi o corespondență utilizabilă între « producțiune » și « ofertă ».

Echivocul apare de îndată ce ne gîndim la raportul dintre producțiunea de cherestea, ciment sau minereuri și industria construcțiilor sau industria metalurgică corespondentă, asupra căroră vom reveni.

Să admitem, totuși, că d-l Sterian ar avea dreptate, și să-l urmărim în alegerea « materiilor prime » care vor forma indicele său compozit.

Ce aflăm ? Din cele « 20 de articole caracteristice și simptomatice pentru economia românească », care alcătuiesc cele « 9 grupe de materii prime » din care se compune indicele său :

7 sunt produse directe ale culturii solului: grâu, porumb, orz, ovăz, secară, cîneapă, tutun;

3 sunt produse direct extrase din subsol: petrol, lignit, huilă;

9 sunt produse intermediare sau industriale rezultate dintr-o primă prelucrare a materiei brute: fontă, oțel, ciment, lînă, carne de animale mari, mici, porci și uleiuri vegetale;

1 produs este gata fabricat: zahărul (p. 9-10).

Indicele d-lui Sterian nu este, deci, un indice exclusiv al producției materiilor prime, ci un indice compozit, în structura căruia predomină producția de bunuri de pe primele trepte ale procesului de transformare.

Pentru o țară ca România, în care industria e în faza de formație, construcția unui asemenea indice are șanse să fie destul de reprezentativă, așa că rezervele noastre rămîn, și ele, mai mult de ordin teoretic.

17. Spre a obține o icoană a ansamblului producțiunii românești, d-l Sterian concentrează, « într-un indice totalizator, sau compozit », « toate aceste elemente disparate ale economiei românești », cu ajutorul formulei :

$$I = \frac{\sum q_1 p}{\sum q_0 p},$$

adoptată de Secțiunea economică și financiară a Soc[ietății] Națiunilor (p. 10).

Formula este aceea a indicelui totalizator al cantităților ponderate prin coeficienți constanți pe tot timpul perioadei cercetate.

Acești coeficienți îi constituie, pentru d-l Sterian, prețurile unitare ale fiecărei categorii de produse care intră în compunerea indicelui său, în anul 1927 (p. 11).

D-l Sterian calculează, pe aceste baze, un indice totalizator, precum și indici de grupe, care îngăduie cercetările evoluției fiecărei ramuri de producție în parte (p. 15).

Un tablou general ne-a dat în prealabil valoarea producției, în ipoteza că prețurile ar fi cele din 1927 ; dar nu ni s-au dat nicăieri, din nefericire, cifrele producției brute. Le putem deduce numai indirect, prin diviziunea valorilor înregistrate în tablou (p. 12-13), prin prețurile din 1927, înregistrate cu o pagină înainte.

18. O eroare s-a strecurat, din nefericire, în primul și ultimul rând al tabloului indicilor producției, în coloana anului 1927, unde *indicele producției cerealelor a fost trecut 95,62*, atunci când în realitate e numai de 85,62, cum poate fi bine verificat din tablourile precedente.

Această eroare nu tulbură calculul indicelui compozit.

Ea se regăsește însă : în graficul de la p. 16 ; în tabloul indicilor compoziți al celor patru ramuri de producție (cereale, combustibile, olcaginoase și cherestea), de la p. 19 ; precum și în tabloul de la p. 18 ; în primul tablou de la p. 25, al indicilor români comparați cu cei străini ; în calculul de corelație al indicelui român al cerealelor, cu cel al Europei Central-Orientale (+ 0,60), la punctul 3, al paginii 27 ; în graficul al 2-lea, de la p. 30 al variațiilor ciclice ale indicilor români ai cerealelor cu cei ai Europei Orientale ; în coloanele a 5-a și a 7-a ale tabloului indicilor compoziți români de la p. 31, unde ecartul ciclic al cerealelor, de + 12, al anului 1927, trebuie redus la + 2 ; în tabloul de la p. 34, coloana ultimă și cea antepenultimă, unde ecartul ciclic al indicelui român al cerealelor în 1927 trebuie modificat, în loc de - 9, scriindu-se - 19 ; în cele 2 grafice de la p. 39 ; în toate calculele de corelație de la numerele 1, 1-2 și 4-9, de la p. 41, referitoare la relațiile dintre variațiile indicelui compozit al cerealelor și variațiile celorlalți indici compoziți.

Nu ne putem da seama dacă eroarea se repercutează, de asemeni, în calculele de corelație de la p. 55, deoarece nu ni se arată dacă s-au întrebuințat indicii compoziți ponderați sau indicii rezultați, din cantitățile neponderate.

De asemeni, nu putem aprecia rezultatul calculului de la numărul 7, al p. 66, referitor la corelația morăritului cu producția de cereale, pentru același motiv.

Această eroare de neatenție la transcrierea indicilor este extrem de regretabilă, întrucât, referindu-se la ciclul producției agricole, cu care se compară celelalte cicluri, afectează valoarea matematică a multora din concluziunile lucrării, privitoare la covariația acestui ciclu cu acele ale celorlalte serii economice.

E de remarcant, mai ales, că sensul penultimei variațiuni anuale (1927-1928) fiind răsturnat, din descendent, devine ascendent; ca atare, corelația și dependența unor serii pot să apară, după corectură, întărite față de rezultatele actuale ale autorului.

Ele îi impun, în orice caz, cu prilejul unei ediții viitoare⁷, revizuirea calculelor semnalate, precum și a concluziilor ce s-ar găsi modificate prin aceasta.

Examinarea concluziunilor va trebui întreprinsă aci cu cea mai mare atenție, spre a putea deosebi pe acelea care se sprijină pe rezultate serioase, față de cele întemeiate pe calcule bazate pe cifre dubioase.

19. Odată stabilit indicele compozit, d-l Sterian examinează *mersul general al producției românești*. Existența oscilațiunilor ciclice îi apare chiar din simpla examinare a curbelor seriilor brute.

Examenul grafic al acestor curbe îi relevă *paralelismul indicelui general cu al producției agricole*, datorit importanței acestei producțiuni printre articolele care constituiesc indicele său (p. 20).

Observațiunile sale mai amănunțite se resimt de eroarea semnalată mai sus, ca și comparațiile sale asupra lungimei ciclului agricol față cu lungimea celui industrial* (p. 20).

* Astfel, domnia-sa găsește, în perioada considerată, trei cicluri industriale trienale și numai două cicluri agricole; primul de 3, al doilea de 4 ani. După corectură, și ciclurile agricole devin trienale, în această perioadă.

Trecem asupra lor, precum și asupra încercărilor sale de a explica această deosebire, care e numai aparentă.

O problemă care ne va reține mai mult este aceea a relațiilor dintre ciclul industrial și ciclul agricol românesc în genere.

Întemeiat pe cele 2 discordanțe semnalate (din care una am dovedit-o a fi numai părelnică, întrucât rezultă dintr-o eroare de transcriere), cît mai ales pe ipoteza sa inițială, a influenței producției agricole asupra celei industriale, d-l Sterian

se socotește autorizat să efectueze un decalaj de un an între curba producției agricole și curba producției industriale.

Justificarea acestui decalaj stă în aceea că «recolta unui an are neapărat influență asupra mersului activității industriale a anului următor» (p. 21).

Efectuându-l, d-l Sterian se lovește de o greutate : concordanța curbelor se tulbură. «Se pare — continua domnia-sa — că avem de-a face cu o inadvertență» (p. 22).

Departe de a se tulbura de această « inadvertență », domnia-sa continuă :

« Totuși, decalajul e întemeiat pe o prezumție foarte serioasă : într-o țară agricolă, industria este influențată de mersul agriculturii ».

Și mai departe : « Deci, nu putem concluda că : ori avem de-a face cu o lipsă totală de potrivire și legătură între cele două curbe, ori decalajul nostru nu este fundat deloc (și am arătat că sunt motive puternice să-l facem), aceste nepotriviri rămân ».

Și concluzia : « deci, e o legătură care face să joace în acest chip aceste două curbe, deși la prima vedere se pare că nu e legătură între ele » (p. 22).

Trebuie să mărturisim că acest raționament ne apare lipsit nu numai de orice forță probantă, ci cu desăvârșire incorect.

Sau e lipsă de legătură..., sau decalajul nu e fundat..., dar nepotrivirile rămân... ; deci, e o legătură...

Și, ca să justifice existența acestei legături, domnia-sa caută să explice, mai departe, « ce fel de legătură există », arătându-ne, în rîndurile următoare, că avem de-a face cu o legătură care nu e o legătură, pentru că e o echivocă și polivalentă. Un an agricol bun are cînd o înrîurire binefăcătoare, cînd una răufăcătoare asupra activității industriale. Cauza ? Unul este « primul », al doilea e « al doilea » an bun. Ce ne facem ?

« Pentru a desluși mai bine lucrurile, zice d-l Sterian, vom recunoaște că există o deosebire între felul în care se petrec lucrurile între primul ciclu agricol și primul ciclu industrial, și felul în care acestea se petrec între ciclurile cele de al doilea. După cum urmează anul rău, anul cel bun, în producția agricolă (și sunt mai multe combinații posibile), aceasta dă elan industriei, care se păstrează timp de 2 ani de zile, în cel de al treilea an restrîngîndu-se, pentru a reîncepe în anul următor » (p. 22).

Să ținem seamă, în aprecierea acestor argumente, că aspectul curbei cerealelor este viciat de o greșeală, care răstoarnă sensul mișcării anilor 1927-1928 și creează iluzia că cele două cicluri ar fi durate inegale!

Toată această argumentare este captivă. Ea ne apare ca atare, îndată ce reflectăm la rostul observației statistice ca instrument de verificare a unei ipoteze. Când o ipoteză cere, spre a fi conformă cu realitatea, o așa de mare risipă de subtilitate și nu ajunge decît la o «multiplicitate de combinațiuni» deosebite, toate «posibile», e mai economic să renunțăm la ipoteză!

În realitate, lucrurile se petrec cu mult mai simplu.

Simpla inspecție grafică a mersului acestor curbe ne descoperă *concordanța lor inițială*, precum și *discordanța care rezultă de pe urma decalării lor*.

De fapt, în cercetările statistice, decalajul real a două serii de fenomene, precesiunea lor, se determină prin căutarea coeficientului maxim de corelație. Dacă d-l Sterian ar fi procedat astfel, calculele i-ar fi arătat că e vorba, într-adevăr, de o «inadvertență» și l-ar fi îndemnat să renunțe la «decalaj» și să caute altă «explicație» a influenței agriculturii asupra industriei.

Calculul corelației celor două curbe ne descoperă, într-adevăr, chiar fără eliminarea variațiunilor de intensitate, existența unui important coeficient pentru curbele nedecalcate, în perioada 1921-1927 (+ 0,72); în vreme ce efectuarea decalajului face să coboare acest coeficient în aceeași perioadă, la o valoare care-i răpește orice semnificație (+ 0,27).

Infirmă această constatare presupunerea d-lui Manoiilescu, îmbrățișată de d-l Sterian cu o atît de ingenuă ardoare?

Dimpotrivă! Gradul de corelație directă, fără decalaj, a celor două curbe dovedește o strînsă legătură a celor două serii de fenomene.

Cum se explică însă această legătură?

Aci, lucrurile nu mai sunt chiar așa de simple.

În primul rînd, trebuie să spunem că *datele anuale* pe care se sprijină argumentarea d-lui Sterian *nu ne îngăduie să vorbim de « precesiunea » vreunui din fenomene*. Corelația găsită ne-ar îndemna să vorbim mai curînd de « simultaneitatea » lor, dacă semnificația acestei simultaneități nu ar fi, ca însăși, susceptibilă de discuție, date fiind natura seriilor și intervalul diferit la care se referă cifrele anuale. Sub acest raport, ne reamintim că d-l Manolescu preconiza, pentru studiul acestei influențe, serii anuale, pornind din luna octombrie a fiecărui an. În acest caz, datele producției industriale ar fi resfrînt, fără discuție, sfera de influență a fiecărei recolte, iar corelația ar fi indicat că influența producției agricole, întemeiată pe presupuziția teoretică de care am vorbit, confirmată de mărimea coeficientului de corelație ce s-ar fi găsit, se exercită asupra producției industriale chiar în cursul aceluiași an.

D-l Sterian nu dispune însă decît de date anuale, începînd de la 1 ianuarie, atît pentru producția agricolă, cît și pentru cea industrială. În cazul acesta, datele referitoare la producția industrială a fiecărui an cad în sfera de influență a doi ani agricoli consecutivi. Așa că, corelația găsită se referă la două serii, a căror simultaneitate nu e decît aparentă.

Pe de altă parte, în lipsa unei precesiuni precis stabilite, *simpla constatare a convariației nu ne îngăduie*, precum am arătat la început, *să tranșăm chestiunea cauzalității*, fără ajutorul cunoștinței teoretice a modului de interacțiune a fenomenelor studiate. Astfel cum ne sunt date cifrele, independent de orice alte considerațiuni, cauzalitatea ar putea fi atribuită, indiferent : a) producției agricole ; b) celei industriale, sau c) unui factor străin, care ar exercita o influență omogenă asupra celor două serii. Cauzalitatea nu ar putea fi, deci, atribuită seriei agricole, pornind de la aceste cifre, decît pe baza

unei supoziții teoretice, punct în care nu ne deosebim, prin urmare, de d-l Sterian.

Care este, atunci, deosebirea ?

Deosebirea poartă în special asupra înțelesului calitativ, precis, al « influenței producției agricole » asupra celei industriale, asupra « modului » în care cifrele ne îngăduie să ne închipuim că se produce această înrîurire, ca și asupra perioadei de timp în care se exercită.

Ce urmează, deci, din constatarea corelațiunii seriilor noastre, atunci cînd facem ipoteza unei înrîuriri exercitate din partea seriei agricole ? Urmează că *cea mai mare parte a înrîuririi unei recolte asupra producției industriale, dacă există, se resimte în cursul lunilor care urmează imediat strîngerea ei*. Faptul acesta ne îndeamnă să ne gîndim că înrîurirea producției agricole s-ar răsfrînge asupra celei industriale, mai ales în perioada comercializării ei ; că această înrîurire s-ar resfrînge, mai întîi, asupra nevoilor traficului feroviar, acesta resfrîngîndu-se, la rîndul lui, asupra industriilor extractivă și metalurgică, și indirect asupra veniturilor acestor industrii, și apoi asupra consumației.

Lucrul este, desigur, ipotetic. Dar el concordă și cu ritmul variațiilor sezoniere ale vieții economice rezultînd din impozite. S-ar putea căuta o verificare a lui, corelînd succesiv, cu și fără decalaj, indicele materiilor prime, cu indicele păioaselor care se exportă toamna, precum și cu indicele porumbului, a cărui comercializare n-are loc decît în anul următor.

Independent de orice concluzie, cifrele ne impun însă să renunțăm la decalajul uniform de un an, pentru explicarea interacțiunii celor două serii de fenomene.

Ajungem astfel, din nou, la critica pe care am îndreptat-o, deopotrivă, împotriva d-lor Iordan și Sterian, anume că, dacă e vorba de cercetat înrîurirea de ansamblu a producției agricole asupra vieții economice a țării, *nici volumul*

producției agricole, nici productivitatea ei materială nu pot fi factorii determinanți, ci valoarea totală a acestei producții.

D-l Iordan pare a fi întrevăzut acest lucru. De aceea, e cu atât mai surprinzător faptul că a lăsat la o parte factorul « influența pieții mondiale » asupra conjuncturii românești. Dacă domnia-sa ar fi înțeles să facă abstracție « provizoriu » de acest factor, lucrul ar fi fost poate admisibil. Eliminarea lui completă e însă complet inadmisibilă.

D-l Paul Sterian s-a lăsat sedus de presupuziția d-lui Manoilescu asupra influenței producției agricole asupra celei industriale.

Dacă o asemenea influență există, părerea noastră e că ea nu se poate constata din simpla corelare a cantităților produse, ci din corelarea valorii producției agricole cu aceea a cantităților (și valorilor) produse de industrie.

Astfel însă, cum a pornit d-l Sterian, ne îndoiim că va putea ajunge la altceva decât la infirmarea « ipotezei Manoilescu », deși această ipoteză e cum nu se poate mai plină de bun-simț.

Fiind lămurită această chestiune, să urmărim mai departe cercetarea d-lui Sterian.

21. Odată construit, indicele compozit al producției românești este supus, de d-l Sterian, *comparării cu diferiți indici* ai producției (mondiale, europene, occidentale, centrale și orientale), calculați de Societatea Națiunilor, după o ușoară prelucrare a acestora, în vederea aducerii lor la aceeași bază (media 1926 – 1927 = 100) (p. 24).

Rezultatele acestui calcul evidențiază o *corelație între indicele român al cerealelor și cel al Europei Central-Orientale (+ 0,60)*, din nefericire viciată, de eroarea pomenită (p. 27).

Se constată, de asemeni, o *corelațiune negativă importantă între indicii producției materiilor prime românești și central-orientale a Europei* ($-0,88$), precum și occidentale ($-0,59$) (p. 27).

Din nefericire, nu știm dacă în compoziția acestor indici intră aceleași produse ca în indicele românesc al materiilor prime calculat de d-l Sterian.

E regretabil, de asemeni, că d-l Sterian nu ne dă nici o *explicație* a acestui fenomen, pe care îl consideră totuși vrednic de reținut pentru prevederea conjuncturii românești (p. 40).

22. Astfel fixată fizionomia generală a vieții economice, autorul trece mai departe la *determinarea exactă a variațiilor ciclice ale producției*. Pentru aceasta, curbele, reduse la indici, sunt supuse unor operațiuni speciale de *eliminarea a mișcărilor sezoniere și a mișcării de lungă durată*. Cum datele sale cuprind cifre anuale, eliminarea variațiilor sezoniere se efectuează de la sine. Eliminarea mișcării de lungă durată o face d-l Sterian prin *metoda pătratelor minime*, determinînd o dreaptă ascendentă astfel calculată, încît suma pătratelor ecarturilor indicilor reali, față de indicele corespunzător al acestei linii, să fie cel mai mic cu putință.

Să ne oprim puțin asupra acestei chestiuni, deoarece lucrarea d-lui Sterian cuprinde, în această privință, o croare care trebuie pusă în evidență, cu nădejdea că autorul o va corecta într-o viitoare ediție.

Am spus că linia de tendință a unui fenomen reprezintă alura generală a mersului acestuia, dacă neglijăm oscilațiunile de intensitate și periodicitate mai mică, ale curbei sale. Am mai spus că această mișcare este atribuită unor cauze constante, care își exercită influența asupra fenomenului în mod lent și în tot decursul perioadei considerate. Această linie

poate avea un mers ascendent sau descendent, după sensul în care înrîuiesc factorii pomeniți mai sus.

Pentru d-l Sterian însă, « această operație se sprijină pe presupuziția că economia unei națiuni, în genere, are o mișcare fundamentală ascensională, de creștere continuă » (p. 28). Consecvent, d-l Sterian are să degajeze, din mersul fiecărei serii, o linie uniform ascendentă, chiar atunci când fenomenul are, în intervalul considerat, o alură net scoboritoare. Iată, de pildă, *curba producției cherestelii* în perioada 1921-1929 :

Indicii acestei serii sunt, respectiv :

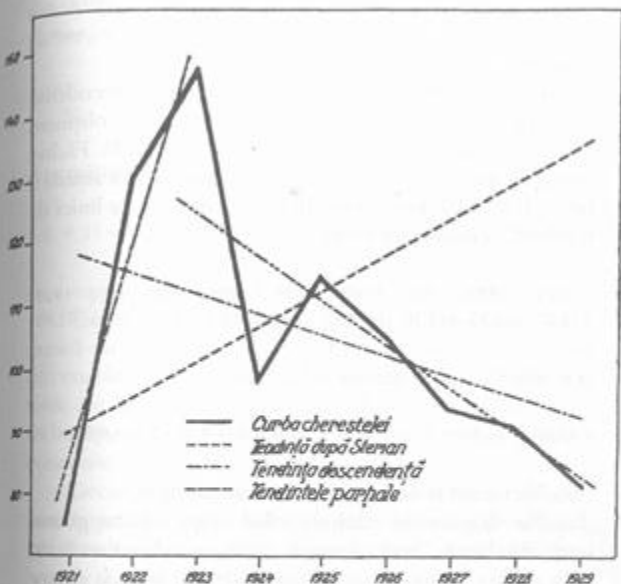
1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
76	130	146	99	115	106	94	92	83 (p. 35).

Ei indică, pentru întreaga serie, o *alură net scoboritoare* ; mai exact, o alură vertiginos ascendentă în primii doi ani, urmată de o cădere lentă, de lungă durată, în tot restul perioadei, așa cum se evidențiază în graficul de mai jos.

Cum calculează d-l Paul Sterian tendința acestei curbe ?

Ca o linie uniform ascendentă, reprezentată de ordonatele următoare :

1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
89	94	99	104	110	115	120	125	130 (p. 35).

Reprezentată grafic, această linie, influențată de urcarea primilor 2 ani, are o *alură ascendentă*, evident, deosebită de aceea a curbei inițiale (vezi : pe grafic).

Acest rezultat se datorește aplicării fără discernământ a metodei pătratelor minime, combinată cu supoziția cronată că linia de tendință are întotdeauna o *alură ascendentă*.

Rezultatul este o *exagerare considerabilă a alurei variațiilor adice*. Fenomenul, care în realitate se află supus influenței unei cauze accidentale de înflorire, datorită necesităților reconstrucției țării după război, intră, începînd din anul 1923, într-o fază de depresiune continuă, în timpul căreia au loc,

totuși, oarecare înviorări periodice, de natură ciclică. Aceea ce apare la d-l Sterian ca fenomen ciclic e, în realitate, rezultatul unei cauze de ordin cu totul aciclic.

Dacă părăsim supoziția unei linii uniform ascendente și calculăm, cu aceeași metodă, o *linie descendentă*, obținem variațiuni ciclice mult atenuante în a doua perioadă. Făcînd calculul variației anuale a ordonatei, găsim variația anuală a liniei : $b = 3,05$, ceea ce ne dă, pentru ordonatele liniei de tendință, următoarele valori :

1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
117,20	114,15	111,10	108,05	105	101,95	98,90	95,85	92,80

și ecarturile ciclice care se reduc la :

$$- 41,20 + 15,85 + 34,90 - 9,05 + 10 + 4,10 - 4,90 - 3,85 - 9,80.$$

Nici acest rezultat nu este însă satisfăcător.

Metoda pătratelor minime, avînd drept rezultat găsirea unei linii drepte, *întrebuințarea ei devine primejdioasă ori de cîte ori se produce o răsturnare a liniei de tendință în perioada de timp considerată*. Lucrul acesta a fost semnalat de toți statisticienii care s-au ocupat de mișcarea de lungă durată. În aceste condițiuni, se recomandă examinarea prealabilă a tendinței cu ajutorul altor metode, mai simple și mai ușor de adaptat, în special metoda examenului grafic. Se separă, astfel, cele două mișcări de tendință înainte și după răsturnare și se calculează apoi *două linii, de sens diferit*, cu metoda pătratelor minime, fiecare pentru perioada în care predomină tendința respectivă. Astfel, în cazul nostru, ar trebui calculată o primă linie pentru perioada 1921-1923 și o a doua linie pentru perioada 1923-1929. Făcînd aceste calcule, obținem, ca ordonate ale mișcării de tendință, cifrele de mai jos, rezultate

Variațiunile ciclice ale producțiunii...

din calculul variațiunii anuale, care este - 35 pentru prima perioadă și - 6,93 pentru a doua,

1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
82	117	152	118,86	111,93	105	98,07	91,14	84,21

și următoarele ecarturi ciclice :

$$-6 + 13 - 6 - 19,86 + 3,07 + 1 - 4,07 + 0,86 - 1,21,$$

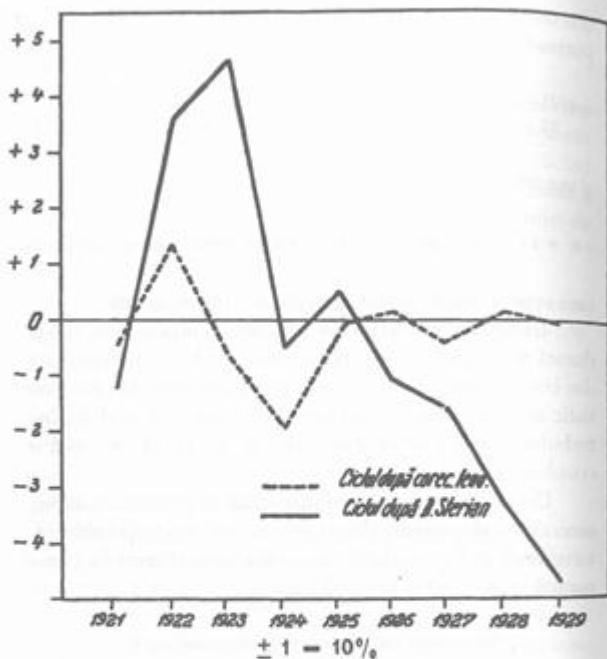
care reprezintă, probabil, adevărata mișcare ciclică.

Trebuiește avut în vedere că, întrucît mișcarea de lungă durată nu e o mișcare reală, ci numai o abstracție rezultată din considerarea globală a unui fenomen, cercetătorul statistic are libertatea alegerii liniei celei mai convenabile, întru buințarea stereotipă a metodei neîngăduind, aci, nici o concluzie deosebită.

Deosebirile acestea se evidențiază în graficele conexe, care cuprind : primul, diferitele linii de tendință ; ultimul, variațiunile ciclice reziduale, ale producțiunii cherestelii, comparativ, după d-l Sterian și după noi.

Variațiunile ciclice ale producției cherestelii

Anul	După Sterian	Cu linia de tendință uniform descendentă	Cu linia de tendință corectată
1921	- 13	- 21,20	- 6
1922	+ 36	+ 15,85	+ 13
1923	+ 47	+ 34,90	- 6
1924	- 5	- 9,05	- 19,86
1925	+ 5	+ 10	- 3,07
1926	- 11	+ 4,10	+ 1
1927	- 16	- 4,90	- 4,07
1928	- 33	- 3,80	+ 0,86
1929	- 47	- 9,80	- 1,21

Singura discuțiune ar putea purta asupra ordonatei anului 1923, care ar putea fi aleasă și + 6,36, media ecarturilor ciclice la cele două ordonate ale mișcărilor divergente de tendință. Discuția e însă oțioasă, de aceea o înlăturăm aci.

23. După eliminarea tendinței fundamentale, d-l Sterian desprinde variațiunile ciclice ale producției a 14 articole deosebite : petrol brut, cărbune, cereale, cherestea, oleaginoase,

fontă, fier și oțel, zahăr, pește, sare, tutun, hîrtie, ciment și petrol rafinat (p. 35-37).

E interesant faptul că d-l Sterian, deosebit de variațiile indicelui compozit al cerealelor, calculează variațiile ciclice ale producției de cereale în cantități neponderate (p. 35).

Dată fiind eroarea făcută cu prilejul calculului indicelui ponderat, noul calcul, a cărui oportunitate ar fi trebuit serios discutată în alte împrejurări, apare de folos, căci scutește concluziile d-lui Sterian, acolo unde îl aplică, de erorile ce ar rezulta din corelația cu prima serie.

Din nefericire, e greu de deosebit cînd întrebuițează un indice și cînd pe un altul, graficele necorespunzînd totdeauna tablourilor. Astfel, în tabloul VII studiază variațiile ciclice ale indicelui neponderat, în vreme ce în graficul corespunzător (VII) e trasat indicele compozit (ponderat) al cerealelor.

Pe aceste baze, d-l Sterian întreprinde o nouă serie de calcule de *corelație între diferitele ramuri de producție*, spre a degaja sfera de influență în care evoluează fiecare (p. 41).

E regretabil că calculul acestor corelații se face fără eliminarea variațiilor de intensitate, așa că, coeficienții apar mult mai slăbiți decît ar putea fi în realitate.

Două probleme se pun, cu acest prilej :

- 1) relațiile dintre *producția agricolă și cea industrială* ;
- 2) cele dintre *diferitele producțiuni industriale*, între ele.

Rezultatele calculului evidențiază următoarele :

- 1) există oarecare *corelațiune* între *producțiunea agricolă și producțiunea următoarelor ramuri* :

zahăr	+ 0,68
fier	+ 0,64
cărbune	+ 0,58
hîrtie	+ 0,61 ;

2) există, de asemeni, *corelațiune negativă între producțiunea petrolului și*:

cărbune	- 0,79
hârtie	- 0,53
fier	- 0,51.

Interpretarea acestor rezultate de către autor este destul de superficială. Caracterul pozitiv al unor coeficienți îi apare a indica o influență directă a producției agricole, oricare ar fi valoarea coeficientului (p. 42).

Cît privește corelațiunea negativă a petrolului, domnia-sa se mulțumește să arate morfologic că « petrolul urmărește... un ciclu de forfecare aproape față de toate celelalte ramuri » (p. 42).

« Simptomatic » îi apare coeficientul negativ al petrolului față de cereale : « surprinzător », coeficientul de corelație ridicat al hîrtiei față de cereale ; « de la sine înțeleasă », corelația zahărului cu cerealele, « aceasta provenind din cultura unei plante » ș. a. m. d. Singura explicație satisfăcătoare e aceea a discordanței dintre petrol și cărbune, pentru care ni se indică concurența » (p. 42).

Totul, bineînțeles, dominat de concluzia anticipată, că « producția agricolă este cea care comandă variațiile ciclice ale industriei românești » (p. 42).

E drept că domnia-sa face imediat rezerva :

« Desigur, aceasta numai într-o oarecare măsură, pe care coeficienții ni-l arată exact » (p. 42).

Dar, judecînd după faptul că, din 8 coeficienți, 5 sunt sub + 0,50, ar trebui mai curînd dedusă lipsa vreunei înrîuriri importante și directe.

24. Capitolul al III-lea se ocupă de *corelația producției și consumației diferitelor ramuri ale industriei*.

Făcînd aceasta, autorul își propune să cerceteze, deocamdată, «debușeul interior» al industriei românești, studiînd gradul de adaptare al ofertei cu al cererii (p. 50).

Pentru aceasta, pune față în față :

1) producția agricolă ; apoi

2) producțiile de : petrol, sare, ciment, fier, hîrtie, zahăr, tutun, animale : oi, porci, boi, precum și a cerealelor, cu consumațiile respective (p. 50-52).

Rezultatul acestei confruntări este :

1) *nepotrivirea*, aproape generală, *dintre producția agricolă și consumația diverselor produse industriale*, singurele corelații apreciable fiind cele dintre producția agricolă și consumațiile :

petrolului rafinat	+ 0,95, și ale
sării vîndute	+ 0,60 (p. 55) ;

2) *nepotrivirea dintre producția industrială și consumația respectivă*, cu excepția

producției și consumației cimentului	+ 0,98 , și
producției și consumației fontei	+ 0,69 (p. 56).

Concluzia d-lui Sterian este că industria românească « nu este prea bine adaptată cererii », « ritmul producției ascultînd de alte motive decît cererea pieței » (p. 56).

Mărturisim că nici acest fel de așezare a chestiunii nu ne apare a fi tocmai fericit.

Adaptarea perfectă a producției la consumație nu înseamnă nicidecum o mai mare adaptare a ofertei la cerere, ci cu totul altceva, și anume, faptul că toată *producția unei industrii acoperă, sau nu, complet, nevoile pieții interne*.

Fie că producția unei industrii se face și pentru export, fie că producția unei industrii nu reușește să acopere

complet nevoile consumației, o discordanță va apare între cele două curbe.

În acest sens, concordanța producției și consumației cimentului trebuie interpretată în sensul acoperirii consumului intern.

Invers, lipsa de corelație dintre producția și consumațiunea petrolului trebuie interpretată în sensul că această industrie produce mai ales pentru export, așa cum o recunoaște autorul însuși (p. 52).

La aceasta se reduce așa-numita « discrepanță » a producției față de consum.

25. Partea a doua a lucrării d-lui Sterian se ocupă de *relațiile dintre cantitate și valoare*, abordînd, prin aceasta, și aspectul calitativ al producției românești.

Un prim capitol se ocupă de raportul dintre producție și rentabilitate, al doilea, de relațiile dintre cantitate și valoare, adică, de prețuri.

Mărturisim că nu vedem limpede care sunt intențiunile autorului, adoptînd această diviziune, nici motivul pentru care studiul rentabilității precede studiul prețurilor. În afara considerațiunilor de ordin practic, această grupare ne apare contrară, atît chipului logic de a despica fenomenele (după care fenomenul « preț » se cere studiat, dacă nu concomitent, cel puțin imediat după studiul cantităților, fără de care acesta e lipsit de orice semnificație), cît și modului real de petrecere a fenomenelor în viața economică (în care rentabilitatea rezultă din oscilațiunile prețurilor, ci nu invers). Am mai lămurit odată aceste nedumeriri. Să urmărim însă cercetarea mai departe, spre a vedea rezultatele ce se desprind dintr-însa.

Capitolul al V-lea — căci cartea d-lui Sterian nu cuprinde vreun al patrulea capitol — este consacrat cercetării *relațiilor*

dintre ciclurile producției și ciclurile rentabilității întreprinderilor din ramura respectivă de producție.

După un excurs bibliografic sumar, și nu tocmai limpede, asupra relațiilor dintre rentabilitate și valoare, autorul trece la analiza comparativă a ciclurilor beneficiilor procentuale ale întreprinderilor față de ciclurile producției, cu aceeași metodă de izolare. Domnia-sa constată o *covariație remarcabilă între producție și rentabilitate, pentru toate ramurile activității industriale*, cu deosebirea că *variațiile rentabilității sunt de o intensitate mult mai mare decât cele ale producției*. Dependența este remarcabilă: pentru metale și morărit, concordanța este absolută; pentru ciment și petrol, mersul curbelor prezintă, în tot intervalul, câte o singură discordanță, insensibilă; iar pentru textile, două discordanțe. Ciclul rentabilității industriei morăritului prezintă însă o întârziere de un an asupra ciclului producției agricole a cerealelor (p. 59-66).

D-l Paul Sterian calculează corelația celor două cicluri pe fiecare ramură, obținând coeficienți importanți pentru producția de cherestea și rentabilitatea soc[ietăților] forestiere și papetiere (+ 0,93), ca și pentru producția hîrtiei, față cu rentabilitatea aceluiași societăți (+ 0,63), sau producția și rentabilitatea întreprinderilor metalurgice (+ 0,67) (p. 66).

E regretabil că autorul nu a calculat coeficienții de corelație după eliminarea variațiilor de intensitate, căci ar fi găsit, cu siguranță, coeficienți de corelație și mai ridicați. Lucrul e cu atât mai regretabil, cu cât autorul e conștient de necesitatea efectuării acestui calcul (p. 66). E regretabil, de asemenea, faptul că, deși domnia-sa observă existența decalajului de un an între producția cerealelor și rentabilitatea industriei morilor (p. 65), calculează corelația fără efectuarea acestui decalaj (p. 66). Această timiditate în întrebuițarea adecvată a utilajului statistic, aplicarea mecanică, stereotipă, a metodelor, chiar acolo unde raționamentul indică supleță și adap-

tare, contrastează cu îndrăzneala cu care autorul formulează de obicei concluziile sale de ordin economic și ne lasă impresia că autorul, dominat de metodă, nu are încă suficientă siguranță în mînuirea ei, nici încredințarea că ea nu e decît un instrument de verificare a raționamentului economic.

Un alt fapt surprinzător este acela că d-l Sterian nu dă nici un fel de explicație constatărilor acestor corelații, afară de aserțiunea vagă, ce revine mereu, că « fenomenele sunt în legătură, unele cu altele ». Și totuși, economistul ar dori să știe : de ce natură e această legătură ? În special, se pune aci o problemă extrem de importantă : aceea de a ști dacă producția e dirijată de considerațiuni de rentabilitate sau, invers, rentabilitatea urmează variațiile producției. Sau, ca să vorbim limbajul d-lui Sterian : *ciclul agricol determină ciclurile rentabilității* diferitelor ramuri de industrie și această rentabilitate regulează mai departe mișcările producției ? Sau, *dimpotrivă, ciclul agricol înrîurește direct producția* și numai aceasta determină creșterea sau scăderea rentabilității. E aci o chestiune care, dacă nu poate fi tranșată pe baza materialului prezentat, poate fi formulată, pe baza lui, în toată întinderea. Și cercetarea ei este de cel mai mare interes pentru descoperirea nexului⁸ cauzal al repercusiunilor ciclurilor agricole asupra celor industriale.

26. În sfîrșit, într-un ultim capitol, d-l Sterian cercetează, « cu titlu de exemplu », *regresiunea prețurilor agricole și industriale, față cu producția respectivă*, verificînd, astfel, în două cazuri (pentru grîu, în perioada 1923-1927, și pentru petrol, în perioada ianuarie 1928 – februarie 1930), concluziunile lui Moore, referitoare la dublul aspect al legii cererii și ofertei, privită în realitatea ei dinamică (p. 67). Se desemnează, astfel, concluzia că *prețurile produselor agricole variază și la noi în sens invers cu producțiunea*, sporul cantitativ al acesteia atrăgînd depresiunea lor și viceversa ; în vreme ce *prețurile produselor in-*

industriale variază în același sens cu producțiunea. Cu toate că d-l Sterian dă aceste calcule numai cu titlu de exemplu, regretăm că nu ni se indică nici sursele, nici cifrele care stau la baza lor.

Vrednic de remarcat e faptul că, la sfârșitul acestui capitol, d-l Sterian revine asupra problemei relațiilor dintre ciclul producției agricole și ciclul producției industriale, asupra căruia am stăruit mai sus. Domnia-sa caută să explice, de astă-dată, *mersul invers* (sic) al acestor două producții, prin influența factorului calitativ degajat din legile descoperite mai sus (p. 68). Domnia-sa recunoaște astfel, pe altă cale, că mersul prețurilor poate aduce modificări în modul de înrîurire a producției agricole asupra celei industriale, ceea ce revine la a recunoaște afirmația noastră inițială, că nu volumul, ci valoarea producției agricole trebuie considerată ca factor esențial de influență asupra restului producției românești.

27. Lucrul acesta ne evidențiază, încă o dată, în ce sens păcătuiesc, deopotrivă, ambele lucrări analizate. Cea dintâi, pentru că a neglijat (metodic ?) influența a doi din factorii valorii producției : suprafețele și influența pieței mondiale asupra prețurilor românești, spre a nu studia decât productivitatea, și prețurile, acestea numai în măsura în care se referă la această productivitate. A doua, pentru că nu a ținut seama decât de volumul producției, deși a tras concluzii care nu se pot referi decât la valoarea acesteia.

Concluziile ambelor lucrări sunt, deci, susceptibile a primi modificări. Concluziile celei dintâi, prin întregirea ei cu perspectivele pe care le-a înlăturat din discuție ; concluziile celei de a doua, prin revizuirea punctului de vedere și reluarea tuturor calculelor și raționamentelor ce se sprijină pe el, în raport cu noul factor.

Dacă ar fi să sintetizăm într-o judecată sumară caracterul celor două lucrări analizate, ar trebui să spunem că, în vreme

ce d-l Iordan a preferat să ne dea o lucrare elementară (și, prin aceasta, în chip firesc, incompletă), dar matură, asupra înrîuririlor agriculturii asupra cîtorva elemente mai evidente ale economiei românești, alegînd pentru aceasta studiul ciclurilor productivității, d-l Sterian s-a grăbit să ofere, prematur, o lucrare cu intențiuni mult mai vaste, asupra structurii întregii noastre vieți economice industriale, privită atît în morfologia, cît și în etiologia ei, din nefericire insuficient realizată. Așa încît, concluziunile primei lucrări pot fi folosite chiar de acum de inducția economică, pentru cercul de împrejurări la care se referă ; în vreme ce, în privința concluziunilor celei din urmă, trebuie să mai așteptăm noua lucrare a autorului, consacrată aspectului calitativ al ciclurilor economice românești după război.

Oricare ar fi severitatea acestei judecăți, aceste două lucrări au totuși un merit incontestabil, care le ridică mult deasupra celor mai multe din lucrările economice apărute în ultimul timp la noi, și anume : meritul de a fi dovedit, pentru prima oară, existența variațiunilor ciclice în economia românească, deschizînd prin aceasta drumuri, nebănuite pînă aci, cercetărilor economice românești.

În fața acestui merit, imperfecțiunile semnalate apar inerte oricărei lucrări precursoare.

Note

Studiu tipărit în *Analele statistice și economice*, an XIV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1931, pp. 32-65. Semnătura : Mircea M. Vulcănescu.

Transcrierea s-a făcut după exemplarul revistei din Biblioteca Academiei Române.

¹ Pe termen lung (lat.).

² Atita vreme cit lucrurile stau astfel (lat.).

³ Mircea Vulcănescu și Paul Sterian s-au aflat la Paris pentru specializare cam în aceeași vreme și au audiat împreună cursul profesorului Albert Aftalion.

⁴ În revistă: « o împrumută d-lui ».

⁵ Vezi Mihail Manoilescu — « Previțiunea economică în țările agricole », în volumul colectiv *Problemele previziunii economice în 4 conferințe*, Institutul de arte grafice « Luceafărul », București, 1930, pp. 5-26.

⁶ La nesfârșit (lat.)

⁷ Din câte se știe pînă acum, nu s-a publicat o altă ediție. Paul Sterian și-a adunat în culegerea *Idealul panromănesc și dezvoltarea economică a țării* (1938) doar o mică parte din scrierile economice. Integrala lor nu a fost încă realizată.

⁸ Legătură, relație (lat. *nexus*) (vezi August Scriban — *Dicționarul limbii românești*, Institutul de arte grafice « Presa Liberă », Iași, 1939, p. 871). *Nex* a ieșit din uzul limbii române în ultima jumătate de veac — era, de altfel, rar folosit și înainte. A rămas și s-a răspîndit doar înruditul *conexiune* (legătură reciprocă).

Bonurile de impozite ca mijloc de lichidare a datoriilor arierate ale statului

Problema lichidării datoriilor arierate ale statului, într-o perioadă de scădere continuă a veniturilor lui, nu este deloc ușoară.

Cele două soluțiuni extreme :

- 1) plata integrală în numerar, și
- 2) consolidarea

nu pot fi puse în aplicare, întrucât, pentru efectuarea celei dintâi, lipsesc excedentele bugetare necesare ; iar împotriva reușitei celei de a doua stă nevoia urgentă de mijloace lichide a creditorilor.

Între aceste două soluțiuni găsim ideea bonurilor de impozite, introduse la noi pentru plata datoriilor arierate ale statului, anterioare datei de 1 ianuarie 1932, prin legea din aprilie 1933.

Ideea inițială a acestor bonuri vine din Germania, unde au fost introduse prin *Ordonanța Președintelui Reichului pentru înviorarea economiei*, din 14 septembrie 1932, în timpul guver-

nului von Papen. În concepția germană, bonul de impozite constituia un mijloc de reducere a impozitelor elementare ale întreprinderilor în funcțiune, pe exercițiul în curs. Obiectul lor principal era, după cum o arăta însăși titlul ordonanței, să ușureze cheltuielile de producție ale întreprinderilor care ar fi consimțit anumite sacrificii în vederea stăvilirii șomajului care bântuia Germania la acea dată. De aceea, tehnica acestui bon de impozite german (*Steuergutschein*) era în legătură cu mijloacele inițiate de guvern pentru combaterea acestui șomaj.

Forma românească a bonului de impozite nu se putea inspira în totul după modelul german, ci trebuia adaptată împrejurărilor specifice ale economiei românești. Deosebirea poartă îndeosebi asupra a două puncte, a căror importanță este suficientă să schimbe aproape cu totul fizionomia bonurilor românești.

Primul punct este coeficientul relativ mic de industrializare a țării, care face ca problema repercusiunilor crizei să se resimtă în chip diferit la noi, față de Germania, pătura cea mai atinsă fiind, la noi, agricultura.

Al doilea punct deosebit stă în aceea că reducerile de impozite pe exercițiul în curs și pe cele viitoare au fost realizate prin legile modificatoare a contribuțiunilor directe.

Adoptarea ideii germane a bonurilor de impozite ar fi însemnat o reducere suplimentară, care ar fi compromis echilibrul bugetar realizat cu atîta greutate.

Ideea bonurilor de impozite românești a pornit, în fapt, de la ideea compensării datoriilor arierate ale statului cu rămășițele neîncasate din exercițiile precedente.

Ideea acestei compensări s-a pus, mai întîi, la noi, în forma simplă a compensării directe a creanțelor cu datoriile

și măsura care o autoriza a avut un succes deosebit, plătindu-se astfel, prin compensație, peste 500 milioane lei din rămășițe.

Succesul acestei măsuri împingea, desigur, către o generalizare a ei, în sensul că, de unde pînă acum compensația se îngăduia numai în privința creanțelor și a datoriei unei aceleiași persoane, de aci încolo, compensația ar fi trebuit îngăduită și între creanțele și datoriile aparținînd la două persoane diferite, realizîndu-se astfel o *mobilizare* a creanțelor arierate asupra statului, destinată să servească la plata impozitelor restante și a amenzilor.

Această generalizare se lovea însă de o dificultate. Cum creanțele reprezentau valori inegale și cum operația mobilizării lor se făcea între particulari sau bănci, fără a constitui o « piață », în adevăratul înțeles al cuvîntului, era de temut o întinsă operație de speculație, pe care ar fi putut-o încerca cîțiva acaparatori care ar fi cumpărat la prețuri joase aceste creanțe, spre a le revinde cu câștig celor care ar fi avut nevoie, și aceasta, independent de orice posibilitate de control al cursurilor. Se înțelege că, în această formă, operația nu putea fi îngăduită !

Bonul de impozite constituie o soluție menită să înlăture greutățile acestei compensații, întrucît este un titlu bur-sabil, emis în anumite condițiuni și forme, într-un quantum ce nu depășește anumite limite și prevăzut cu o serie de avantaje destinate să-i lărgească cererea.

La temelia bonului de impozite stă, deci, ideea mobilizării creanțelor arierate asupra statului, în vederea plății rămășițelor, realizată într-o astfel de formă încît să înlăture speculația ce ar fi putut rezulta din generalizarea compensațiilor.

1) Prima condițiune pentru reușita acestei idei este ca mărimea emisiunii bonurilor de impozite să fie inferioară cuantumului rămășițelor de încasat.

Tabloul de mai jos ne arată, după ultima situație, totalul creanțelor arierate asupra statului, la data întocmirii buge-

Bonurile de impozite ca mijloc de lichidare...

tului pe 1933-1934, creanțe printre care nu sunt cuprinse bonurile de tezaur :

Particulari :	Personal	436 807 886
	Material	1 837 554 049
	Diverse	854 973 264
	Total	3 129 335 199
Case speciale :	Casa Pensilor	430 491 044
	Casa Depuneri și Economii	691 605 585
	B.N.R.	92 025 757
	Total	1 214 122 386
Județe și comune :	Județe	11 215 382
	Comune	83 362 488
	Total	94 577 870
Autorități :	Ministere	492 175 603
	Regii Autonome	2 534 727 170
	Total	3 026 902 773
	Total aricate	7 464 938 228
la care se adaugă :		
	Recipise de depozit provizoriu	3 764 527 233
	Total general	11 229 465 461

Dacă din acest total se scad creanțele dintre autorități, în valoare de peste 3 miliarde, și cele către Casa de Depuneri și B.N.R., de aproape 800 milioane, se obține un total de peste 7 miliarde creanțe anterioare anului 1932, în schimbul cărora ar trebui emise bonuri de impozite. Cum însă triajul creanțelor început în 1931, de o comisiune specială, a dovedit că o mare parte din creanțele trecute pe tablou erau neregulate, s-a instituit, prin lege, o comisiune care să examineze din nou creanțele cu prilejul emiterii bonurilor de impozite. Și cum, în sfârșit, unii dintre titularii cre-

anțelor ar putea refuza lichidarea lor prin bonuri, limita emisiunii a fost fixată la 5 miliarde lei.

Față de aceste datorii ale sale, statul are de încasat, din exercițiile anterioare anului 1932, precum și din amenzi, o sumă de 6 miliarde lei, după ce s-au eliminat creanțele statului față de debitorii recunoscuți insolabili. Se vede că, între maximumul emisiunii bonurilor și rămășițele de încasat, rămîne o margine de un miliard lei, pentru noile insolabilități ce s-ar ivi. Este de observat, de altfel, că mecanismul plății prin bonuri de impozite a rămășițelor e de natură să limiteze această insolabilitate.

2) A doua condiție este ca *bonul de impozite să găsească pe piață o cerere susținută și continuă*, astfel încît primitorii să nu aibă de suferit, situația lor agravîndu-se, față de situațiunea lor actuală, în loc să se ușureze.

E ușor de văzut că vor veni pe piață toate bonurile de impozite ale posesorilor care au nevoie imediată de disponibilități lichidate. Ce cerere vor găsi drept contraparte? În primul rînd, cererea debitorilor de rămășițe, la care se va adăuga cererea întreprinderilor de stat autonome, autorizate să-și lichideze propriile lor datorii în bonuri de impozite la valoarea lor nominală. E de observat că orice scădere a cursurilor acestor bonuri, ușurînd situația acelor care le-au cumpărat la un curs scăzut (întrucît bonurile sunt primite la plată de către stat pe valoarea lor nominală), constituie, prin ea însăși, factorul declanșator al unei sporiri a cererii, de natură să restabilească automat cursurile, în caz de prea mare depreciere.

Pentru detentorii care nu ar avea nevoie imediată de lichidități, bonul de impozite, prin dobînda ce-i este încorporată, constituie un instrument de teaurizare a cărui valoare crește în intervalul celor doi ani în care statul se angajează să-l primească în plata impozitelor arierate. Detentorii care

ar avea totuși nevoie de disponibilități, fără a voi să se despartă de bonuri, le vor putea lombarda la Banca Națională, în condițiunile oricăror altor titluri de stat, sau vor putea înlocui cu ele a doua semnătură de pe cambiile prezentate la re-escontul Băncii Naționale. În sfârșit, acele bonuri care, pînă la 1 aprilie 1935, nu vor fi venit la plată, vor fi amortizate de stat în termen de 5 ani de la expirarea acestui termen.

Mai multe obiecțiuni au fost făcute bonului de impozite.

1) După o primă părere, bonul de impozite pune pe creditor într-o situație mai grea decît situația lor anterioară.

Lucrul este discutat. O bună parte a actualelor creanțe contra statului servește azi drept garanție împrumuturilor în cont curent obținute de furnizorii statului de la instituțiile de credit, cu dobînzii destul de mari, iar pe piață creanțele se negociază la 30 % din valoarea lor nominală. Bonul de impozite poate servi aceluiași scopuri în mod mai avantajos, emisiunea lui fiind limitată și cotarea lui la bursă împiedicînd speculația abuzivă. Termenul maxim în care el poate fi utilizat la plata impozitelor fiind cunoscut, și cunoscut fiind și termenul de amortizare, în caz că bonurile n-ar veni la plată, creditorii sunt scoși din incertitudinea în care se află astăzi, cînd formal sunt creditori la vedere ; iar real, nu se poate prevedea nici măcar aproximativ perioada în care vor putea intra în drepturile lor. (Lucru cunoscut, de altfel, în cazul oricărei datorii flotante de acest fel !) E de observat, de altfel, că bonul de impozite nu se impune creditorului, ci numai i se oferă ; creditorii care ar considera superioară situația lor actuală nu au decît să refuze primirea acestor bonuri. Obiecția este, precum se vede, neîntemeiată.

2) După o altă părere, bonul de impozite constituie o măsură inflatorie, mai întîi, în măsura în care introduce pe

piață instrumente noi de credit, într-o perioadă în care dispozițiile detentorilor de fonduri sunt defavorabile oricăror noi plasamente mobiliare, și apoi, întrucât creează noi instrumente de circulație.

Nici această obiecție nu este exactă. Bonul de impozite neavînd altă putere liberatorie decît aceea provenind din posibilitatea de plată a impozitelor restante, al căror quantum este determinat, nu este un instrument de circulație. Iar ca instrument de credit, el trebuie privit ca un mijloc de consolidare (fie ca embrionară) a unei datorii flotante deja existente, nicidecum ca un mijloc de creare al unor noi datorii de acest fel, singur caz în care ar constitui o inflație de credit.

3) Alții, dimpotrivă, din tabăra inflaționistă, l-au criticat sub cuvînt că nu are o putere liberatorie suficient de întinsă și, ca atare, nu e decît o prea timidă încercare a unei politici de dublă circulație, în stare să compromită ideea inițială.

Din cele expuse mai sus se poate vedea că bonul de impozite nefiind un instrument de circulație, emiterea lui nu constituie, sub nici un raport, o « circulație dublă », puterea lui liberatorie fiind limitată la o singură categorie de operații, strict limitate în cuantumul lor. E adevărat că, dacă nu ar fi existat primejdia zdruncinării echilibrului bugetar, după cum s-a arătat mai sus, bonul ar fi putut fi primit și în plata impozitelor curente, într-o anumită proporție, și, în acest caz, întrebuintarea lui ar fi putut fi lărgită, în aceeași proporție, la toate plățile care ar fi implicat o plată de impozite, pentru cantitatea corespunzătoare a plății. În acest caz, bonul de impozite ar fi avut o circulație restrînsă, analogă cu aceea a bonurilor apărării naționale emise în Franța în timpul războiului, și ar fi justificat comparația cu principiul dublei circulații. Așa cum a fost concepută, însă, ideea bonului de impozite nu are nici un fel de asemănare cu această idee.

Trebuie să recunoaştem că bonul de impozite e departe de a constitui o soluție ideală a problemei datoriilor statului, atît pentru particularii care aşteaptă plata în numerar, cît şi pentru stat, care ar prefera consolidarea lor. El constituie însă o soluțiune mijlocie, cea mai practică în condițiunile de astăzi, întrucît înlesneşte o lichidare avantajoasă a creanțelor asupra statului, prin mobilizarea lor în vederea plății impozitelor restante. Particularii imobilizați sunt astfel în parte ușurați ; iar statul nu e obligat să recurgă la soluțiuni imposibile, ci — în măsura în care bonurile nu vor putea fi absorbite — se îndreaptă normal spre soluția consolidării acestor datorii !

Note

Articol apărut în *Tribuna financiară*, an I, nr. 5-6, aprilie-mai 1933, pp. 12-13. Semnătura : Mircea M. Vulcănescu.

Împrumutul intern al statului român

Statul român a hotărît să lanseze un împrumut intern. Toate statele se împrumută. Cînd veniturile nu acoperă cheltuielile și cînd sunt nevoi indispensabile pe care nu le poate satisface din venituri obicinuite, oricine se împrumută, dacă știe că are din ce plăti.

Statul nostru se împrumută mereu. Stat tînăr, încă neînzestrat cum trebuie și tutor al unei burghezii naționale minore, România se împrumuta regulat înainte de război în țările Europei Centrale; interesate politic la prosperitatea ei. Războiul mondial, schimbînd alianțele politice și curente internationale de credit, a rărit împrumuturile externe ale României. N-am mai găsit decît bani puțini, și în condiții grele. Criza mondială a secat izvorul creditelor internaționale. Statul a trebuit totuși să trăiască, neputînd renunța la împlinirea nici uneia din funcțiile lui. A continuat deci să se împrumute. Cui ? Cetățenilor. Cînd lefurile nu se plătesc, sau cînd furnizorii așteaptă cu lunile, în fond, statul nu face altceva decît se împrumută. Se împrumută pe sub mîină de la cei cărora le cere mărfuri și servicii fără plata imediată.

Acum statul s-a hotărât să se împrumute pe față. Găsește că, în loc s-o facă pe sub mână, e mai cinstit față de datornici, și mai corect pentru rânduiala casei lui, să ceară pe față românilor să-l ajute. Belgia a făcut așa. Polonia la fel. Și acum, în urmă, și Franța. Și au reușit. De ce n-ar reuși România ?

Să n-aibă românii impresia că statul lor are nevoi indispensabile rămase nesatisfăcute ? Dar drumurile care se cer reparate, armata care trebuie înzestrată, funcționarii și furnizorii care trebuiesc plătiți la timp, datoriile vechi care se cer regulate ?

Să se teamă românii că banii nu se vor cheltui pe aceste nevoi ? Să n-aibă, dintre toate popoarele, numai românii încredere în statul lor ?

Nu se poate.

Iată de ce, împrumutul ar trebui să reușească, chiar dacă ar fi o afacere proastă. Dar când condițiile lui fac din împrumut o loterie în care câștigă toți ? Împrumutul va fi, desigur, piatra de încercare ca să știm ce merităm și ce ne așteaptă.

Note

Articol publicat în *Criterion*, an I, nr. 2, 1 noiembrie 1934, p. 6 («... Și câteva puncte de vedere»). Semnătura : M. V.

Titlul este preluat din lista lucrărilor proprii, redactată de Mircea Vulcănescu în decembrie 1940.

În arhiva Mircea Vulcănescu se află o variantă anterioară formei tipărite, variantă pe care o reproduc aici. Ea a fost dactilografiată în anii '60 după un manuscris pe care nu l-am văzut. Are corecturi autografe făcute de Măriuca Vulcănescu.

« Statul român s-a hotărât să lanseze un împrumut intern. Cel dintâi, după Împrumutul Refacerii din 1922, dacă nu considerăm tranșele

subscrise în țară din împrumuturile de stabilizare și dezvoltare emise în străinătate în 1929 și 1931.

Practica împrumuturilor publice e consfințită de doctrina financiară în două cazuri.

Statele moderne au, într-adevăr, în afara nevoilor lor curente, de asigurare a funcționării aparatului de stat, care se cer acoperite din veniturile curente, o serie de nevoi de înzestrare a țării, care nu se pot acoperi decât prin mijloace extraordinare. Este primul caz în care recursul la credit e îndreptățit de doctrina financiară.

Mai există însă, în viața statelor, și un al doilea caz în care e îngăduit recursul la credit. Anume, când împrejurări trecătoare, de forță majoră nu îngăduie acoperirea chiar a nevoilor curente, prin mijloace obișnuite. Două soluții se pot prezenta, în acest caz. Una în care recursul la credit e deghizat. Ea se realizează prin întârzierea cu care statul își achită furnizorii, sau își plătește lefurile, angajamentele rămase în suferință dînd naștere unor deficite importante, care constituiesc o datorie flotantă a statului și care grevează defavorabil asupra creditului său. Soluția sănătoasă ar fi reducerea cheltuielilor la nivelul veniturilor, sau ridicarea acestora la nivelul cheltuielilor indispensabile. Sunt însă cazuri în care oricare din aceste soluții întîmpină dificultăți serioase de ordin social. Atunci, statul poate iarăși recurge la credit, transformînd datoria flotantă într-o datorie consolidată. Condiția cerută, în acest caz, este, pe de o parte, ca deficitele de acest fel să nu se repete; iar pe de altă parte, ca statul să găsească, în veniturile lui normale, mijloacele de a asigura în mod regulat anuitățile împrumutului contractat pentru consolidarea datoriei ce nu poate fi plătită dintr-o dată.

Statul nostru s-a împrumutat și el întotdeauna, la fel cu toate celelalte state.

Stat tînăr, intrat în concertul european abia în a doua jumătate a secolului trecut, care nu posedă, prin urmare, utilajul necesar punerii în valoare, în condiții optime, a bogățiilor lui și obligat, pe deasupra, de structura lui socială să-și asume tutela unei burghezii naționale care nu era încă în stare să se susțină prin ea însăși, statul românesc modern a recurs, de la crearea lui, la nenumărate împrumuturi. În perioada de ridicare economică cuprinsă între 1880 și 1914, aproape că nu a fost an în care statul românesc să nu recurgă la ajutorul pieții financiare, fie pentru acoperirea deficitelor bugetare trecătoare, în anii de criză, fie pentru investirea lor în lucrări publice. Astfel, toate lucrările mari care

mărturisesc progresele înfăptuite sub domnia regelui Carol I: căi ferate, drumuri, porturi, aşezăminte s-au făcut din împrumuturi, a căror anuitate era numai asigurată de bugetul ordinar.

În toată această perioadă, au predominat mai ales împrumuturile externe. Legată prin legături de rudenie ale dinastiei şi prin legături de alianţă cu statele Europei Centrale, interesate astfel la prosperitatea ei, România a aflat, pe pieţele financiare ale acestor state, un larg sprijin financiar pentru ridicarea ei.

Războiul mondial a modificat această situaţie, prin schimbarea sistemului de alianţe al României şi prin prăbuşirea organizaţiei de credit a Puterilor Centrale. Statul român a fost astfel nevoit să-şi schimbe şi pieţele de alimentare a nevoilor lui financiare. Dar împrejurările, atât de favorabile înainte de război împrumuturilor externe, erau acum schimbate. Starea de nesiguranţă politică din răsăritul Europei, decepţiile suferite de creditorii în unele state, nestabilitatea monetară şi restricţiile mişcărilor de capitaluri au îngreunat mult împrumuturile în afară. România nu a mai găsit astfel decât bani puţini, scumpi şi în condiţiuni extrem de grele. Criza mondială a secăt complet izvorul acestor împrumuturi.

Ce putea face statul, în acest caz, decât să încerce să-şi sporească veniturile, să oprească investiţiile sau să reducă cheltuielile curente?

Statul a încercat, pe rând, toate aceste soluţii. Impozitele au fost împinse la limita capacităţii de impunere a contribuabililor, investiţiile s-au oprit, cheltuielile curente s-au redus de mai multe ori, pînă la jumătate din ce erau în 1929.

Toate aceste încercări nu erau fără inconveniente. Depăşirea limitei de impunere ducea la dispariţia materiei impozabile şi indirect la reducerea încasărilor, adică tocmai la contrarul intenţiunii urmărite. Oprirea investiţiilor a dus la ruinarea înzestrărilor existente: drumurile s-au ruinat, apărarea naţională a rămas în urmă, exportul n-a putut fi modernizat. Iar reducerea cheltuielilor curente ameninţa statul cu dezorganizarea administrativă. Reorganizarea pe baze mai modeste a aparatului de stat implica renunţarea statului la misiunea lui naţională de tutor al burheziei indigene.

Ce putea face statul, în acest caz, decât să continue să se împrumute pe sub mînă? Dar cui? Nemaiputîndu-se adresa direct pieţii financiare, statul a recurs la împrumutul deghizat către propriii lui slujbaşi şi furni-

zori, cerîndu-le servicii și mărfuri fără plată imediată. A născut astfel o datorie flotantă, care se cerea consolidată.

Doritor să pună rînduială în finanțe, să evite acumularea mai departe a sarcinii amenințătoare pe care o reprezintă pentru finanțele publice datoria flotantă și să-și asigure mijloacele extraordinare necesare pentru acoperirea programului de investiții devenite indispensabile, statul românesc a început să se gîndească, încă de anul trecut, la mijloacele de consolidare a datoriei flotante.

Astăzi, statul înțelege să facă un pas mai departe. Găsește că e mai corect pentru socotelile lui și mai cinstit față de datornici să ceară românilor să-l ajute. Mai ales că împrejurările sunt favorabile. Piața financiară e ușurată de reprima industrială și de reglementarea definitivă a datoriilor agricole.

Cele mai multe țări din lume au procedat în același fel. Așa a făcut Belgia, așa a făcut Polonia, așa a făcut de curînd și Franța. Toate au reușit. De ce n-ar reuși România ?

Oricît s-ar fi dovedit neamul acesta de împărțit politicește, și oricît de interesat s-ar fi vădit românul în apărarea intereselor lui individuale, deși nici împrumutarea, nici conversiunea nu par a fi dovedit acest lucru — nu ne vine a crede că nu va face față chemării conducătorilor săi.

Să n-aibă românii impresia că nevoi imperioase și indispensabile se cer satisfăcute, pentru care nu există mijloace obișnuite la dispoziție ? Dar drumurile care se cer refăcute, armata care trebuie înzestrată, funcționarii și furnizorii care trebuiesc plătiți la timp [?].

Să se teamă românii că banii adunați nu vor fi cheltuiți pentru satisfacerea acestor nevoi urgente ? Să n-aibă, dintre toate popoarele, numai românii încredere în statul lor ?

Nu se poate.

Iată de ce, împrumutul trebuie să reușească, chiar dacă ar fi o afacere proastă.

Dar cînd condițiile lui fac din împrumut o adevărată afacere, din care cîștigă toți ?

Împrumutul va fi, deci, piatra de încercare, ca să știm ce merităm și ce ne așteaptă. »

Balanța comercială a României

Balanța comercială, schimbul mărfurilor cumpărate și vândute, e mereu deficitară. Nu mai putem vinde nici atît cît ne trebuie ca să plătim ce cumpărăm. Ne-ar trebui să putem vinde măcar atît cît să avem o balanță de plăți echilibrată ; adică, atît cît ne trebuie ca să plătim și ce cumpărăm, și ce datorăm mai dinainte. Dar asta e ce am putea obține în cel mai bun caz.

Pe de altă parte, trebuie să ne convingem că, orice am face, în actuala structură economică a lumii, nu mai e îngăduit să contăm prea mult pe exportul nostru. Funcția de « grînar al Europei », din care am trăit un veac, s-a sfîrșit. Fiecare caută să-și fie azi grînar propriu. Iar în funcția de « găzar european », industria română de petrol, cît merită acest nume, va fi în curînd concurată de petrolul mai ieftin adus de la Mosul la malul Mediteranei, prin conducta ce se isprăvește acum.

Rămîne celălalt braț al pîrghiei : importul. Aci, contingentare, prime, compensații — toate mijloacele prin care s-a încercat și se încearcă încă o comprimare cantitativă a importului la nivelul exportului, s-au vădit zadarnice. Va trebui căutat altceva : *o reorganizare calitativă a importului*. Ce anume

să fie îngăduit să aducem din străinătate și ce să nu fie îngăduit. Și din ce rămîne îngăduit să aducem, cît și cui anume să mai fie îngăduit.

Care ar putea fi însă criteriul după care să hotărîm cine, ce și cît are dreptul să importe ? Este unul, pe care îl știm cu toții : *autarhia*. Să nu mai cumpărăm decît ceea ce nu putem face singuri : mașinile, pentru a ajunge astfel să facem, cu ele, tot ce ne trebuie, la noi. Dar asta nu se poate îndeplini decît într-o perfectă rînduială și cu o deplină înțelegere a întregului vieții economice românești. Fără un *program național unitar de activitate economică*, adică fără o reglementare de ansamblu a producției românești, reglementarea schimburilor nu duce la nimic. Orice formă ar lua și oricum i-ar zice. Chiar și restabilizare. Mai curînd, sau mai tîrziu, România va fi silită să ia calea economiei planificate. Cu cît mai curînd, cu atît mai bine. E un moment în care aceasta e chiar în interesul întreprinderilor private.

Note

Articol tipărit în *Criterion*, an I, nr. 2, 1 noiembrie 1934, p. 6 (« ... Și cîteva puncte de vedere »). Semnătură : M. V.

În lista lucrărilor proprii, alcătuită în decembrie 1940, Mircea Vulcănescu indică titlul *Organizarea schimburilor cu străinătatea*.

Actualul titlu este dat de editor. (El exprimă, poate, mai adecvat conținutul articolului decît titlul pe care l-a dat pentru identificare Mircea Vulcănescu, în grabă, întrucît întîrziase cu lista cerută de ministerul Educației naționale, Cultelor și Artelor.)

Carteluri, politică liberală și dictatură economică

Evenimentele petrecute în ultimul timp pun într-o lumină stranie politica economică a Partidului Liberal. Într-adevăr, ministrul Industriei și Comerțului, hotărînd să ducă pînă la capăt politica lui aparent haotică, dar care, în fond, tinde cu o forță elementară la instaurarea dictaturei economice, se vede contrariat — în momentul în care se pregătea să lovească cartelurile industriale — de voința hotărîită a acestor carteluri, exprimată conștient și categoric de șeful său politic.

Fapt divers, dar plin de învățăminte, care dezvăluie resorturile adînci ale politicii economice a Partidului Liberal, care ne îndreptățește să punem la îndoială și sinceritatea loviturilor d-lui Manolescu-Strunga împotriva cartelurilor.

Moștenitori ai tradiției lui Vintilă Brătianu, liberalii nu uită că scopul esențial al stăpînirii puterii politice este dobîndirea de avantagii economice cu ajutorul organizației de stat. Numai că, de astă dată, organizarea exploatării prin stat se complică prin faptul existenței în sînul Partidului Liberal a

două grupări antagoniste. Supus contaminărilor psihice, a atmosferei politice existente la noi după 1930, Partidul Liberal n-a putut scăpa nici el sciziunii pe « generații ». Ceea ce în limbaj ordinar se traduce prin participanți și neparticipanți la întreprinderile liberale.

Primul grup, al celor din cetate, condus de d-l Dinu Brătianu, are ca animator pe d-l Tancred Constantinescu, ca financiar pe d-l Victor Slăvescu, ca « industriaș », pe d-l G. Leon, ca blazon « vintilismul » și ca pivot sistemul compus din Creditele Financiare, Creditul Industrial, Banca Românească cu industriile, afacerile, institutele științifice și presa aferentă.

Al doilea grup, la putere, dar afară din cetate, condus de d-l G. Tătărescu, are ca animator pe d-l Victor Antonescu și ca pivot aspirațiile industriale și comerciale ale d-lor Bejan, Berberian, Azanorian etc. S-a ajuns astfel la situația paradoxală ca puterea efectivă să fie în mîna unora, pe cînd nevoia utilizării ei să o resimtă ceilalți. Cîtă vreme tineretul liberal a sperat că va putea înlocui în chip firesc grupul bătrînilor la conducerea întreprinderilor liberale, raporturile celor două grupuri s-au mărginit la revoluții de felul celei întreprinse de ing. Bejan la conducerea Organizației de la Ploiești. Cînd însă s-a vădit că locurile bătrînilor liberali erau destinate descendenților lor legitimi și direcți și nu succesorilor politici, tineretul a început să se miște. Mișcarea s-a accentuat în momentul în care bătrînii liberali au încercat să folosească stăpînirea politică a « tinerilor » pentru realizarea doleanțelor proprii. Partidul Liberal a ajuns, în chipul acesta, să dea spectacolul unei lupte înfundate între cele două « generații ».

Astfel, lucrînd cu discreția care-l caracterizează, d-l Victor Slăvescu, în trecerea pe la Ministerul de Finanțe, dacă n-a reușit să restabilească echilibrul bugetar al statului, a izbutit să echilibreze bilanțurile întreprinderilor liberale, greu încer-

cate de cinci ani de criză în opoziție. Prin neglijarea sistematică a încasărilor, numită «degrevare fiscală», a refăcut rentabilitatea unei prime categorii de întreprinderi. Prin *Legea bancară*, sub numele de «încurajare a fuziunilor», a înlesnit acapararea băncilor mici de către Banca Românească (exemplu: Banca Basarabiei), în vreme ce această bancă era pusă la adăpostul efectelor conversiunii, prin trecerea întregului său portofoliu agricol asupra Băncii Naționale, despăgubită, la rîndul ei, de stat prin așa-numita «finanțare a conversiunii».

Calcularea acestei «finanțări» la 7 miliarde lei, atunci cînd pagubele nu erau decît de 3,5 milioane, i-a îngăduit ca, la plecarea sa din minister, să mijlocească Creditului Industrial, din această despăgubire, un ajutor de nu mai puțin decît 1 miliard lei, ca preț al trecerii sale în fruntea acestei instituții. În același timp, Banca Românească, asociată cu grupul «Cagero», își asigura împărțirea beneficiilor monopolului, de fapt, al comerțului exterior prin consumații. Pe lîngă alte încercări, mai mult sau mai puțin izbutite (monopolul alcoolului, petrolului, cafelei, cimentului etc.)...

Stimulată de aceste inițiative, tabăra adversă nu s-a lăsat mai prejos. Mai întîi, prin afaceri lăturalnice.

Astfel, în vreme ce, la București, primarul municipiului obținea, pentru fiul său, concesiunea exclusivă a transporturilor cu autobuzele, «tineretul» liberal obținea concesiunarea cazinourilor și tot ce se putea concesiona în orașele din provincie.

Încurajat de sugestiile primite în cursul campaniei sale în favoarea exportului de fructe în Germania, d-l Manolescu-Strunga a devenit animatorul tineretului. Ajuns ministru al Industriei și Comerțului, acesta, cu îndrăzneala și incoerența care-i caracterizează acțiunile, a conceput, nici mai mult, nici mai puțin, decît ideea unei vaste operații, menită să scoată puterea financiară din mîinile bătrînilor liberali, nu pentru

a schimba natura Partidului Liberal din partid bancar în partid de masă, ci pentru a-i lua el locul.

Inspirat direct de prietenul său dr. Schaht, prima sa idee a fost trecerea monopolului, de fapt a comerțului exterior, din mâinile grupului « Cagero » — Banca Românească în mâinile unor întreprinderi controlate direct de domnia-sa. Sistemul, jenînd însă operațiile acestui consorțiu și amenințînd, odată cu stabilitatea monetară, situația Băncii Românești, debitoare în străinătate, și reputația științifică a d-lui V. Slăvescu, insuficient de suplă pentru a se adapta noii situații — prima echipă a încercat să zădărnicească planurile ministrului de Industrie.

Au urmat cunoscutele evenimente naționale și internaționale, care au dus la lichidarea primei echipe și înscăunarea celei de a doua, cu sprijinul factorului constituțional, cîștigat de abilitatea d-lui Tătărescu. Se știe, de altfel, că numirea d-lui Gr. Dumitrescu la Banca Națională s-a făcut împotriva voinței d-lui Dinu Brătianu și numai în schimbul numirii d-lui Costinescu la Ministerul Sănătății.

Odată stăpîn pe Institutul de Emisiune, « tineretul » liberal a știut să profite, realizînd asanările societății « Buhuși » și ale Băncii de Credit, unde a instalat oamenii lui de încredere.

Socotindu-se, după pilda dr.-ului Schaht, stăpîn al vieții economice românești, îndrăzneala d-lui Manolescu-Strunga nu a mai cunoscut margini. Din nefericire, pentru el, a sărit peste cal, atacînd cartelurile industriale, ultimele linii de rezistență ale bătrînilor.

Cîtă vreme activitatea Ministerului Industriei s-a dezvoltat alături și paralel cu aceea a vechii finanțe liberale, bătrînii au stat liniștiți, mulțumindu-se numai cu numirea d-lui Dinu Brătianu la președinția Grupului H. De îndată însă ce ministrul Industriei și Comerțului a atins interesele ei, bătrînii s-au zburlit și, indignați poate și de reaua-voință a d-lui

Tătărescu, de a legaliza trecerea autobuzelor la S.T.B.¹, au pus pe d-l Dinu Brătianu să intre în acțiune împotriva ministrului de Industrie.

Epilog: « Să mă ierți și să mă iubești, pentru că toți suntem români, mai mult sau mai puțin onești ».

Notă

Articol apărut în *Prezentul*, an I, nr. 62, 14 aprilie 1935, p. 1. Semnătura: Ion Luca.

În acele luni (între februarie și iunie), Mirecea Vulcănescu semna în *Prezentul* (cu pseudonimul Veritas) « Cronica externă ».

În lista lucrărilor proprii din decembrie 1940, Vulcănescu include titlul acestui articol, cu mențiunea: « Anonim (Ion Luca) ».

¹ Societatea de Tramvaie București.

Bugetul normal al României și bugetul exercițiului 1934-1935

În publicistica economică românească se vorbește, din când în când, ca de un criteriu care ar trebui avut în vedere pentru aprecierea cheltuielilor statului român, de așa-numitul « buget normal », față de care bugetul în ființă ar fi, când inferior, când superior, după tezele în prezentă.

Cu toate că, principial, nu suntem partizanii nici unei asemenea înțelegeri globale a ideii de « normalitate » a finanțelor noastre publice — întrucît socotim că o reorganizare a acestora ar trebui să plece mai curînd de la un inventar al nevoilor reale ale statului și de la o raționalizare a serviciilor necesare satisfacerii acestor nevoi, decît de la o cifră globală mai dinainte fixată —, ne-am îndeletnicit, cu titlu de curiozitate, cu ocazia lucrărilor pregătitoare la bugetul pe exercițiul în curs, să facem o comparație între cifra bugetului pe exercițiul anului 1934-1935 și cifra bugetului « normal » al României.

Bugetul anului 1914-1915, putînd fi considerat ca ultimul buget « normal » al României dinainte de război, cu acesta urmează să fie comparat bugetul anului 1934-1935.

Această comparație nu e ușoară, deoarece, în răstimpul celor 20 de ani, s-a schimbat și structura statului și cea a bugetului și valoarea monedei românești. Pentru a putea, deci, compara cu folos bugetele celor două exerciții, este necesar să ținem seamă, atât de dezvoltarea statului, cât și de deprecierea monetară, precum și de modificarea structurii bugetului, petrecută între timp.

În răstimpul celor 20 de ani, scurs între aceste două bugete, *teritoriul României* a crescut de la: 139 000 km², în 1914-1915, la 295 049 km², în 1934-1935.

Iar populația probabilă a României a sporit, în același interval, de la 7 777 341, în 1914-1915, la 19 013 000, în 1934-1935.

Coeficientul de creștere a teritoriului fiind 2,12, iar cel al populației 2,45, media lor ne dă, rotund, un coeficient de creștere de 2,3, cu care ar urma să fie înmulțit bugetul anului 1914-1915, pentru a determina cifra bugetului românesc normal din acest an, aplicat României din 1934-1935.

Se înțelege că aplicarea acestui coeficient dă, asupra bugetului normal, numai o indicație sumară, întrucât ține seamă numai de transformarea intensivă a statului. Astfel, acest coeficient nu ține seamă nici de dezvoltarea reală a producției, nici de prefacerile buncistări a populației, nici de circulația bunurilor, de dezvoltarea căilor ferate, a drumurilor și a nevoilor care au impus dezvoltarea serviciilor de stat.

Oricum ar fi, indicele de 2,3 e un coeficient brut, care permite extinderea cifrei bugetului românesc 1914-1915 la condițiile obiective cele mai generale ale statului român: teritoriul și masa populației.

Cu această cifră ar urma să fie înmulțit bugetul, în ipoteza că valoarea monedei s-ar fi menținut neschimbată în acest interval. Din nefericire, moneda a suferit, în răstimp, o depreciere importantă, fiind restabilizată în 1929 la pari-

tatea de 32,25, față de valoarea unității monetare anterioare. E, deci, firesc ca, dacă voim să obținem valoarea reală a bugetului românesc din 1914-1915, să înmulțim această cifră și cu coeficientul deprecierei monetare.

Firește că acest sistem de calcul e susceptibil de discuție, întrucât s-ar putea obiecta că indicele intern de depreciere monetară este mai mic decât cel indicat de paritatea monetară, dat fiind că, în 1934-1935, nivelul prețurilor interne a fost inferior coeficientului de depreciere monetară indicat de paritatea oficială. Așa că, pentru a afla puterea reală de cumpărare a bugetului 1914-1915, cifra lui nu trebuie înmulțită cu paritatea monetară, ci cu indicele prețurilor interne.

Argumentarea este impresionantă, dacă ținem seama că paritatea e de 32,25, pe când indicii prețurilor arată o scumpire de numai: 19,95 pentru prețurile de gros; 20,87 pentru prețurile de detaliu, după Institutul de Statistică, și 30,15, după « Argus »¹ și 22,85 pentru costul vieții, tot după Institutul de Statistică.

Trebuie însă observat că cifra reală a bugetului nu atârna numai de puterea internă de cumpărare a monedei, ci și de putea ei externă. Și, cum aprecierea ei internă e compensată de deprecierea ei externă, cifra cea mai apropiată de realitate rămîne cea dată de paritatea legală a monedei.

Nu trebuie uitat, de asemeni, că supraevaluarea internă a monedei nu e rezultatul unui echilibru normal al prețurilor, ci rezultatul unui sistem de măsuri artificiale de limitare a plăților și a schimburilor destinate să susțină valoarea monedei și nivelul scăzut al prețurilor interne.

Luînd ca bază de calcul această paritate teoretică, înmulțită cu coeficientul 2,3 — obținem, rotund, coeficientul 75, ce trebuie aplicat cifrelor bugetului 1914-1915, spre a le face comparabile cu bugetul 1934-1935.

Pentru a face bugetul exercițiului 1914-1915 comparabil cu acela al exercițiului 1934-1935, s-a procedat la o regrupare a posturilor și la o ventilare a lor, defalcând din creditele acordate ministerelor toate creditele globale afectate prin buget serviciilor productive, transformate mai târziu în regii autonome, adică, dispunând, în 1934-1935, de bugete distincte, anexate bugetelor ministerelor.

De asemeni, s-au defalcat toate subvențiile globale acordate acestor servicii, prin bugetele ministerelor, înglobându-se veniturile serviciilor productive. Au rămas numai sumele mici, reprezentând plata serviciilor curente, care, fiind distribuite în posturi colective, nu au putut fi discriminate.

Aceleași norme au fost întrebuințate și la stabilirea bugetului brut pe 1934-1935.

Dat fiind că, în 1914-1915, finanțele comunale erau concentrate în bugetul Ministerului de Interne, s-a dedus, de asemeni, din bugetele acestui minister, de la venituri, subvențiile acordate de județe și comune, și de la cheltuieli, creditele afectate acestora de către ministere, alcătuindu-se astfel Fondul Județean și Comunal și cheltuielile administrațiilor locale.

Trebuie ținut seamă că o prefacere completă a bugetului 1914-1915, după structura bugetului 1934-1935, este imposibilă, așa că cifrele comparate mai sus trebuie privite mai ales ca indicații.

Cifra globală a bugetului 1914-1915 a fost de 600 milioane lei. Transformând această cifră în lei stabiliți și aplicându-i coeficientul de creștere 2,3, reprezentând media creșterii teritoriului și a populației în acest interval, obținem cifra de 45 miliarde. Față de aceasta, cifra de 47 miliarde a bugetului brut 1934-1935 nu reprezintă decât o creștere de 2 miliarde, adică, mai puțin de 5%.

Dacă, din bugetul brut, scădem însă pensiile, care nu reprezintă o sarcină de întreținere a serviciilor publice, ci mai mult o ipotecă a statului de ieri asupra celui de azi, cifra bugetului 1914-1915 se reduce la 43,052 milioane, față de numai 43 206 milioane în 1934-1935; adică, o creștere cu totul neînsemnată, de numai 154 milioane, sau, mai puțin de 1%.

În general vorbind, nu poate fi deci vorba, în 1934-1935, de o creștere a bugetului statului român față de 1914-1915.

Dacă, de la cifra globală, trecem la o cercetare comparativă mai amănunțită a diferitelor categorii de cheltuieli, ajungem la următoarele cifre:

Comparația creditelor bugetare
pe exercițiile 1914-1915 și 1934-1935
(în milioane paritate 1929, coeficient 2,3)

	Categorii	Credite 1914-1915	Credite 1934-1935	Diferență
1	Datoria publică	8 728	2 249	- 6 479
2	Servicii productive	14 070	17 453	+ 3 383
3	Servicii publice	18 471	17 930	- 541
4	Finanțe locale	3 849	9 536	+ 5 687
	Total	45 018	47 168	+ 2 150
	din care pensii	1 966	3 962	+ 1 996
	Total, fără pensii	43 052	43 206	+ 154

Distribuția procentuală a creditelor pe categorii e următoarea:

Categorii	Credite 1914-1915
1 Datoria publică	19 %
2 Servicii productive	31 %
3 Servicii publice	1 %
4 Finanțe locale	9 %
Total	100 %
Pensii	4,4%
Total, fără pensii	95,6%

Iar creșterea procentuală pe categorii, în intervalul considerat, se prezintă astfel :

	Categorii	Creștere
1	Datoria publică	- 74 %
2	Servicii productive	+ 24 %
3	Servicii publice	- 3 %
4	Finanțe locale	+ 147 %
	Total	+ 5 %
	Pensii	+ 101 %
	Total, fără pensii	+ 3,36 %

Deși cifra generală a celor două bugete e foarte apropiată, se observă, de la o epocă la alta, o modificare importantă a structurii lor interne. Astfel, în vreme ce *datoria publică* — cea care, în 1914-1915, reprezenta 19 % din buget — nu mai reprezintă decât 5 % din valoarea ei din 1914-1915, scăderea ei fiind de 74 %, *finanțele locale* acuză, în 1934-1935, o creștere de aproape 100 % față de 1914-1915, trecând de la 9 % la 20 % din buget. *Cheltuielile serviciilor productive* acuză, de asemenea, o creștere de 24 %, între cele două perioade, trecând de la 31 % la 37 % din buget, în vreme ce *cheltuielile afectate serviciilor publice* scad cu :

3 %, trecând de la 41 % la 38 % din buget.

Credite	1934-1935
	5 %
	37 %
	38 %
	20 %
	100 %
	8,4 %
	91,6 %

Scăderea temporară a datoriei publice se explică prin aranjamentele intervenite cu creditorii, datorite, în primul rând, dificultăților de transfer. Sporirea cheltuielilor afectate finanțelor locale e semnul unei descentralizări administrative. Iar sporul cheltuielilor afectate serviciilor productive trebuie apreciat în funcție de excedentele acestora.

Dimpotrivă, cheltuielile afectate serviciilor publice propriu-zise sunt în regres față de 1914. Și trebuie să se țină seama, în această comparație, că coeficientul de creștere 2,3 nu corespunde dezvoltării aparatului de stat în regiunile alipite României, care aveau un grad de dezvoltare economică și politică superior Vechiului Regat și că intervalul de 20 de ani nu se poate să nu fi continuat dezvoltarea normală a funcțiunilor statului, pentru a se adapta la *necesitățile impuse de evoluția socială*.

În ce fel s-a produs această dezvoltare, fără o creștere aparentă a cheltuielilor globale, se poate vedea din comparația creșterii relative a cheltuielilor de material și a celor de personal, evidențiată în tabloul de mai jos :

Distribuția creditelor de personal și material
în 1914-1915 și 1934-1935*

	Categorie	1914-1915	1934-1935	Diferențe
1	Personal și div. personal	16 108,8	16 687,6	- 13,2
2	Material și diverse	25 130,3	21 098,6	- 4 031,7
	Total	41 231,1	37 186,2	- 4 044,9

* Fără Administrații locale și Camere profesionale.

Defalcînd, pensiile și datoria publică de la material, obținem :

	Categorie	1914-1915	1934-1935	Diferențe
1	Personal și div. personal	16 100,8	16 087,6	- 13,2
2	Material	14 436,3	14 887,8	+ 451,5
	Total I	30 537,1	30 975,4	+ 438,3
3	Pensii	1 966	3 962,1	+ 1 996,1
4	Datoria publică	8 728	2 248,7	- 6 479,3
	Total II	10 694	6 210,8	- 4 483,2
	Total general	41 231,1	37 186,2	- 4 044,9

Din această comparație se poate vedea că, deși statul român și-a dezvoltat, în acest interval, funcțiunile, integrîndu-și un personal tot mai numeros, sarcina cheltuielilor de întreținere a aparatului de stat nu a crescut. E drept însă că o bună parte din cheltuielile de material au trecut de la stat pe seama inițiativei private.

Note

Articol publicat în *Prezentul*, an I, nr. 73, 28 aprilie 1935, p. 2 (număr de Paști). Semnătura : Mircea M. Vulcănescu.

¹ *Argus*, cotidian al comerțului, industriei și finanței — a apărut la București, între 1 noiembrie 1910 și 1948 (cu o întrerupere între 13 noiembrie 1916 și 21 noiembrie 1918). Directori au fost : Chr. Staicovici, S. Pauker, Grigore Gafencu ș. a. Au colaborat la el importanți economiști, industriași, finanțiști, precum și oameni de cultură, printre care Sandu Tzigara-Samurcaș, George Murnu, Vasile Pârvan, Mircea Djuvara, Camil Petrescu, N. Iorga, Victor Eftimiu etc., precum și francezii Gustav Le Bon, Paul Morand ș. a.

Cuvinte de « Bun găsit »

Însărcinat de d-l ministru de Finanțe cu conducerea Direcției Generale a Vămilelor – într-o vreme în care comprimarea comerțului exterior amenință să se resfrîngă asupra încasărilor vamale –, sarcina mea constă, în primul rînd, în a veghea, printr-o neînfrîntă aplicare a legilor, ca această amenințare să nu se prefacă în faptă.

Întru îndeplinirea acestei grele sarcini, înțeleg să mă bizui, atît eu cît și d-nii subdirectori Gheorghiu și Ballan, pe tot sprijinul Domniilor-Voastre. Nu mă îndoiesc că voi găsi la fiecare conștiința gravității ceasului prin care trecem, precum și rîvna îndeplinirii obligațiilor ce rezultă din ea. Ele impun fiecăruia să fie scrupulos în aplicarea legilor și deferent, dar demn, în relațiile cu publicul din afară. Procedînd astfel, vom putea risipi, cu o clipă mai devreme, ideea cui-bărită într-o parte a opiniei publice, după care administrația românească n-ar fi la înălțimea misiunii ei și a împrejurărilor prin care trecem.

Venit din afara administrației vamale, fără idei preconcepute, fără patimi și fără preferințe, voi cerceta cu desăvîrșită obiectivitate toate neajunsurile pe care le voi constata în

funcționarea serviciilor, fiind autorizat să avizez la orice fel de măsuri de îndreptare voi crede necesare.

Funcționarii destoinici pot fi siguri că vor afla, [atît] la mine, cît și la colaboratorii mei, o dreaptă înțelegere a nevoilor și o recunoscătoare apreciere a rîvnii lor. Cer însă de la toți să lepede orice resentimente sau considerații personale, spre a se consacra exclusiv muncii destinate binelui obștesc. Cei cari nu-și vor face datoria să știe însă că suntem hotărîți să sancționăm cu energie abaterile incompatibile cu gravitatea împrejurărilor prin care trecem. Dacă, în cazuri de extremă necesitate, voi fi silit să iau măsuri de organizare care ar putea stînjiți preferințele personale ale unora din funcționari, îi rog să le socotească impuse de împrejurările excepționale prin care trecem, să fie siguri că nici o măsură n-a fost luată decît pentru că nu s-a putut altfel.

Salutînd pe fiecare din Domniile-Voastre în parte, cu prilejul acestui început de colaborare, vă urez spor la muncă, fiind sigur că nu-mi veți dezminți așteptările!

Note

Cuvîntare rostită la 19 iunie 1935, cu prilejul instalării sale ca director general la Direcția Vămile din Ministerul de Finanțe.

Text preluat din *Revista vînilor*, an I, nr. 8, august 1935, p. 39 (« Serviciul Administrației »). Textul, nesemnat, poartă numărul 99 169, din 4 iulie 1935.

La începutul mandatului de director general, Mircea Vulcănescu face însemnări de jurnal. Iat-o pe aceea din prima zi:

« 19 VI 1935

Astăzi m-au numit Director al Vămile. Andi [= Alexandru Neagu; vezi fișa biografică de la p. 390], care are totdeauna gustul aventurii,

neștiind cum s-o mai scoată la capăt cu certurile din această direcție și cu denunțurile care le urmează și îl plictisesc, m-a aruncat între ei ca pe un câine în mijlocul unui joc de popice. Are un fel de bucurie sadică să vadă dacă o să-mi frîng sau nu gîtul. Nu mă întrebă dacă vreau; îmi spune că s-a hotărît.

Eu am impresia pe care am avut-o cînd am sărit înția oară de pe trambulină. Nu știu nimic despre Vămi. N-am condus niciodată un serviciu. Rolul meu în minister a fost numai acela de referent, cu răspundere intelectuală și numai pentru munca mea.

Aici sunt 1 200 de funcționari pe care nu-i cunosc și de care va trebui să răspund; iar în fața ușii mele stau, făcînd larmă, ca la bilci, 200 de solicitanți. Sentiment de jenă și de nesiguranță totdeauna: pe o ușă iese Constandiniu, fostul director, rușinat, om bătrîn și încercat, [față] de care am respectul vârstei; de alta, intră un judecător de instrucție, rotund și vorbăreț, care-mi spune că s-au făcut furturi de miliarde, cu complicitatea directorului, subdirectorilor și chiar a miniștrilor. Tot exportul de cereale timp de 2 luni s-ar fi făcut în contrabandă.

Unul din subdirectori, Petrică, cu care am făcut schimb în post și care a trecut în locul meu la Oficiul de studii, se socotește jignit de acest schimb. Îmi spune, la necaz și poate fără să se gîndească la tot înțelesul pe care îl poartă cuvintele sale: „Să fiu eu trecut, om bătrîn, acolo, printre copii!”

Întreb sus: ce e cu contrabandele? Mi se spune că aci, în direcție, e o gașcă și că eu trebuie s-o sparg.

Subdirectorul Ballan, singurul din direcție pe care-l cunosc din facultate, mă întîmpină, necăjit, cu vorbirea aleasă cu care pune de obicei oamenii la distanță, privindu-mă fix în ochi, și-mi rostește muștrător cuvîntul lui de bun venit: „Domnule director, pentru a reuși aici, cineva trebuie să fie sau un naiv, sau o canalie.” » (*Manuscriptum*, an XXVII, nr. 1-2 (102-103), [ianuarie-iunie] 1996, p. 176)

Mircea Vulcănescu va fi director al Vămilelor pînă în vara lui 1937.

Cuvinte de « Rămas bun »

Părăsind conducerea Direcției Vănilor, gîndul meu se îndreaptă cu recunoștință către colaboratorii mei de pe toate treptele ierarhiei vamale, care, în timpul celor doi ani de muncă laolaltă, au pus inimă, sîrg, pricepere și uneori chiar îndîrjire în împlinirea atribuțiilor lor.

Mulțumesc, în primul rînd, funcționarilor de concepție, de îndrumare și control : subdirectori, șefi de servicii și birouri din Administrația centrală, inspectori generali și inspectori din Serviciul exterior – pentru obiectivitatea cu care m-au informat despre stările de lucruri din direcție, din vămi și de pe graniță, pentru sfaturile neprecupețite prin care m-au ajutat să rezolv multe probleme încurcate, precum și pentru conștiinciozitatea cu care, odată hotărîrile luate, au purces la executarea lor.

Mulțumesc, de asemeni, funcționarilor de execuție din Central și Exterior, pentru priceperea și rîvna lor, pentru devotamentul lor și mai ales pentru acel spirit de încredere și colaborare, pe care numai foarte puțini mi l-au refuzat în cursul acelor doi ani.

Împrejurările au voit să conduc această Direcție într-o vreme de răscruce. Venit în fruntea ei într-un ceas greu, pe

cînd urmările crizei economice se răsfrîngeau cumplit asupra-i, doborînd încasările vamale propriu-zise, sub prevederi, cu peste 1/2 miliard, o las, după doi ani, sub alte zodii. Sub înțeleaptă îndrumare a organelor de conducere ale Ministerului, prin munca devotată a tuturor și mai ales prin ridicarea generală a vieții economice, Direcția a izbutit să facă față cu cinste așteptărilor ce s-au pus în ea, sporindu-și prestigiul în afară și însemnătatea reală înăuntrul Ministerului.

Dacă într-o perioadă de restrîngere a volumului comerțului exterior, prins în chingă de regimurile restrictive impuse țării de împrejurările vitrege, *politica comercială a țării a trecut de la Direcția Vămilelor pe seama altor administrații — această Direcția a dobîndit, în schimb, o însemnătate covîrșitoare de ordin fiscal.*

Cu toată comprimarea comerțului exterior, aceeași mie de vameși hotărîți au izbutit să împingă — ajutați de legi înțelepte — încasările totale efectuate prin vămă de la 4 miliarde în 1934-1935 la 5 miliarde și jumătate în 1935-1936 și 9 miliarde și jumătate în 1936-1937, participând astfel cu un procent important la opera de redresare economică a țării și de întărire a ei politică și militară, săvîrșită în ultima vreme.

Ce a putut însemna acest efort pentru funcționarii vamali, ca muncă migăloasă de interpretare a textelor tot mai numeroase de aplicat, pentru ca materia impozabilă să nu scape printre ele, sau ca efort de veghe și de muncă pentru împiedicarea și stîrpirea fraudelor de tot felul, tot mai variate și tot mai ingenioase, stimulate de însuși acest efort fiscal — știe fiecare dintre noi !

Ajunge să spunem că am izbutit să ducem lucrul la bun sfîrșit, printr-o muncă în comun, ordonată, energică, migăloasă și de o rigiditate neînfrîntă în aplicarea legilor pe care conducătorii destinelor politice ale țării au înțeles să i le dea în acest răstimp.

În afară de evidențierea acestor rezultate practice imediate, folosesc acest prilej ce am de a vorbi cu funcționarii mei, de la om la om, acum când nu ne mai desparte ierarhia oficială, pentru a le lămuri temeiurile etice ale unui fel de a fi de care se vor fi mirat poate și ei, așa cum s-au mirat alții.

Între cele două tradiții care însuflețesc de-a lungul vremii activitatea Direcției Vămilelor : tradiția strașnică a « legalității », învățată de la fostul inspector Arabolu, și tradiția înțelegătoare a « omeniei », în exercitarea funcțiunii pe care au îmbrățișat-o unii din înaintașii mei direcți — am încercat, pe cât am putut, să țin o cumpănă dreaptă.

Dacă față de publicul din afară m-am trudit să mă mențin, cât am putut, pe linia primei tradiții, față de funcționari am căutat întotdeauna să fiu pe linia celei de a doua.

N-am făcut aceasta din întâmplare, ci în urma unei îndelungate reflecții asupra naturii atribuțiunilor serviciului vamal.

Dacă am adoptat prima atitudine față de negustori și de industriași, obișnuiții clienți ai vămilelor, n-a fost pentru că mi-a lipsit omenia, pe care am încercat s-o păstrez întreagă față de funcționari ; ci pentru că mi-am zis că *lipsa respectului legii este unul din cusururile cele mai grave ale întregii noastre vieți publice*, cheia spărturii dintre fondul vieții noastre și forma juridică ce o îmbracă.

Nu o dată interpretînd legi atît de draconice, încît, luate în serios, aplicarea lor ar fi putut părea monstruoasă, pe care însă nimeni nu le respecta în fapt, mi-am zis că e mult mai bine să le iei în serios și să dovedești absurditatea aplicării lor, ca să le provoci modificarea, mai curînd, decît să le înlăture în fapt prin nerespectare, reluîndu-le în serios, fapt care le îngăduie să dăinuiască. În noianul de ipocrizii care copleșesc dreptul nostru pozitiv, trebuie recunoscut aci, din partea Direcției Vămilelor, cel puțin, un efort de sinceritate.

În afara acestui motiv de ordin juridic și moral, respectul absolut al literei legii, stabilirea unei norme fixe de la care să nu te abați orișice s-ar întâmpla, după adagiul știut: *Fiat iustitia*¹, are, de altfel, în materie vamală, și un avantaj economic: introduce ordinea. Fiecare petiționar știe de la început ce se poate și ce nu se poate și-și face socotelile în consecință, fără a fi primejduit de concurența neloială a celui ce umblă după hatâr. În organizarea realistă a relațiilor dintre semenii, intransigența puterii publice este plină de foloase pentru individ, ca și pentru obște. Tendința organelor administrative « de a face bună gospodărie », trecînd peste legi, vine dintr-o îndătinată confuzie între ordinea administrativă și ordinea politică. Mi-a fost dat să văd uneori această concepție atît de înrădăcinată în societatea noastră, încît uneori m-am întrebat dacă e vorba într-adevăr de un păcat, sau dacă nu e vorba decît de o formă specială de înțelegere a faptului administrației, caracteristică pentru unele popoare. S-ar putea să fie așa.

Totuși, Direcția Vămilelor este o direcție cu totul deosebită de toate celelalte. Interesele ce vin în prezență, în fața ei, sunt totdeauna aprige și concurente. Oricum ai face, cineva tot iese nemulțumit. De aceea, cum am spus, vameșul este omul cel mai hulit. Cînd e aspru, îl hulesc petiționarii; cînd e blînd, îl hulesc concurenții. Intransigența absolută, *refuzul de a lua în considerație orice altceva decît legea, și întotdeauna în aceeași accepție, este singura cale posibilă de a ține cumpăna între interese din partea administrației vamale*, atunci cînd vrei să eviți alunecuşul aprecierilor subiective. Vrea cineva o schimbare a raporturilor legale? Crede cineva că acestea distrug, în loc să creeze? Schimbarea nu se poate cere administrației, ci organelor de conducere ale Ministerului, care singure au a hotărî, cu răspundere politică, asupra oportunității unei largi interpretări a textului sau asupra oportunității modificării. Sub

acest raport, Direcția n-are alt rol decât să informeze. Dacă la aceste dificultăți se adaugă vicisitudinile rezultând din salarizarea neconformă gradului de specializare a muncii și iscusinței necesare agenților vamali, precum și cele ce rezultă din intensitatea ispitelor ce stau în calea acestora, se va înțelege ce poate însemna « libertatea de interpretare a textelor » lăsată la discreția organelor administrative.

În sfârșit, dacă am adoptat această atitudine, am făcut-o și pentru că aveam conștiința că viața economică poate oricând face apel la cei care au în puterea lor să schimbe legile sau să le interpreteze în sens larg, ceea ce nu vor lipsi niciodată s-o facă cei cu adevărat lezați de o greșită soluție administrativă, fie adresându-se justiției, fie luând calea recursului grațios la organele de conducere ale Ministerului. Pe când stricta interpretare își găsea ultima apărare — și aceasta fără recurs — la Direcție. Aceasta a și fost pricina pentru care nu am șovăit să îmbrățișez stricta interpretare legalistă, chiar dacă adoptarea ei nu mi s-a părut totdeauna direct echitabilă.

Refuzul de a acorda un avantaj, chiar în limitele legii, în condiții ce nu s-ar fi putut generaliza, ține de același motiv.

Respectul desăvârșit al legii și luarea ei în serios, în toată accepția ei, grea de consecințe, cată a fi sensul etic al colaborării întregului corp vamal, în cursul acestor doi ani.

Astăzi, zorile unei noi vremi de bunăstare cer, poate, o reexaminare a acestor principii. Nu mă îndoiesc că urmașul meu², funcționar încercat în treburile vamale, pe care nu am nevoie să vi-l recomand, spiritul său judicios și echitabil fiind cunoscut tuturor, va ști să aleagă calea cea mai potrivită împrejurărilor în care e adus să conducă Direcția. Rog pe bunul Dumnezeu să-i dea ajutor să înfăptuiască, cu ajutorul funcționarilor săi, cele ce sunt de înfăptuit pentru sporirea neconținută a prestigiului moral și a stării materiale a cor-

pului funcționarilor vamali și nu mă îndoiesc că-i veți da același concurs pe care mi l-ați dat și mie.

Iar tuturor colaboratorilor mei apropiați și depărtați, vecini de birou sau risipiți pe granițe, pe care, din neștiință, din orbire sau din greșită judecată, îi voi fi nedreptățit cumva sau îi voi fi trecut cu vederea sau le voi fi cășunat vreun necaz, fără să vreau, în timpul cât am stat în fruntea lor, îi rog, în acest ceas creștinesc al despărțirii, să mă ierte și să creadă că m-am trudit întotdeauna să fiu drept. Dacă nu voi fi izbutit, pricina nu mi-au fost desigur intențiile, ci numai puținătatea luminilor și mijloacelor mele omenești. Pe toți aceștia îi rog mai ales să nu-și piardă nădejdea, ci să muncească mai cu râvnă, cu gândul că astfel îndreptarea nu va lipsi să se arate pentru dinșii.

Și dacă acum, în ceasul despărțirii, îmi e îngăduit să dau sfaturi foștilor mei colaboratori, iată ce cred că este bine să nu se uite niciodată :

1. *Funcționarii vamali să mențină, cu orice preț, coeziunea dintre ei și dintre ei și Direcție.* Nimic nu prețuiește mai mult, pentru unii și pentru alții, ca acest sprijin reciproc, și nimic nu face mai mult rău, pentru prestigiul corpului vamal, ca murdăria scrisorilor anonime și acuuzările, de cele mai multe ori neîntemeiate, ce își aduc acești funcționari între dinșii.

2. *Funcționarii vamali să lupte pe toate căile legale spre a deveni corp special.* Numai asigurându-li-se o salarizare care să-i pună la adăpostul ispitelor, potrivită nivelului real de cunoștințe speciale, tarificare, necesare meseriei — se poate asigura funcționarea desăvârșită a serviciului vamal.

3. *Funcționarii vamali să lupte pe toate căile pentru modernizarea mijloacelor de pază și înzestrare a vămilor cu toată zestrea ne-*

cesară unei bune administrări. Numai când organizația prevenirii și reprimării infracțiunilor va fi la nivelul de organizare al infracțiunii înseși, lupta va putea fi dusă cu șanse de reușită pentru stat.

4. *Funcționarii vamali să nu înceteze de a fi politicoși și respectuoși cu publicul din afară, dar absolut intransigenți în apărarea drepturilor statului.* Numai păstrarea absolutei legalități îi pune la adăpostul hulei firești a celor nedreptățiți, ori de câte ori se face altuia o favoare. Să nu se uite că administrația vămii este de așa natură că, oricum ai lucra, tot riști să nemulțumești pe cineva. Așa că singura normă trebuie să fie egalitatea tuturor față de lege și respectul strict al normelor față de toți. Și dacă nici în acest caz vameșul nu va fi totdeauna ferit de hulă, va avea însă, în schimb, seninătatea pe care o dă omului cugetul împăcat, pe care nu-l mai poate tulbura nici o cîrteală.

Cu aceste recomandări, care ar vrea să fie ale unui părinte, dacă vârsta mea n-ar face această pretenție prezumțioasă — spun tuturor funcționarilor vamali din România, și fiecăruia în parte, cuvenitul « Rămas bun ».

Note

Cuvîntare rostită la 1 septembrie 1937, cu prilejul plecării sale din funcția de director general al Direcției Vămilelor a ministerului de Finanțe.

Text tipărit în *Industria și finanțe*, an V, nr. 289, 1 octombrie 1937, pp. 5-6. Este însoțit de următoarea notă de subsol: « Cuvinte rostite de domnul Mircea Vulcănescu, cu ocazia trecerii domniei-sale de la Direcția Vămilelor la direcția Datoriei Publice.

Înțelegători, cu adîncă prețuire a personalității lui Mircea Vulcănescu, strălucit reprezentant al generației de care aparținem și noi, cei de la această Revistă —, tribună pusă în slujba doleanțelor și intereselor legale și îndreptățite ale industriașilor și comercianților, manifestate în cadrul intereselor economiei naționale românești —, am făcut loc acestor cuvinte de Rămas bun, întregind astfel colaborarea plăcerii de a le reproduce cu datoria de a face cît mai cunoscută o adevărată pledoarie fundamentată pe motive de ordin juridic, moral și economic pentru respectul absolut al legilor și justificarea intransigenței ca regulă de conduită în conducerea Direcției Vămirilor.»

S-a tipărit și în broșură: *Cuvinte de « Rămas bun »*, București, 1937 (Biblioteca revistei *Industria și Comerț*, nr. 7).

Plecarea lui Mircea Vulcănescu de la Direcția Vămirilor s-a datorat esențialmente tensiunii dintre realitatea economică proprie societății capitaliste și norma juridică (ea însăși burgheză), dintre interesul puternicului zilei și legalismul funcționarului superior, tensiune în care a învins, desigur, prea puternicul potentat.

În manifestare concretă, doar o întîmplare (ca formă de manifestare a necesității) a făcut ca, pe cînd se plimba, în vacanță, pe țărmul Mării Negre, vilegiaturistul Mircea Vulcănescu să surprindă un iaht care făcea contrabandă cu băuturi alcoolice prohibite. Și, dintr-o dată, vilegiaturistul — ca-n poveste... — s-a dat de trei ori peste cap și s-a transformat în « vameș-șef ». A scris și un raport despre iahtul « Dryade », proprietatea lui Eduard Mirto (persoană importantă, vorba lui Caragiale...), care face contrabandă cu băuturi alcoolice. Și-a vîrît coada și presa — căreia nimic nu-i scapă din subiectele de scandal, ba le și amplifică — și, preț de vreo două luni, s-a tot scris pe această temă. Bineînțeles că sacrificatul tensiunii a fost... funcționarul intransigent, adică Mircea Vulcănescu.

Dintre multe articole apărute în presa vremii, iată titlurile celor mai importante: « Pățania domnului Mirto la Eforie », în *Universul*, an 54, nr. 181, 4 iulie 1937, p. 7; « O importantă contrabandă de alcool s-a descoperit pe iahtul domnului Mirto. Ce se întîmplă cînd directorul general al Vămirilor admiră marea. 50 lăzi cu băuturi fine aduse fără taxe vamale », în *Credința*, an IV, nr. 1 090, 3 iulie 1937, p. 1; « Descindere la vila domnului Mirto de la Eforie », în *Curentul*, an X, nr. 3 384, 4 iulie 1937, p. 8; « Incidentul de la Vama Constanța. Fostul ministru al Comunicațiilor

acuzat că a introdus prin contrabandă o mare cantitate de mărfuri », în *Dimineața*, an XXXIII, nr. 10 967, 4 iulie 1937, p. 9; Zaharia Stancu — « Pățaniile d-lui Eduard Mirto », în *Lumea Românească*, an I, nr. 33, 4 iulie 1937, p. 3; Const. N. Sarry — « Eternii „Vameși și Farisei“ ! », în *Dobrogea jună*, an XXXIII, nr. 126, 7 iulie 1937, p. 1; « Băuturile și țigările fine aduse de vasul „La Dryade“ erau destinate Cazinoului „Belvedere“ de la Eforie », în *Informația*, an I, nr. 43, 8 iulie 1937, p. 3; Tudor Zernoveanu — « La Vila „Belvedere“... Domnul Eduard Mirto, „barman“ „armator“ și contrabandist. Naționalistul de ultimă oră și-a cumpărat o vilă la Constanța, cu intenția de a deschide un cazinou de joc de cărți. Băuturi străine și vesela casinoului aduse cu iahtul din Marsilia. Va fi „degomat“ d-l Mircea Vulcănescu, directorul Vămilelor ? », în *Lumea Românească*, an I, nr. 37, 8 iulie 1937, p. 5; Cor. — « Descinde-re vamală la vila domnului Mirto din Eforie. Când directorul general al Vămilelor se află, întâmplător, pe țarm ! », în *Lupta*, an XVI, nr. 4 709, 3 iulie 1937, p. 5; « Domnul Mirto e Chamberlain », în *Reporter*, an V, nr. 21, 11 iulie 1937, p. 6 (« Cazanul Satanei »); « Cetățean de onoare », în *Reporter*, an V, nr. 21, 11 iulie 1937, p. 6 (« Cazanul Satanei »); « Cum știe „naționalistul“ Mirto să apere interesele țării [...] », în *Lumea Românească*, an I, nr. 40, 11 iulie 1937, p. 5; A.B. — « Ceasul rău », în *Finanțe și industrie*, an V, nr. 28, 11 iulie 1937, p. 918 (« Note săptămânale »); « Așteptăm lămuriri », în *Mișcarea*, an XXVIII, nr. 1 822, 12 iulie 1937, p. 1; « Aventura iahtului „La Dryade“. Cînta un matelot la proră..., dar ceilalți descărcau colete ! Enigma de pe „Dryade“. Domnul Mirto protestează ! „La Dryade“ era predestinată ! Sancționarea domnului Vulcănescu », în *Înarmat*, an VII, nr. 299, 15 iulie 1937, p. 4; L. Kalustian, Ion Vinea, N. Carandino — « Eduard Dryada », în *Fada*, an XVII, nr. 1942, 20 iulie 1937, p. 2 (« Panerul cu raci ») (semnătura: Kalvîcar et Co); « Un nou director al Vămilelor », în *Lupta*, an XVI, nr. 4 732, 30 iulie 1937, p. 4; « Epilogul pățaniei Mirto », în *Mișcarea*, an XVIII, nr. 1 835, 31 iulie 1937, p. 1; L. Kalustian, Ion Vinea, N. Carandino — « Tu ești Mircea ? », în *Fada*, an XVII, nr. 1 953, 1 august 1937, p. 2 (« Panerul cu raci ») (semnătura: Kalvîcar et Co.); « O chestiune misterioasă », în *Fada*, an XVIII, nr. 1 957, 6 august 1937 (« Viața politică »); L. Kalustian, Ion Vinea, N. Carandino — « Mirtiada », în *Fada*, an XVII, nr. 1 958, 7 august 1937, p. 2 (« Cutia cu raci ») (semnătura: Kalvîcar et Co.); « În jurul contrabandei vamale a vasului „Dryade“. O dezmințire a Ministerului

de Finanțe», în *Naționalul nou*, 10 august 1937; « Contrabanda de la Eforie », în *Universul*, an 54, 10 august 1937; « Pentru serviciu credincios », în *Sfarmă-Piatră*, an III, nr. 89, 12 august 1937, p. 11 (« Note, polemici, înfierări »); « D-l Mirto Peste-tot », în *Dreptatea*, an XI, nr. 2 924, 17 august 1937, p. 1 (« Momente ») ș. a., multe.

Iată și titlurile câtorva articole privitoare la schimbarea de director al Vănilor: « Instalarea noului director al Vănilor. Cuvântările d-lor Mircea Vulcănescu și ing. Petrică », în *Adevărul*, an LI, nr. 16 440, 3 septembrie 1937, p. 5; « Instalarea noului director al Vănilor », în *Lupta*, an XVI, nr. 4 762, 3 septembrie 1937, p. 5; « Instalarea noului director al Vănilor », în *Argus*, an XXVII, nr. 7 319, 4 septembrie 1937, p. 5; « Instalarea noului director al Vănilor », în *Curentul*, an X, nr. 3 446, 4 septembrie 1937, p. 4; « Instalarea noului director al Vănilor », în *Prezentul*, an III, nr. 775, 4 septembrie 1937, p. 5, ș. a.

¹ Să se facă dreptate (lat.)

² La Direcția Vănilor, lui Mircea Vulcănescu i-a urmat Petre Petrică, fost subdirector până în iunie 1935.

La aniversarea « Prezentului »

Însemnări despre eminența
și servitutea presei economice

In clipa în care reporterul « Prezentului » mi-a întins cursa celor două întrebări, prin care încerca să precizeze locul ziarului său în cadrul presei noastre economice, el nu și-a închipuit, desigur, că răspunsul meu va lua proporțiile acestui articol. (Poate că, dacă ar fi știut, ar fi renunțat să le mai pună.)

Gîndurile s-au legat însă singure și, odată legate, nu le-am mai putut despărți. Așa se face că, în locul unui răspuns privitor la speță, scrisul meu ia caracterul unor considerații generale.

Lucrurile nu trebuie să supere. Presa economică vorbește atît de des și cu atîta libertate de administrațiile publice, încît nu poate fi luat în nume de rău unui slujitor al administrației faptul că profită de o aniversare, ca să-și rostească liber gîndul despre presă.

Dacă-mi îngădui să spun lucrurile pe față, o fac, mai întâi, pentru că, publicist fiind timp de mai mulți ani, atent la cele ce se petreceau în jur, nici una din puterile, farmecele și sforile presei nu mi-au rămas neștiute; și, apoi, pentru că întâmplarea care m-a adus să slujesc statului vremelnice nici nu mi-a tocit pana, nici nu mi-a alinat discernământul.

Că presa este o putere în statul democrat — pe care nu se sfiesc, de altfel, s-o folosească nici dictaturile, în măsura în care se consideră regimuri de opinie — este un adevăr pe care îl știe toată lumea.

Poate că mai puțini cunosc resorturile adânci ale acestei puteri, alchimia psihică subtilă prin care cuvântul tipărit se preface în convingere intimă.

Să fie nevoia unui reazăm fix în oscilația evenimentelor, să fie efectul sugestiv al afirmațiunii repetate sau constrângerea imitației care multiplică pe individ și-l contopește în masa semenilor săi, aidomîndu-l cu « clișeul » din gazetă ? Oricum ar fi, presa are putere, fiindcă omul e așa cum e, adică, vanitos și sociabil și pentru că ea speculează ceea ce un individ nu este sigur de sine și caută răsunet la alții. Firește, această putere lucrează cu atât mai virtuos, cu cât foarte puțini din cei care cad sub judecata ei sunt atât de siguri de ei înșiși, încât să nu se lase seduși de lingușire, destul de curați, ca să nu le pese de insulte, și îndeajuns de înrădăcinați, ca să nu-i tulbure conspirația tăcerii.

Fapt este : lumea se teme de presă și această teamă este un resort care face din controlul celei de a « patra putere din stat » o frână mai eficace împotriva abuzurilor decât mecanismul savant. În aceasta stă înălțimea funcțiunii sociale a presei.

Numai că, îndeplinirea acestui rol de călăuză a opiniei publice nu e lipsită de pimejdii.

Primejdia cea mai mare nu e nici lipsa de inteligență, nici lipsa de cultură specială a ziaristului. Munca stăruitoare și deprin-

derea cu informația cinstită ajung, cu timpul, să înlocuiască și pe una, și pe alta. Primejdia cea mare este de ordin moral : *lipsa de obiectivitate*.

Într-adevăr, organizarea societății contemporane lasă omul mijlociu dezarmat pe mîna « uzinei de știri », care îi fabrică, pe nesimțite, felul intim de a-și reprezenta împrejurările în care se află. Toate abuzurile rămîn astfel cu putință, pentru organul aparent destinat să înlăture abuzurile. Toate mîinile pot fi prinse și toate iluziile pot fi nălucite înaintea ochilor ; șansa de a fi crezut revenind celui care știe mai bine să tragă sforile, cîntînd pe struna mijlociei. Ispita de a abuza este legată de însăși mînuirea puterii. Cine i-ar putea rezista ?

Nu e vorba, aci, numai de păcatele născute din temperament sau din slăbiciune : cuvintele care depășesc gîndurile în focul discuției ori sacrificarea adevărului pentru simetria gîndurilor, ori pentru frumusețea aducăturii din condei. Acestea sunt ispite vulgare, legate de firea omului, fără prea mare însemnătate și poate chiar și fără leac. Primejdia gravă stă în deformarea intenționată a faptelor, în prezentarea lor voit tendențioasă, cu scopul de a sluji anumite interese, lăaturalnice.

Primejdia aceasta, gravă pentru orice fel de presă, este deosebit de gravă pentru presa economică.

Într-adevăr, viața economică fiind alcătuită dintr-o rețea de plămuiuri generate de interese antagoniste, orice afirmație de ordin economic poate fi pusă – cu sau fără voia celui care o rostește – în slujba anumitor interese.

Nu numai aprobările și reprobările, deziderate, criticile sau orice alte afirmații cu caracter normativ sau doctrinal, dar și aparent nevinovatele constatări de fapte.

Un simplu zvon înregistrat, o statistică meșteșugită sau o listă de prețuri ticluite pot da loc la speculațiuni sau acte economice care să aducă foloase nebănuite sau să cășuneze pagube considerabile celor care le dau crezare.

Se înțelege că, față de această însemnătate a afirmației de presă nu lipsește nici ispita de a o utiliza în chip sistematic. Fiecare din cei angajați în lupta economică are interes să arate și să ascundă unele lucruri, are interes să compromită unele idei sau să facă să triumfe altele.

Aci se vedește una din principalele slăbiciuni ale instituției presei. De ce n-am spune-o ? Puterea aceasta atât de tare față de cititorul dezarmat este foarte slabă față de puterea celor ce-și propun s-o întrebuințeze. Căci, un ziar are cheltuieli mari și grea e calea care poate să-i asigure independența numai pe numărul cititorilor. Pe când, foarte ușoară și atrăgătoare e calea concesiilor, calea așa-numitelor campanii subvenționate, de la sugestia primită binevoitor, fără altă contraprestație aparentă, decât gentilețea de la om la om și pînă la pagina închiriată, sau de la campania dusă în favoarea unor indivizi sau grupuri, spre a le înlesni cucerirea unor poziții sociale, pe care, odată stăpîni, își vor arăta recunoștința, prin asocierea ziaristului la cîștig, și pînă la campania tarifată, plătită înainte, independent de rezultate.

Din cauza acestei slăbiciuni, față de puterile ascunse ale banului, instrumentul de control al opiniei publice asupra vieții de stat, în numele adevărului, poate deveni unealtă în slujba urzelii. Nimic n-ar fi mai instructiv, sub acest raport, decât cunoașterea fondurilor de publicitate cheltuite de diferitele departamente sau întreprinderi economice, pentru seducerea opiniei publice, prin coruperea intermediarilor din presă. Și nimic nu ar fi, poate, mai salutar pentru înșănătoșirea opiniei publice decât dublarea controlului averii funcționarilor publici, un control exercitat asupra averii ziaristului, folositor al unei puteri publice, astăzi complet lipsită de răspundere.

Nu exagerez deloc. Conduc o administrație publică¹ și, în conflictele de interese pe care le-am avut cu diferite în-

treprinderi, nu o dată mi-a fost dat să recunosc, sub masca interesului general, pecetea convingerilor tarifate. Și, cum îmi erau cunoscuți și partenerii, și cifrele în litigiu, nu mi-a fost greu să deslușesc – nu fără oarecare ironie – și tariful.

Pentru lupta împotriva acestor stări și năravuri, știu că s-a înființat, acum un an, « Prezentul »². Și, pentru că redacția lui n-a scris niciodată sub inspirația administrației, ci a căutat întotdeauna să treacă faptele prin ciurul necruțător al priceperii și competenței, am fost atras să scriu la el³ și nădăduiesc că voi mai scrie.

Între timp, îl citesc zilnic, astăzi, când nu mai sunt colaboratorul lui, cu sentimentul abia mărturisit că e, poate, un ziar *prea* bun, pentru gradul mijlociu de dezvoltare a culturii noastre economice.

Note

Articol publicat în *Prezentul*, an II, nr. 301, 3 februarie 1936, pp. 1-2.
Semnătura: Mircea Vulcănescu.

În arhiva Mircea Vulcănescu s-au păstrat textul dactilografiat (în copie, pe 6 pagini, fără modificări autografe) și textul decupat din ziar (tot fără corecturi sau modificări).

¹ În februarie 1936, Mircea Vulcănescu era director general al Direcției Vănilor.

² *Prezentul* a apărut între 2 februarie 1935 și 17 octombrie 1938.

³ De la numărul 1, Mircea Vulcănescu a semnat în *Prezentul* (cu pseudonimul Veritas) « Cronica externă » pînă la 19 iunie 1935, când a fost numit director general al Vănilor.

Croniclele externe au fost adunate în volumul *Conjuncturi internaționale. Cronici externe, 1935*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Crater, 1998.

Expoziția-tîrg a industriei românești

În parcul hibrid și pitoresc al Expoziției Naționale din 1906¹, s-a deschis, în a treia decadă a lunii septembrie [1934], expoziția-tîrg a industriei românești. Pe stînga, standurile decorate-n culori albe, negre, stacojii – după culoarea obrazului – vădese preocupări de « refacere a căilor ferate », de « industrializare a produselor agricole » și de « intensificare a comerțului de fructe ». Pe dreapta, măștile contra gazelor asfixiante seamănă, printre privitori, spaima « războiului aerochimic », în vreme ce tunurile « șemizate » de curînd, înconjurate de obuze de toate calibrele, polemizează cu cei ce contestă « posibilitățile industriei naționale de armament ». La mijloc, industriile alimentare, textile și ale materialelor de construcție arată că, de pe acum, ne putem hrăni, îmbrăca și adăposti singuri. Mai încolo, un avion, « gîndit și construit în țară », pare a răspunde aceluiasi gînd de autarhie.

Devenite obiecte de contemplație, lucrurile utile din această expoziție se dezbracă de finalitatea lor economică, rămînînd așa cum au ieșit din mîna omului, goale, vădîndu-și caracterul artistic, creatural, îndrăzneala gîndului, meșteșugul,

priceperca, sîrguința, relația care le leagă de spiritul creator. De pe malul lacului cu lebede, un inventator mișcă, prin unde, o barcă de jucărie, disprețuit, firește, de oficiali, ca Fulton odinioară de Napoleon.

De ce toată această îmbinare impresionantă de « rezultate obținute în timp relativ scurt », și care vădese o muncă migăloasă și pricepută, sistematizată grafic în salonul Institutului de Conjunctură, îți lasă totuși în suflet o impresie de răceală, de absență ? De ce, la mijlocul acestei expoziții naționale, te simți singur și străin ? De ce nu radiază din ea nici o spiritualitate care să te sprijine și să te susțină după ce ai părăsit-o ? De ce n-are această expoziție un suflet propriu ? De ce, în locul unui efort colectiv, simți pretutindeni, la pîndă, ambiții, calcule, interese particulare ?

Să fi rămas « subiectul » vieții economice românești afară din expoziție ? Să nu fie toată această viață a marei industrie, așezată masiv peste noi, prin nimica viața noastră ?

Atîrnați în două pridvoare anacronice ale unui pavilion lateral, un grup de moți lucrează cîntînd, lemnul, semnul altei civilizații...

Mult timp după ce ai ieșit din tîrg, pierzîndu-te în mahalalele pitorești din vecinătate, te mai urmăresc încă postamentele albe ale unei arhitecturi cubice, pătrunse ca o amenințare în peisajul calm al tîrgului de odinioară : « *Mane, tekel, fares* »².

Note

Articol tipărit în *Criterion*, an I, nr. 1, 15 octombrie 1934, p. 6 (« ... Și cîteva puncte de vedere »). Semnătura : M. V.

Titlul este preluat din text. În lista scrierilor proprii, întocmită de Mircea Vulcănescu în decembrie 1940, acesta poartă titlul: *Expoziția industrială*.

¹ În 1906, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de domnie a regelui Carol I, în Parcul « Regele Carol I » (actualul Parc al Libertății) din București s-a organizat o mare expoziție, deschisă preț de câteva luni și vizitată de numeroși români din București și din provincie. S-a publicat și revista *Faoul Expoziției* (11 iunie 1906-7 ianuarie 1907).

Printre alte manifestări, G.D. Scraha a organizat atunci primul Congres Român de Științe Sociale (24-27 septembrie 1906). Vezi și *Expozițiunea Generală a României din 1906. Serbarea distribuirii premiilor și recompenselor acordate juriului, expozanților și colaboratorilor*, Imprimeria Statului, București, 1907.

Până azi, din pavilioanele de atunci ale expoziției a rămas în picioare doar Muzeul Tehnic « Dimitrie Leonida ».

² Expresie biblică (*Daniel*, V, 25), anunțind o condamnare, o prăbușire iminentă.

După expoziția din 1906 a venit marca răscoală a țăranilor din 1907 (fapt istoric estompat în imediat de propaganda puterii de peste un secol...), iar la câțiva ani după 1934 s-a declanșat cataclismul războinic mondial.

Însemnări pentru industrializarea României

Faptul că industria română s-a dezvoltat, în perioada anilor 1931-1935, în așa fel, încît, sub raportul ritmului de industrializare, România a ajuns să ocupe locul al doilea din lume, îndată după Japonia, și înaintea Rusiei Sovietice — este îndeajuns de cunoscut, pentru ca relativa încetinire a procesului, constatată în 1936, să nu mai poată risipi impresia generală că România a încetat de a mai fi țara « eminemente agricolă » cunoscută din manuale și că ea evoluează repede spre un tip de țară mixtă, simultan industrială și agrară.

Datele se cunosc.

Producția industrială a României a crescut, în această perioadă, cu mult mai mult ca producția agricolă. Iar raportul dintre participarea procentuală a agriculturii în venitul național și participarea industriei, altă dată favorabil agriculturii, s-a schimbat și el, tot în favoarea industriei.

Dacă prima constatare nu e cu totul concludentă, întrucît i s-ar putea obiecta că explicația mărimii procentu-

lui de creștere a producției industriale stă în faptul că anul 1931 a fost anul de criză, în care această producție a ajuns la maximum de comprimare, pe când, pentru agricultură, anul a fost mijlociu – ultima constatare e perfect lămuritoare pentru ceea ce avem de spus. Căci, chiar dacă s-ar obiecta o comprimare relativă, mai mare pentru prețurile agricole decât pentru cele industriale – în timpul perioadei considerate –, nu se poate înlătura faptul că, cel puțin după măsura în care contribuie la venitul național al României, industria a întrecut agricultura. Să fie numai bine înțeles că aceasta nu înseamnă că oamenii au părăsit la noi agricultura pentru industrie, așa încât această îndeletnicire să fi devenit ocupațiunea predominantă în România; ci numai că această ramură de activitate a devenit izvorul de producere a principalelor valori.

Acceași tendință de progres industrial se desprinde din analiza exportului pe categorii al țării, întrucât procentul de participare a industriei, în totalul exportului românesc, a trecut de la 30 la 40 % din 1931, pînă în 1933, pe când procentul cerealelor a căzut de la 40 la 20 %, în același interval.

O altă indicație a transformării structurale a economiei românești, în sensul industrializării, se trage din analiza structurii comerțului exterior.

Într-adevăr, în vreme ce procentul mașinilor și materiilor prime importate, față de totalul importului, este în neconținută creștere, procentul importului semifabricatelor și al fabricatelor destinate consumației e în neconținută scădere.

Faptele au venit, deci, să infirme opinia aceloră dintre noi care, prin anii 1930-1931, ne îndoiam de caracterul inevitabil al unei rapide dezvoltări industriale a României.

Cauzele care au dus la grăbirea procesului de industrializare a țărilor agrare, paralel cu desfășurarea procesului de reorganizare a țărilor industriale, se cunosc.

În primul rînd vin, printre aceste cauze, *restricțiile la import*, fie că aceste restricții au operat *automat*, prin comprimarea puterii de cumpărare a statelor agrare, care a urmat imediat marei căderi a prețurilor din 1929; fie că aceste restricții au luat forme *organizate*, în momentul în care — după 1931 — statele au recurs la ele, pentru a împiedica ajustarea balanței plăților, prin mecanismul oscilațiilor schimburilor și al mișcărilor de capitaluri.

Explicația rolului de stimulent al restricțiilor nu este greu de înfățișat.

În afara cadrului contingentelor autorizate a fi importate sau al sumelor acordate pentru transfer, protecția acordată indirect industriei indigene apare — într-un regim restrictiv — nelimitată. Prohibiția importului fiind absolută, marfa străină nu mai poate pătrunde la nici un preț; fapt care dă producătorilor interni cîmp liber să-și fixeze singuri prețurile, așa cum vor. Acest fapt atrage creșterea beneficiului întreprinderilor și stimularea investițiilor, în așa măsură, încît uneori se simte — ca la noi — nevoia limitării acestora.

Adăugăm, la aceasta, sistemul curios al tarifului vamal românesc, care — împotriva celor mai elementare noțiuni în materie de protecție « educatoare » —, în loc să înceapă prin a acorda o taxă vamală sporită mărfurilor a căror producere în țară se dorește, urmărindu-se apoi o scădere treptată a taxelor, și deci și a protecției, pe măsură ce industria indigenă ajunge să acopere, ba chiar și să depășească nevoile consumului intern, în realitate, tariful începe prin a nu acorda nici o protecție mărfurilor încă neproduse în țară, sporind taxa numai în momentul în care industria nouă reușește să acopere consumul intern. Sistemul ajunge astfel să constituie o serie de monopoluri în favoarea producătorilor, avantajăți abia atunci cînd nu mai au nevoie de nici o protecție.

Dacă, la aceste considerații, mai adăugăm și stimulentele pe care l-a adus procesului de industrializare politica de înarmare a țării, cred că am enumerat cauzele principale care au prilejuit procesul de industrializare de care am vorbit mai sus.

Rezultatele de pînă acum, ale acestui proces — după o statistică sumară —, ar reprezenta, în balanța plăților românești, o economie de peste 7 miliarde lei.

În cele ce urmează, voi căuta să lămuresc nu *cauzele* care au prilejuit în trecut procesul de industrializare a României, ci *perspectivele* viitoare ale acestui proces.

1. Cea dintîi împrejurare de natură a înrîuri, în viitor, dezvoltarea industrială a țării derivă din structura actuală a populației românești, și în special a celei agricole. Abundența, și deci ieftinătatea mîinii de lucru, fiind unul din principalii factori care stimulează progresul industrializării, statistica populației e în măsură să ne dea însemnate informații asupra acestui punct.

În această privință, cifrele pe care le-am putut folosi de la Institutul de Statistică — și pe care le-am publicat încă de acum doi ani, în ziarul « Excelsior »¹, asupra grupării populației agricole pe vîrste — arată următoarea situație.

În totalul populației agricole se numără circa $3\frac{1}{2}$ milioane de gospodării, întinderea medie a proprietății pe gospodărie fiind de circa $2\frac{1}{2}$ ha. În aceste gospodării trăiesc, pe lângă șefii exploatației, bărbați și femei, și circa 7 milioane de băieți și fete, între 14 și 21 ani. Simpla enunțare a acestor date luminează problema în discuție. Chiar presupunînd un procent însemnat de decese în viitorii 7 ani, problema rămîne gravă. Căci, după datele de mai sus, în cursul celor 7 ani ce vin, circa 7 milioane de oameni vor încerca să întemeieze cel puțin $3\frac{1}{2}$ milioane de gospodării, dublînd numărul celor astăzi existente, chiar dacă ținem seama de scăderea pe care

o reprezintă decesele șefilor actuali de exploatații, precum și de scăderea celor ce intră în gospodăriile bătrânilor.

Ce rezultă din aceste fapte ?

Nu încapе îndoială că, odată cu trecerea timpului, situația observată va trebui să evolueze spre una din următoarele trei soluții :

a) sau gospodăria va trebuie să-și intensifice munca agricolă și să varieze culturile rentabile, așa încît lotul, deși redus, să fie în stare a produce necesarul întreținerii omului, cu toate nevoile lui și ale familiei — lucru realizabil prin cultivarea plantelor mai rentabile și prin sporirea producției agricole, la plantele care dau în genere o producție cu mult inferioară producției obținute în statele apusene. Această soluție cere însă sporirea capitalului investit pe ha ;

b) sau țăranul va trebui să-și lichideze lotul, divizat pînă sub limita rentabilității, trecîndu-l în mîinile chiaburilor, așa că țăranul deposedat e pus în situația să-și caute de lucru în altă parte, adică, să se prefacă în proletar ;

c) sau gospodăria, ca să-și mențină stăpînirea lotului insuficient, va trebui să-și procure subzistența din muncă lăaturalnică, fie în regim neoiobag, la proprietarul vecin, fie în regim capitalist, la patronul sau antreprenorul care are nevoie de această muncă.

Prima eventualitate e de natură să stimuleze procesul de industrializare numai în mod indirect, prin extinderea pieții interne ; la fel a treia, aceasta însă prin utilizarea brațelor pentru executarea lucrărilor publice sau a comenzilor de stat. A doua eventualitate, singură, constituie un stimulent direct pentru dezvoltarea industrială.

În fapt, e puțin probabil ca una singură dintre cele trei eventualități să se realizeze, independent, în detrimentul celorlalte două. Soluția cea mai probabilă e că ele se vor produce concomitent, variînd numai intensitatea fiecăreia. Fără

a discuta aici atitudinea politică pe care, încă de pe acum, s-ar cuveni ca statul s-o ia față de problemele sociale și economice ridicate de aceste eventualități, este clar că toate soluțiile creează, direct sau indirect, perspectivele favorabile dezvoltării industriale, aceasta fiind una din, dacă nu singura soluție firească a procesului social arătat mai sus.

Există, desigur, o măsură care ar putea împiedica efectul direct al acestor eventualități asupra industrializării. Este o nouă înproprietărire. Deși nici această măsură nu ar fi decât un paleativ, care ar amâna procesul, fără să-l soluționeze, e însă curios de observat că, în trecut, ori de câte ori conducătorii au avut de ales între proletarizarea țăranilor, favorabilă dezvoltării industriei, dar nefavorabilă liniștei publice, și înproprietărirea lor, defavorabilă industriei, dar favorabilă liniștei publice, acești conducători — teoretic, burghezi și liberali — au sacrificat progresele industriei în favoarea liniștei sociale. Rămîne de văzut dacă situația se va repeta sau nu, în viitor.

2. A doua problemă care cade în cumpănă în legătură cu industrializarea României este aceea a rezervelor de petrol. Iată cum : se știe azi că rezervele noastre de petrol sunt, în chip firesc, limitate și că — sub rezerva descoperirii de noi cîmpuri —, după calculele specialiștilor, cu gradul actual de dezvoltare a producției, aceste rezerve se socotesc suficiente abia pentru 7-12 ani.

Se înțelege că nu poate fi vorba de o epuizare absolută a izvoarelor de petrol. Teoretic, izvorul de petrol e mult mai bogat decât ceea ce poate fi exploatat. Cînd sonda a epuizat un zăcămint, eventuală exploatare prin galerii (acolo unde lucrul e posibil) promite obținerea unor noi cantități de șteieri. Practic însă, chestiunea are un caracter mai subtil. Sub acest raport, puțința dezvoltării producției e o chestiune exclusivă de rentabilitate. Stau față în față : *randamentul sondei cu cos-*

mul forajului respectiv. Cu cât forajul se adîncește, cu atît costul acestuia se scumpește. Randamentul nu sporește însă în chip necesar, pe cînd calitatea petrolului se resimte de proporția tot mai mare a țițeiurilor parafinoase. Aceste împrejurări scad beneficiul operației de foraj, așa că vine un moment, dincolo de care exploatatorul preferă să oprească operația, care încetează de a mai fi rentabilă pentru dînsul.

Lucrul acesta s-a petrecut în timpul crizei, îndată după 1929, cînd scăderea prețurilor părea de natură să compromită rentabilitatea instalării de noi sonde. Din fericire, noile amenajări tehnice și scăderea prețurilor produselor metalurgice au atras o scădere corespunzătoare a costului metru-lui forat, mai mare ca aceea a prețului produsului extras. A rezultat, deci, puțința continuării, ba chiar a extinderii exploatației, cu toată prăbușirea prețurilor.

Faptul se petrece invers, pare-se, astăzi, cînd urcarea prețurilor materiilor prime, care influențează costul prețului forat, nu e compensată de o urcare corespunzătoare a prețurilor produselor petrolifere.

Acest fapt, și nu istovirea materială a stocurilor de petrol, e cauza stagnării relative a acestei ramuri de industrie la noi.

Faptul are importanță, mai ales dacă se are în vedere situația de zonă marginală pe care o reprezintă șantierele petrolifere românești, în ansamblul activității întreprinderilor străine. Caracterul acesta de zonă marginală – accentuat prin neputința transferului integral al beneficiilor întreprinderilor străine și prin taxarea lor importantă de către stat – face ca societățile să-și dezvolte producția în România, în special în perioadele de prețuri joase, rămînînd ca, la urcarea prețurilor mondiale, să se dezvolte mai mult producția terenurilor, de beneficiile cărora pot dispune direct la ei în țară.

Totuși, independent de aceste fluctuații de moment, problema istovirii rezervelor de petrol ale României se pune

și e datoria noastră să cercetăm, cu un ceas mai devreme, consecințele acesteia.

Nu e un mister pentru nimeni că, în dezvoltarea industriei din România, ramura petroliferă e în frunte, atât ca volum al capitalurilor angajate, cât și al muncitorilor și al valorilor produse. Aceeași poziție o are petrolul în exportul României, unde reprezintă, aproape în permanență, circa 40 % din total.

Ca importanță istorică a acestei industrii, se poate spune că, după cum în perioada antebelică prosperitatea României s-a bazează pe producția de cereale (grâul-etalon), toată înzestrarea țării făcându-se din produsul rentei pământului, după război — când situația noastră de « grănar al Europei » a dispărut, fiind înlocuită prin aceea de « găzar » —, înzestrarea și întreținerea României s-a sprijinit mai ales pe produsele petrolifere (aurul negru).

3. Perspectiva secătuirii acestei resurse pune statului român, încă de astăzi, problema acută : cu ce se va înlocui valoarea producției petrolifere în venitul național ?

Două soluții sunt posibile :

sau petrolul nu va fi înlocuit, și atunci situația economică viitoare a României nu se va deosebi de aceea a statelor sărace, vecine cu noi : Bulgaria, Iugoslavia etc. ;

sau locul ocupat astăzi de petrol va fi preluat de restul industriei, și în special de industria manufacturieră.

Problema care se pune, deci, pentru România, ca o problemă de viață și de moarte, este problema înnobilitării produselor naturale cu ajutorul aplicării industriale a muncii indigene. Nu numai a produselor naturale indigene. Ci și a produselor importate. Nu ajunge ca România să prelucereze substanța produsă pe solul său, spre a-i da maximum de valorificare. Trebuie să devenim o țară manufacturieră în stare să prelucereze materia primă adusă din afară. Și nu ajunge ca

industria indigenă să acopere consumul intern. Ea trebuie orientată spre exportul produselor sale. Interesante încercări s-au făcut pentru plasarea fabricatelor românești pe piețele apusene. Citiți știu că, în 1933, profitând de înlesnirile date de compensații, firme românești au vândut încălțăminte în Anglia?

Îndeosebi favorabilă se prezintă situația României în schimbul cu țările din Sud-Estul Europei și Răsăritul Apropiat, asupra cărora România are un avans însemnat în privința industrializării. În acest sens, politica comercială a României ar trebui să fie îndrumată spre un sistem de « Uniune vamală » cu statele balcanice, în care statul român, ca cel mai industrializat, ar avea cel mai mult de câștigat. Mai puțin am avea de câștigat dintr-o uniune vamală dunăreană și încă mai puțin dintr-o uniune vamală a țărilor Miciei Înțelegeri, în care industria noastră ar fi covârșită de industria cehoslovacă. Acorduri comerciale convenabile în Balcani și Estul Apropiat ar putea pregăti terenul expansiunii industriei manufacturiere românești de mîine.

Două împrejurări interne ar putea contribui, de asemenea, la dezvoltarea acestor industrii.

Cea dintîi este politica de armament.

A doua e politica lucrărilor publice.

Singură politica de dezvoltare a industriilor direct necesare armamentului nu e în stare să dea procesului de industrializare tot sensul pe care-l comportă.

O echipare a marelui industrii, în sensul unei producții cât mai variate, se poate săvîrși sub influența acestor nevoi. Dar aceasta nu ajunge.

Armamentul rămîne în stoc; imobilizează sume mari, pentru mărfuri a căror folosire poate întîrzia cu anii și a cărui depreciere morală, sub influența progresului tehnic, este considerabilă. De aceea, în afara strictului necesar, nu e o politică înțeleaptă ca o țară să stimuleze dezvoltarea unei pro-

ducții exclusiv militare. Principiul inteligent de organizare a industriei în vederea războiului constă în crearea de fabrici mixte, destinate atât producției de pace, cât și celei de război. Aceste fabrici își mențin existența cu ajutorul producției obișnuite de pace (tractoare, produse chimice); dar ele sunt întreținute în stare să treacă, în orice moment, la *producția în serie* a materialului de război, prin experimentări și comenzi de *prototipuri noi*, la nivelul ultimelor progrese tehnice, făcute de către stat (tancuri, gaze de luptă). Cu aceasta, întreținerea acestor industrii încetează de a fi o sarcină pentru stat. În cazul fabricii mixte de tancuri — tractoare, aceasta poate asigura statului și un potențial militar, și un centru de producție a vehiculelor necesare pentru motorizarea agriculturii.

Firește, industria românească nu a atins încă un asemenea grad de dezvoltare. Totuși, statul poate, în chip util, combina politica sa de înzestrare a armatei cu politica lui de lucrări publice. Momentul începutului e covârșitor, căci el influențează asupra întregului program care urmează.

În momentul în care România a pășit cu autoritate la înfăptuirea programului său de înzestrare militară și civilă, făuritorii acestui program nu trebuie să uite că nu lucrează pentru azi, nici pentru mâine, ci mai ales pentru poimîine. Așa că, în stabilirea programelor, nu trebuie pierdute din vedere condițiile viitoare, în care efortul de azi își va da roadele.

Avem norocul că criza economică, cu toate ruinele pe care le-a semănat, a fost, pentru ridicarea noastră industrială, o adevărată catapultă.

Regimul restricțiilor de transfer, rupînd legăturile normale dintre industriile din țară, mai ales din ținuturile alipite, și întreprinderile care le finanțau, a făcut ca aceste industrii să cadă în sfera de control a Institutului nostru de Emisiune.

E o împrejurare care ar fi putut grăbi considerabil procesul de unificare a vieții economice a României Mari și un

prilej unic pentru trecerea directivelor acestor industrii în mâini românești. Ar fi un păcat de neiertat ca un astfel de prilej să se piardă prin nepricepere sau ușurință.

Regimul restricțiilor la import a venit apoi să stimuleze dezvoltarea industriei indigene, în sensul diversificării calitative și sporirii cantitative a produselor ei.

Politica de înzestrare a armatei și politica de lucrări publice vin astăzi să extindă procesul început, să coordoneze eforturile disparate, subordonându-le unui scop unic. Ea dă procesului de industrializare un fundament indiscutabil, menit să legitimeze sacrificiile cerute țării pentru realizarea lui.

În cadrul acestor factori și cu mijloacele asigurate de o politică financiară și monetară a statului român, economia românească, după răspasul din 1936, e sortită să ia, în 1937, un nou avânt.

N-ar fi oare cu puțință acestui neam, la minte așa de ascuțit și atât de pregătit pentru critică și bîrfeală, dar nu lipsit — în ceasurile lui de dîrzenie și energie — să-și încordeze puterile pentru ultimul efort, cucerind cel dintîi loc în rîndul țărilor care — cu ce vîlvă ! — s-au impus sau încearcă să se impuie lumii, prin eforturile lor de propășire industrială ?

Pe cînd ritmul industrializării românești va izbuti să întrecă pe acel al Japoniei ? Răspunsul atîrnă numai de noi.

Notă

Apărute în *Industrie și comerț*, an V, nr. 273, 1 februarie 1937, pp. 1-3. Semnătura : Mircea Vulcănescu.

În *Finanțe și industrie* (an V, nr. 6, 7 februarie 1937, p. 173) apare un comentariu semnat de M. Economu, intitulat « Primatul agriculturii ? ». O săptămîină mai tîrziu, în aceeași revistă (an V, nr. 7, 14 februarie 1937,

p. 219) se publică articolul lui Emil Livezeanu « Problema plasării excedentului de populație rurală. În jurul unor date statistice ». Ambele texte se referă la articolul lui Vulcănescu.

Acesta din urmă revine asupra problematicii cu articolul « Perspectivele industrializării României și excedentul populației agricole românești. Rectificare » (*Industria și comerț*, an V, nr. 275, 1 martie 1937, pp. 11-13, inclus în culegerea de față).

¹ Vezi Mireea Vulcănescu — « Structura populației agricole românești », în *Excelsior*, an I, nr. 1, 2 martie 1935, p. 4 (inclus în culegerea de față).

Perspectivă industrializării României și excedentul populației agricole românești

Rectificare

În articolul publicat de noi în numărul precedent al acestei reviste, intitulat: *Însemnări pentru industrializarea României*¹, s-a strecurat o eroare.

Inventariind împrejurările ce militează în favoarea industrializării României, autorul acestor rînduri pomena și argumentul tras din creșterea populației agricole, argument după care acest surplus de populație nu-și poate asigura subzistența decît : a) prin creșterea productivității micilor exploatații ; b) prin întrebuintarea lui în afara gospodăriilor proprii, sau c) prin folosirea lui în industrie.

Făcînd, cu acest prilej, o estimăție a ordinei de mărime a procesului pomenit, autorul acestor rînduri scria :

« În totalul populației agricole, se numără circa $3 \frac{1}{2}$ milioane de gospodării, întinderea medie a proprietății de gospodărie fiind de circa $2 \frac{1}{2}$ ha. În

aceste gospodării trăiesc, pe lângă șefii exploatației, bărbați și femei, și circa 7 milioane de băieți și fete, între 14-21 ani. Simpla enunțare a acestor date luminează problema în discuție. Chiar presupunând un procent însemnat de decese în viitorii 7 ani, problema rămâne gravă. Căci, după datele de mai sus, în cursul celor 7 ani ce vin, circa 7 milioane de oameni vor încerca să întemeieze cel puțin $3\frac{1}{2}$ milioane de gospodării, dublând numărul celor astăzi existente, chiar dacă ținem seama de scăderea pe care o reprezintă decesele șefilor actuali de exploatații, precum și de scăderea celor ce intră în gospodăriile bătrânilor »².

Cifrele cuprinse în acest paragraf nu sunt exacte. Rectificarea lor, acum, după ce le-am verificat, constituie pentru noi o obligație de bună credință, chiar dacă publicarea lor neverificată ar putea să ne fie imputată de un act de ușurință. Respectul ce datorim adevărului ne obligă însă să primim această imputare, mai curînd decît să lăsăm cifrele neverificate.

Eroarea cifrelor cuprinse în acest paragraf a fost, de altfel, observată de d-l E. Livezeanu, care, în articolul intitulat: *Problema plasării excedentului de populație rurală*, publicat în revista « Finanțe și industrie », anul V, nr. 7³ — deși nu pare a fi cunoscut datele care au stat la temelia studiului nostru —, pornind numai de la cifra totală a gospodăriilor și raționînd după datele statisticii demografice, a izbutit să reconstituie, prin deducție, cifrele adevărate.

Iată cifrele reale, așa cum au fost publicate de noi în ziarul « Excelsior », anul I, nr. 1 (2 martie 1935), p. 4, în articolul intitulat *Structura populației agricole românești*⁴, după datele provizorii comunicate nouă de Institutul de Statistică, cu prilejul unei comunicări făcute în anul 1934, în secția economică a Institutului Social Român, asupra *Agriculturii românești*⁵:

Distribuția pe vârste a populației agricole românești în 1930
Cifre provizorii

Activi

Grupe de vîrstă	Șefi de exploatații (1)	Ajutoare familiale	Proletari (2)	Întreținuți (3)	Total
0-12	—	—	12 108	4 074 978	4 087 086
13-20	65 449	1 726 176	188 630	61 016	2 038 271
21-40	1 249 608	1 788 485	253 573	53 558	3 345 224
41-65	1 207 944	850 739	154 019	43 136	2 255 838
peste 65	243 393	13 019	28 318	238 146	521 876
Nedeclarată	9 544	12 028	3 470	21 018	46 060
Total	2 772 938	4 390 447	740 118	4 491 952	12 295 355
Bărbați	2 329 013	1 138 539	349 356	2 138 506	5 955 594
Femei	443 925	3 231 908	290 582	2 353 346	6 339 761

Eroarea noastră a fost aceea de a fi luat, în grabă, cifra totalizatoare a întregii populații agricole, cu excepția șefilor de exploatare și a soțiilor lor, înscrisă în altă fișă, drept aceea care reprezintă populația dintre 13 și 20 de ani. O cît de simplă comparație cu totalul populației agricole, care e de circa 14 $\frac{1}{2}$ milioane, vădește, de altfel, imposibilitatea ca cifra populației agricole dintre 13 și 20 ani să întrecă jumătatea cifrei totale a populației respective.

Cifrele pe care le publicăm mai sus confirmă, în total, deducțiile preopinentele noastre, stabilind ca ordine de mărime a procesului semnalat de noi cifra de 2 milioane pentru primii opt ani, care urmează recensămîntului, sau, în medie, 230 000 de inși anual. Exact cifra găsită, pe altă cale, de d-l Livezeanu.

Din aceștia, circa 100 000 înlocuiesc pe cei decedați în gospodăriile existente, după cum înseamnă exact Domnia-sa, rămînînd ca surplus, de ținut în seamă pentru pro-

cesul semnalat de noi, circa 130 000 de inși anual ; sau, în 8 ani, 1 200 000 suflete.

Trebuie însă observat că cifra de mai sus era valabilă în anul recensământului (1930). Spre a obține situația de astăzi, această cifră trebuie rectificată în modul următor.

Pornind de la constatarea că grupul tinerilor avînd, în 1937, între 13-20 ani, e alcătuit din 6 contingente care în 1930 figurau în grupul copiilor dintre 0-12 ani (e vorba de copiii cari au astăzi între 13-18 ani), și din două contingente care în 1930 figurau în același grup ca astăzi (tinerii cari au azi 19 și 20 ani) — și ținînd seamă că, după mediile ce rezultă din tablou pentru fiecare grup, cifra mijlocie a contingentului era de 340 000 pentru cel dintîi și 223 000 pentru cel de al doilea grup —, obținem cifra teoretică a populației care ar fi putut avea astăzi între 13-20 ani : 2 550 000, corespunzătoare unui contingent mediu anual de 320 000 suflete. Dacă, din această cifră ipotetică, scădem numărul deceselor întîmplătoare în sînul populației agricole care are azi între 13-20 ani, de la sfîrșitul anului 1930 încoace (circa 100 000, adică 6 ani, cîte 1/2 din 33 000, care reprezintă mortalitatea mijlocie a grupului de vîrstă cuprins între 3-20 ani în perioada considerată), obținem o cifră actuală a populației agricole dintre aceste două vîrste de circa 2 450 000 de suflete, corespunzînd unui contingent mijlociu de circa 305 000 anual. Aceasta ar da un contingent de plasat anual de circa 205 000 inși, peste cei care înlocuiesc pe cei dispăruți din gospodăriile existente, sau, în totalul intervalului considerat : 1 640 000.

Cifrele acestea, puțin superioare celor găsite de d-l Livezeanu, pe baza datelor din perioada anterioară recensământului, sunt însă, după părerea noastră, superioare realității. Diferența în plus provine din lipsa de discriminare a grupului de vîrstă dintre 0 și 12 ani, al cărui contingent mediu e

puternic influențat de cifra, mult sporită, a ultimelor contingente, care n-ar trebui să intre în calculul de față.

Un rezultat mai apropiat obținem însă dacă, în loc să pornim de la cifrele provizorii ale populației agricole, pornim de la cifrele definitive ale totalului populației rurale, publicate în « Buletinul Asociației Române pentru Studiul Conjuncturii Economice » (anul I, 1936, p. 29)⁶.

Totalul populației rurale românești este, după cifrele recensământului din 1930, de 14 420 718 suflete, față de 12 489 700, populație agricolă. (Cifrele noastre provizorii dădeau 12 293 333, pentru aceasta din urmă.)

Repartizată pe grupe de vârste, cifra totală a populației rurale se prezintă în modul următor (*ibidem*, p. 23) :

Grupul de vîrstă	Numărul	Contingent mediu
A. 0-4 ani	2 275 133	455 027
B. 5-9 "	1 855 417	370 685
C. 10-14 "	1 170 024	236 673
D. 15-19 "	1 658 218	333 644
E. 20-24 "	1 160 692	232 128

Avînd în vedere că grupul de populație avînd, la data recensământului, între 13 și 20 ani, de care ne-am ocupat, cuprinde întreg grupul D, precum și două contingente din grupul C și unul din grupul E, obținem :

$$2/5 \text{ C} = 473,4 \text{ mii suflete}$$

$$\text{D} = 1\,658,2 \text{ mii suflete}$$

$$1/5 \text{ E} = 232,2 \text{ mii suflete}$$

$$\text{Total} = 2\,363,8 \text{ mii suflete.}$$

Aceasta, bineînțeles, în anul recensământului (1930).
Dar în 1936 ?

Ținând seama că tinerii cari au, în 1936, între 13 și 20 ani, aveau, în 1930, între 7 și 14 ani, cifra teoretică corespunzătoare a acestui grup din 1936 ar trebui să cuprindă pe toți tinerii aflați în 1930 în grupa C și trei contingente din grupa B, adică :

$$\frac{3}{5} B = 1\ 112,1$$

$$C = 1\ 170,0$$

$$\text{Total} = 2\ 282,1.$$

Exact cifra găsită de d-l Livezeanu.

Scăzând din această cifră teoretică decesele corespunzătoare ale acestui grup în ultimii șase ani, pe aceeași bază de 33 000 de decese anual pentru grupul cuprins între 3 și 20 ani (ceea ce dă, în total, circa 100 000 de decese în intervalul considerat, pentru grupul între 13 și 20 ani) — obținem, ca cifră a populației avînd în 1936 între 13 și 20 ani, 2 182 000 suflete, sau un contingent anual de 272 750 pentru viitorii opt ani. Exact cifrele preopinentului.

Dacă admitem, cu Domnia-sa, că, din aceștia, circa 100 000 înlocuiesc pe cei dispăruți din gospodăriile existente, obținem un surplus net de 1 380 000 pentru întreaga perioadă, sau 172 500 anual — care trebuie plasat în cei opt ani cari vin. Cifră care confirmă pe cele de mai sus.

Măsura în care surplusul populației rurale tinde să împingă la industrializarea României nu e dată, deci, de cifra de 7 milioane de supranumerari, în viitorii opt ani, cum scriam în numărul trecut, ci numai de circa 1 milion, 1 milion și un sfert, în același interval.

Cu această rectificare, faptele constatate de noi își mențin însemnătatea, nefiind în discuție existența procesului în-suși, ci numai intensitatea cu cari se manifestă.

E de observat că excedentul populației rurale în cei opt ani care vin se prezintă în mod excepțional de redus, prin faptul că grupele de vîrstă considerate se resimt de golurile produse în piramida vîrstelor de scăderea nașterilor din cursul anilor de război.

Departe, deci, de a se atenua în viitor, cum crede d-l Livezeanu, întemeiat pe scăderea tendențială, reală, dar neînsemnată și cu efecte tardive a sporului natural (care nu se manifestă decît peste 20 ani, în perioadele ce vor urma celei de opt ani considerată în studiul nostru, dacă nu se produce nici o catastrofă demografică (război, foamete etc.), vom ajunge, peste 12 ani, la contingente de peste 330 000 anual, din care vor rămîne de plasat peste 200 000 inși anual; deci, cu mult superioare celor din cei opt ani care urmează imediat lui 1936.

Dacă, raportate la numărul gospodăriilor agricole, cifrele de mai sus (redușe la jumătate, prin împerechere) reprezintă o proporție nu prea importantă (circa 1/3), raportate la totalul populației active industriale a României, ele reprezintă un procent mult mai însemnat. Așa că, pentru a putea absorbi această populație în cursul perioadei considerate, industria românească ar fi trebuit, și ar trebui, să constituie, să sporească cu peste 100 % capacitatea ei de utilizare a mîinii de lucru indigene.

Trebuie însă observat și aci că, cu cît procesul e mai puțin intens, cu atît posibilitățile agriculturii de a compensa prisosul de populație prin dezvoltarea propriei sale productivități apar mai însemnate, micșorînd procesul de emigrare spre oraș. Nu trebuie uitate, de asemeni, celelalte posibilități de plasare a mîinii de lucru: comerțul, cărăușia, administrația, care constituiesc supape suplimentare.

Rectificarea încercată aci nu e lipsită de importanță și din alt motiv. În viața socială, orice afirmațiune putînd fi folo-

sită drept temei de opoziție a intereselor în prezentă, exagerarea dimensiunilor unui proces de către un om de știință poate fi utilizată de oamenii de acțiune în chip interesat, fie într-un fel, fie într-altul. Cu atât mai stringentă apare nevoia lămuririi exacte a lucrurilor.

Ne rămîne să mulțumim preopinentalui pentru prilejul ce ne-a dat să punem lucrurile la punct. Nu suntem în divergență cu Domnia-sa decît asupra unui singur lucru și suntem bucuroși că în această privință, cel puțin, Domnia-sa e cel ce se înșală. E vorba de vechea cîrteală a nepricepuților, după care, cu ajutorul statisticii, se poate dovedi orice. Însăși pilda Domniei-sale arată că această « butadă » nu este exactă, decît pentru cei care nu practică această disciplină, și că, în fond, nici o statistică nu înșală decît pe cei care n-o știu ceti !

Note

Publicat în *Industrie și comerț*, an V, nr. 275, 1 martie 1937, pp. 11-13. Semnătura : Mircea M. Vulcănescu.

¹ Vezi Mircea Vulcănescu — « Însemnări pentru industrializarea României », în *Industrie și comerț*, an V, nr. 273, 1 februarie 1937, pp. 1-3 (inclus în culegerea de față).

² Art. cit., în culegerea de față.

³ Vezi Emil Livezeanu — « Problema plasării excedentului de populație rurală. În jurul unor date statistice », în *Finanțe și industrie*, an V, nr. 7, 14 februarie 1937, p. 219.

⁴ Vezi Mircea Vulcănescu — « Structura populației agricole românești », în *Excelsior*, an I, nr. 1, 2 martie 1935, p. 4 (inclus în culegerea de față).

⁵ În 1934, Mircea Vulcănescu a rostit conferința *Agricultura românească* la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, în cadrul ciclului «Agricultura românească în fața crizei», organizat de Asociația Economistilor (al cărei membru era). S-ar putea referi și la conferința *Situația și tendințele agriculturii*, prezentată în 12 februarie 1935 la Secția economică a Institutului Social Român, în cadrul ciclului «Tendințele agriculturii românești», ținut în localul aceleiași Academii Comerciale din Capitală.

⁶ Vezi «Populația», în *Conjunctura economiei românești*, an I, nr. 1-2, [ianuarie-iunie] 1936, p. 29.

Între Londra și Washington

Caracterizarea situației economice a lumii în timpul anului 1933 implică două perspective : una *structurală* și alta *conjuncturală*.

Viața economică poate fi privită, într-adevăr, în două planuri suprapuse. Unul superficial, care resfrînge în *variația seriilor economice elementare* (producție, schimb, distribuție, consum, sub toate formele lor), influența unor factori periodici. Altul, adînc, în care se oglindește *variația cadrelor* înseși ale *vieții economice* (cultură, tehnică, psihologie, raporturi juridice și politice).

Primul plan îmbină oscilațiunile periodice ale vieții economice într-un *ritm alternativ de prosperitate și de depresiune*. Al doilea indică transformările calitative de lungă durată, *schimbările istorice de configurație* ale aceleiași vieți.

Fiecare moment al vieții economice se situează astfel, simultan, într-una din fazele ciclului conjunctural, dar și împreună cu întregul ciclu – undeva pe linia structurală a tendințelor ei istorice.

Se știe, astfel, că viața economică a lumii întregi trece, din 1929, printr-o criză deosebit de gravă, caracterizată prin

prăbușirea generală și concomitentă a cursurilor acțiunilor, a prețurilor mărfurilor, a producției și a schimburilor mondiale. Se mai știe că această criză are un caracter conjunctural, asemănător celor din 1873, 1886, 1893, 1907, 1913 sau 1921; dar că — spre deosebire de acestea —, ea e prelungită și agravată prin faptul că *depresiunea ciclică se suprapune unei depresiuni tendențiale de lungă durată.*

Această depresiune tendențială se datorește anumitor prefaceri structurale ale lumii capitaliste, care împiedică jocul normal al mecanismelor de resorbire automată a crizei ciclice. Cele mai des citate dintre aceste prefaceri sunt: 1) *ruperea legăturii dintre volumul afacerilor și cantitatea de aur* servind de acoperire instrumentelor monetare care mișcă aceste afaceri, prin inflația monetară din timpul războiului și prin inflația de credit de după el; 2) *persistența sarcinilor internaționale anormale* provenite din reparații și datorii de război, care tulbură condițiile normale de echilibrare a balanțelor de plăți dintre state; 3) *dezvoltarea capitalismului indigen în țările agrare și coloniale*, care pune frâu tendințelor de expansiune nelimitată a vechilor țări capitaliste; 4) *dezvoltarea regimului monopolist*; 5) *raționalizarea producției*; 6) *socializarea riscurilor* și, în sfârșit — *last, not least*¹ —, 7) *ruperea vechiului echilibru dintre prețurile agricole și cele industriale*, mai întâi, prin dispariția Rusiei dintre statele producătoare de cereale și înlocuirea ei prin țările sud-americane, împinse de conjunctura favorabilă creată de această dispariție să-și întindă considerabil suprafețele de cultură, apoi prin reapariția Rusiei în 1929 și prin dezvoltarea excesivă a mecanizării producției agricole din lumea întreagă. Toate acestea, sporind producția peste nevoile consumației mondiale, au determinat o prăbușire a prețurilor de o amploare care nu-și găsește egal decât în perioada care a urmat, în Europa, desființarea blocusului continental, după războaiele napoleoniene.

Prins în această urzală, care a fost caracterul specific al vieții economice a lumii în timpul anului 1933 ?

Structural, anul 1933 e anul încercărilor radicale de refacere a vieții economice capitaliste și de ieșire din criză printr-un efort de organizare, încercată mai întâi pe planul mondial și reluată, după eșecul ei pe acest plan, la nivelul economiilor naționale.

Conjunctural, anul 1933 reprezintă un an de repriză aparentă a vieții economice mondiale, stimulată, mai întâi, și pe urmă stînjinită de măsuri artificiale rezultate din prefăcerile structurale mai sus pomenite.

Să lămurim.

Am spus că, structural, anul 1933 e anul eforturilor de refacere a lumii capitaliste. Într-adevăr, de unde, în anii precedenți, experiența de economie dirijată în stil mare pe care o începuse Rusia ocupase într-atît primul plan al atențiunii generale, încît atenuase chiar răsunsetul prăbușirii lirei sterline din septembrie 1931 — în 1933, urmărirea rezultatelor aplicării planului cincinal devine o problemă locală, atențiunea generală a economiștilor fiind acum ațintită către statele mari capitaliste : America, Franța, Anglia, Japonia și apoi Germania și Italia.

Începutul aplicării politicii economice hitleriste în Germania, politica inițiată de noul președinte al Statelor Unite [ale Americii], Roosevelt, începînd din martie 1933, convergența eforturilor de salvare economică a lumii în Conferința de la Londra din iunie, bătălia iscată în conferință între practicanții monedei dirijate și apărătorii ortodoxiei monetare, urmată, după eșecul conferinței, de risipirea încercărilor de salvare într-o mulțime de eforturi divergente, printre care strălucește, în primul plan, bătălia dintre liră și dolar —

pasionează încă toate cercurile economiștilor și sunt departe de a-și fi pierdut puterea de a capta interesul marelui public.

Început sub semnul eforturilor de unificare, anul 1933 s-a sfârșit cu accentuarea tendințelor spre autarhie, ivite încă din anul precedent, într-o lume atât de diversă, încât numai cu greu o putem concepe derivată din structura omogenă și solidară a pieții mondiale, cunoscută din manuale.

Lumea economică a practicat, într-adevăr, în 1933, două regimuri dominante de proprietate a mijloacelor de producție radical deosebite (capitalism și comunism) și cel puțin trei regimuri tipic deosebite de libertate economică (economie liberală, intervenționism, economie dirijată), două politici de producție antagoniste (agrariană și industrială), mai multe politici comerciale (liber-schimbism, protecționism, contingentare, compensație, balanță a contractelor etc.) și mai multe politici monetare (devalorizare, inflație, ortodoxie monetară).

Prin combinarea regimurilor libertății cu ale proprietății, statele pot fi împărțite, în 1933, în trei mari grupuri: state *capitaliste*, practicînd regimul proprietății private și o relativă libertate economică (Franța, Anglia, Japonia); state *neocapitaliste*, practicînd tot regimul proprietății private, dar îngrădindu-i folosința și fructificarea printr-o restrîngere a libertății economice (Italia, Germania, Statele Unite [ale Americii]) și state *comuniste*, practicînd simultan proprietatea colectivă a mijloacelor de producție în comun și economia dirijată (U.R.S.S.).

Caracteristic pentru anul 1933 e faptul că *victoria democrațiilor în alegerile prezidențiale din Statele Unite [ale Americii] a smuls aceste state din rîndul lumii vechi capitaliste, aruncîndu-le în rîndul celor neocapitaliste.*

Această întărire a tendințelor de dirijare a economiei capitaliste, corelată ușurărilor acordate pentru a doua oară

după revoluție, în Rusia, micii proprietari personale, par a indica o vagă tendință de apropiere a celor două tipuri de economie, pînă aci radical antagoniste.

În ce privește politica producției, vechile state industriale au continuat să practice, în 1933, politica agrariană de dezvoltare a producției agricole proprii. Aceasta, desigur, ca o reacțiune împotriva restrîngerii debușeurilor produselor lor industriale în țările agrare și coloniale sub influența scăderii puterii de cumpărare a acestora, provocată de prăbușirea prețurilor produselor agricole începînd din 1929, precum și sub influența dezvoltării industriale a acestor țări din urmă.

Politica aceasta de reagrarizare caracterizează, deopotrivă, eforturile Italiei, Germaniei, Franței, Cehoslovaciei și parțial chiar pe ale Statelor Unite [ale Americii]. Numai Anglia, beneficiind de condițiile speciale ale *Commonwealth*-ului britanic, a continuat o politică proprie de preferință a producției agricole a dominioanelor ei.

În Italia însă, în vreme ce fascismul continua experiența regimului corporatist în industrie, Mussolini anunța sfîrșitul « bătăliei grîului », adică ridicarea volumului producției agricole italiene la nivelul necesar acoperirii nevoilor ei interne. Începînd din 1933, nevoile de hrană ale Italiei urmează a fi deci acoperite, în întregime, de producția agricolă indigenă și Italia încetează de a fi o țară importatoare de cereale.

În Franța, ca și în Cehoslovacia, țări în care producția agricolă nu acoperă decît o parte a consumului intern, producția a fost apărută printr-un regim deosebit de sever, prin obligații impuse industriei de transformare și printr-o politică specială de stocaj.

În Germania, sub influența condițiunilor specifice ale acestei țări și a programului hitlerist, politica agrariană, inspirată de baroni, a luat forme deosebite de cele de aiurea.

Țară industrială, exportatoare de produse manufacturate, constituită pe o bază agricolă internă nesigură și dependentă, sub raportul aprovizionării, mai ales de țările agricole din bazinul dunărean pe care le domina înainte de război industrialicește, Germania s-a văzut, după război, lipsită de debușuri coloniale, precum și de zone controlate de aprovizionare cu materii prime necesare industriei ei. Dacă Germania a continuat totuși să facă cîtva timp o politică de intensă industrializare, această politică s-a făcut cu prețul unui șomaj cronic și a pierderii independenței sale economice, industria și comerțul german trecînd sub controlul străinilor.

Obligația demilitarizării agravase acest șomaj cu toată povara cotei de populație ocupată înainte de război trei ani după majorat, în cadrele armatei imperiale (circa 1 milion de oameni).

În aceste condițiuni, dezvoltarea motorizării într-o agricultură de altfel parcelară, în mare măsură, ar fi însemnat o liberare a brațelor de la țară și o sporire a contingentului de șomeri industriali, și așa destul de numeroși.

Era firesc ca hitlerismul, dornic să asigure mai presus de orice independența economică a Germaniei, să încerce o revizuire a acestei politici.

Aci stă explicația politicii relativ antiindustriale a celui de al treilea Reich, constînd în stabilizarea bazei agricole interne prin oprirea agricultorilor la ei acasă, fixarea autoritară a prețurilor produselor agricole, încetinirea investițiilor, obligarea industriilor să primească muncitori supranumerari, lupta contra raționalizării excesive etc.

Se știe însă că orice politică de prețuri înalte în agricultură atrage o lărgire a pieții industriale, prin creșterea cererii de mărfuri, dar implică o scădere a ratei profitului industrial prin obligația implicită de a plăti salarii urcate în spusă industriei de a angaja lucrători peste nevoi, spre a

putea beneficia de avantajele oferite de stat diferitelor industrii, se distinge că e vorba de o adevărată politică de scumpire a costului de producție, de scădere a productivității în industrie, care lovește direct în rentabilitatea ei.

După cum observă unii economiști, se petrece aci o tendință inversă aceleia manifestate în statele agrare în curs de industrializare, de pildă, în Rusia, unde politica de stat urmărește, dimpotrivă, reducerea costului de producție în agricultură, liberarea brațelor necesare industriei și menținerea salariilor joase, spre a reduce și în industrie costul mijlociu de producție și a spori productivitatea materială, și ieftinind, prin aceasta, lucrurile și sporind bunăstarea generală.

Acest dublu proces, al dezvoltării agriculturii, pentru consolidarea industriei, și al înfrînării industriale, prin stabilizarea agriculturii, nu e un proces izolat și fără semnificație. El constituie una din tendințele principale ale lumii contemporane și trebuie înțeles ca o reacțiune a statelor industriale împotriva cauzelor permanente de depresiune izvorâte din sărăcia statelor agrare și dezvoltarea capitalismului indigen. În fața concurenței capitalismului colorat, statele industriale se întorc asupra lor însele și își dezvoltă propria lor piață, prin lărgirea bazei agricole indigene sau frînând ritmul dezvoltării lor industriale excesive!

Politica aceasta a producției a avut repercusiuni adânci în politica comercială, ducând, mai întâi, la o restrângere a volumului comerțului internațional, apoi la o redistribuire a lui sub influența restrângerii importului, și, în sfârșit, la o creștere a comerțului internațional de materii prime, caracteristic anunțator al unei reprimări industriale artificiale, este drept, dar nu mai puțin reale. Să lămurim.

Paralel cu această tendință de reagrarizare a statelor industriale creditoare, statele agrare, în majoritatea lor debitoare și aflate în imposibilitate să-și echilibreze balanța plăților prin excedentul de export — stinjenit de protecționismul

agricol al statelor industriale —, au fost nevoite să reacționeze, recurgînd, la rîndul lor, încă din 1932, la o serie de măsuri restrictive ale comerțului lor. La adăpostul acestor măsuri, o nouă înflorire industrială se schițează în aceste state în 1933.

Prin aceasta, o a doua tendință a economiei mondiale pare a se desemna în faptul înlăturării diviziunii internaționale a muncii și înlocuirii ei cu o mai mare omogenitate a structurii producției diferitelor țări.

Accastă omogeneizare a producției, implicînd aparent o restrîngere a volumului schimburilor internaționale, nu implică, în fond, decît o redistribuire a lor, întrucît, pe măsură ce scade comerțul produselor fabricate dintre state, se dezvoltă între ele — în măsura dezvoltării industriale a țărilor noi — comerțul materiilor prime. Volumul comerțului materiilor prime tinde, deci, să crească sub efectul combinat al neomogeneității distribuției lor geografice și al noii eflorescențe industriale. Ce ar putea rezulta de aci, într-un viitor apropiat, n-ar fi o stagnare a comerțului, ci o redistribuție a curentelor de capitaluri între statele producătoare de materii prime și statele transformatoare.

Căci, paralel cu aceste transformări structurale ale producției și comerțului mondial, s-a schițat un antagonism în interiorul statelor capitaliste industriale, între funcțiunea capitalului lor financiar, care le constituie creditoare, și funcțiunea capitalului lor industrial, care le impunea să exporte. Într-adevăr, încurajarea activării balanței lor comerciale prin politica de reagrarizare amenință — prin carența statelor agricole debitoare pe care o provoacă — să ducă la o dezechilibrare a balanței lor de capitaluri. E aci un moment dificil de opțiune, care pare a desemna o a treia tendință în sînul lumii capitaliste, și anume, o tendință de oprire organică a curentelor internaționale de capitaluri, care circula pînă acum de la țările industriale la cele agricole. Prin aceasta, se stînjenește însă industrializarea acestora din urmă. Se vede

că, în forme noi, impuse de noile configurații economice, reapare jocul automat al factorilor de echilibru economic.

În sfârșit, în politica monetară, anul 1933 este important prin faptul că, pentru întâia oară, s-a încercat dirijarea sistematică a vieții economice cu ajutorul îndrumării fluctuațiilor monetare, după cum vom vedea pe îndelete mai departe.

Dacă, din punct de vedere structural, anul 1933 este anul autarhiilor și al progreselor economiei dirijate, din punct de vedere conjunctural, el este anul unei reprize relative în toate compartimentele vieții economice. Indicii principalelor serii de fapte economice, comparați cu cei din anul precedent, indică o netăgăduită creștere a activității, dovedind că punctul cel mai de jos al crizei dezlănțuite în 1929 a fost depășit și că intrăm într-o nouă zodie, de prosperitate economică.

Cu toate acestea, optimismul acesta nu trebuie să ne iluzioneze. Transformările structurale ale vieții economice sunt de natură să inspire oarecare îngrijorări asupra dezvoltării ulterioare a reprizei constatate. Există serioase temeri că urcarea prețurilor, a producției și a cursurilor acțiunilor înregistrată în 1933 să nu fie decât artificială și că anticiparea rezultatelor reprizei, prin diferitele politici, să nu-i fi compromis eficacitatea.

Conjunctura anului 1933 poate fi împărțită în trei perioade.

În primul trimestru, deprimarea generală a vieții economice a continuat, sub influența factorilor sezonalii, atingând cel mai scăzut nivel în martie. Singură Germania s-a resimțit mai puțin în acest interval.

Perioada de învioreare generală a vieții economice începe din martie, odată cu nădejdiile legate de reușita conferinței de la Londra și de politica președintelui Statelor Unite [ale Ame-

ricii] și ține până în iulie, când se încheie, odată cu decepțiile primeia și cu începutul greutăților celei de a doua.

Speculația se înviorază, în acest interval, peste tot. Prețurile cresc, ca și producția, în toate țările.

Dar fenomenul nu ține mult. *O a treia perioadă, de nouă depresiune, urmează eșecului conferinței de la Londra*, în care statele își iau, fiecare, măsuri de apărare, pe compt propriu, împotriva depresiunii.

Ceea ce caracterizează această ultimă perioadă este reacția Angliei și a Japoniei împotriva încercării Statelor Unite [ale Americii] de a-și menține, cu ajutorul deprecierii monetare, nivelul prețurilor aur la acela al prețurilor lor.

Cum se vede, întreg anul pare dominat de încercarea conferinței de la Londra și de experiența americană. Să ne oprim, deci, puțin asupra lor.

Conferința de la Londra, convocată în iunie în vederea studierii mijloacelor ieșirii din criză, constatînd că unul din simptomele cele mai generale ale acesteia era restrîngerea îngrijitoare a relațiilor economice dintre state, își propusese să discute :

1. în materie financiară, *mijloacele de reluire a circulației internaționale a capitalurilor*, stînjenită de numeroasele restricții ale comerțului de devize practicate în diferitele țări ;

2. în materie comercială, *mijloacele de reluire a circulației internaționale a mărfurilor*, îngreunată de măsurile de apărare vamală luate aproape pretutindeni.

Ambele soluții sugerate se izbeau, în fapt, de complexul de împrejurări care, producînd dezechilibrul balanțelor de plăți ale statelor mai greu atinse de criză, provocaseră luarea măsurilor restrictive tocmai ca mijloace de combatere a aces-

tui dezechilibru. Venind astfel, de la început, în conflict cu politicile de apărare contra crizei adoptate de diferitele guverne, soluțiile sugerate conferinței întâlneau în calea lor rezistența surdă a tuturor statelor participante.

Luînd astfel poziție de înlăturare a simptomelor crizei, împotriva curentului adînc al economiei mondiale care le determinase, fără a pune în suficient relief antagonismele care justificau acest curent în ochii fiecărui stat, conferința de la Londra era mai dinainte sortită unui eșec sigur.

Într-adevăr, statele participante erau silite : 1) sau să refuze fățiș discuția problemelor care nu le convenea (cum au făcut, de pildă, Statele Unite [ale Americii] în chestiunea datoriilor, răpind astfel orice sorți de izbîndă lucrărilor comisiunii financiare, în care sarcina datoriilor reprezenta, pentru toate celelalte state, cauza primordială a dezechilibrului de care se apăraseră, introducînd măsurile restrictive) ; sau, dimpotrivă, 2) acceptînd discuția, aceste state făceau totuși astfel de rezerve mintale și condiționau soluțiile în așa fel încît, lucrul echivala tot cu un refuz de discuție. Așa a făcut, de pildă, Franța cînd a condiționat discuția consolidării vamale de soluția prealabilă a problemei monetare, deși era sigură de refuzul Statelor Unite [ale Americii] în acest punct, provocînd astfel, indirect, eșecul lucrărilor comisiunii economice.

În fond, nici un stat nu venea cu dorința sinceră de concesiuni și cooperare, ci fiecare cu dorința de a găsi o soluție a propriilor sale greutăți pe spinarea celorlalte.

Și, pentru că nimeni nu se înșela asupra propriilor lui intenții și nici nu ignora pe ale rivalilor, s-a desemnat de la început, în mod limpede, că *toată abilitatea în conferință va consta, pentru fiecare stat, exclusiv în arta de a arunca asupra celorlalte răspunderea eșecului ei.*

În acest joc, s-ar putea spune că fiecare țară și-a dat arama pe față : Germania, brutalitatea cinică și masivă a unui

popor de 70 milioane care se înăbușe : America, ipocrizia egoistă și moralizatoare ; Franța, abilitatea logică riguros interesată ; Japonia, calculul ascuns ; Rusia, indiferența față de orice rezultat ; Anglia, izolarea curtenitoare și generoasă, dar distantă, a gazdei silită să ție cumpăna între oaspeți.

Din acest punct de vedere, conferința s-a soldat cu o victorie netă a Franței, care, mai încercată în manevră, a izbutit să exploateze în așa fel stângăciile delegației americane, încât a aruncat, în ochii lumii întregi, asupra acesteia, toată răspunderea morală a eșecului conferinței, deși ea însăși nu contribuise cu puțin la acest eșec.

Rareori s-a putut astfel vedea o conferință care, sub numele cooperării internaționale, să prezinte o mai mare încercare de manevrare a tuturor de către fiecare.

Care era situația reală a statelor prezentate la conferință ?

Franța se prezenta doritoare să-și asigure, prin stabilizarea dolarului, nivelul intern al prețurilor și poziția comerțului său exterior, amenințate de dumpingul de schimb practicat din aprilie de către Statele Unite [ale Americii]. În al doilea rînd, credincioasă tezei sale a solidarității dintre datoriile de război și reparații, Franța urmărea să obțină de la conferință, în fața carenței Germaniei, dacă nu anularea, măcar reducerea datoriilor ei în limita plăților germane.

Astfel, atitudinea Franței se prezenta fermă pentru revizuirea datoriilor și pentru stabilitatea monetară. În schimbul lor, ea ar fi acceptat consolidarea taxelor vamale și renunțarea la măsurile luate contra dumpingului valutar american.

A pune astfel problema, însemna însă a refuza orice înțelegere noii politici economice americane.

Într-adevăr, *Statele Unite [ale Americii]* erau hotărâte să-și apere cu orice preț politica de curînd începută, și de aceea ele cereau, în primul rînd conferinței, să obțină abolirea res-

tracțiunilor comerciale, dar refuzau să stea de vorbă în timpul ei, atât despre revizuirea datoriilor de război, cât și să-și mai ia un angajament în privința stabilității monetare.

Între ele, *Anglia*, stînjinită în comerțul său exterior, atât de politica de protecție vamală a Franței, cât și de politica dumpingului de schimb practică de americani prin deprecierea sistematică a dolarului, își propunea, urmată în aceasta de Japonia, să profite în ambele soluții.

Înțelegînd că nici o consolidare vamală nu poate fi de lungă durată, *Anglia* a căutat să obțină de la Franța, în prealabil măcar, un armistițiu vamal, care, consolidînd un timp situația existentă a comerțului ei exterior, îi lăsa deplină libertate de acțiune în privința eventualei devalorizări a lirei sterline, de îndată ce deprecierea dolarului ar fi devenit jenantă pentru comerțul ei.

Eșecul conferinței a folosit astfel, în primul rînd, Angliei și Japoniei, care au putut profita cîteva luni de situația armistițiului vamal, fără a fi obligate la o consolidare monetară care le-ar fi lăsat la discreția Americii.

Rusia s-a prezentat la conferință pasivă, subliniind numai cooperarea sistemului sovietic la eforturile de refacere economică mondială, ca și cum n-ar fi fost vorba de eforturile de refacere a lumii capitaliste, opusă ei !

Prezența Rusiei la conferință era însă justificată, în realitate, de interesul ei de a iniția noi relații diplomatice și economice cu statele occidentale europene și cu America, în locul celor compromise odată cu schimbarea politicii de la Rapallo, după triumful hitlerismului.

Fapt vrednic de menționat e că la Londra a apărut, pentru întîia oară, posibilitatea de cooperare — măcar nominală — a celor două sisteme economice, capitalist și comunist, într-un efort de organizare unitară a economiei mondiale. E aci, consecința ultimă trasă din premisele stalinismului asupra pu-

tinței edificării socialismului într-o singură țară, implicând însă consecutiv, dacă nu o revizuire, cel puțin o largă interpretare a tezelor leninismului, după care misiunea esențială internațională a statului sovietic e aceea de avantgardă a revoluției mondiale.

Din toate țările, singură Germania a avut curajul să arunce masca și să forțeze — poate dinainte convinsă de insucces — destinele conferinței, prezentînd ca un balon de încercare, repede dezavuat, sub presiunea indignării morale a idealiştilor adunați la Londra, propunerea Hugenberg, prin care nu cereau, nici mai mult, nici mai puțin, decît : 1) suprimarea reparațiilor ; 2) credite ; 3) restituirea coloniilor ; 4) dreptul de colonizare a Rusiei Sovietice.

Statele mici din răsăritul Europei s-au prezentat la conferință, cum era și firesc, relativ solidare cu punctul de vedere francez, împiedicînd astfel izolarea Franței în conferință. Zic « relativ » solidare, pentru că tuturor — inclusiv Polonia — le lipsea autoritatea morală să vorbească în numele etalonului aur, altfel decît mizînd mintal pe aurul băncii tutelare.

Dincolo de această atitudine, unele dintre ele schițaseră însă, pentru cazul unui eșec posibil al colaborării mondiale, gestul deschizător de perspective unui eventual bloc răsăritean, de configurație încă incertă.

România a mers la Londra încadrată în blocul acestor state favorabile punctului de vedere francez. A obținut astfel, teoretic, recunoașterea morală a lumii că o acoperire reală a circulației cu 25 % nu e compromițătoare pentru creditul unei bănci de emisiune, un contingent de cîteva zeci de mii de vagoane în acordul grîului și... perspectiva căutării unui plasament real recoltei.

Conferința a început sub auspiciile atitudinii « idealist moralizatoare » a delegației americane, care, uitînd tot ce era egoist în atitudinea ei, se socotea iarăși datoră să mîntu-

iască lumea, ca în martie 1917, la declararea războiului, în ianuarie 1928, la publicarea celor 14 puncte, în 1929, la conferința păcii, și în 1921, la conferința navală de la Washington.

Rar s-a văzut atitudine mai lamentabilă într-o conferință internațională decît aceea a delegației americane! Căzută în cursa întinsă de propria ei atitudine generoasă, adică obligată moralmente, prin declarațiile ei de început, să refuze cu orice preț răspunderea risipirii conferinței, delegația americană, cedînd principial în fața jocului ferm al Franței, a fost dezavuată de președintele Roosevelt, conform vechii tactici a democraților americani, pentru care, ce se spune în Europa nu trebuie înțeles la fel în America. Președintele nu s-a sfiit să repete personal « avertismentele » sale lumii și, în fața răspunsului conferinței că așteaptă propuneri concrete, a trimis chiar pe fiul său (sufletesc: Molley), ca cei ce vor crede în el să nu piară și conferința să aibă viață veșnică! Dar, încă înainte de a fi debarcat, Molley a fost și el dezavuat de Duhul tatălui prezidențial, care l-a prezentat numai ca pe un delegat oficios al său, neautorizat să vorbească altfel decît *ad-referendum*.

Convinsă că n-are cu cine sta de vorbă, în fața refuzului președintelui Roosevelt de a veni personal în Europa, altfel decît ca mîntuitor, în felul lui Wilson din 1918, conferința și-a mai tîrît existența cîteva săptămîni, cu discuțiuni lăturănice asupra procentului de acoperire, sau organizării comerțului de cereale, menite să rămînă pe hîrtie, pînă cînd, convingîndu-se de adevărul cuvîntului mussolinian că orice încercare de organizare economică pe plan mondial e prematură atît timp cît fiecare țară nu s-a organizat la ea acasă, și-a amînat lucrările *sine die*², rămînînd în ființă numai un mic comitet permanent, destinat să prindă momentul cînd re-deschiderea ei s-ar dovedi oportună.

Încercarea de a concentra la Londra eforturile în vederea ieșirii din criză eșuînd, statele participante s-au regăsit — după risipirea delegațiilor — în prada acelorași dificultăți de la plecare.

Drept vorbind, cele mai multe state scontaseră acest eșec. Și unele, chiar dacă nu-l doriseră de-a dreptul, nici nu făcuseră nimic ca să-l împiedice.

Așa că, a doua jumătate a anului reprezintă perioada reacțiunilor și ajustărilor economiei mondiale în urma eșecului conferinței de la Londra. *Fiecare țară și-a căutat, în acest interval, salvarea prin mijloacele ei proprii.*

Printre toate experiențele încercate, se impune, în primul rînd, aceea a economiei americane.

Statele Unite [ale Americii] au fost, într-adevăr, în 1933, teatrul unor adînci prefaceri economice, iscate în urma alegerilor prezidențiale din martie.

Prăbușirea speculației bursiere a prețurilor și a producției, scăderea consumului, creșterea șomajului, continuate pînă în martie 1933, treziseră pe americani din iluzia prosperității perpetue, cu care trăiseră aproape un sfert de veac.

Depart de a fi o calitate inerentă economiei americane, « prosperitatea Hoover » se dovedea un accident !

Nedeprinși să îndure rigurile crizei, încrezători în artificialitatea așezării lor economice și sociale și neacceptînd fatalitățile nici unui destin, americanii întîmpinaseră, la începutul anului, cu manifestații zgomotoase de opinie publică, încercările, timide, de altfel, de deflație din ultimele zile ale guvernării Hoover. Era firesc ca întreaga campanie electorală să se desfășoare în jurul întoarcerii prosperității și ca noul ales să încerce să justifice de îndată nădejdlile care salutaseră înscăunarea lui, cu o reluare a afacerilor !

Politica sa se desemnează în lunile imediat următoare.

Prins între interesele potrivnice ale fermierilor, ale industriaşilor, ale bancherilor şi ale deponentilor, preşedintele fixează în modul următor obiectivele imediate ale politicii sale :

1) *uşurarea lichidării pasivurilor ;*

2) *sporirea producţiei, realizată prin creşterea puterii interne de cumpărare a populaţiei !*

Soluţia aleasă în acest scop a fost *dirijarea producţiei cu ajutorul circulaţiei, realizată în interior printr-o inflaţie de credit, concomitentă cu o devalorizare exterioară a monedei.*

Trebuia deci realizată, în interior, operaţia delicată a ridicării costului de producţie, fără o urcare concomitentă a costului vieţii. Politica prezidenţială lovea, ca atare, în primul rând în businessmanii, în beneficiile întreprinzătorilor !

Sensul politicii rooseveltiene nu era însă numai acela de a uşura lichidarea sarcinilor fixe ale întreprinderilor, operînd o urcare artificială a preţurilor pe piaţa internă americană, înlesnind plasarea şomerilor şi întreţinînd o prosperitate factice a unei industrii anemiate. Dacă acesta ar fi fost scopul, soluţia inflaţiei interne ar fi precumpănit, fără îndoială, în dezbaterile trustului inteligenţei asupra soluţiei devalorizării. *Politica rooseveltiană însemna însă şi o încercare de redresare a comerţului exterior american.*

Efectele deprecierii concomitente a lirei şi a yenului, începute în toamna lui 1931, însemnaseră o lovitură serioasă pentru comerţul american, care, cu toată reducerea preţurilor de cost, se vedea înlocuit pe toate pieţele sud-americane, extrem-orientale şi asiatice, de comerţul anglo-japonez, beneficiar al unui formidabil dumping de schimb.

Paralel cu dezvoltarea puterii de consumaţiune internă sub influenţa urcării preţurilor materiilor prime, sporirii salariilor şi angajării şomerilor, politica de creştere a producţiei

trebuia sprijinită și prin altceva. Creșterii producției trebuia să-i corespundă, simultan, o expansiune reală a posibilităților de desfacere în afară, în lipsa căroră, cu toată inflația de credit, stocurile noi produse nu s-ar fi putut scurge, provocând cu necesitate o nouă prăbușire de prețuri. Recucerirea piețelor pierdute în fața concurenței anglo-japoneze se impunea astfel politicii prezidențiale, ca o necesitate ineluctabilă.

Pentru ca o asemenea politică să reușească, *trebuia însă ca ritmul creșterii prețurilor interne să întârzie asupra ritmului deprecierii monetare în așa fel, încât — sub influența acestui decalaj —, nivelul prețurilor aur americane să se dezlipească de acel al statelor cu monedă stabilă și să scadă, treptat, pînă la nivelul prețurilor practicate de statele concurente.* Acesta și nu altul este secretul întregii politici monetare rooseveltiene.

Refuzînd, aparent, să dea satisfacție Franței în Conferința de la Londra, președintele Roosevelt își puna la adăpost armele de atac contra Angliei și Japoniei. Ceea ce și explică duplicitatea Angliei, care, deși aderase în timpul conferinței la politica franceză de stabilizare, nu s-a sfiit, după eșecul conferinței, să recurgă, începînd din iulie, la procedeele devalorizării monetare pentru apărarea comerțului său.

Rezultatele politicii rooseveltiene nu întârzie să dea roade, începînd din aprilie.

Bursa, care fusese grea în tot timpul primului trimestru, precum și producția și prețurile americane, în scădere continuă pînă în martie, încep, din aprilie, o repriză care durează pînă în iulie. În tot acest timp, intențiile președintelui se realizează, deprecierea dolarului întrece ritmul creșterii interne a prețurilor, așa că asistăm la o continuă scădere a prețurilor aur americane, pînă în iulie, cînd acestea ating nivelul celor englezești. Căderea dolarului se oprește atunci și președintele se gîndește, un moment, la stabilizarea lui ! Din nefericire, continuarea urcării interne

a prețurilor antrenează în luna următoare o urcare a prețurilor aur.

Începe, atunci, odată cu sfârșitul Conferinței de la Londra și cu atingerea nivelului prețurilor americane, un mare duel monetar anglo-american.

Amenințată să piardă beneficiile politicii sale de dumping, realizată prin deprecierea lirei, Anglia, care urmărea, încă din mai, cu atenție, fluctuațiile dolarului, dă drumul, la rîndul ei, lirei sterline.

Temător să nu-și vadă compromise rezultatele politicii sale, președintele Roosevelt, care — cum am văzut — intenționase un moment o stabilizare a dolarului, reia și el cursa deprecierei. Se petrece însă, în acest timp, un fenomen îngrijitor pentru sortii politicii prezidențiale. Anume, prețurile interne americane continuă să urce, împingînd pe cele externe peste paritate și determinînd o pasivizare a balanței comerciale !

Lucrul se accentuează spre sfârșitul anului și explică pentru ce, începînd din noiembrie, lira sterlină se desparte de dolar ! Anglia nu mai are de ce urmări cursa deprecierei !

Producția americană a urmat ritmul crescînd pînă în iulie și scăzînd după aceea, paralel cu speculația, impresionată la început de perspectivele noii politici, decepționată apoi de dificultățile ei !

Ritmul conjunctural al celorlalte țări poate fi împărțit în două grupe. De o parte, Franța și Germania, influențate defavorabil de Conferința de la Londra, văd și ele o scădere a speculației începînd din iulie, mai accentuată pentru Germania, țară mai interesată de rezultatul conferinței. În vreme însă ce în Franța producția dă ușor înapoi, ca și prețurile, în Germania, sub influența condițiunilor specifice, cresc și unele, și altele.

Al doilea grup, cuprinzând Anglia și Japonia, suferă oscilațiuni inverse. Într-adevăr, asistăm, în aceste țări, la o re-priză a cursurilor acțiunilor și a prețurilor, concomitentă cu o depreciere a prețurilor aur și cu o urcare a cursului aur a acțiunilor. Scăderea din august este de mică importanță și nu schimbă sensul mișcării generale. În special producția japoneză pare a suferi în prima jumătate a anului fluctuațiuni inverse sorților de reușită a politicii americane, producția luînd avînt în iulie, odată cu dificultățile ivite în calea politicii americane.

Paralel, economia sovietică își consolidează, și pe alo-curi își dezvoltă, pozițiile cîștigate prin aplicarea primului plan pe cinci ani. Dumpingului moral al primelor momente, i-a urmat o politică mai realistă de adaptare la împrejurările de fapt. Economia sovietică cunoaște, în aceste condiții, o destindere, dar condițiile de apreciere a ei sunt mai greu de precizat, întrucît criteriul bunăstării, după care se judecă economiile burgheze, nu mai e singur relevant pentru diagnosticarea situației economice !

Într-adevăr, politica sovietică urmărește o comprimare voită a nivelului de viață, în vederea accentuării ritmului acumulării colective a « plusvalorii » întreprinderilor, acumulare destinată dezvoltării accelerate a trustului vertical pe care-l realizează economia sovietică ! Între acestea, se anunță, terminarea confecției celui de al doilea plan cincinal trebuind să ducă industria sovietică la un potențial suficient satisfacerii nevoilor interne ale Rusiei.

Franța a rămas în dificultățile ei proprii, amenințată de perspectiva unui grav dezechilibru al balanței sale de plăți, sub influența reducerii concomitente a exportului și a încasărilor provenite din cupoanele creanțelor sale asupra străinătății ; amenințată de o nouă scădere a nivelului prețurilor și de neputința de a realiza un echilibru bugetar.

În fața acestor fapte, producția a dat îndărăt și, odată cu sfîrșitul anului, au început să se arate primele semne de ne-

încredere în franc, manifestate printr-o scădere a rezervelor de aur ale Băncii Franței !

Toate aceste fenomene arată că, *dacă o destindere pare a se fi produs în lumea întreagă, condițiile obiective ale unei reprimări ciclice sunt încă departe de a se putea manifesta automat. Stimularea lor prin diferite politici, menite să înlesnească lichidarea, e de natură să dea un avânt temporar vieții economice. Dar, în măsura în care această lichidare nu e încă operată, aceste urcări nu fac decât să angajeze cu anticipație un viitor încă incert.*

Trebuie totuși observat că, *în forme noi, o lichidare se produce în lumea întreagă. Dar nu sub forma cunoscută pînă acum, a retragerii din procesul de producție a întreprinderilor greșit angajate, ci prin preluarea artificială de către colectivitate a pagubelor lor și prin înmulțirea generală a semnelor de circulație, în măsura în care se acoperă aceste pagube !* *Intervenția aceasta a statului, în vederea socializării pagubelor, e însă de natură să modifice adînc funcționarea unui sistem economic întemeiat în primul rînd pe interesul și pe riscul individual, statul, care azi socializează pagubele, nu se poate să nu își pună mîine întrebarea despre socializarea beneficiilor. Căci toate sistemele de ușurare a lichidării, prin intervenția statului, ridică pe primul plan al atenției generale interesul colectiv și împing pe nesimțite viața economică contemporană către un regim de economie colectivă și dirijată. Pînă ce o reprimă bine caracterizată nu va reuși să spargă cadrele acestei politici, trebuie însemnat cu hotărîre că viața economică a lumii actuale se îndreaptă în zodiile unei astfel de economii.*

În ce privește în special țara noastră, trebuie să observăm petrecerea acelorași fenomene. Moratoriul datoriilor agricole a ușurat situația exploatatorilor. Banii tezaurizați în 1932 au început să iasă din ascunzători, alimentînd, pe teama inflației, o puternică campanie de construcție. Stimulată de această campanie, industria română a cunoscut și ea, la adăpostul

contingentării, o diversificare și o creștere a producției. Sub raportul politicii economice de stat, România a rămas, după Conferința de la Londra, în cunoscutele dificultăți de transfer, care au culminat cu suspendarea lui la jumătatea lui august. Măsură inevitabilă, dar velleitară, interpretată ca un gest de independență, care a compromis, în două săptămîni, un an întreg de eforturi de adaptare a politicii noastre economice la exigențele statelor creditoare tutelare !

E stranie această întoarcere a lucrurilor, care face ca Virgil Madgearu, venit în 1928 la putere sub presiunea creditorilor, să cadă înfrînt exact pe pozițiile pe care fusese înfrînt acum cinci ani Vintilă Brătianu ; iar Partidul Liberal să-i succedă în numele politicii pentru care fusese răsturnat atunci de Partidul Național-Țărănesc.

E aci o situație care trebuie să dea de gîndit oricărui român, asupra realităților în care este încadrată politica economică a țării lui și, mai ales, asupra contingentelor de politică externă care ne silesc — de voie, de nevoie — să ne jertfim independența economică pe altarul unității naționale.

S-o facem, deci, dacă n-avem încotro, dar cu conștiința limpede că prin aceasta nu facem decît să plătim, *încă o dată*, România Mare !

Note

Tipărit în *Convorbiri literare*, an LXVII, nr. 1, ianuarie 1934, pp. 44-60. Semnătura : Mircea M. Vulcănescu.

¹ Formula completă în engleză este « *Last, but not least* » (« *Ultimul, dar nu cel din urmă* ») (W. Shakespeare, *Regele Lear*, I, 1).

² Fără zi (hotărîită), fără termen (lat.).

Economia mondială în anul 1936

Lumea e împărțită
în două tabere economice

Viața omenirii e subordonată
pregătirilor de război

Rîndurile de mai jos nu urmăresc să povestească evenimentele de seamă petrecute în viața economică a lumii în cursul anului 1936, ci numai să desprindă câteva din liniile mari după care s-a dezvoltat această viață.

Dacă, pentru observarea unora dintre procesele economice cu periodicitate scurtă (aprovizionări, ritm de fabricație sau de vânzări, piața salariilor), un an de zile poate fi o perioadă de timp considerabilă; dacă, pentru altele, regulate cu mersul anilor, această unitate de timp e perioada-tip folosită pentru studierea acestor procese (bilanț, buget, producție agricolă etc.) – pentru desprinderea mișcărilor conjuncturale de ansamblu, ca și a prefăcerilor de structură ale vieții economice, un an de zile e o perioadă prea puțin însemnată. Așa se și face că, în neputința deosebirii schim-

bărilor de sens ale cadrelor și de structură ale manifestărilor vieții economice într-un timp atât de scurt, cei mai mulți economiști consideră devalma factorii structurali, factorii accidentali și factorii de conjunctură. Pentru a putea deosebi ceea ce, într-un proces economic, e variație accidentală de ceea ce se datorește ciclului conjunctural și de ceea ce constituie o schimbare de structură e nevoie de timp lung și spațiu larg. Faptele trebuiesc privite în ansambluri mari și în perspectiva lor istorică.

Privită în întregul ei și de deasupra, viața economică mondială, în anul 1936, nu a ieșit din perioada de confuzie în care a intrat odată cu începutul crizei generale din 1929.

Ce a fost această criză și cui a fost datorită se știe azi destul de bine. Mai puțin s-a lămurit mecanismul de ansamblu al lichidării ei, începute din 1932, care continuă și astăzi. Privită pe acest plan general, criza economică mondială din 1929 are acest caracter curios, că s-a lichidat nu prin exproprierea debitorilor rău angajați în procesul economic, așa cum s-au petrecut lucrurile cu crizele precedente. Ci s-a făcut prin exproprierea creditorilor, prin solidarizarea la pagubă a creditorilor cu debitorii sau prin aruncarea pagubelor asupra colectivității.

Ruinarea creditorului, în caz de creanță a debitorului, e un rezultat obișnuit și în lichidările făcute după dreptul comun. Mai niciodată creditorul nu-și recuperează integral sumele împrumutate. Dar faptul că-și păstrează inițiativa execuției îi lasă o impresie de stăpîn, peste ruine, care-i satisface, în lipsă de altceva, cel puțin vanitatea.

Lichidarea creanțelor

Oricare ar fi fost cauzele crizei de acum șapte ani, un fapt e sigur. Că lichidarea ei s-a făcut altfel decât în mod obișnuit, adică, prin execuția debitorilor insolvabili, con-

form rînduieiilor civile. Să fie de vină generalitatea nemai-pomenită a insolvabilității ? Să fie ineficacitatea puterii de execuție față de un rău atît de întins ? Să fie carența normală a ideei de autoritate ? Sau teama că executarea colectivității în folosul cîtorva ar putea ruina însăși temelia așezării colective ? Să fie simplă pierdere de cap ? Un lucru e sigur. Că criza e azi în curs de lichidare, oricare ar fi fost sistemul de lichidare utilizat : micșorarea directă a datoriei, prin schimbarea raportului de drept ; iertarea de datorii ; reducerea creanței ; concordat ; eșalonare ; păsuire a debitorului ; lichidare judiciară ; preluarea datoriilor de către stat, de bună voie sau impusă ; sau menținerea nominală intangibilă a creanței și raportului de drept, dar reducerea ei reală, prin diverse manipulări monetare ; interzicere de transfer, moratoriu, indisponibilizare, devalorizare etc.

Ceea ce n-a permis desprinderea unei viziuni de ansamblu acestei lichidări a fost tocmai deosebirea procedeeelor întrebuintate și mai ales faptul că, în cursul acestora, organele politice însărcinate vremelnice să le facă au procedat în chip oportunist empiric, fără idee de ansamblu și violînd, de multe ori, concepte regulative, socotite pînă atunci sacre, și intangibile, și esențiale oricărui proces de lichidare.

Între legile fundamentale și structura juridică

Numai așa a putut naște ideea că criza din 1929 a zdruncinat legile fundamentale ale vieții economice, atunci cînd ea n-a făcut decît să năruie unele structuri juridice în care cristalizase această viață, așa cum zdrobește un puhoi podurile de lemn puse de-a curmezișul, lăsînd intacte pe cele de piatră. Distanța de la care privim astăzi criza ne îngăduie să restabilim adevărul asupra acestui lucru. A fost o criză de amploare neobișnuită, care a distrus multe structuri și forme care echilibrău curente normale ale vieții economice, confundate de unii — din cauza vechimii

lor relative — cu formele veșnice și esențiale ale procesului economic. Azi, când apele s-au retras, vedem că nici una din legile esențiale n-a fost violată, ci numai cursul apelor s-a schimbat, din loc în loc. Tulburi n-au rămas decât ochelarii celor cari nu știuseră privi esențialul, dincolo de formele locale și vremelnice pe care acesta le îmbracă undeva, cândva...

Odată lămurii asupra acestei perspective, ne e mai ușor să ne descurcăm în noianul de fapte a căror caracterizare vremelnică o urmărim prin aceste rînduri.

Un an de repriză economică

Privit în ansamblul mișcării conjuncturale, anul 1936 poate fi caracterizat ca un an de repriză economică.

Producția materiilor prime — acest rezonator anticipativ ultrasensibil al oscilațiilor ansamblului vieții economice — a crescut, ca și prețul. La fel, prețul produselor agricole.

Volumul producției industriale totale, volumul traficului pe uscat și pe apă, volumul tranzacțiilor interne și al comerțului internațional au continuat, de asemeni, creșterea tendențială începută în anii precedenți.

Totuși, nici una din împrejurările de apariția cărora era legată nădejdea îmbunătățirii situației generale economice nu s-a produs. Revenirea la libertatea schimburilor de mărfuri și de capitaluri a rămas un deziderat, suspinat de diverse tonuri numai în congresele internaționale; iar restabilirea încrederii n-a venit să limpezească atmosfera încărcată a relațiilor dintre state. Statele industriale au continuat politica lor de dezvoltare a bazei lor agrare, stînjinite numai de capriciile factorului climatologic. Statele agrare au continuat, într-un ritm mai accentuat, politica lor de industrializare. Regimul clearingului bilateral a cuprins, în rețeaua lui, tot mai multe state. Iar țările care pînă ieri constituiau ultimele aziluri nedezmintite ale capitalurilor leneșe, vorbesc de ță-

rile blocului aur, au urmat — cam târziu, e drept — exemplul britanic, sacrificînd interesele pieței capitalurilor¹, intereselor întreprinzătorilor industriali.

Dacă producția materiilor prime a crescut aproape peste tot, ca și prețul produselor agricole sau volumul comerțului internațional, aceasta nu se datorește, prin urmare, nici reorganizării piețelor de aprovizionare pe planul mondial, nici reorganizării internaționale a creditului, nici înlăturării barierelor cari stînjenesc libera circulație a mărfurilor și a capitalurilor, ci unor împrejurări locale, care au afectat în mod deosebit diversele economii particulare. Așa că, unul din caracterele esențiale ale vieții economice internaționale, în cursul acestui an, a constatat în coexistența unor economii naționale separate, încercînd să-și rezolve fiecare, în cerc închis, dificultățile ei proprii.

Lumea e împărțită în două sisteme economice

În linii generale, lumea economică a rămas împărțită în două sisteme economice opuse: cel capitalist și cel sovietic. În realitate, după cum vom vedea, anul 1936 a văzut apropiindu-se aceste sisteme, în direcția unui tip de economie de stat subordonată anumitor misiuni speciale. Apropierea nu s-a petrecut însă decît formal. În fond, fiecare economie națională a rămas închisă în cercul preocupărilor ei proprii.

Sistemul economic al Sovietelor a ocupat, în 1936, mai puțin atenția lumii occidentale, decît în anii precedenți. Entuziasmul primelor ceasuri pare a fi succedat un sentiment mai realist al dificultăților cari însoțesc orice încercare de transformare violentă a bazelor producției. În locul sporului cantitativ brut, s-a urmărit o ameliorare a calității produselor și a raționalizării muncii. Stahanovismul, noua descoperire care

a entuziasmat lumea sovietică, nu cuprinde nimic nou pentru vechile state industriale.

În America

În *America*, sistemul economic rooseveltian a continuat, de asemeni, să încerce împăcarea intereselor antagoniste ale fermierilor și ale bursei, ale patronilor și ale muncitorilor, ale debitorilor și ale creditorilor, ale negustorilor și ale consumatorilor, cu aceeași stăruință ca în trecut, dar poate cu mai puțin avânt, din pricina neconținutelor strângeri și compromisuri, făcute spre a se menține.

Din toată metoda noii ere de reconstrucție nu pare de reținut, peste balastul unei uriașe și conștiințioase opere informative, decât empirismul organizator și bunăvoința pentru o înțelegere socială, fără însă ca această voință de conciliere să fie dublată de o înțelegere exactă a fenomenelor ce se cereau soluționate.

Eforturile *Angliei*, de a învinge șomajul cronic prin mijloacele tradiționale ale politicii sale sociale, n-au reușit să readucă viața în regiunile bîntuite de lipsa de lucru. Dacă intensificarea preparației războiului a reaprins unele furnale stinse, nădejdlile legate de o reînnoire a soluțiilor inițiate de rege, care ar fi putut însemna, pentru *Anglia*, o transformare de aceeași amploare cu revoluția industrială, s-au risipit cu abdicarea acestuia, sub presiunea coaliției puterilor potrivnice acestei reforme.

În Germania și Franța

În *Germania*, conducerea vieții economice a fost subordonată mai strîns față de conducerea politică a statului. Sforțările ei au fost concentrate, mai ales, în direcția producerii materiilor prime de substituție, menite să înlocuiască pro-

dusele care-i lipsesc. Șomajul cronic a fost rezolvit, în mare parte, prin sporirea contingentului militar. Industria grea a lucrat în plin la pregătirea materială a războiului. Din fericire, această prosperitate în compartimentul industriei grele e umbrită de privațiile impuse populației, mai ales în domeniul alimentar, spre a putea efectua efortul de înarmare.

În Franța, devalorizarea monetară ar fi putut aduce o schimbare însemnată a situației, dacă împrejurările în care a fost făcută nu i-ar fi anulat în parte, în mod anticipat, efectele. Într-adevăr, ea a fost precedată și urmată de o tulburare serioasă a raporturilor de producție, ce nu pare a se fi liniștit încă, orientată spre o sporire a salariilor nominale, reduse real prin reforma monetară.

Din blocada economică la care a fost supusă în timpul războiului abisinian, economia italiană a ieșit substanțial slăbită. Ceea ce a pierdut ca substanță, pare a fi câștigat însă ca organizare, nevoia impunându-i independentizarea de economia anglo-saxonă.

Cît privește Japonia, situația ei se aseamănă cu a Germaniei, cu deosebirea că această țară și-a găsit, în Manciuria și în China de Nord, un teren complementar de expansiune colonială, care, momentan, lipsește Germaniei.

Dacă lucrurile stau astfel, în ce măsură se poate vorbi corect de o tendință unică a economiei mondiale ?

Producția materiilor prime în creștere

Un prim fapt curios de observat este că producția materiilor prime a crescut, în acest an, față de anii precedenți, fără ca producția bunurilor de consumație să fi crescut în ace-

eași proporție. Și nici producerea de bunuri destinate producției investițiilor. Nebănuită dezvoltare au luat însă, în acest an, producția mijloacelor de distrugere, producția de război.

Fapt, de asemeni, curios de observat. În vreme ce orice om, întreprindere sau stat calculează în prealabil rentabilitatea celei mai mărunte investiții productive, înainte de a se apuca de ea, pentru crearea mijloacelor de distrugere, costul producției aproape nu interesează.

Pe lângă tendința semnalată, de autonomizare² crescândă a economiilor naționale, mișcarea generală a vieții economice mondiale, în 1936, se mai poate caracteriza și prin tendința de transformare a conjuncturii de război în structură de război.

Structură de război

Transformarea conjuncturii de război în structură de război s-a făcut treptat, nu dintr-o dată. Originea poate fi căutată în primul plan cincinal al Rusiei Sovietice. Azi, în fruntea mișcării stă Germania, cu planul său de patru ani.

La început, mai toate statele au utilizat organizarea lor economică existentă. În curînd, însă, unele state și-au dat seama că organizarea economiei de pace nu asigură țării toată gama de produse cari i-ar putea fi necesare în vreme de război. De unde și nevoia de a-și asigura, în chip direct, satisfacerea acestor nevoi (obținerea de colonii, materii prime etc.) sau de a-și crea mijloace care să substituie acestora.

A rezultat de aci o reorganizare a economiei întregi și o subordonare a ei efectivă unui organ îndrumător comun, nu numai pentru repartizarea comenzilor și controlul capacității de producție, dar și pentru asigurarea aprovizionării cu materii prime și combustibili, precum și pentru organizarea mînei de lucru specializate.

Cu cât economia unei țări s-a găsit, în fapt, mai puțin autarhică, cu atât acest proces a avut un caracter mai accentuat, oamenii încercând să suplinească, prin organizare, lipsa de generozitate a naturii.

Prin această subordonare a interesului privat intereselor colective, s-a operat, în adânc, o transformare structurală a sistemelor economice așa-zise neocapitaliste, ale statelor fasciste, ca și ale democrațiilor în curs de realizare economică, de sistemul economiei sovietice.

În sistemul neocapitalist

Dacă deosebirea reală dintre un regim și altul este, într-adevăr, numai existența proprietății private a mijloacelor de producție într-unul și lipsa în celălalt ; și dacă proprietatea instrumentelor e, în realitate, dreptul de uz, de fructificare și de abuz — ne întrebăm : ce rămîne din conceptul proprietății, într-un regim ca cel neocapitalist, în care abuzul e interzis, uzul autorizat, îndrumat și reglementat și fructificarea limitată de organele politice ale colectivității ? Și, ce altceva, decît o iluzie rămîne acumularea privată, într-un sistem economic în care, cea mai mare parte, dacă nu tot beneficiul întreprinderii private este plătit de statul client principal, în făgăduieli de subscriere la împrumuturi de investiții colective ?

Dacă deosebirea esențială între cele două regimuri este, cum observa undeva Lucien Laurat, caracterul social și organizat al acumulării colective în economia socialistă, față de caracterul anarhic și dezorganizat al acumulării private în economia individualistă ; și dacă recunoaștem că în sistemul așa-zis neocapitalist dispăre orice inițiativă individuală în materie de investiții, precum și orice posibilitate de consumare individuală a plusvalorii acumulate — în ce altceva mai stă deosebirea de regim, decît în *mitul* în numele căruia minoritatea

politică, stăpînă a aparatului de stat, își impune stăpînirea în ochii mulțimilor ? *Mit social de clasă* sau *mit național* apar astfel ca două justificări, distincte în esența lor, dar identice în funcțiunea lor, ale unui aceleiași proces de transformare economică subiacentă.

Inflație latentă

A treia tendință caracteristică economiei mondiale în 1936 e inflația latentă. Inflația latentă nu e pricinuită în toate țările de aceleași cauze aparente. La prima vedere, țările ar putea fi împărțite în două grupe, din acest punct de vedere :

- 1) în țările cu guverne autoritare, inflația se datorește, în primul rînd, pregătirii de război ;
- 2) în țările cu guverne democratice, inflația se datorește, în primul rînd, sarcinilor sociale.

Industria de război creează, într-adevăr, o serie întreagă de bunuri neconsumabile în timp de pace, care alcătuiesc împreună stocul sau fondul de război.

Pentru producerea stocurilor de război, statele care și le procură sunt obligate să pună în circulație mijloace de plată extrabugetare, care să acopere, dacă nu beneficiile integrale ale producătorilor acestor stocuri, cel puțin costul de producție al acestora. Cum materialele de război stocate nu intră în circulație, iar cantitatea de monedă reprezentînd costul de producție rămîne pe piață, rezultă că, chiar acolo unde beneficiile întreprinzătorilor sunt confiscate, sau împrumutate cu forța de către statul client, dacă nu intervine o politică de comprimare efectivă a salariilor nominale, se creează o masă suplimentară de mijloace de cumpărare, care intensifică cererea bunurilor de consum. Aceasta este inflația.

În afara inflației latente, provocată de pregătirea de război, stă inflația provocată de sarcinile sociale în statele democratice. Mecanismul său e simplu. Întreținerea mun-

citorilor fără lucru determină și ea punerea în circulație a unei mase de semne monetare, fără ca o producție corelativă de bunuri să fie pusă în consumație. În caz că aceste mijloace nu provin din resurse bugetare, rezultatul operației e identic cu cel descris mai sus.

În fond, cele două situații se deosebesc numai aparent, substratul economic al operațiilor fiind identic. Ambele categorii de state își întrețin surplusul de populație. Numai că, unele state preferă să întrețină acest surplus de populație neactiv, plătindu-i o indemnizație de neactivitate; pe când altele îl obligă, în schimbul întreținerii, să se supună antrenamentului, în vederea distrugerii vecinului. Cu diferența, bineînțeles, care sporește sarcina statului ce se pregătește de război, că această pregătire presupune și existența unui material pentru stocarea căruia i se cer noi sacrificii și un surplus de inflație. Același surplus ar putea fi însă găsit în celălalt stat, în cazul întrebuințării șomerilor la construirea lucrărilor publice somptuarii, cu deosebire că, în acest caz, produsul muncii lor rămîne totuși în consumația colectivă.

Descrierea procesului de mai sus pune în relief problema de căpetenie pe care se trudește s-o rezolve astăzi economia mondială: asigurarea subzistenței materiale și spirituale a acestei mase de suprapopulație, amenințînd ca soldați pacea externă și ca proletariat liniștea internă.

Semnificația reformelor monetare

În aceste împrejurări, tendința unora de a interpreta în sens optimist și ca premisă a unor interese economice internaționale, racordarea blocului aur la regimul monetar al blocului sterling, efectuată în toamna acestui an, înseamnă a confunda intențiile cu justificările.

Dislocarea lirei sterline de aur a fost, în 1931, o necesitate cruntă, impusă comerțului britanic de concurența

japoneză, la adăpostul deprecierei yenului. Alunecarea dolarului către liră n-a avut alt substrat decât punerea economiei americane pe picior de concurență cu cea engleză. Să aibă dislocarea sistemului aur alt substrat? Nu cred.

Intenția de manipulare a comerțului exterior cu ajutorul monedei apare în toate valorizările de după 1929 prea evidentă, spre a putea fi pusă la îndoială. Și reușita acestei manipulari nu e greu de întrezărit. Urcarea nivelului prețurilor interne trebuie să întârzie cât mai mult și să rămână interioară deprecierei monetare. Tot profitul operației stă în acest decalaj.

Sucesiunea acestor evenimente pune însă o problemă gravă în legătură cu soarta funcțiunilor monetei. Căci folosirea acestui procedeu lasă deschisă posibilitatea repetării sale, atunci când împrejurările l-ar impune iarăși. Nu e Franța la a doua consacrare oficială a devalorizării? La a cîta era Brazilia înainte de război? Adevărul e că procedeul nu este utilizabil des, fără o alterare serioasă a funcțiunilor monetei. În special, pătimește caracterul ei de instrument de acumulare.

Dar tocmai aci se evidențiază unele avantagii particulare ale procedurii manipularilor monetare în interesul comerțului exterior. Indirect, devalorizarea înlesnește și lichidarea creanțelor interne, prin amputarea lor nesimțită, adică, fără atingerea valorii lor nominale. Astfel, ca orice ipocrizie, devalorizarea e un omagiu pe care neputința lichidării îl aduce codului civil. Prestigiul ideii de credit iese, fără îndoială, puțin știrbit din această operație subtilă, căci creditorul nu judecă după aparențe. Dar, cum se urmărește, în primul rînd, salvarea producătorului — singurul interesant — și cum creditul este deja știrbit în momentul devaluării, altfel, n-ar fi nevoie de operație, legiuitorul, ușor rotunjește această știrbire, convins că nu face decât să recunoască o situație de fapt.

Ne întoarcem astfel de unde am plecat, recunoscînd, în dislocările succesive ale monetelor de la paritate (de la liră la franc), expediente mai mult sau mai puțin dibace, pentru lichidarea crizei. Prin aceasta, și nu prin faptul că sunt măsuri concertate contribuie la normalizarea lucrurilor.

Mai riguros decît ele lucrează, însă, în lumea de astăzi, pregătirea de război. Ce stă înapoia acestei pregătiri și de ce problema e deosebit de gravă, am arătat în rîndurile de mai sus.

Note

Articol apărut în *Excelsior*, an III, nr. 97, 1 ianuarie 1937, p. 3.

¹ În textul din *Excelsior*: « capitalelor ».

² În textul din *Excelsior*: « autorizare ».

Perspective internaționale

Privit în zarea politicii internaționale, anul 1936 a fost un an înnourat, prevestitor de furtună. De trei ori, trăsnetul războinic a căzut în zarea cîte unui continent, văpaia focului aprins amenințînd să cuprindă întreg pămîntul. De trei ori, incendiul a putut fi însă înlăturat.

1. Anul a început în tensiunea provocată de rivalitatea anglo-italiană din Marea Mediterană. Amenințată în stăpînirea drumului imperial Gibraltar – Malta – Suez – Aden, de expansiunea italiană în Africa Răsăriteană, Marea Britanie era cît pe ce să dezlănțuie conflictul, pentru care toate pregătirile fuseseră făcute, prin concentrarea flotei sale în Mediterană. Fie din cauza lipsei de pregătire a bazelor sale din Mediterana Răsăriteană (Cipru, Haiffa, Alexandria), fie din pricina teme[ri]i de a-și risca într-o bătălie maritimă flota insuficient pregătită contra aviației italiene, Anglia a șovăit, preferînd organizarea sancțiunilor economice împotriva Italiei prin Societatea Națiunilor, unui conflict în care eventualitatea înfrîngerii flotei sale ar fi avut consecințe incalculabile pentru stăpînirea britanică a mărilor, mai ales în Extremul Orient.

Prima jumătate a anului a fost dominată de problemele iscate de organizarea acestor sancțiuni. Ca totdeauna, Societatea Națiunilor a mers la remorca politicii britanice, încurajată de idealismul neutrilor, amenințați în existența lor de generalizarea exemplului realist al politicii italiene, care instaura forța ca metodă de lichidare a conflictelor dintre statele societare, și de prudența antirevizioniștilor, îngrijorați de urmările aceluiași exemplu. Încercările succesive ale politicii franceze de a înlocui soluția idealistă și ineficace a sancțiunilor printr-o politică practică de apropiere a intereselor anglo-italiene în Estul African, realizată prin împărțirea sferelor de influență în Abisinia, a dat greș prin respingerea Pactului Laval – Hoare de către opinia publică britanică.

Evenimentele au dovedit totuși temeinicia concepției care stă la temelia acestui plan, inspirat de grija Franței de a vedea reconstituindu-se frontul de la Stresa, împotriva Germaniei.

Căci, cu toată existența sancțiunilor, Italia a triumfat în Abisinia, mai repede decât s-ar fi putut aștepta oricine, datorită priceperii cu care mijloacele tehnice ale aviației și ale geniului au fost adaptate tactic la împrejurările unei campanii coloniale.

Până în vară, rezistența Abisiniei era înfrântă, Adis-Abeba ocupată, negusul fugit, rașii supuși unul după altul – și Anglia, silită de presiunea neutrilor, stînjeniți de astă dată în comerțul lor, să consimtă ridicarea sancțiunilor.

Ridicarea sancțiunilor, în aceste împrejurări, nu a mai avut însă drept urmare refacerea frontului de la Stresa. Dimpotrivă, jignită în amorul ei propriu, Italia s-a apropiat de statele Europei Centrale, membre ale Societății Națiunilor, ca Germania, sau membre nesancționiste, ca Austria și Ungaria, cari s-au grăbit să-i recunoască cuceririle, în schimbul sprijinirii revendicărilor lor politice și economice.

2. A doua fază a politicii europene începe cu alegerile franceze, cari, conform așteptărilor, au dat majorități de stînga, instituindu-se un guvern sprijinit de coaliția socialiștilor, radicalilor și comuniștilor.

Încurajată de această stare de lucruri și de prezicerile lui Lenin, Moscova accelerează politica de exploatare a kerenskismului revoluționar spaniol, în direcția sovietizării; în vreme ce, la Nürnberg, cancelarul Hitler propune o cruciadă a Europei Apusene împotriva comunismului.

Alimentat de aceste rivalități, izbucnește războiul civil spaniol. Imediat, țările fasciste găsesc și ele un prilej de intervenție indirectă. Căci, sovietizarea Spaniei ar însemna, pentru Italia, o amenințare în Mediterana Occidentală. Pentru Germania, triumful contrarevoluției înseamnă un prilej de imixtiune în Maroc. În schimb, pentru Moscova, sovietizarea Spaniei ar fi un prilej de declanșare a ultimului război capitalist, din care ar putea ieși revoluția mondială. Pentru Franța, triumful aliaților Germaniei în Spania ar însemna tăierea legăturii dintre metropolă și stăpînirile de peste mare, principalul ei rezervor uman, în cazul unui conflict continental. Sub presiunea Moscovei, Franța e gata să intervină în conflict. Astfel, în vara anului 1936, e gata să se dezlănțuie un nou război mondial.

De data aceasta, Anglia frînează.

Fie că acordul de încercuire a Italiei prin Mediterana Răsăriteană, schițat de călătoria de agrement a regelui Eduard, nu e complet încheiat, fie că Anglia e îngrijorată de avansul înarmărilor germane, fie că presimte evenimentele îngrijorătoare în Extremul Orient, Marea Britanie se declară ostilă oricărui război « ideologic ».

Ea pune în gardă Franța că o aventură spaniolă n-ar putea-o solidariza cu ea. Efectul e imediat. Proiectul francez de intervenție se transformă în pact de neintervenție, la

care Anglia aderă, ca inspiratoare, imediat și fără rezerve și la care Italia, Germania și Rusia aderă condiționat, de ochii lumii.

Dacă primejdia unui conflict mondial e, pentru moment, înlăturată, teritoriul spaniol devine teatru jalnic de luptă indirectă între fascismul și comunismul internațional.

În timp ce aceste evenimente se petrec în Apus, țările răsăritene din zona care separă zona de influență fascistă de cea comunistă, în cap cu Polonia, văd primejdia pe care o înfățișează exemplul spaniol și își iau măsuri, pentru ca jocul alianțelor făcute cu scopul apărării hotarelor să nu le antreneze în conflicte cu rădăcini ideologice străine de interesele lor. Nevoind să fie teatru de război pentru armatele altor steaguri¹, aceste state se apropie între ele, pentru apărarea comună a integrității lor, ridicând barieră între puterile rivale. Încă un rod al politicei engleze, consfințit de vizita la Londra a colonelului Beck. Prin aceasta se atenuază, în oarecare măsură, iminența unui conflict în Răsăritul Europei.

3. Anul s-ar fi încheiat într-o atmosferă de liniște relativă, acoperită de comentariile sentimentale provocate de abdicarea regelui Eduard, dacă ultimele evenimente din China nu ar fi aprins din nou văpaia.

Geneza acestor evenimente trebuie pusă în legătură cu presupusa alianță germano-japoneză, a cărei dezvăluire a îngrijorat, în ultimul timp, deopotrivă Anglia și U.R.S.S., direct amenințate de această alianță. În fața acestei primejdii, Rusia Sovietică a reacționat după același procedeu, de a folosi pe cel de al treilea, în speță, trupele mongole ori cele ale generalului Chiang-Sue-Liang împotriva japonezilor.

Din cele arătate mai sus se vede că lucrurile sunt departe de a se fi liniștit.

Înfierbântări locale se pot produce, desigur, mai departe, în viitorul apropiat. Posibilitatea izbucnirii iminente a unui

conflict mondial, sprijinită de situația internă a Germaniei și de ritmul înarmărilor ei, este însă infirmată de lipsa aprovizionării sale cu materii prime, precum și de ritmul înarmărilor engleze.

Realegerea președintelui Roosevelt în America și abdicarea recentă a regelui Eduard, urmată de progresul tratativelor anglo-italiene pentru o înțelegere mediteraneană, militează, de asemeni, în sensul înfrînării tendințelor cari ar fi putut duce spre un conflict iminent.

Note

Articol de sinteză anuală, apărut cu titlul «Anul internațional» în *Prezentul*, an III, nr. 577, 1 ianuarie 1937, p. 1, și cu titlul din culegerea de față în *Revista de studii sociologice și muncitorești*, an III, nr. 13, februarie 1937, pp. 6-9. Semnătura: Mircea Vulcănescu (în ambele publicații).

În lista lucrărilor proprii a lui Mircea Vulcănescu nu figurează decât titlul din *Studii sociologice și muncitorești*. (Multe alte articole nu se află în listă.)

¹ Cu sensul de «alte țări», fiecare țară avînd un drapel propriu.

Locul României în economia mondială

Situarea economiei unei națiuni în cadrul economiei mondiale e o problemă de perspectivă. Lăsând la o parte orice considerațiuni numerice pe cari spațiul le exclude, rămân de cercetat numai ansamblurile structurale și de caracterizat tendințele.

Constatările de acest ordin sunt întotdeauna banalități, afară de cazul în care discuțiunea poartă asupra perspectivelor încă nebuloase ale viitorului. Dar tocmai în vederea deslușirii acestui viitor interesează recapitulațiile.

Dacă aruncăm o privire generală asupra economiei românești, situația se înfățișează în modul următor.

Nu încapе îndoială că originea statului român modern e legată de soarta Gurilor Dunării. Din momentul în care acest fluviu a fost internaționalizat, devenind astfel principalul drum de pătrundere a mărfurilor din Sud-Estul spre Centrul Europei, marile puteri au avut nevoie de un stat tampon, care să le asigure neutralitatea zonei de acces în apele acestui fluviu, obiect de veșnice competițiuni între Rusia, Turcia și Austria.

Creația statului român a jucat, prin urmare, în Orient, același rol pe care trebuia să-l asigure în Apus, la gurile Rinului, neutralizarea Țărilor de Jos în competițiunea dintre Anglia, Germania și Franța. Din acest rol nu a rămas astăzi decât amintirea concretizată în truismul care mai măgulește pe unii întârziați în meandrele pașoptismului: «*România, Belgia Orientului*».

Internaționalizarea Dunării a avut drept consecință, paralel cu acest proces politic de autonomizare sub garanția marilor puteri, și un proces de transformare economică. Libertatea navigației stimulând exportul grânelor către Occident și penetrația mărfurilor engleze a determinat o transformare a economiei românești din țară cu o economie precumpănitor forestiero-pastorală în țară «*eminamente agricolă*». Pădurile au fost tăiate sau arse, lăsând locul numeroaselor lazuri și runcuri, plugurile și-au înfipt brazda în pășuni, creșterea vitelor a dat înapoi, lăsând locul unei imense întinderi de culturi cerealiere, exploatate intensiv de clasa marilor latifundiari, boieri nescăpătați, boiernași înstăriți și arendași pricopsiți, cari au constituit clasa dominantă a României pînă la sfîrșitul veacului trecut. În această fază, România a fost «*grînarul Europei*» și țara întreagă a trăit din renta pămîntului și din aurul rezultat din belșugul holdelor.

Către sfîrșitul veacului al XIX-lea, lucrurile încep să se schimbe. Atrase de rata urcată a profitului, capitalurile străine, în special cele germane, în sfera de influență politică a căroră cade România după războiul din 1870, încep să pătrundă în țară sistematic. Rezultatul acestui aflux a fost înzestrarea țării cu aparatul economic modernă (porturi, orașe și căi ferate), înfăptuită sub domnia Regelui ziditor Carol I. Al doilea rezultat al afluxului acelorași capitaluri e primul început de industrie în România, capitalurile străine fiind atrase în special în industria petroliferă.

Criza agricolă din anul 1907, cu epilogul ei fatal al revoluției agrare din 1917, care avea să pună majoritatea pământului cultivat în mâna muncitorilor țărani, anunță o schimbare a situației. Unificarea politică a tuturor ținuturilor stăpânite de români, strângând laolaltă regiunile agricole ale Vechiului Regat cu cele mai industrializate ale provinciilor de peste munți avea s-o desăvîrșească. Ruperea legăturilor de credit ale României cu piețele Europei Centrale, care o alimentaseră înainte de război, rezultată din schimbarea configurației politice, fără ca noile alianțe să-i îndeustuleze nevoile de credit, trebuia s-o completeze.

Prăbușirea valorii produselor agricole, întâmplată în momentul crizei mondiale, și apoi politica de reorganizare a statelor industriale din Apus, n-a făcut decât să consacre o stare de lucruri latentă.

Toate aceste împrejurări au schimbat astfel din nou rolul economiei românești în cadrul celei mondiale, prin scăderea continuă a importanței relative a agriculturii față de cealaltă bogăție naturală a României, petrolul.

Lupta dintre cereale și petrol, pentru preponderența în venitul național și în comerțul exterior, se sfârșea după 1930, hotărât în favoarea petrolului. Agricultură își păstra, fără îndoială, importanța socială prin aceea că rămânea ocupația principală a mării majorități a populației românești; ea își pierdea însă importanța economică, judecată după procentul de contribuție al fiecărei ramuri de producție la venitul național și la schimbul cu alte state. Din « grînar » al Europei, România devenea « găzarul » ei.

Procesul de autarhizare economică a avut însă, după 1930, și o altă repercusiune asupra dezvoltării structurale a economiei românești. La reagrarizarea statelor industriale, statele agrare, puse în imposibilitate să-și procure articolele industriale din țările din prima categorie, din cauza restrîngerii

debușurilor, au reacționat industrializându-se. Procesul acesta s-a accentuat, atingând un ritm nebănuit în România în cursul ultimilor ani.

În acest fel, din țară exportatoare de materii prime (petrol și cereale) și importatoare de produse fabricate, România tinde să-și dezvolte tot mai mult importul materiilor prime și exportul produselor fabricate, semn prevestitor al unui nou rol al economiei românești față de cea mondială.

Procesul acesta se află accentuat și prin situația (specială) a producției de petrol. Într-adevăr, după o perioadă de mare înflorire a acestei industrii cu toată conjunctura mondială favorabilă, ea dă de la un timp semne de oarecare oboseală. Secătuirea vechilor regiuni, necesitatea de a forța tot mai adânc pentru a afla petrolul de bună calitate au atras o scumpire a costului de producție. Această scumpire a fost mascată, este drept, un timp, de ieftinirea generală a produselor metalurgice, cari au menținut staționar costul metrului forat. Semne sigure arată, însă, o răsturnare a acestei situații. Nu poate fi vorba, firește, de o epuizare absolută a rezervelor de petrol ale României, ci numai de scăderea relativă a beneficiilor, în competiție cu celelalte regiuni, mai prospere, puse în exploatare de curând. Cum însă elementul care determină dezvoltarea exploatațiilor petrolifere a *câștigului capitalurilor*, această situație poate totuși inspira neliniște.

Care ar putea fi rolul economiei românești în ziua în care scăderea valorii exportului de petrol ar urma și ea scăderii valorii exportului de grâne? Nu rămân economiei noastre decât două căi, la care oamenii cu răspundere trebuie să se gândească încă de astăzi.

Sau nici un alt izvor de bogăție nu va putea înlocui, în schimbul României cu alte țări, grâul și petrolul și atunci funcțiunea economică a României în cadrul celei mondiale se va reduce la un rol similar cu acela al Bulgariei sau al lu-

goslaviei, România trebuind să renunțe la orice pretenție de dezvoltare și lărgire, întemeiată pînă astăzi pe putința de desfăcere a acestor două produse, sau România va trebui să devină o țară industrială, exportatoare de produse fabricate, dobîndind astfel față de Răsăritul Apropiat însemnătatea avută pînă ieri de Austria față de statele din Bazinul Dunărean.

Ajutînd dezvoltarea unei asemenea industrii, internaționalizată pe cît posibil pe materia primă indigenă (alimentară, textilă, hîrtie, pielărie, lemn), precum și formarea unui cadru de relații politice și comerciale în care o asemenea industrie să poată prospera (uniune vamală balcanică, relații cu Siria, Palestina și Egiptul), se consolidează căile viitorului, dîndu-se un nou și ultim sens rolului României în cadrul economiei mondiale.

Note

Tipărit în *Excelsior*, an II, nr. 52, 22 februarie 1936, p. 12. Semnătura: Mircea Vulcănescu.

Economia de război

Introducere

Doamnelor și domnilor,

Trebuind să vorbesc astă-seară înaintea Domniilor-Voastre despre economia de război, în fața acestui panou¹ care desfășoară plastic înaintea ochilor Dumneavoastră toate formele economiei de pace, de la despicarea brazdei pentru semănat și pînă la îndreptarea roadelor pămîntului către Marea cea Mare, pentru îmbelșugarea noroadelor pămîntului — mă simt cuprins de un sentiment de stînjeneală și de un sentiment de melancolie.

Război.

E un cuvînt pe care parcă l-am fi voit ieșit din uz. Pe care l-am nădăjduit, cel puțin, ieșit din uz, odată cu vîrsta adolescenței, cînd ni-l închipuiam căzînd ca un rod copt al celei mai cumplite sîngerări care a fost soarta omenirii dintre anii 1914 și 1919.

Și totuși, e un cuvînt pe care-l auzim din ce în ce mai des. Și insistența cu care-l auzim, și alarma care se țese-n juru-i, mă fac să mă gîndesc mai îndeaproape la el și, între-

bînd în dreapta și-n stînga — de pildă, la noi — pe cei care l-au făcut, și punînd în cumpănă ce am dobîndit cu ceea ce am jertfit, ajung cu surprindere la constatarea că, cu toată hula celor care l-au făcut, dacă ar fi să-l reînceapă — în aceleași condițiuni —, prea puțini sunt cei care s-ar sfii să-l reînceapă.

Faptul acesta e de natură să ne puie pe gînduri asupra naturii acestui teribil instrument și să ne deschidă perspective pentru o mai justă și mai apropiată înțelegere a lui.

Mărturisesc că aducerea acestui subiect în fața Dumneavoastră nu e rezultatul modei sau al întîmplării.

Dar, fiind adus de îndeletnicirile mele profesionale să cuget, în deosebite rînduri, mai ales asupra aspectului financiar al războiului, m-am gîndit că n-ar fi fără interes o prezentare de ansamblu asupra organizației economice în vreme de război; astăzi, cînd peste tot se vorbește de înarmări, de rivalități și de armamente.

În timpul scurt de care dispun aici, nu-mi propun să mă ocup pe îndelete nici de *cauzele și natura economică a războiului*, nici de *efectele lui asupra economiei*. Ceea ce-mi propun este să parcurg, într-un fel de vedere panoramic, diferitele *probleme care se pun în câmpul acestei economii în vreme de război, sau în vederea lui*, mai mult pentru a stimula propriul d-voastră interes și curiozitatea, decît pentru a lichida problemele ce se pun.

Expunerea mea se va împărți în patru părți, de importanță inegală.

1) Într-o primă parte, voi încerca să sintetizez sumar perspectivele care ar putea lumina însăși *ideea modernă de război*.

2) În a doua parte, voi încerca să caracterizez în ansamblu *structura economiei de război*, concepută ca un tip special de organizație economică.

3) În a treia parte, voi indica unele din *problemele concrete* pe care le pune această organizație astăzi.

4) Iar în ultima parte, voi expune sumar mijloacele utilizate pentru finanțarea războaielor moderne.

1. Războiul în genere

Rod al luptei pentru existență, al inegalei împărțiri fi-rești a bogățiilor pământului, al inegalei îndreptățiri la folo-sința acestor bogății, precum și al diversității ierarhiilor de valori, a stilurilor și a concepțiilor de viață — rod, așadar, deo-potrivă al diversităților naturale și sociale —, războiul este — după definiția lui cea mai generală — un *proces politic prin care o unitate socială organizată politicește încearcă să-și impună, prin violență, voința altei unități politice concurente sau antagoniste*.

Înlocuind pe contele Schlieffen la șefia Statului Major, von Moltke rezuma astfel doctrina de război a acestuia, din care s-au inspirat toți elevii săi : Hindenburg, Ludendorff, Freytag-Loringhoven, Stein, von Kuhl, Groener, von Seeckt etc. :

« A face ca o unealtă de mai multe milioane de oameni să prefacă-n fapte o voință unică... Scopul ei era distrugerea inamicului. Toate puterile trebuiau îndreptate spre acest scop suprem și voința care le mîna era voința de a învinge » (cf. W. Fo-erster, *La stratégie allemande pendant la guerre de 1914-1918*, în 8°, Paris, Payot, 1929. Prefața generalului Weygand, p. 8).

Conflict de voințe sociale, războiul presupune, așadar, riva-litate de *mobile sociale*, în condiționarea lui ; iar în forma lui, pre-supune *manifestări violente* între colectivități organizate.

Accastă idee e suficientă ca să distingem războiul de alte procese similare, în care lipsește violența (diplomația) sau în care colectivitățile în prezență nu au organizarea necesară (răzmerița).

Fiind, prin natura lui, un *fenomen politic*, războiul are toate *caracterele fenomenului politic* în genere.

Politicul fiind o funcțiune regulativă a vieții sociale, *te-meiurile determinante* ale acestei voințe *trebuie* să căuteze mai adînc,

în categoriile constitutive sau substanțiale ale vieții sociale, adică, în categoriile economice sau [cele] culturale.

Chiar atunci când războiul e dus în vederea expansiunii propriu-zise, urmărind puterea pentru putere, concretizarea substratului acestuia imperialist ne pune față-n față cu o structură spirituală tipică, așa-numita *mitologie imperialistă*, și cu o structură determinată de interese economice: *tendențele monopoliste ale capitalismului financiar*.

Această complexitate a fenomenului războinic a determinat înflorirea unei extrem de bogate literaturi sociologice asupra fenomenului, care a fost supus succesiv examinării în toate perspectivele posibile, de la perspectiva metafizic-religioasă a voinței divine, cum îl găsim la fericitul Augustin sau în dreptul canonic, trecând prin perspectivele metafizicii imanente, cosmice, biologice, psihologice, istorice, culturale, economice, juridice și politice propriu-zise.

Fiecare din aceste cercetări a adus câte o contribuție pentru înțelegerea războiului ca proces social. Toate au păcătuit însă prin aspectul exclusivismului și al unilaterității.

1) *Cronologicește, războiul a apărut ca un proces de distrugere materială, pus în slujba realizării idealului. Adică, un fapt de reacțiune dialectică a omului împotriva propriilor lui creații, deviate de la scopurile lor. Omul, creator al unei tehnici strălucite, care-i dă – prin acea facultate a ingenium-ului cartezian² – putința să supună natura scopurilor lui, își vede tehnica îndreptată împotriva lui însuși, din pricina tulburării etice a finalității lui.*

E ca și cum viața ar fi lucrat orbește, înzestrând omul prometeic cu focul sortit să-l ardă pe el însuși.

Concluzia tragică pe care o dezvoltă cei mai de seamă critici ai civilizației contemporane: un Paul Valéry, un Spengler, un Berdiaev sau un Ludwig Klages, după care spiritul, generat

de viață ca instrument de existență, se ridică – prin concepția valorilor – împotriva ei și o pune în primejdie !

Războiul ar apare, așadar, ca o creație spirituală, este drept ; dar ca o creație spirituală perversă și monstruoasă, servind la distrugerea creațiilor omenești. Dătătoare de seamă de război ar fi o anumită stare de dezechilibru spiritual a umanității, incapacitatea omului de a cuprinde cu mintea generalitatea condiției lui și a vieții în consecință.

Așa grăiesc despre război filosofi.

2) Dar, Doamnelor și Domnilor, lumea nu e compusă din filosofi, ci din oameni vii, care sunt așa cum sunt, nu cum i-am voi să fie. Așa că, *biologicește, războiul poate fi considerat ca o formă rafinată a luptei pentru existență. Nu ca o formă a luptei pentru existență dintre indivizi, în genul darwinist, ci ca o luptă pentru existență de forma mai rafinată a teoriei lui Cuénot, privitoare la echilibrul biologic dintre spețele care ocupă la un moment dat un anumit spațiu, generalizare biologică, de altfel, a doctrinei malthusiene despre relațiile dintre populație și subzistență.*

Biologicește, războiul este lupta pentru existență a două colectivități de ființe conștiente, care caută să-și mențină sau să-și dezvolte felul lor de viață.

Astfel, conceptul biologic duce pe nesimțite la conceptul cultural al războiului.

3) *Culturalicește, războiul este instrumentul de expansiune sau de apărare a unei civilizații, concepții colective de viață, sau ierarhie de valori. Este mijlocul de a impune sau de a apăra prin violență dreptul la a avea o credință, de a vorbi o limbă, de a avea un fel de viață și o scară de valori. Sub raportul spiritual, orice război pune în discuție cel puțin două idei de om, două idealuri.*

4) *Juridicește*, războiul este un instrument de creare a dreptului. Lucru exact, oricât ar părea de paradoxal. Orice beligerant e convins de dreptatea cauzei sale și de nedreptatea cauzei adverse.

Dreptul fiind elementul de coeziune al societății, factorul care-i cimentează unitatea pe baza unui mit, orice război se duce pentru instaurarea unei ordine mai drepte, împotriva unei ordine socotită nedreaptă. Războiul este, așadar, procesul care stabilește raportul de forțe și răspîndirea unui mit.

5) În sfîrșit, *economicește*, războiul este forma extremă a *hrematisticii*³, adică a mijlocului de a dobîndi. *Odinioară*, luptă pentru cucerirea comorilor, sau a orașelor bogate, pentru jaf sau exploatare militară, războiul a devenit, în epoca predominării *capitalului industrial*, un mijloc pentru stăpînirea teritoriilor producătoare de *materii prime* sau pentru stăpînirea *debușeurilor*; iar în perioada modernă, în care predomină *capitalul financiar*, războiul a devenit instrumentul pentru asigurarea sferelor de influență, adică pentru *dobîndirea și menținerea anumitor preferințe și monopoluri*, de fapt, destinate să asigure învingătorului cîștiguri suplimentare.

6) *Toate aceste aspecte ale războiului coexistă*. Dificultatea e numai *găsirea unui plan pe care toate aceste elemente să coexiste*. Acest plan există. E *planul de structură al voinței colectivităților*, planul politic.

Orice voință socială este o realitate complexă, o țesătură structurată într-un anumit fel de scopuri și de mijloace, urmărite de diferitele subgrupuri sociale, indivizi, întreprinderi, care împreună alcătuiesc unitatea politică.

Războiul este, prin urmare, un proces eterogen; adică, un proces care îmbină, într-o corelație de acțiune, o diversitate de mobile cu

natură și conținut deosebit, care însă se întâlnesc pe același plan, voiesc aceeași faptă, același lucru.

Unitatea care culege și coordonează în război voințele individuale e statul, unitatea politică. Ea e de ordin structural și statistic.

Voința de război nu este, prin urmare, o dată imediată, ci un produs complex, elaborat de alchimia subtilă a interacțiunilor sociale.

7) *Psihologicește, participă la ea mobile variate și de ordinul cel mai divers.*

Perspectiva de câștig, nevoia, onoarea, demnitatea, nesiguranța, nemulțumirea cu situația de fapt, pofta de acțiune, de schimbare, de risc, de aventură, de distracție chiar, voința de a te distinge, teama de a nu fi desconsiderat, nevoia de a avea o idee bună despre tine și, *last, [but] not least*⁴, teama de pedeapsă.

Toate aceste mobile pot fi exploatare, captate, canalizate și uniformizate într-o voință comună de război.

Fenomenul care se interpune între omul făptuitor și realitate este valorificarea, judecata de valoare. Nu ceea ce sunt lucrurile în sine, ci felul în care omul le dorește sau le teme.

Cum însă criteriile de apreciere ale omului sunt elastice și gregare, ideile și dorințele omului mijlociu pot fi îndrumate cu ușurință de tendințe și interese diferite.

La temelia războiului stă, prin urmare, o anumită convingere omenească mijlocie, după care :

- 1) *Nu există putința de a realiza pe cale pacifică un scop ;*
- 2) *Nu trebuie renunțat la acest scop ;*
- 3) *Realizarea scopului prețuiește mai mult decât sacrificiul cerut spre a-l obține.*

Ori de câte ori aceste condiții psihologice — legate, cum vedem, de natura sufletului omenesc — sunt realizate, lumea e coaptă pentru război.

Obiectivul războiului nu e, aşadar, distrugerea materială a adversarului — care nu poate fi decât un mijloc —, ci înfrângerea voinţei sale de a învinge, supunerea lui, înlăturarea rezistenţei pe care voinţa lui o opune voinţei tale. Nu degeaba numesc călugării lupta sufletului omenesc cu Dumnezeu pînă la « tăcerea voiei » omului şi supunerea lui totală către Dumnezeu « război nevăzut » !

De aceea, din momentul în care războaiele au ajuns naţionale, nu mai există război fără mitologie colectivă, fără pregătire psihologică realizată prin presă, şcoli etc.

Formule ca *Deutschland über alles*⁵ n-au putut dinamiza cinci ani poporul german fără o pregătire psihologică semi-centenară.

Se poate, este aproape sigur că omenirea e dusă, se lasă dusă de multe amăgeli şi iluzii.

Se poate — în interferenţa voinţelor participante la război — ca buna-credinţă a celor care strigă pe stradă : « Vrem război ! » să fie amăgită de nu mai ştiu care fabricant de tunuri care plăteşte — el, sau concurenţa — ziarele, ca să facă atmosferă în cutare sau cutare sens, creînd ceea ce se cheamă « un curent de opinie publică » irezistibil.

Se poate. E foarte probabil chiar că e aşa. Ştim cu toţii din experienţă că e aşa.

Numai că, vedeţi, oamenii, ei înşişi, sunt aşa.

Nu există pentru ei o fericire obiectivă, ci o idee pe care şi-o fac despre ideal, despre fericire. Pervers sau nu, omul sacrifică totdeauna un bine mai mic pentru unul mult mai mare. Şi Raiul însuşi, dacă i se oferă omului cu sila, este un Rai trist. Aceasta explică, dacă vreţi, în general posibilitatea adeziunii maselor la ideologia « războinică », împotriva intereselor lor materiale, precum şi împotriva « mitului » de clasă.

Într-adevăr, cei care, din tabăra socialistă, strigă împotriva acestei mistificări războinice : « Nu vrem să murim ! » ar trebui ei

înșiși să dovedească cum că — în fond — nu urmăresc (prin aceleași metode) o mistificare similară; mistificare care admite și ca jertfa vicții tale, și mai virtos pe a altora, pentru realizarea mitologiei pe care cîțiva o impun altora.

Dacă starea aceasta a omului e tristă sau nu, nu e locul să discutăm aici. Ajunge că aceasta e starea omenească. Noi nu suntem puși aici s-o judecăm, ci s-o înțelegem, pentru ca să putem cerceta apoi cum și în ce fel se comportă omul așa cum e în viața economică, în vreme de război.

2. Economia de război și caracterele ei

Odată lămurit fenomenul războiului, să încercăm lămurirea ideii economiei de război.

Economia de război e concepută de noi ca un tip particular de economie, cu o formă de organizație economică nesusceptibilă de a coexista alături cu alte tipuri și de a interfera cu ele.

Werner Sombart a arătat că în nici o societate nu există un singur fel de organizație economică, ci numai că — în anumite perioade, sub acțiunea anumitor factori — unele tipuri economice predomină structural și statistic asupra celorlalte.

Așa trebuie înțeleasă și economia de război: ca un sistem tipic de relație cu alte tipuri economice, care predomină în vremea de război.

Orice sistem economic se caracterizează, după același Sombart, prin trei elemente:

1. un anumit scop: o anumită psihologie economică;
 2. o anumită tehnică;
 3. o anumită organizare de raporturi între agenții economici.
- Să examinăm fiecare din aceste elemente.

În general vorbind, economia de război e o formă de economie dirijată. Ca atare, în economia de război întreprinzătorul privat nu mai lucrează independent, în vederea realizării profitului

maxim, ci e subordonat puterii de stat, care organizează toată viața economică în vederea atingerii unui scop unic. *Economie dirijată, așadar. Dar o anumită formă de economie dirijată!*

Se știe, într-adevăr, că pot exista fel de fel de tipuri de economii dirijate — fiecare în vederea altui scop.

1) Scopul economiei de război este satisfacerea trebuințelor războiului, a trebuințelor cerute de distrugerea adversarului.

Ca atare, economia de război, în totalitatea ei, nu este o economie de schimb, o economie deschisă. Ci o economie închisă. O economie de consum.

Dacă încercăm să strângem aceste elemente într-o definiție, vom spune că economia de război e forma economiei dirijate în care întreaga organizație economică e pusă în serviciul voinței de a învinge a națiunii, mai clar și mai exact, în serviciul scopurilor militare ale organizației politice.

Întreaga organizație economică va fi, deci, supusă exigențelor militare ale războiului. Fapt din care rezultă aproape totalitatea modificărilor structurale ale vieții economice în vreme de război.

În primul rând, motorul psihologic al activității omenești în economia de război încetează de a fi dorința de câștig și teama de pagubă. Economia de război are alte două mobile :

unul pozitiv : voința de a învinge ;

unul negativ : teama de pedeapsă.

Cu cât un război este mai bine condus, cu atât primul motor domină asupra celui alt.

Toată psihologia războiului, rezistența morală a populației stă în această predominare a primului mobil asupra celui de al doilea.

Am văzut că războiul realizează o unitate psihologică specială. O anumită efervescență și exaltare spirituală colectivă.

Valoarea victiei crește în timp de război. Numărul sinuciderilor scade.

Omul se preocupă intens de evenimentele colectivității. Are o psihologie comună.

Cînd aceste resorturi slăbesc sau devin insuficiente, intervine mobilul negativ. Acesta funcționează mai ales pentru indivizii neintegrați în comunitatea spirituală a națiunii. Și de aceea nu rezistă atît cît subzistă puțința eficacității pedepsei.

În vreme ce voința de a învinge se poate îndîrji la încercări, teama de pedeapsă scade tocmai cînd ai avea mai multă nevoie.

Relaxarea temei de pedeapsă riscă să introducă dezordine.

Voința de a învinge și teama de pedeapsă nu sunt, economice, decît forma particulară pe care o iau în vreme de război cele două brațe ale pîrghiei sufletești : căutarea plăcerii și fuga de durere, care conduc orice proces economic : utilitatea și osteneala.

Trebuie repetat că această voință de a învinge nu este o dată imediată, ci o integrală, o rezultantă a interferenței voințelor individuale, care-și pot păstra, în spațiul economic de război, structura obișnuită a motivării lor particulare. De unde, noi prilejuri de utilizări și interferențe.

2) A doua înfrîurire a principiilor militare privește structura obiectivă a procesului economic.

În locul unei organizații parțial raționalizate, în care producția se face de particulari, fără plan, pentru schimb, în vederea cîștigului, e îndrumată după prețuri și întemeiată pe prețul de cost — din care derivă, prin concurență, diviziunea producției, producătorul cel mai ieftin producînd pentru toți —, economia de război raționalizează întreaga producție a necesarului de război, supunînd producția nevoilor, îndrumînd-o după un plan, independent de prețuri și costuri de producție, care-și pierde caracterul regulator, diviziunea muncii fiind înlocuită de autarhie.

Principiile organizării economice sunt derivate din principiile artei războiului :

1) libertatea de acțiune, realizată prin surpriză și inițiativă în producerea de instrumente noi de luptă ;

2) acțiunea și reacțiunea, realizate prin adaptarea materialului la cel potrivit de inamic ; și

3) *economia forțelor*, adică obținerea eficienței maxime, cu minimum de personal și de material.

Principiul acesta regulator al eficienței, studiat și pus în valoare în ultimul timp de școala tehnocratică, se deosebește profund de *principiul maximumului de câștig*, cu minimum de cheltuială.

Căci câștig și cheltuială sunt *expresiuni-valori* — pe câtă vreme eficiența e un raport *strict cantitativ și energetic*.

Scopul esențial al economiei capitaliste fiind *obținerea câștigului* și situația concurenței impunând întreprinzătorului *reducerea prețurilor*, spre a putea desface marfa, *problema esențială a regulării vieții economice e problema prețului de cost*.

Prețul de cost este elementul fundamental al sistemului de echilibru al economiei capitaliste.

Cu toate că *economia de război nu e absolut opusă economiei capitaliste*, cu care are zone de interferență — *problema prețului de cost nu are*, în această economie, aceeași importanță.

Economia de război fiind o economie de consumație, prețul de cost scăzut poate juca un rol la alegerea unui produs de utilitate egală. Lipsa unui produs — sau riscul de a nu-l avea la nevoie — poate determina, în economia de război, dezvoltarea masivă de *exploatații nerentabile din punct de vedere capitalist*, adică, cu un preț de cost mult superior celor obținute pe piață. Totuși, *nevoia produsului și siguranța producției lui pot justifica exploatarea, independent de orice idee de rentabilitate*. E aci o altă deosebire fundamentală a economiei de război.

Din acest punct de vedere, *criticele acelui reporter isteț, trimis de industria americană să facă o anchetă asupra posibilităților de concurență a noii industrii rusești față de cea americană*, la sfârșitul aplicării primului plan — și care se mira de crearea unei industrii metalurgice situată la 2 500 km de zăcăminte de cărbuni ca o anomalie —, dovedesc că reporterul n-a reținut ipoteza justă în care a fost constituit patruleterul Magni-

togorak, Kuzneț, Celiabinsk, Azbest și care este ipoteza unei economii de război.

Ne rămîne să *ilustrăm într-un tablou comparativ* deosebirile caracteristice ale structurii economiei de război față de *alte regimuri economice*.

Dacă punem față-n față principalele trei tipuri de economii mai răspîndite în vremea noastră, obținem următoarele diferențe structurale :

	1. Economia naturală	2. Economia capitalistă	3. Economia de război
Mobilul	Satisfacerea nevoilor familiei Teama de lipsă	Dorința de câștig Frica de pagubă	Voința de a învinge Teama de pedeapsă
Scopul producției	Producția de consum	Producția de schimb	Producția de consum
Caracterul consumației	Consumația productivă Integrarea obișnuieșnică în rînduiala oștii	Consumația reproductivă Inițiativa individuală, ajustarea spontană	Consumația neproductivă Subordonarea individului cerințelor colectivității (colectivizare)
Structura socială a economiei	Satisfacerea directă a nevoilor	Diviziunea muncii Produce cel mai ieftin	Satisfacerea directă a a nevoilor în colectivitate (autarhie)
Regulatorul	Oferimă muncii	Câștigul Prețurile și costurile de producție	Principiile strategice (eficiența)
Caracterul parțial al organizației	Producția irațională	Producția parțial raționalizată	Producția complet planificată (planificare)

Economia de război apare, de pe urma acestei comparații, ca :

- 1) o producție de bunuri de consumație neproductive ;
- 2) animată de presiunea colectivității ;
- 3) caracterizată prin :
 - a) colectivizarea activității ;
 - b) autarhie ;
 - c) eficiența și
 - d) planificarea ei.

Rezumativ, caracterele specifice ale economiei de război sunt :

- 1) existența unei economii de consum, pentru satisfacerea trebuințelor războiului ;
- 2) raționalizarea și planificarea ;
- 3) subordonarea inițiativelor private prin presiune și constrângere colectivă ;
- 4) supunerea economiei principiilor strategice :
 - a) libertatea de acțiune : inițiativa și surpriza ;
 - b) reacțiunea la orice acțiune inamică ;
 - c) economia forțelor : rezultat optim cu minimum de lucru și material ;
- 5) distrugerea parțială a fondului de acumulare și a celui de consum, adică comprimarea standardului de viață și a dezvoltării civilizației.

Am lăsat la o parte, din această caracterizare, anume : aspectul tehnic, pentru că îl vom întâlni cu profunzime imediat, în a treia parte a acestei conferințe, în care cercetăm problemele speciale ale economiei de război.

3. Problemele economiei de război

Caracteristica esențială a războiului modern stă, așadar, în faptul că acesta nu mai este o luptă între armate, ci o luptă între colectivități, o luptă între națiuni și grupuri de națiuni.

Amploarea aceasta dobândită de război — prefacerea lui din luptă dintre armate în luptă dintre popoare, cu toate resursele lor materiale și spirituale — *se datorește, în primul rând, dezvoltării prin amplificare și complicare a aparatului de război.*

Amplificarea războiului la ansamblul națiunii e, *fără-ndoială, un dar al tehnicii militare.* Participația psihologică la război a fost, fără-ndoială, totdeauna, din partea populației; participarea economică efectivă a tuturor — activitatea fiecăruia, prefacerea întregii munci naționale într-o întreprindere de distrugere a voinței — nu !

Statul modern se găsește, prin urmare, în cazul războiului, în fața unei rețele extrem de complexe de interese — față de care nu poate rămîne neutru.

Statele moderne și-au dat totdeauna seama de acest lucru și au încercat să reacționeze, dezvoltînd, în proporții considerabile, aparatul de unificare sufletească a populației. E poate motivul real pentru care, după armată, instrucția publică ocupă al doilea loc printre cheltuielile publice.

Stalin, Mussolini, Hitler mai mult decît orice sunt regizori de opinie publică, animatori, creatori de temeuri de existență colectivă.

Că această unitate colectivă poate fi utilizată, că e utilizată, de cele mai multe ori, de cercurile care au putere și interese, e exact. Dar aceasta ține de natura firii omenești, care se lasă bucuros purtată cu vorba, îi place chiar să fie purtată cu vorba, și pînă acum nu se cunoaște organizație politică lipsită de aceste procedee.

În rezumat, războiul fiind un rezultat al voinței sociale, el nu izvorăște niciodată dintr-o voință arbitrară. Motivarea oricărui război cuprinde temeuri spirituale și temeuri economice interferente, care lucrează simultan la determinarea voinței de a învinge. Cauzele unui război nu trebuiesc căutate în formule magice, ci prin analize concrete ale situațiilor de fapt. Și, de multe ori, motivarea e complexă. Deși rolul

industriilor de război în geneza conflictelor internaționale e greu de tăgăduit, e deci o naivitate să ne închipuim că acțiunea lor ar putea rodi fără existența anumitor condiții obiective, care să dea o justificare acțiunii lor. Pentru ca propaganda războinică să prindă într-un stat, se cere deci să existe condiții obiective și sufletești care s-o facă posibilă.

Războiul din 1914 a surprins viața economică în plină dezvoltare individuală. Singurele puncte de sprijin pentru organizarea economică a națiunii în vederea războiului au fost cartelurile, trusturile și înțelegerile industriale. Statul a trebuit să organizeze o întreagă aparatură pentru coordonarea vieții economice.

Organizația economică actuală, în lumea întreagă, este nesfârșit mai apropiată adaptării la situația războiului ca organizația economică din 1914.

Prelungirea crizei generale a împins diferitele economii naționale la autarhie.

Autarhia, prin natura ei, se aseamănă cu economia de război.

Autarhia trebuie considerată ca structură naturală care condiționează economia de război.

Postulatele generale ale autarhiei sunt postulatele economiei de război.

- 1) *Bază elementară proprie,*
- 2) *Surse de energie proprii,*
- 3) *Materii prime proprii,*
- 4) *Utilaj apropiat preexistent,*
- 5) *Mînă de lucru specializată, națională*

care sunt elementele autarhiei, sunt și elementele de bază ale economiei de război.

Organizația lor este însă diferită, pentru că scopul lor e și el diferit.

Autarhia, ca și economia de război, se lovește de rezistențe :

- 1) *diversitatea resurselor naturale ;*

2) diviziunea internațională a muncii, rezultată din obicei, investițiile existente etc., întreținute de

3) tendința generală a reducerii costurilor în vederea creșterii profiturilor.

La acestea, autarhia, ca și economia de război, suplează :

1) prin menținerea profiturilor, fără reducerea prețurilor de cost,

2) prin crearea de situații preferențiale : monopoluri vamale etc.

— care au de efect înlăturarea diviziunii internaționale a muncii.

Autarhia nu poate înlătura diversitatea resurselor naturale.

De unde :

a) căutarea teritoriilor complementare ;

b) invențiunea produselor de substituție.

Fazele războiului din 1914 au arătat că — scurt timp după izbucnire — războiul modern tinde să se transforme în război de uzură. Și că, pentru câștigarea unui asemenea război, nu mai au importanță factorii tactici, ci pregătirea strategică eventuală, utilizarea la maximum a tuturor împrejurărilor și a posibilităților de a învinge. Potențialul lua locul actualului.

Cercetându-se factorii de care, în asemenea împrejurări, ar mai putea atârna victoria, s-a ajuns astfel treptat la deosebirea extrem de interesantă dintre actualul și potențialul de război.

Într-un război de uzură, decisiva nu mai aparține — cum am spus — ocaziei, actului, ci potențialului latent, puterilor de înnoire. Învinsul era cel fără răsuflare.

Profanii în ale războiului știu prea puțin că posibilitatea exploatarea a fond a unei ofensive nu e nici o problemă de mărirea efectivelor, nici de vitejia lor și nici chiar o problemă de calitatea materialului. Ci atârna de rezervele de material consumabil și de capacitatea reîmprospătării frontului cu aceste materiale.

Această problemă, trasă din învățămintele războiului, a dat naștere nevoii unui stat major economic, care să se ocupe din

timp de pace cu adaptarea economiei de pace la condițiile economiei de război.

Problemele ce se pun acestor state majore sunt :

- 1) înzestrarea armatei ;
- 2) aprovizionarea ei ;
- 3) aprovizionarea populației civile ;
- 4) reconstruirea părților atinse ale organizației economice, în vederea menținerii aparatului productiv în stare de funcțiune și adaptare la situații și necesități.

Încă din timp de pace, statul major economic trebuie să aibă cuvânt hotărâtor în privința :

a) locului unde au a se stabili industriile, evitînd crearea lor în zone primejdite, concentrarea lor într-un singur punct, așa încît, ocuparea parțială a țării să nu aibă influențe asupra continuării producției ;

b) naturii industriilor necesare armatei, pe care statul e dator să le creeze — chiar cu sacrificii —, principiu admis în economie chiar de părintele școlii liberale, Adam Smith ;

c) naturii culturilor de dezvoltat ; și

d) căile de comunicație a curenților comerciale de încurajat.

1) Asigurarea alimentației armatei și a populației :

a) în statele industriale : dezvoltarea producției agrare ;

b) în statele agrare : remedierea crizei determinată de împușinarea mînei de lucru în agricultură prin mecanizare și raționalizare a culturilor.

Culturile de soia, inițiate de germani în România, cele de bumbac, care se încearcă paralel, țin de același program de autarhie, pregătitoare de război.

Statele industriale fiind tributare celor agrare pentru procurarea alimentării și cele agrare celor industriale pentru procurarea materialului de război, mișcările comerciale rezultînd din această situație puteau fi amenințate.

Se știe că *Anglia* nu dispune de alimente decât pentru 15 zile și o blocadă absolută a coastelor ei ar echivala cu o înfrângere.

Se știe, de altfel, că *momentul cel mai critic al războiului* n-a fost pentru aliați *nici septembrie 1914 — nici aprilie 1918 —, ci martie 1917*, când *submarinele* ajunseseră să torpileze 1/6 din *tonajul britanic* lunar. Și dacă nu se inventau mijloace de reacție, partida ar fi fost pierdută: Q-boaturi, convoiuri escortate etc.

De aci, *tendința statelor industriale* de a-și dezvolta din timp de pace bazele agrare; precum și *tendința inversă*, a statelor agrare, de a-și dezvolta baze industriale — caracteristice autarhiei — corespund *țelurilor economiei de război*.

Probleme interesante pune însă mai ales *înzestrarea armatei* — care, fiind legată de rapiditatea dezvoltării tehnice actuale, obligă statele să limiteze dezvoltarea necesarului lor din timp de pace, în favoarea dezvoltării potențialului de război.

Rapiditatea cu care se perfecționează astăzi materialul de război face ca statele să evite să se înzestreze cu tot necesarul înainte ca primejdia de război să devie iminentă.

Altfel, statele s-ar vedea în situația de a fi înzestrate cu un *material demodat*, insuficient din punct de vedere tehnic, față de acela al concurentului înarmat în ultimul ceas, fapt care necesită cheltuieli considerabile.

Lucrul s-a petrecut, de pildă, în 1924, cu *aviația italiană*, care a fost înzestrată cu circa 2 000 de avioane tip Caproni, o minune a tehnicii epocii, avînd viteza medie de 240 km pe oră.

În zece ani, viteza medie a trecut la 320 km pe oră, iar Italia este obligată azi să cheltuiască sume mari pentru a-și putea pune aviația la punct.

Același lucru cu viteza *dreadnought-urilor* și cu *bătăia tunurilor*.

Pentru a remedia aceste stări de lucruri, *generalul von Seeckt* a expus, cel dintîi, *principiile unei noi politici de înzestrare*

cu material de război, valabilă mai ales pentru statele cu industrie înaintată.

Politica preconizată de von Seeckt constă în :

1) *experimentarea continuă a noi prototipuri, întemeiate pe ultimele perfecționări tehnice, și, paralel,*

2) *punerea industriei naționale în situația de a începe în orice moment fabricarea în serie a ultimelor prototipuri – printr-o politică de comenzi lăaturalnice.*

Un alt principiu interesant în materie de înarmări – născut din imposibilitatea statelor supuse demilitarizării de a dispune de material de război ofensiv și perfecționat – este *ajustarea producției de pace la nevoile economiei de război.*

Aceste țări au fost nevoite să studieze perfecționările necesare aparatului militar asupra aparatelor și mașinilor utilizate în timp de pace, făcându-le susceptibile a fi transformate în instrumente de război.

A apărut astfel principiul ajustării producției de pace la nevoile economiei de război.

E cazul aviației comerciale germane, care a experimentat mereu sub formă de avioane de sport Heinkel și de transport Dox avioane de vânătoare și de bombardament, depozitînd piesele de schimb necesare transformării lor.

E, de asemeni, cazul tractoarelor combinate, fabricate de uzinele sovietice de la Stalingrad și Celiabinsk, precum și al fabricii de tractoare de la Novgorod.

E cazul întregii industrii franceze de automobile, obligată astăzi să fabrice tipuri transformabile în tractoare cu șenilă, prin adaosul de osii suplimentare, osii care se fabrică odată cu tractorul și care se depozitează, ca piese de schimb, în depozitele armatei, la punerea în circulație a vehiculelor.

Mai e cazul industriei chimice, al materialelor susceptibile de a se transforma în industrii producătoare de gaze toxice.

Data fiind această situație, problema mobilizării industriale ia un aspect mai grav ca altădată.

Criza, determinată de trecerea de la industria de pace la industria de război — care aduce o întârziere a momentului în care țara începe să producă, întârziere care impune o subconsumație de material tocmai în perioada cea mai critică, în care psihologicește, prin ocuparea terenului advers, se pot obține avantaje substanțiale — trebuie și poate fi scurtată.

Dacă germanii au putut ocupa atîta teren în Franța, lucrul se datorește și faptului că, în timpul cursei la mare, porția zilnică a artileriei englezești s-a redus uneori la două proiectile.

Această perioadă poate fi scurtată prin sistemul introducerii parțiale a mobilizării pe loc. Inspirată de tehnica grupărilor revoluționare, statele majore din țările industriale s-au gîndit să utilizeze în întreprinderi sistemul celular, organizarea încă din timp de pace a unor nuclee compuse din personalul întreprinderii, mobilizat pe loc, destinat ca, la ceasul H, să preia conducerea uzinei. Aci se vede necesitatea existenței unui personal național în industrii.

Probleme interesante se pun și în domeniul transporturilor, unde amenințarea de distrugere prin aviație a liniilor de comunicație a pus problema independentizării transporturilor de șosea și cale ferată — problemă rezolvată sub numele de motorizare, prin introducerea șenilei, care dă transportului suplețea transporturilor hipomobile.

Un rol deosebit în ajustarea producției industriale joacă invențiile și descoperirile tehnice.

Spiritului de invenție îi revine — în planul tehnic — sarcina realizării celor două principii ale economiei de război :

- 1) surpriza și inițiativa armamentelor ;*
- 2) reacția la orice acțiune inamică.*

Arma bacteriologică și [cea] antibacteriologică, firul prin helice la avioane și tunurile antiaeriene, demagnetizarea și

motoarele cu uleiuri grele, gazele de luptă și măștile antigaz, carele de asalt și bombele anticar, telegrafia fără fir, aparatele goniometrice, gloanțele ultrapenetrante și tunicile nepenetrabile – sunt, toate, aplicații tehnice ale principiului acțiunii și reacțiunii.

Capacitatea de adaptare e uneori prodigioasă. Astfel, la începutul războiului, Franța nu avea grenade. Le-a înlocuit întâi cu cutii de conserve pline cu cuie. La fel cu gazele asfixiante. La fel cu tancurile. La fel cu azotul sintetic.

Pentru realizarea surprinderii și evitarea surprizelor inamice, e însă necesară asigurarea *secretului* și pătrunderea *secretelor inamice*. De unde, importanța enormă luată de serviciile de informații și contrainformații, precum și serviciile de studii militare și tehnice.

Pentru autarhizarea combustibilului, în Franța se lucrează de mulți ani la problema carburantului național, a petrolului sintetic, în Germania se lucrează la motoarele funcționând cu uleiuri grele sau cu electricitate.

Războiul viitor, dispunând de mijloace cu totul superioare pentru provocarea dezorganizării interne a inamicului, o problemă deosebită va fi aceea a reconstruirii și a reparațiilor rapide – geniul civil și militar.

Nu-ncapă îndoială, de asemeni, dată fiind importanța factorului moral în victorie, că se va încerca o exploatare a tuturor motivelor de disensiuni lăuntrice : lupta de clasă, minorități – cu atât mai grave, cu cât minoritatea sau clasa va fi mai compactă și mai puternică.

În sfârșit, o pregătire încă din timp de pace a economiei de război s-a realizat în problema schimburilor internaționale.

Comerțul internațional e subordonat, în vreme de război, satisfacerii necesităților armatei și populației, pe care nu și le poate satisface direct, prin munca proprie – fie din pricina inegali-

tăților naturale, fie din cauza naturii întâmplătoare, a organizației sale economice.

Ajustarea comerțului internațional la nevoile războiului a constituit o gravă problemă în războiul european, întrucât l-a silit să treacă direct de la un regim de libertate la un regim de restricții.

În economia liberală dinaintea de război, curențele schimburilor internaționale erau rezultatul acțiunii spontane a întreprinzătorilor și comercianților.

Economia de război a schimbat complet situația.

Obligată să asigure, în primul rând, procurarea necesarului armatei și al populației civile, pentru care trebuiau să existe instrumente suficiente de schimb, toate statele au introdus, în timpul războiului, restricții comerciale și financiare.

Economia de azi, silită să recurgă la regimul de clearing și contingentări, este mult mai apropiată de regimul economiei de război.

Ceea ce o deosebește este numai scopul, care în regimul actual urmărește — alături de alte scopuri, mai complexe — în special câștigul intermediarilor; pe când în economia de război scopul este satisfacerea necesarului armatei și a nevoilor populației civile.

Sub acest raport, economia de război poate da naștere mai multor tipuri de relațiuni comerciale internaționale.

Cupla	{	Țară agrară	{ Import de material de război	{ Export de produse alimentare Export de materii prime
		Țară industrială	{ Import de produse alimentare Import de materii prime pentru război	{ Export de arme Export de credințe

Finanțarea importului în economia de război poate lua, de asemenea, unele forme neobișnuite în timp de pace.

Alături de	1) creditele străine de aprovizionare,
și de	2) export de mărfuri în consumație,
sau de	3) îndemnarea creditelor străine să se investească (mobilizarea),
pe care le cunoaște, de azi,	
mai poate apare și	4) confiscarea creditelor străine private.

O ultimă observație poartă asupra regimului consumației, supusă raționalizării în economia de război.

Gradul de raționalizare a consumației e totdeauna în funcție de raportul subzistențelor cu necesitățile.

Țările au introdus progresiv raționalizarea consumației, precum și preocupările de asistență pentru inapții la servicii. În unele țări, ca Rusia, raționalizarea consumului s-a menținut, cu diferite fluctuații, pînă astăzi.

Cum șomajul e destinat să dispară complet în timpul războiului, e de prevăzut că organizațiile de asistență vor fi silite, în economia de război, să-și schimbe activitatea, reorientînd-o în direcția aprovizionării populației.

Situația reală a consumației în vreme de război nu poate fi însă înțeleasă independent de metodele de finanțare a războiului, cu care e în strînsă legătură — și pe care o vom examina în ultima parte a conferinței noastre.

4. Finanțarea războiului

Războiul, din punct de vedere economic, nefiind decît o imensă consumație improductivă, se pune întrebarea privitoare la mijloacele care vor servi la finanțarea lui.

Cheltuielile necesitate de război sunt foarte mari.

Luînd ca bază cheltuielile militare normale ale principalelor cinci state înainte de război, care sunt de circa :

11 456 milioane franci aur anual, paritate 1913, ajungem la concluzia că în 5 ani aceste cheltuieli ar fi trebuit să fie de aproape :

1 875 mii de milioane de lei actuali,
sau 1 bilion 875 mii de milioane.

Cheltuielile reale au fost însă de
80 680 miliarde de dolari, paritate 1913,
sau circa

13 500 mii de milioane de lei actuali,
sau 13 bilioane și jumătate,
adică, mai mult ca de șapte ori cheltuielile ordinare.

Cheltuielile militare ale principalelor țări în ajunul războiului
— în milioane —

Țara	Anul	Armata	Flota	Total	Moneda	Total franci
Rusia (ord.)	1913	581,1	244,8	825,9 mil.	ruble	4 129,5 mil.
Germania (ord.)	1913	—	—	97,8 mil.	£	2 445 mil.
Anglia Statele	1913-1914	28,2	48,8	77 mil.	£	1 875 mil.
Unite	1913	173,5	139,7	313,2 mil.	\$	1 556 mil.
Franța	1913	983,2	467,2	1 450,4 mil.	franci	1 450,4 mil.

După : *The Statesman Year-Book, 1915*

cf. Bukharin, *L'économie mondiale et l'impérialisme*, p. 125.

Procedeele de finanțare a războaielor sunt trei :

a) *resursele bugetare* (impozitele, care pot fi ordinare sau extraordinare) ;

b) *împrumuturile* (pe termen lung sau scurt) ;

c) *emisiunile de monedă*,

practicate separat sau împreună.

— Cifra cheltuielilor de război fiind de alt ordin ca aceea a veniturilor ordinare, acoperirea lor în întregime cu impozite este o imposibilitate.

— Emisiunile monetare — lesnicioase la prima vedere — au cusurul de a face ca de la o vreme să crească prețurile mai repede ca emisiunea și, ca atare, efectul lor ca instrument de finanțare să fie anihilat.

— Împrumuturile au defectul că grevează bugetele viitoare.

Finanțele de război sunt cu atât mai sănătoase, cu cât proporția impozitelor e mai mare.

Dintre toate țările, Statele Unite [ale Americii] și-au acoperit 60 % din bugetul de război cu impozite, Anglia — 20-30 %.

Mecanismul finanțării e de două tipuri :

unul practicat de Anglia,

altul de Germania și Franța.

În tipul franco-german, finanțarea s-a făcut prin continui emisiuni monetare.

Spre a se împiedica însă efectul acestor emisiuni asupra urcării prețurilor — prin faptul că se lasă în circulație o putere de cumpărare, atunci când mărfurile produse erau consumate —, se emiteau împrumuturi, care aveau misiunea să retragă din consumație numerarul emis.

Faptele au arătat că, până în 1916, ritmul împrumuturilor a ținut pasul emisiunilor și abia din acest an a rămas în urmă.

Fapt care a și determinat guvernul german să recurgă la sisteme fiscale, spre a recupera pe calea impozitului partea ce nu intră prin împrumut.

La fel a procedat Franța, cu deosebire că această țară a practicat mai ales împrumutul pe termen scurt, sau forma bonului de apărare națională.

Impozitele de război au avut două caractere diferite.

În țările care au finanțat războiul în proporție mare prin impozite, fiscalitatea a luat caracterul unui spor important al taxelor de consumație.

În țările care au finanțat războiul prin emisiuni, fiscalitatea a luat mai ales caracterul de taxare a supraprofiturilor, a beneficiilor de război.

Deosebirea e însă numai aparentă. În fond, în amândouă cazurile, finanțarea războiului s-a făcut printr-o reducere prin stat a standardului de viață al populației.

Suma veniturilor naționale împărțindu-se :

1) după sursă, în :	2) care	3) după destinație.
	la un loc dau	se împart în:
a) profituri,	venit național	a) fond de acumulare
b) dobânzi,		b) fond de consumație.
c) rente,		
d) salarii		

Fondul de acumulare e destinat reproducerii investițiilor noi.
Fondul de consumație, întreținerii.

Emisiunile noi, sporind cifra venitului național, în măsura în care intră în fondul de consumație, amenință să provoace urcarea prețurilor și a schimburilor străine. Spre a evita acest lucru, s-a căutat un plasament acestor fonduri, care să determine scoaterea lor din circulație, prefăcând toate noile câștiguri în fonduri de acumulare. Când au refuzat să se acumuleze, au fost taxate.

Principiul e, deci, distrugerea puterii actuale de cumpărare a emisiunilor prin emisiuni de împrumuturi sau [prin] fiscalitate. S-a ajuns, în acest fel, să se mențină atît nivelul prețurilor, cît și cursul schimburilor.

Primejdia este acumularea datoriilor.

Statul n-avea decît două ieșiri :

1) sau să arunce asupra bugetului sarcina acoperirii datoriilor de război ;

2) sau să încerce — prin devalorizarea și [prin] fabricant — o acumulare a lor.

Judecând procesul de ansamblu, se vede că Germania și-a finanțat războiul cu o iluzie și Franța cu o cincime de iluzie. Singură Anglia a preferat prima cale.

Oricare ar fi sistemul, am spus că, din punct de vedere social intern, problema finanțării e o problemă de comprimare a standardului de viață. Iar individual, referindu-se la cine-i suferă incidența, la urma urmelor, finanțarea e o problemă de deplasare a averilor între categoriile sociale.

Finanțarea războiului cu iluzii are însă un cusur. Sistemul nu poate fi repetat decât foarte greu. Căci păcăliții vor refuza să mai furnizeze statului mărfurile de care are nevoie.

Va trebui, deci, paralel cu emisiunea, să se instituie impozite cu caracter de confiscare a întregului beneficiu, spre a putea face să mai funcționeze sistemul.

Se va proceda întocmai ca și cum întreprinzătorul ar deveni — pe timp de război — salariatul statului.

E o concluzie logică, pe care recenta legislație americană nu a ezitat să o tragă, și care era, în fond, închisă în dreptul de dispoziție al statului asupra uzinelor, pe care legile i-l atribuie la izbucnirea războiului.

E un rezultat care poate face mai atenți pe industriașii de război la declanșarea ușurată a catastrofelor, cu efecte neprevăzute.

5. Concluzii

Ne-ar mai fi rămas de cercetat o singură problemă. Aceea a efectelor războaielor și a organizării victoriei.

Ne oprim.

Nu putem însă să nu semnalăm constatarea că victoria e departe de a mai avea semnificația pe care o avea odinioară.

Națiunile nu pot fi distruse ca armatele, prin înfrângeri militare.

Înfrîntă militară, o națiune va folosi înfrîngerea ca mijloc de redresare.

În coșul victoriei, biruitorii sunt departe de a găsi avantajele la care sperau.

Orice victorie e menită să aibă un caracter temporar.

Potențialul de război nu poate fi distrus.

Și distrugerea lui nu poate fi decât provizorie.

Cine a urmărit obiectiv relațiile franco-germane de după 1920 nu-și poate ascunde impresia unei continue ofensive potențiale a Germaniei.

Pacific sau violent, Germania n-a încetat un moment, după 1923, să-și reconstituie potențialul.

În fața fiecărei redresări germane — vorba unei mari poete a noastră —, aliații încep prin a fi consternați, apoi negociază, după aceea capitulează și legitimează, și sfîrșesc prin a se bucura ca de o victorie.

Note

La 6 aprilie 1935, la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, în cadrul unui ciclu de conferințe organizat de Asociația Generală a Economistilor, Mircea Vulcănescu a prezentat *Economia de război*.

Conferențiarul era pe atunci asistentul de etică al profesorului Dimitrie Gusti, profesor de economie politică și de științe juridice la Școala Superioară de Asistență Socială și la Școala Superioară de Statistică, referent la Oficiul de studii al ministerului de Finanțe. În aceeași vreme, el ținea cronica externă în cotidianul *Prezentul*. Iar două luni și jumătate mai târziu avea să fie numit director general al Direcției Vămirilor.

Vulcănescu răspunde solicitării Asociației Generale a Economistilor, al cărei membru era (se afla și în consiliul de conducere; președinte: Virgil Madgearu).

Tema economiei de război era mult dezbătută în acei ani, mai intens chiar spre sfârșitul deceniului, sub cele mai diverse aspecte. Dintre multe texte publicate ori conferințe rostite pe atunci despre economia de război, amintim: A. Corteanu – « Economia de război », în *Angus*, an XXVII, nr. 7 329, 16 septembrie 1937, p. 1; R. Peretz – « Economia de război », în *Viștea*, an XI, nr. 555, 18 septembrie 1938, p. 7; Gh. Tașcă – « Economia de război », în *Jurnalul*, an I, nr. 1, 13 octombrie 1939, pp. 1, 2; Ion M. Lazaru, *Economia de război*, București, 1939; D. Popescu, D. Mihuț – *Economia de război și războiul economic*, București, 1939; *Organizarea economiei naționale de război*. Conferința domnului profesor G. Tașcă, în *Economia rurală*, an II, nr. 50, 4 februarie 1940, p. 5; Ion Răducanu – *Problemele economiei de război*, conferință, 4 februarie 1940 (amfiteatrul Politehnicii din Timișoara) (rezumat în *Ecoul*, an XVI, nr. 2 089, 23 februarie 1940, p. 1); Gh. Tașcă – « Cadrul economiei de război », în *Esseilor*, an V, nr. 260, 24 februarie 1940, p. 1; Valeriu Bulgaru – « Economia de război », în *Însemnări leșene*, an V, nr. 3, 1 martie 1940, pp. 487-493; George Strat – « Economia de război », în *Libertatea*, an VIII, nr. 6, 20 martie 1940, pp. 81-83; nr. 7, 5 aprilie 1940, p. 99-100; Virgil Madgearu – « Ideologia și realizarea economiei de război », în *Analele industriei și comerțului*, an V, nr. 3-4, martie-aprilie 1940, pp. 1-9; Grigore A. Basarabeanu – « Agricultură în economia de război », în *Buletinul Consiliului Superior Economic*, an I, nr. 2, aprilie-iunie 1940, pp. 27-46; D.R. Ioanițescu – « Economia de război și politica socială », în vol. colectiv *Probleme muncitorești de actualitate*, vol. I, București, Tip. ABC, 1941, pp. 261-287; Paul Horia Suciu – « Economia de război și industria națională », în volumul colectiv citat, pp. 323-370, ș. a. Vezi și A. Pitier – *L'Économie de guerre*, Paris, 1939; Ferdinando di Ferenzio – *Economia di guerra come economia di monopolio*, 1942; Arenna Celestin – *Economia di Guerra* (1942 ?).

Un rezumat al conferinței a fost publicat în *Prezentul* (an I, nr. 57, 8 aprilie 1935, p. 2).

Integral, textul a fost publicat ca inedit, cu o notă introductivă, de Marin Diaconu, în *Viața Românească*, an XCIII, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1998, pp. 206-212; nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1998, pp. 124-131 (« Restituiri »).

Transcrierea s-a făcut după un text dactilografiat (copie).

În arhiva Mircea Vulcănescu se mai află: a) 15 pagini dactilografiate, cu diverse însemnări, de la idei la numere ilustrative (schița cîtorva

idei; Materialul de război distrus de Germania în 1918; Costul câtorva războaie mari din istorie; Cheltuieli de război; Despre război în genere și despre cel imperialist în special ș. a.); b) o variantă a conferinței, de 1 + 15 pagini.

¹ Și cu alte prilejuri, expunerile orale – citite ori rostite liber – ale lui Mircea Vulcănescu erau însoțite de planșe afișate.

² Mintea, teoretizată de clasicul filosof francez René Descartes (1596-1650).

³ Vezi nota 8 de la p. 119.

⁴ «Ultimul, dar nu cel din urmă» (W. Shakespeare, *Regele Lear*, I, 1) – expresie englezească folosită de Vulcănescu și cu alte prilejuri.

⁵ Germania în fruntea tuturor domeniilor (germ.).

Un articol asupra noului buget ?

C e-ar putea scrie, despre el, cineva care a ajutat la facerea lui zi de zi ? Cum ar putea acesta desluși realitatea de așteptările lui ? Ceea ce a pus din el, de ceea ce a reușit să facă ? Aureola de nădejdi care învăluie realitatea rece ?

De aceea, rîndurile mele, chemate să mărturisească asupra bugetului, iau un alt curs. Vor încerca să mărturisească nu pentru buget, ci pentru acela a cărui personalitate se resfrînge asupra acestuia. Asupra aceluia care l-a plămădit în nopți de veghe, examinînd, cum nu s-a mai făcut de ani de zile, cu creionul roșu în mînă, fiecare post în parte, căutînd să desprindă taina realității românești pe care o închide într-însa fiecare cifră și fiecare rînd.

Un buget nu e o listă de cifre reci, cum își închipuie cei mai mulți, ci un act complex de cumpănire aprigă între nevoi. Un act de ordine. O făgăduială față de tine însuși.

Făgăduielile acelora pe care împrejurările i-au adus la cîrma țării, pentru că și-au făcut dintr-asta unii o vocație, alții o meserie — le știm. Ce puteau fi făgăduielile unui om pe

care soarta l-a desemnat să conducă în timp de pace o școală de război, sau o divizie motorizată pe câmpul de bătălie ? Făgăduiala cuiva care nu are nici alegători de mulțumit, nici protectori de împăcat, nici ipoteci care sterilizează cele mai bune voințe, făgăduiala cuiva care a primit situația din ordin¹, în ceasul în care toți fugeau de răspunderea ei ?

Mărturisesc că am fost foarte puțin liniștit după-masa în care, chemat de Conducătorul Statului pentru a depune jurământul, acesta mi-a spus, cu tonul lui tăios ca o sabie : « Acolo trebuie multă ordine. V-am dat un om strașnic, care să pună ordine ». Am răspuns sfios, că ministerul nostru nu e dezorganizat și că va putea face față. Dar am plecat cu oarecare grijă, la gândul că vom avea asupra-ne o mîină grea.

Am spus că ministerul nostru nu era dezorganizat. Înțeleg prin asta că toți tehnicienii aduși în cursul ultimilor zece ani la posturile de conducere erau la posturile lor. Un tehnician e, desigur, un lucru de preț în orice administrație. Un tehnician nu e însă tot ce trebuie unui minister. Un tehnician e totdeauna un om care judecă disjunctiv și ipotetic : dacă x, atunci y. El poate spune dinainte ce se va întîmpla în cutare caz, dacă se adoptă cutare măsură și poate spune ce trebuie făcut pentru a obține cutare efect. Lucrul acesta tehnicianul îl știe și-l poate spune ; iar politicianul care se teme de el și nu-l consultă, în această privință, n-are decît de pierdut, se păcălește. Tehnicianul însă nu este totul într-o administrație, fie ea publică sau privată.

Accea ce trebuie făcut nu hotărăște tehnicianul, ci conducătorul. Misiunea acestuia e cu totul deosebită de a tehnicianului. A fi conducător nu înseamnă a putea executa un plan ; ci a ști să alegi planul cel bun și oamenii în stare să-l execute. Sarcina conducătorului e să asculte pe tehnicianul care-l informează despre ce e și ce se poate, și apoi să aleagă, între diferitele posibilități, pe aceea care trebuie să se reali-

zeze. A doua lui sarcină: să controleze rezultatele aplicării ordinelor lui: conștiinciozitatea execuției. De aceea, mulți din cei mai buni miniștri de Finanțe n-au fost tehnicieni. Toți au fost însă oameni de realități și de nuanțe.

Generalul Stoenescu² n-a venit în fruntea ministerului nici ca tehnician, nici ca om politic. A venit ca un om de metodă.

Un om care are metodă e un om pe care împrejurările nu-l pot surprinde niciodată, fiindcă, în fond, metoda e una și aceeași, în toate bătăliile omului cu realitatea. Sinceritatea, puterea de pătrundere a situației, prevederea, chibzuința, hotărârea și energia ncînfrînată sunt virtuți care reușesc în toate întreprinderile.

Fapt este că efortul la care a fost supus Ministerul Finanțelor de la sfîrșitul lui ianuarie³ și pînă acum, de către acest om de metodă, e un lucru care nu s-a întîlnit în analele acestui departament, decît în vremea marilor miniștri de Finanțe.

Toate problemele au fost gîndite de la început. Toată experiența acumulată a tehnicienilor a fost pusă la contribuție, pentru a amenda ce trebuie amendat, în toate ramurile organizației centrale, a legilor fiscale și a organizației pe teren.

Astfel, în materie de impuneri, renunțînd la soluțiunea comodă și leneșe, dar rușinoasă, a « reportărilor », care nu însemnau, nici mai mult, nici mai puțin, decît carența aparatului fiscal în fața misiunii sale legitime, generalul Stoenescu a hotărît, din prima zi, să facă impuneri – înlăturînd toate piedicile din cale. Sfaturile sibylline, ale interesaiilor, presiunile și manevrele, nu totdeauna fățișe, n-au lipsit. Dar ministrul de Finanțe a dejucat cursele cu calm și cu măsură, a dat dispoziții de temperare a zelului excesiv și de progresiune metodică înspre țintă.

Imitația servilă a cutărui sau cutărui tip de legislație, practică de multe ori în trecut, a fost înlocuită cu metodele de a gîndi militărește: judecarea situației, definirea obiecti-

vului urmărit, ideea de manevră, determinarea mijloacelor de execuție, pregătirea lor și punerea lor în situația de a-și produce efectul.

Modelele legislative pot interveni numai din al treilea moment. Primele două sunt acte autentice neimitabile, atîrînd : primul, de starea de fapt ; al doilea, de cel care ia atitudine în fața acesteia.

Generalul Stoenescu și-a definit principiile atunci cînd, în prima întîlnire cu organele conducătoare ale direcțiilor, le-a cerut :

- 1) o mare acțiune de prevedere ;
- 2) o mare acțiune de control.

Le-a arătat că singură, cea dintîi, înlătură rutina și a obligat pe toți — chiar și pe cei mai rutinari — să facă planul activității lor pe luna următoare. Și, cînd a trecut luna, a cerut socoteală de ceea ce s-a realizat din acest plan. A obligat astfel pe fiecare să gîndească la ce face și a înnobilit cea mai modestă funcție, dovedindu-i că e o formă a geniului creator.

A cerut, apoi, controlul execuției, care, în țara noastră, în care se ordonă, dar nimeni nu urmărește ce se întîmplă pe teren cu ordinul care s-a dat, este lucrul care lasă cel mai mult de dorit. A obligat, apoi, să i se aducă imediat planuri de control : vertical, orizontal, permanent și periodic.

Fiecare s-a simțit supravegheat și sprijinit, cot la cot cu efortul tuturilor. Prin conferințele lunare ale tuturilor direcțiilor, a instituit « puntea » ce lipsea în organizarea ministerului, corelația activităților acestuia.

Din prima zi, a grupat direcțiile în trei secretariate generale, nu pe oameni, ci pe afinități obiective și a adus în fruntea fiecăruia pe acela dintre conducătorii de direcții care, *inter pares*⁴, i-a apărut ca cel mai dinamic ori mai potrivit sarcinei de a conduce sectorul respectiv.

Liber de ipotecile oricărei politici, care au sterilizat în trecut eforturile celor mai de seamă miniștri de Finanțe, generalul Stoenescu n-a aplecat urechea în minister decât la manifestarea meritului, în raport cu sarcina impusă de fiecare moment.

Sunt de doisprezece ani în Ministerul de Finanțe⁵. Și tatăl meu a fost patruzeci și unu⁶. Am văzut și am auzit vorbindu-se de miniștri mari și mici, norocoși și nenorocoși, știutori de carte și neștiutori. Puține epoci au fost însă în minister cu o activitate intensă și serioasă pe care a desfășurat-o de la februarie încoace. Lucrul pentru care noi, echipa de tehnicieni din Ministerul Finanțelor, îi suntem recunoscători d-lui general Stoenescu este că a avut încredere în noi, că ne-a împins pe toți spre efortul maxim și ne-a îngăduit să ne slujim țara fără nici o reticență. Parcă-l văd studiind fiecare dosar, în amănunt, înainte de a aborda o discuție sau de a lua o hotărâre, cum nu decidea nimic pînă ce totul nu-i apărea clar în minte și cum surprindea pe mulți arătîndu-le aspecte ale chestiunilor la care nu se gîndiseră îndeajuns.

În fond, generalul Stoenescu este, în sectorul bătăliei financiare, interpretul concepției generale de reformă a statului pe care a dezlănțuit-o generalul Antonescu, concepție pe care a executat-o în acest sector cu o autoritate vrednică de acela care i-a dat în mîini cîndva puterea de comandă. Schimbînd de sector, generalul Stoenescu nu a făcut decât să aplice mai departe principiile pe care le prescria în cadrul *Diviziei în luptă*⁷, pentru cadrele conducătoare ale armatei românești.

Abia cînd se va examina retrospectiv efortul pe care-l prezintă acest buget, cîntea cu care înfățișează lucrurile pe față, felul chibzuit în care a făcut parte neprevizibilului și mai ales felul în care a pregătit rezistența elastică în fața acestui neprevizibil, se va putea judeca — în ansamblul ei —

bătălia financiară, față de care bugetul general nu e decât ordinul de operațiuni nr. 1.

Situația ? Cum o știm cu toții.

Obiectivul ? Al tuturor : România, așa cum o visăm toți, nepieritoare și strălucitoare printre stele.

Sarcina imediată ? Menținerea aparatului de stat și dezlănțuirea furtunoasă a unei activități constructive imediate, pentru ridicarea țării, folositoare și pentru timpul de pace, și în vreme de război.

Căi ferate, visate de trei generații, vor trebui să aibă, pînă într-un an, cel puțin terasamentul terminat. 12 000 de km de șosele vor trebui modernizate, în același termen. Toate silozurile în stare a fi gata pînă la toamnă, vor trebui să iasă din pămînt și să intre în funcțiune. Numeroase riuri vor trebui prefăcute în eleștee și înșămîntate cu pești. Bălțile din jur vor fi prefăcute, prin irigații, în culturi fertile. Telegraful, telefoanele vor trebui potrivite imediat trupului nou al țării, pentru a răspunde la chemare. Activitatea sanitară va fi dezvoltată. La fel cea veterinară, pentru a înlătura pierderile din boli și a reface și a spori stocul de vite. Uelte de lucru vor fi împărțite în țară. Lucrul cîmpului va fi organizat spre a produce imediat, și întreit. Recensămîntul va număra oamenii și nevoile.

Cu aceasta, oamenii trebuie să fie bine plătiți și hrăniți și să nu se mai întîmple, nu numai pierderea averii statului, din lipsă de întreținere ; dar să se evite și pierderile din ne folosirea banilor la vremea cînd lucrurile se vînd ieftin.

Cînd ascultam acest plan de exigențe, în cursul conferințelor preliminare din februarie — plan care, pornind de la Conducătorul Statului, era pentru noi o poruncă —, ne cuprindea, în același timp, o nedumerire și o sfială !

Simțeam că a nu le face față ar însemna o trădare față de neam. Dar ne întrebam sfinși : cum vom izbuti, cu mijloacele pe care le avem, să facem față tuturor ?

Generalul Stoenescu, singur, rămânea calm, între noi. Suridea ori de câte ori îi împărțeam vreo temere. Militar, cunoștea, alături de Conducător, tainele marilor nașteri.

De la început, a înlăturat din discuție soluția leneșă și ispititoare a inflației, ca pe o soluție netrebnică, atît timp cît existau altele, chiar dacă acestea ar fi fost mai greu de împlinit.

Nu. Finanțarea acestor investiții trebuia făcută pe alte baze. Care puteau fi ? Unde se puteau găsi mijloacele necesare care să lege bugetul exercițiului de plan ? Cu o mînă sigură, Generalul a despărțit sigurul de ipotetic.

Pentru primul, bugetul ordinar. Pentru al doilea, un plan în etape : ceea ce e indispensabil : buget extraordinar, sîmbure al planului ; ceea ce poate fi amînat în execuție, sau ca plată : Tezaurul.

Fiecare investiție a fost reexaminată în raport nu numai cu posibilitățile de plată, dar și cu cele de execuție : capacitatea tehnică, brațele disponibile și posibilitatea procurării materiilor prime indigene și streine. Cot la cot cu ministerele Coordonării, Economiei Naționale, Agriculturii și Lucrărilor Publice, a întocmit un al doilea plan, limpede, clar, care precizează fiecare efort care se va cere, lunar, peste cel obișnuit, dar care nu se va face decît pe măsura în care va putea fi împlinit.

Pentru această împlinire nu există altă soluție decît chemarea în ajutor a întregii națiuni, concentrarea întregului efort al neamului în vederea ridicării lui. Nu prin siluire și împovărări, ci prin redarea încrederii în cuvîntul statului și prin remunerarea eforturilor potrivit serviciului prestat.

A început, apoi, activitatea cea mai grea. Distribuirea efortului ; toți cei care puteau ajuta au fost chemați și întrebați. Cît ? Atît pe seama creditului rezultînd din *Convenția româno-germană* din 4 decembrie, atît prin C.A.F.A.⁸, atît prin contribuabili, atît prin credit. Fiecare investiție a fost chibzuită cu grijă, pentru ca să se acopere propriile ei resurse viitoare ; fiecare ajutor a fost cumpănit, pentru ca remunerarea lui să fie potrivită scopului.

N-au lipsit, firește, reticențe și zgîrcenii. Mîini pe jumătate deschise s-au închis. Nu o dată, Ministerul a trebuit să constate că pînza țesută cu trudă peste zi se destrămase peste noapte, de o Penelopă nevăzută.

Victoria a venit totuși, într-o zi, aproape în cea din urmă, cu *Decretul-Lege de expropriere urbană*, destinat nu numai să devie punctul de plecare mult așteptat al unei reforme sociale de așezare a cadrelor națiunii ; dar să devină și pivotul care să asigure, prin lichidare, mobilizarea în interesul națiunii a averilor ovreiești. L-am văzut, atunci, pe ministrul de Finanțe dînd pentru întîia oară semnul de repaos.

Note

Apărut în *Statul Românesc*, an XII, nr. 352-355, 31 martie 1941, pp. 9-11. Semnătura : Mircea Vulcănescu. La sfîrșitul textului : semnătura autografă.

¹ Cînd a apărut textul, Mircea Vulcănescu era de două luni subsecretar de stat la ministerul de Finanțe, membru al guvernului condus de Ion Antonescu.

El a primit a fi ministru adjunct « din ordin ».

² Generalul Nicolae Stoicescu a fost ministru al Finanțelor între 27 ianuarie 1941 și 24 septembrie 1942, după care a revenit în cadrul ar-

matei. (Vezi în această culegere « Cuvînt de despărțire pentru generalul Stoenescu ».) I-a urmat Alexandru Neagu.

¹ Nicolae Stoenescu era ministru al Finanțelor din ziua de 27 ianuarie 1941.

După executarea bugetului pe anul financiar 1941-1942, el a rostit o cuvîntare, al cărei text s-a tipărit. Vezi *Cuvînt de mulțumire adresat de domnul ministru al Finanțelor, general N. Stoenescu, funcționarilor superiori din Ministerul Finanțelor, cu ocazia încheierii anului financiar 1941-1942*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1942 (referire specială la Mircea Vulcănescu la p. 9). Cuvîntul a fost rostit la 1 aprilie 1942, cu începere de la ora 19.45.

⁴ Între egali (lat.).

⁵ La 3 mai 1929, Mircea Vulcănescu a fost încadrat ca referent la Oficiul de studii (recent înființat) al ministerului de Finanțe; a fost mutat la Direcția Vămirilor (1935), la Direcția Datoriei Publice (1937), la Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare și apoi la Casa Autonomă a Fondului Apărării Naționale (unde l-a cunoscut personal Ion Antonescu).

⁶ Mihail Vulcănescu (1854, Pielești, județul Dolj-16 decembrie 1937, București) a lucrat ca inspector financiar la Regia Monopoliurilor Statului. În anii '20 era membru în consiliul de administrație. S-a pensionat în 1914. În 1920 era directorul Societății Petroșani; a fost membru fondator (1883) al Societății Generale a Funcționarilor Publici.

⁷ Vezi Nic. Sc. Stoenescu — *Divizia în luptă*, vol. I, și ediția a doua (1933). Pe atunci autorul era locotenent-colonel.

⁸ Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare.

Cuvînt de despărțire pentru generalul Stoenescu

Domnule Ministru,

În clipele acestea ale despărțirii, în care sunt menite să cadă între noi cuvintele de « rămas bun ! », nu vă vorbește subsecretarul de stat, colaboratorul d-voastră tehnic, ci fostul referent al Oficiului de Studii, fostul director al Vămile și fostul director al Datoriei Publice, fiul și nepotul unor funcționari ai acestui minister¹.

Fiindcă, de cînd mareșalul Antonescu v-a chemat, la începutul anului 1941, în fruntea noastră, aceasta am căutat să fiu pe lîngă Domnia-Voastră : nu numai colaboratorul d-voastră tehnic, ci și expresia conștiinței vii a acestui minister.

În numele tradiției pe care o reprezintă aci și a colegilor care mă ascultă, îmi îngădui să vă vorbesc acum și să vă spun cuvîntul nostru de despărțire.

Venind în fruntea acestui minister, ne-ați cerut, domnule ministru, puterea noastră de gîndire, de muncă și de devotament și vă mulțumim că l-ați primit și l-ați folosit așa cum ați făcut-o !

Sub ministeriatul Domniei-Voastre, fiecare din noi a fost puternic solicitat să dea ceea ce avea mai bun dintr-însul pentru progresul instituției sau direcției pe care a condus-o. Și fiecare, în cadrul său, își dă seama că efortul făcut sub conducerea d-voastră a rodit !

Și aceasta este – cred – mai presus de toate mulțumirea bărbătească a celui care este căpetenie : să lege rod !

Evoc momentele în care ați venit în acest minister, în acel tragic sfârșit de ianuarie 1941, în care se părea că neamul nostru atinsese treapta cea mai de jos a ființei sale, în care frații se luptau sub ochii streinilor, în casă².

Evoc perioada de îndoieli, în care vă întrebați în ce măsură a rezistat aparatul fiscal zdruncinării prin care trecuse. Vă văd chibzuind și vindecînd, mai mult decît pedepsind.

Evoc perioada de lucru intens pentru înjghebarea – abia venit – a unui buget, conceput cu clara vedere a perspectivei războiului care se apropia și cu prudența trebuitoare, spre a nu vă surprinde neprevăzutul.

Îmi amintesc de momentele în care alinierea cifrelor efortului financiar necesar acoperirii nevoilor, exprimat în sute de miliarde (exact : 150), ne prilejuiau ceasuri de nesomn și de neliniști, față de bugetul de 44 de miliarde pe care îl executam ; ori de perioada în care experții străini se întrebau dacă – cu toată importanța efortului fiscal făcut – creditul va fi în măsură să-l susție ?

Evoc apoi perioada de frământări, în care greutatea sarcinii și tensiunea vieții economice păreau că vor pune în discuție tot edificiul laborios al echilibrului financiar abia înfăptuit în gînd.

Și apoi perioada de reorganizări și înfăptuiri, în care, cu o mîină sigură, ați atacat, cu curaj și cu metodă, toate problemele regimului impozitelor, organizării finanțelor publice, a creditului etc., anticipînd chiar asupra unor căi și forme

a căror ducere la îndeplinire o vor face, desigur, împrejurările normale.

Evoc perioada în care, pe lângă pregătirea efortului militar propriu, s-au pus neamului nostru probleme financiare încă nemăiîntîlnite : finanțarea întreținerii armatei aliate pe teritoriul României, ori finanțarea armatei proprii care luptă departe peste granițele țării ; o monedă care se revaloriza în streinătate, în vreme ce prețurile creșteau mereu în interior ; o emisiune monetară în creștere, cu toate că statul nu recurgea la emisiuni pentru nevoile lui proprii decît în foarte restrînsă măsură.

Și nu mă pot opri să nu compar cu situația pe care o lăsați astăzi : un excedent al veniturilor bugetare de treizeci de miliarde, distribuit recent pentru nevoile apărării naționale ; un împrumut intern reușit, de douăzeci de miliarde, și unul extern, de aproape 60 de miliarde ; echilibrul financiar asigurat, fără efort sensibil pentru Banca Națională.

Și toate acestea, fără ca fiscalitatea să atingă nici pe departe nivelul zdrobitor atins în țările streine, sprijinind adică viața economică să se ridice, cu toate împrejurările potrivnice !

Văd, în toate împrejurările acestea, gîndirea Dumneavoastră limpede, încercînd să deslușească linia de urmat, cu o largă prevedere, cu respectul înfricoșat al interesului public așezat deasupra oricăror considerente și cu o neînfrîntă tenacitate !

Vă văd pe Domnia-Voastră, nespecialist, tranșînd cu pricepere de om de stat controversate de ordin tehnic, în perspectiva imperativelor politice ale vremii.

Vă văd mai ales sărînd — din acest loc de unde toate se fac și se desfac — și ajutînd, în orice împrejurare, situația fraților asupriți de peste hotarele țării, din toate părțile zării, închinată [... ³] greutăților de azi, cu nădejdea viziunii neamului românesc de poimîine !

Ceea ce ați realizat în domeniul financiar a fost caracterizat nu de mult, în scris, de Mareșalul conducător prin cuvintele : « ține de miracol ».

Venit în vremi de furtună, ca ostaș, plecați, domnule ministru, într-un moment în care se consideră probabil că finanțele țării nu mai sunt în pericol, de vreme ce se crede că pot fi puse sub comandamentul altor interese, tot ale statului, desigur, dar privind alte aspecte ale efortului economic.

Se întrerupe, prin aceasta, perioada începută în 1935, care, în istoria finanțelor publice românești, s-ar putea numi perioada dictaturii Finanțelor asupra vieții economice, în timpul căreia creierul gânditor al întregii economii a fost al acelora care-i purtau sîngele și inima !

Vă revine meritul de a fi adus aceste finanțe pînă aci și de a fi plecat apărînd acest principiu.

Sunt fericit, împreună cu colegii mei, a fi fost colaboratorii Dumneavoastră în această perioadă.

Vă duceți, domnule ministru, de acum, să continuați lupta neamului nostru mai departe, cu armele pe care le-ați făurit aci, într-o misiune pentru care v-ați pregătît o viață întreagă.

Gîndul nostru, al tuturilor — și poate și trupul unora dintre noi — vă vor însoți cu emoție și cu sfială.

Și vă asigur că vom păstra ministeriatului Domniei-Voastră, scurt, amintirea unui ministeriat mare, pe care vom ști să-l așezăm între acele trei, patru de care ne vom aduce aminte totdeauna, și că-i vom urma pilda și îndemnurile, așa cum le păstrăm și le urmăm pe ale tuturilor acelora care ne-au condus și care, dincolo de îndeletnicirea aspră a meseriei, au știut să aprindă în sufletele noastre o flacără de entuziasm și de comuniune sufletească. Și nu dorim urmașului Dumneavoastră⁴ mai mult decît să realizeze tot atît cît ați înfăptuit Domnia-Voastră !

Să trăiți, domnule ministru, și Dumnezeu să vă călăuzească pașii în viitor !

Note

Cuvîntare rostită în 26 septembrie 1942, cu prilejul depunerii delegării ca ministru al Finanțelor a lui Nicolae Stoenescu.

Text inedit. În arhiva Mircea Vulcănescu se află: un text dactilografiat (5 pagini), cu modificări autografe (A); o copie (pe foiță, 5 pagini) fără modificări (B); 19 fișe scrise cu creion negru (A). Transcrierea s-a făcut după forma dactilografiată.

Nicolae Sc. Stoenescu (27 februarie 1890, Craiova-1959) – profesor, general (în 1925 era maior; în 1928, locotenent-colonel; în 1934, colonel), ministru al Finanțelor (27 octombrie 1941-25 septembrie 1942). În octombrie 1946 a fost condamnat la 10 ani muncă silnică.

Iată lista lucrărilor publicate de Nicolae Stoenescu: *Curs de tactica artileriei...*, vol. I-II, București, 1929-1930; *Bătălia de la Mărășești*, București, 1930; *Divizia în luptă*, vol. I-II, București, 1932, 1934 (vol. I, ediția a doua, 1933); *Foch, Maréchal de France*, précédé d'une lettre de Général de division Debeney, Bucarest, 1933; *Acoperirea. Principii. Procedee. Aplicațiuni*, București, 1935; *Vorwart zum Bericht über den Staatsschaushaltsplan für das Finanzjahr 1941-1942*, Bukarest, 1941; *Cuvînt de mulțumire adresat de Domnul Ministru al Finanțelor, general N. Stoenescu, funcționarilor superiori din Ministerul Finanțelor, cu ocazia încheierii anului financiar 1941-1942*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1942; *Artileria automobilă*, Pitești, 1943 (extras din *Revista artileriei. Centenarul Artileriei*, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1943); *Pentru ce luptăm?*, București, [1944]; *Tactica artileriei. Principii și procedee*, vol. II, 3; *Artileria în luptă. Generalități asupra întrebuințării artileriei în luptă. Artileria în ofensivă*, București, 1925 (în colaborare cu Gr. Protopopescu); *Carteia ostășului. Învățăminte pentru toate armele*, ediția a treia, București, 1927 (pe copertă: 1928) (în colaborare cu Alex. Pastia); *Înaintările în armată*, ediția a doua revăzută, în colaborare cu Al. Averescu și Ioan Lucâl, București, 1934.

Colaborează la volumul colectiv *Omagiu lui C. Kirilescu* (1937), precum și la publicațiile *Revista Fundațiilor Regale*, *Revista Artileriei*, *Radio București* ș. a.

¹ Mircea Vulcănescu reiterează funcții pe care le-a avut între 1929 și 1940 în cadrul ministerului de Finanțe.

² Referire la ceea ce s-a numit « rebeliunea legionară » din zilele de 21-23 ianuarie 1941.

³ Cuvînt lipsă în textul dactilografiat.

⁴ Din 27 septembrie 1942, ministru al Finanțelor este Alexandru Neagu, bun prieten al lui Mircea Vulcănescu.

Alexandru Grigore Neagu (8 mai 1903, București-22 august 1991, Geneva) — economist român, funcționar superior în ministerul Finanțelor.

Își începe studiile la Liceul « Gheorghe Lazăr » din Capitală și, în anii primului război mondial, stabilit, împreună cu tatăl său, la Paris, le încheie în 1919 la Liceul « Stanislas ». Urmează Facultatea de Drept și cea de Științe Politice din capitala Franței. Își susține doctoratul la Facultatea de Drept din București, cu lucrarea *Finanțarea marilor industrii în străinătate și în România* (Tipografiile Române Unite, București, 1928).

Ca profesionist, Neagu a lucrat la Banca Națională a României, a fost secretar general al ministerului de Finanțe (de la 1 februarie 1935), cenzor la C.E.C. și ministru al Finanțelor (25 septembrie 1942-31 martie 1944, plecat prin demisie), în guvernul condus de Ion Antonescu, apoi administrator la Banca Națională.

După august 1944, Neagu este arestat și apoi eliberat. Ulterior este judecat în lipsă și condamnat la 8 ani temniță grea. Se ascunde pînă în decembrie 1956, cînd este arestat, judecat și condamnat la 15 ani închisoare. Este eliberat în iulie 1964, odată cu ceilalți deținuți politici din România. La scurt timp este încadrat documentarist la Biblioteca Academiei R.S.R. și apoi la Institutul Economic și Agricol.

În 1981 cere azil politic în Elveția și se stabilește la Geneva. Lucrează la Muzeul Etnografic din capitala diplomației europene (cercetează corespondența lui C. Brăiloiu ș. a.).

Cărți publicate: *Contribution à l'étude de la faute subjective dans la responsabilité civile. Étude sur la responsabilité des aliènes et de leurs gardiens*, préface de Monsieur R. Demogue, Librairie de jurisprudence ancienne et moderne L. Chaury et L. Quinsor, Paris, 1927; *Fiscalitatea și economia privată*, [București, 1931]; *Impozitele de consumațiune în România. Economia regiilor și randamentul taxelor*, București, 1931; *Fiscalitatea și intervenționismul*, conferință susținută sub auspiciile Grupului Individualist, martie 1933, București, 1933; *Finanțele economiei rusești*, București, [f. a.]; *Legea asanării datoriei agricole [...]*, București, Editura Vremea, [1932] (în colaborare cu I. Vasilescu-Valjean, Mircea Durma și August Filip);

Noua lege a asanării datorilor agricole [...], [București, 1932] (în colaborare cu Mircea Durma).

Colaborează la publicațiile *Analele economice și statistice*, *Excelsior*, *Fapta*, *Analele Băncilor* (unde este în comitetul de direcție), *Tribuna financiară*, *Revista fiscală și financiară*, *Industria și Comerț* ș. a. Despre el au scris, printre alții, Ilariu Dobridor, Axente Sever Popovici etc.

În 1995 i se tipărește cartea *De-a lungul zilelor mele*, cuprinzînd poezii ș. a. (Ed. Ramida, București).

Problemele economiei românești după al doilea război mondial

Amintirii tatălui meu

MIHAIL VULCĂNESCU,

care aproape un veac a fost martorul prefăcărilor care au dus la perspectivele de care e vorba în cartea de față—și, fără de care, n-ar fi fost aci vorba de ele

Profesorului DIMITRIE GUSTI

și amintirii profesorilor

NAE IONESCU și VIRGIL MADGEARU,

omagiul unui ucenic pe care l-au învățat să deslușească adevărul din înfățișările lui parțiale și părelnice

TOVARĂȘILOR MEI DE GENERAȚIE,

împreună cu care am adunat pietrele acestei clădiri și împreună cu care am visat la forma ei

Introducere

Lucrarea de față constituie teza de doctorat, întârziată cu cincisprezece ani, a celui care o semnează.

Primul său proiect de teză, consacrat relațiilor dintre economia românească și capitalul strein, pentru care sem-

natarul acestor rînduri adunase un bogat material economic, privitor la perioada anterioară stabilizării, a rămas în cartoanele sale.

Înfăptuirea « stabilizării » în februarie 1929, apoi apariția crizei generale economice, restricțiile economice care i-au urmat și pregătirea treptată a războiului început zece ani mai târziu, aveau să scoată din actualitate subiectul pentru care autorul lucrase patru ani ; iar numirea lui ca referent la Oficiul de Studii al Ministerului de Finanțe, la 3 mai 1929, în momentul în care se pregătea să plece în streinătate spre a și-o susține, și cariera pe care a dezvoltat-o ulterior, în acest minister, ca director al Vămilelor în 1935, al Datoriei Publice în 1937 și apoi ca subsecretar de stat, preocupat de îndrumarea tehnică a politicii financiare de război a României în perioada 1941-1944 — precum și obligațiile profesionale asumate ca asistent de etică și sociologie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București pînă în 1941¹ și cursurile de statistică morală și economie politică făcute la Institutul de Statistică și la Școala Superioară de Asistență Socială pînă în 1935 atrăgîndu-i în perspectiva altor probleme, sau în altă perspectivă a celor vechi — l-au împiedicat să-și pună la punct vechea lucrare, așa cum ar fi dorit.

În măsura în care înfățișarea exterioară a unei vieți, ca și obligațiunea lăuntrică asumată față de tatăl meu, pe care nu mi-am putut-o îndeplini, fiind el în viață², îmi impun totuși, la răsîntia celui de al 40-lea an al existenței mele, să-mi îndeplinesc datoria ce mi-am luat și să-mi trec teza.

Avînd de ales, ca subiect, între înfățișarea unui sector al istoriei financiare a trecutului nostru apropiat (*Economia românească în perioada celui de al doilea război mondial*) — pentru care am adunat, treptat, materialul, pe măsură ce se desfășura activitatea mea profesională — și înfățișarea perspectiveilor ce se deschid economiei românești în viitorul ce vine, am

socotit mai de folos să mă ocup mai întâi de al doilea subiect și numai pe urmă de primul³.

Răfuiala cu tine însuși, cu privire la trecut, poate să-ntîrzie; îndepărtarea de eveniment nu poate decît să dea lucrărilor perspectivă spre trecut.

Cu totul alta e însă problema perspectivelor viitorului.

Problemele care se pun au un caracter atît de arzător și clanul cu care se cer rezolvate izvorăște din adîncurile unei societăți atît de adînc încercate și în atît de mare prefacere, încît, pentru neîntîrzierea acestei lucrări, stă în primul rînd un motiv de ordin etic.

Înfățișarea problemelor economiei românești a fost făcută, pînă în ultimul an al vieții sale, de neuitatul dascăl și îndrumător al tineretului economic din generațiunea mea, profesorul Virgil Madgearu⁴.

La cartea lui⁵, umedă încă, în clipa trecerii lui întru cele vecinice, a rămas neîntregită perioada marii încercări la care nu a mai fost de față.

Lucrarea de față depășește, fără-ndoială, ca perspectivă, pe aceea obișnuită unei teze de doctorat, lucrare destinată aprofundării unui subiect precis: scotocit în amănunțime.

Am conștiința foarte clară, sub acest raport, că oricare din subtitlurile acestei lucrări ar fi putut constitui un subiect de teză de-sine-stătător.

Dacă îndrăznesc totuși să mă înfățișez cu această lucrare, în perspectivele ei, este, în primul rînd — deși lucrul poate să pară paradoxal —, tocmai pentru că nu mai sunt tînăr. Cartea de față reprezintă rezultatul a 15 ani de observațiuni, de confruntări și de reflecții ale cuiva care a fost așezat într-un post de observație din care i-a fost îngăduit să vadă aspectul integral al multor lucruri care, de obicei, se văd numai dintr-o parte; care — pe deasupra — a fost înlesnit⁶ cu o suficientă curiozitate, și istorică, și doctrinală, așa încît s-a trudit să se

lumineze totdeauna cu tot ceea ce din literatura economică respectivă i-ar fi putut folosi la lămurirea lui proprie. De aceea, fiecare capitol al acestei cărți se trudește să înfățișeze esența lucrurilor vrednice de reținut în acea materie și numai ea. Că a reușit, sau nu, e altă problemă, pe care cetitorul singur va putea s-o judece.

S-au scris însă atâtea volume mari pentru a se înfățișa nimicuri, încât, chiar nereușită, o încercare, chiar sumară, de a pune în lumină numai perspective esențiale ale lucrurilor, merită să-și afle o exprimare în publicistica economică actuală.

Autorul acestor rânduri a trăit, în cursul celor aproape 16 ani de viață publică, opt schimburi de regimuri politice — fapt care-i îngăduie să discearnă, cu destulă obiectivitate, ceea ce în viața economică reprezintă realitate și ce reprezintă « iluzie și părere ». Fără a condamna aceste aspecte doctrinale, convins cum este că felul în care ne reprezentăm lucrurile își are și el o parte de contribuție în așa-numitul determinism istoric, își propune totuși să le înfățișeze în legăturile lor cu faptele care și pe care le determină.

Al doilea temei pentru care obiectul studiului meu se înfățișează atât de vast este înclinarea sociologică a autorului. Apartenența autorului la școala sociologică de la București, a profesorului Gusti, căruia-i datorește formația lui metodologică, l-a făcut să se obișnuiască să considere ca subiect al economiei românești o unitate socială determinată, considerată în întregul ei.

Această apartenență l-a făcut, de asemeni, să considere că nici un fenomen social particular, fie el de ordin economic, ca și de oricare altul, nu-și poate afla înțelegere decât prin considerarea tuturilor condițiilor semnificative care-l încadrează și cu care se află corelat în realitatea vie a vieții sociale.

Ca atare, la orice capitol s-ar fi oprit cercetarea lui, ea i-ar fi impus considerarea tuturilor celorlalte fețe ale problemei.

Al treilea motiv care l-a îndemnat să nu se dea înapoi vine din faptul că lucrarea arătată a lui V. Madgearu pune baze serioase pentru o încercare de sinteză economică a problemelor României de mâine. Inventarul lucrurilor e făcut. Sunt numai de verificat perspective.

În sfârșit, al patrulea motiv care l-a încurajat să nu se teamă de extinderea subiectului a fost aprecierea deosebită de care s-a bucurat în streinătate încercarea croită pe aceleași dimensiuni a d-lui N. Rășmeriță asupra evoluției economiei românești⁷.

Este adevărat că sorții de dezvoltare a perspectivelor înfățișate în această carte sunt susceptibili să evolueze într-un sens sau într-altul, în raport cu tendințele de dezvoltare ale unor opoziții de concepții și interese care nu s-au terminat odată cu acest război.

Aceasta nu însemnează însă că efortul nostru trebuie socotit apriori ca inutil. Este într-adevăr pentru noi, românii, de un suficient interes, o punere la îndemână, *din punct de vedere românesc*, a problemelor și perspectivelor care se-nfruntă desigur și pe alte meleaguri, cu particularitățile pe care le au aceste perspective pentru mediul românesc.

Cum e și de așteptat, lucrarea de față nu este, decît pentru partea de înfățișare, o lucrare originală.

În realitate, ea încearcă să oglindească și să orienteze asupra unor probleme pe care le-a gîndit și le-a frămîntat o întreagă generație intelectuală de economiști, astăzi între două vîrste, care — îndrumați de generația premergătorilor lor: profesorii Madgearu, V. Bădulescu, Zane, V. Slăvescu, I. Răducanu, G. Tașcă, G. Leon, M. Manoilescu și alții — au adunat, în perioada dintre cele două războaie, la oficiile de studii ale ministerelor economice, la institutele de Statistică și de Conjunctură și la asociațiile de cercetări economice și sociale, materialul pe temeiul căruia sunt întocmite cercetările de față.

Originalitatea acestei generații de economiști a stat mai ales în aceea că – sub influența altui dascăl –, în loc să reproducă, adaptând, cele ce se gîndesc asupra unor probleme similare, fără a ignora nimic din ce s-a gîndit asupra chestiunilor, au preferat să se refere direct la materialul pe care li se cerea să-l interpreteze.

Și, această lucrare ar vrea să se înfățișeze nu numai ca un omagiu al unuia dintre dîșii, dar și ca oglindă de ansamblu a rezultatelor cercetării.

Note

Introducere la teza de doctorat, la care Mircea Vulcănescu revine după august 1944.

În toamna lui 1925, Mircea Vulcănescu pleacă la Paris pentru studii de specializare și pregătirea doctoratului. Intenționează să susțină un doctorat în Drept, specialitatea economică, și un altul în Sociologie la Sorbona. Se înscrie la Facultatea de Litere. Mai apoi, începe să pregătească nemijlocit lucrarea *Încercare asupra profesiunilor intelectuale*, cu C. Bouglé și Paul Fauconnet.

În 1927, la Facultatea de Drept din Paris (unde se înscrișese în 1926), obține diploma de studii superioare de doctorat în științe economice și politice (necesară susținerii tezei de doctorat).

Nu reușește să elaboreze teza – pentru pregătirea căreia au rămas în arhiva personală nenumărate însemnări și redactări –, iar în vara lui 1928 se întoarce în țară. De-acum intră din plin în activitatea profesională – asistent universitar de sociologie și etică, profesor de economie politică și de drept, referent la Oficiul de studii al ministerului de Finanțe, funcții importante în structura ministerului de Finanțe, pînă la aceea de subsecretar de stat – și în cea spiritual-filosofică, culturală. Își amîină, prin urmare, pregătirea tezei de doctorat pentru un moment favorabil unor astfel de preocupări. Acest moment vine în toamna lui 1944, cînd trece la schițarea și elaborarea ei. În decurs de doi ani a reușit să redacteze doar un proiect de plan detaliat și introducerea.

Iată, în continuare, acest proiect de plan :

**« Problemele economiei românești
după al doilea război mondial
Proiect de plan dezvoltat**

Introducere

Factorii determinanți

- 1 Poziția economiei românești în cadrul economiei mondiale
- 2 Dinamica populației românești și perspectivele dezvoltării economice
- 3 Discuțiile doctrinale și realitățile sociale românești

Problemele de producție

A Agricultură

- 1 Insuficiența agriculturii cerealiere extensive în raport cu densitatea populației românești
- 2 Perspectivele mecanizării în agricultura românească
- 3 Viitorul gospodăriei țărănești
- 4 Agricultură cerealiară sau gospodărie cu vite de rentă ?
- 5 Perspectivele marii proprietăți agricole : dispariție sau integrare
- 6 Socializarea agriculturii și dezvoltarea funcțiunilor sătești în viața economică
- 7 O nouă expropriere ar ajunge ?

B Industria

I Problema izvoarelor de energie

- 1 Perspectivele industriei petrolifere : agonia petrolului românesc
- 2 Perspectivele dezvoltării industriei carbonifere în România
- 3 Perspectivele dezvoltării extracției gazelor naturale
- 4 Viitorul utilizării căderilor de apă în România

II Problemele industriei grele

- 1 Perspectivele industriei mineritului
- 2 Perspectivele industriei metalurgice
- 3 Perspectivele industriei construcțiilor

III Problemele industriei de transformare

- 1 Perspectivele industriei agricole

Problemele economiei românești...

- a) Perspectivele industriei alimentare
- b) Perspectivele industriei textile
- c) Perspectivele industriei pielăriei

2 Perspectivele industriei chimice

- a) Perspectivele industriei chimice-farmaceutice
- b) Perspectivele industriei sticlei
- c) Perspectivele industriei ceramice

Problemele circulației

I Probleme de circulație materială a bunurilor

A Politica comunicațiilor naturale

- 1 Perspectivele dezvoltării căilor ferate
- 2 Perspectivele politicii drumurilor
- 3 Perspectiva dezvoltării comunicațiilor aeriene

B Politica comunicațiilor intelectuale

- 1 Perspectivele dezvoltării telecomunicațiilor
- 2 Perspectiva dezvoltării industriei presii și tiparului

II Probleme de circulație juridică

A Organizarea comerțului interior

- 1 Funcțiunile comerțului liber și organizarea lor : utilitatea și limitele concurenței
- 2 Situația și dezvoltarea comerțului de reprezentanță
- 3 Rolul cooperăției în comercializarea produselor agricole
- 4 Oficiile economice

B Perspectivele schimburilor internaționale

- 1 Perspectivele de valorificare a materiilor prime indigene
- 2 Perspectiva concurenței mărfurilor străine
- 3 Libertate sau control al comerțului exterior ?

Probleme de consumație

1 Nivelul de viață în România

- Hrană : ameliorarea hranei țaranului
- Locuința : problema urbanizării satelor și a orașelor
- Sănătatea și igiena muncii
- Amenajarea interiorului și îmbrăcămintea : industrie casnică și industrie de fabrică
- Instrucția și cultura : cultura orășenească și cultura sătească

Distrațiile și folosirea timpului liber
Munca lăturalnică în gospodăria țărănească
Industria distracțiilor

- 2 Posibilitatea dezvoltării nivelului de viață
- 3 Situația venitului național și perspectivele lui de dezvoltare
- 4 Problema sporirii consumului propriu în gospodăria țărănească

Probleme de repartitie

A Probleme de repartitie directă

- 1 Schimbarea bazelor repartiției ori dezvoltarea producției ?
- 2 Problema limitării beneficiilor și stimularea activității economice în țările fără capital
- 3 Salarii mari sau mici ?
- 4 Sarcinile sociale ale întreprinderilor
- 5 Impozite pe venit sau taxarea consumației
- 6 Organizarea asistenței sociale în mediul orășenesc și [cel] țărănesc

B Probleme de repartitie indirectă

I Problema financiară

- 1 Ipotecele războiului : problema lichidării datoriei publice interne și externe : politică de plată sau politică de concesiune ?
- 2 Finanțarea planului economic
- 3 Dimensiunile unui buget echilibrat și perspectiva formării capitalurilor indigene
- 4 Colaborarea capitalului strein : plan economic și politică de concesiuni
- 5 Poziția monetară a leului și sarcina lichidării trecutului război
- 6 Reforma monetară
- 7 Nivelul restabilizării monetare și factorii interni și externi care-l determină :
Paritatea puterilor de cumpărare internă și externă
Perspectivele inflației interne
- 8 Funcțiunile Institutului de Emisiune față de economia planificată

II Problema creditului

Organizație liberală sau planificată a creditului : bunul concesionat și creditul specializat

Participația privată la Institutul de Emisiune : limitele atribuțiilor ei

Probleme de politică generală economică

I Sisteme economice în luptă

- 1 Planificare sau libertate economică ? (Liberalism sau economie dirijată)
- 2 Limitele de variație ale spiritului gospodăresc : funcționar ori întreprinzător ?
- 3 Limitarea influenței capitalului
- 4 Limitarea influenței birocrăției
- 5 Stabilitatea planului și instabilitatea guvernării ?
- 6 Bunăstare sau eficiență ?
- 7 Valori excepționale sau medie satisfăcătoare ?
- 8 Autarhie sau independență ?
- 9 Acumulare individuală sau acumulare colectivă ?
- 10 Problema socializării mijloacelor de producție și productivitatea

II Probleme concrete

Perspectivă muncii indigene
Libertate și protecție economică
Capital și putere de comandament
Reprezentare politică și reprezentare profesională
Politica de lucrări publice
Politica de comenzi a colectivităților publice
Naționalizarea industriei grele

III Probleme chei

Spor de producție sau schimbarea bazelor distribuției ?

Idealuri :

Îmbunătățirea nivelului de viață

Sporirea masei salarilor

Înfrînerea traiului : scăderea costului de producție

Ameliorarea calității produselor : perfecționarea execuției și sporul de calitate al muncii

« Spre un nou medievalism economic »

Probleme: Cum se poate scădea prețul de cost, sporindu-se totuși masa salariilor, într-un ansamblu de condiții determinate

Cheia soluțiilor ideale

- 1 Ameliorarea calității subiectului economic și selecție profesională
- 2 Înzestrarea economică și utilajul național
- 3 Organizarea optimă a muncii și a raporturilor de producție

Factorii de modificare

Factorul cerere

- 1 Dezvoltarea debușeului intern
- 2 Dezvoltarea debușeelor exterioare

Imperativul: sporirea rezultatului muncii producătorului

Factorul ofertă

Organizarea și înzestrarea producției, circulației și distribuției

Imperativul: scăderea costului de producție ».

¹ Mircea Vulcănescu a fost asistent de sociologie și etică în cadrul Catedrei de etică, sociologie și politică din București, condusă de D. Gusti, în toamna anului 1929. Va fi asistent pînă în toamna lui 1944.

Autorul menționează anul 1941, întrucît, după numirea sa ca subsecretar de stat al ministerului de Finanțe, de la 1 februarie 1941, rămîne asistent onorific. Continuă să țină seminariile de etică și chiar să prezinte prelegeri. De exemplu, în anul universitar 1942-1943, discută la seminar « Tehnica muncii intelectuale », iar în anul universitar 1943-1944, « Etica lui Kant ».

² Mihail Vulcănescu a murit în 16 decembrie 1937.

³ Nu a realizat studiul *Economia românească în perioada celui de-al doilea război mondial*. (Doi ani mai tîrziu, la 30 august 1946, va fi arestat și va muri în închisoare în 1952.)

⁴ Despre Virgil Madgearu, Vulcănescu a scris patru texte (dintre care trei au fost publicate pe-atunci). Ele vor fi incluse într-o altă culegere cu scrieri economice ale lui Mircea Vulcănescu.

⁵ Vezi Virgil N. Madgearu – *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1940, VII+404 p.

⁶ În manuscris: « înlocuint ».

⁷ Vezi N. Răsmăriță – *Essai d'économie roumaine moderne, 1831-1931*, R. Pichon et R. Durand-Auzias, Paris, 1932, VIII+411 p.

Indice de nume

A

A. B. 269
 Acterian, Haig 26, 117
 Aftalion, Albert 22, 23, 53, 55,
 130, 182, 199, 204, 229
 Agripa, Menenius 116
 Antonescu, Ion 15, 38, 39, 174,
 377, 380, 383, 384, 385, 388, 390
 Antonescu, Victor 246
 Arabolu 263
 Aristotel 77, 119, 154
 Ashley 77
 Augustin, Aureliu 348
 Aurelian, P.S. 127
 Averescu, Alex. 389
 Azanorian 246

B

Bacon, Francis 72, 119, 120
 Bădulescu, Victor 31, 396
 Bagdasar, Nicolae 120
 Balinca, Zaharia 14, 41
 Ballan, Eugen 258, 260
 Basarabeanu, Grigore A. 374
 Beck, colonel 338
 Bejan 246
 Berberian 246
 Berdiaev, N.A. 22, 50, 119, 348
 Bergson, Henri 71
 Bodin, Jean 78
 Botta 9
 Bouglé, Célestin 397
 Brăiloiu, C. 390
 Brătianu, Dinu 246, 248, 249

Brătianu, Vintilă 13, 127, 131,
 245, 321
 Broșteanu, A.D. 117, 119
 Buharin, N.I. 107
 Bulgaru, Valeriu 374
 Bușilă, C. 30, 140

C

Cagliostro, Alessandro conte di 120
 Căncicov, Mircea 34
 Cantacuzino, Ion I. 26, 28, 29, 117
 Caragiale, I.L. 268
 Carandino, Nicolae 269
 Carnegie 84, 120
 Carol al II-lea 34
 Carol I 241, 278, 341
 Cassel 53
 Cazan, Gh. Al. 43
 Celestin, Arenna 374
 Cernica, Viorel 43
 Chiang-Sue-Liang 338
 Ciajanov 97
 Cioculescu, Șerban 26, 117, 119
 Cioran, Emil 9
 Cioriceanu, George D. 140
 Codrescu, Florin 140
 Columb, Cristofor 120
 Comarnescu, Petru 25, 26, 29,
 108, 117, 121
 Comte, Auguste 71
 Condrea, Sergiu 21
 Constandiniu 260
 Constantinescu, Tancred 246
 Cor. 269

Corteanu, Andrei 374
 Costin-Deleanu, Eugenia
 (vezi Axente, Jenica) 21
 Costin-Deleanu, Paul
 (pseudonim Semnos) 30, 131
 Costinescu 248
 Cressin, Roman 189
 Cretzeanu, Al. 35
 Crișan, Maria 17
 Cristea, Miron 20
 Cuénot, Lucien 349
 Cunow, Heinrich 80

D

Debency, general 389
 Demetrescu, Eugen 122, 131
 Demogue, R. 390
 Descartes, René 71, 119, 375
 Deschamps, A. 77
 Diaconu, Marin 10, 17, 42, 44,
 118, 275, 374
 Diehl, Karl 48, 111
 Djuvara, Mircea 257
 Dobridor, Ilariu 391
 Dostoievski, F.M. 110
 Dragomir, Alexandrina 43
 Duca, I.G. 20
 Dumitrescu, Gr. 248
 Dumitrescu-Chiojdeni, N. 35
 Dur, Ion 43
 Durma, Mircea 26, 118, 390, 391

E

Eickert 48
 Economu, M. 32, 289
 Edison, Thomas Alva 84
 Eduard, rege 337, 338, 339
 Eftimia, Victor 257
 Eliade, Mircea 9, 26, 28, 29, 117
 Ene, Ernest 27
 Enescu, Constantin 9, 30, 140
 Engel 151

F

Fauconnet, Paul 397
 Fay, Ștefan J. 41
 Ferencio, Fernando di 374
 Filip, August 390
 Filipescu, Iancu 43
 Florescu, Nicolae 41
 Florian, Mircea 119
 Floru, Constantin 35
 Foch, Ferdinand 389
 Foerster, W. 347
 Ford, Henry 109, 110, 120
 Franklin, Benjamin 84
 Freytag-Loringhoven 347
 Fugger 120
 Fulton, Robert 277

G

Gafencu, Grigore 257
 Galton, Francis 150
 Geană, Gheorghita 43
 Georgescu, D.C. 176
 Georgescu-Roegen, N. 9, 10
 Gheorghiu 258
 Ghica 127
 Gide, André 76, 120
 Giurgea 189
 Gogol, N.V. 108
 Golopenția, Anton 7, 176
 Grigorescu, Mircea 117
 Groener 347
 Guicciardini 7
 Gusti, D. 7, 21, 23, 24, 36, 39,
 40, 42, 373, 395, 402

H

Heraclit din Efes 118
 Herseni, Traian 7, 36
 Hindenburg, Paul von 347
 Hitler, Adolf 337, 359
 Hoare 336

Hoover, H.C. 315
Hugenberg 313

I

Ignat, Nestor 43
Ihrig 132
Ioanîtescu, D.R. 374
Ionescu de la Brad, Ion 127
Ionescu, Constantin 20
Ionescu, Eugen 9
Ionescu, Nae 9, 20, 21, 23, 35, 39, 41, 43
Ionescu-Şişeşti, Gh. 27
Iordan, D. 179, 181, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 213, 214, 228
Iorga, Nicolae 19, 257
Iucăl, Ioan 389

J

Jevons, W.S. 53, 182
Jianu, Ionel 25, 117
Juglar, Clément 53, 182

K

Kalustian L. 269
Kalvîcar et Co (pseudonim) 269
Kant, Immanuel 71, 120, 402
Keynes, J.M. 53, 85
Kirîtescu, C. 389
Kitchin, J. 188
Klages, Ludwig 348
Kuhl, von 347

L

Laurat, Lucien 106, 330
Laval, P. 336
Law, J. 120
Lazaru, Ion M. 374
Le Bon, Gustave 257
Lemnij, Ihor 120

Lenin, V.I. 96, 337
Leon, G. 246, 396
Leon, N. 27
Leonardo da Vinci 72
Lesseps, F.M. 120
Lieblich 165
Livezeanu, Emil 32, 290, 292, 293, 294, 296, 297, 298
Loevenstein 120
Ludendorff, Erich 347
Ludovic al XIV-lea 34
Lugosianu, I. 27
Lunaciarski, A. 101

M

Madgearu, Virgil 27, 28, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 57, 127, 321, 373, 374, 394, 396, 402
Malestroit 78
Manoilescu, Mihail 10, 28, 201, 202, 211, 212, 214, 229, 396
Manoilescu-Strunga, Ion 245, 247, 248
Manoliu, Petru 28
Manuillă, Sabin 30, 38, 140, 174, 176
Marinescu, Monica 43
Maritain, Jacques 23, 50, 66, 119
Marshall, Alfred 204
Marţian-Pop, Dionisie 127
Marx, Karl 53, 80, 98, 101, 106, 121
Masaryk, T.G. 27, 43
Meltani, H.G. 35
Melissos 118
Mihăilescu, Ioan 120
Mihuţ, D. 374
Millikan 54
Mirto, Eduard 33, 268, 269, 270
Molière 121
Molloy 314
Moltke, H.K.B. von 347
Moore 53, 182, 187, 198, 226

Morand, Paul 257
Murnu, George 257
Mussolini, Benito 304, 359

N

Napoleon Bonaparte 277
Nasta 132
Neagu, Alex. 32, 37, 38, 259, 384, 390
Netta, Gheron 38
Nițescu, Voicu 27
Noica, Constantin 7, 8, 9, 28, 29, 35

P

Palissy, Bernard 120
Pană, Laura 43
Papen von 231
Papuc, Ion 43
Parmenide 118
Pastia, Alex. 389
Pauker, S. 257
Pazzi 120
Părvan, Vasile 20, 257
Pereire 120
Peretz, R. 374
Petrescu, Camil 257
Petrescu, Nicolae 119
Petrică, Petre 33, 260, 270
Pitier, A. 374
Platon 101
Pliniu cel Bătrn 121
Poghirc, Cicerone 43
Polihroniade, Mihail 26, 117
Pomenov, S. 35
Popazoff, Th. 35
Popescu, A.I. 192
Popescu D. 374
Popovici, Axente Sever 391
Potiomkin, G.A. 107
Protopopescu, Gr. 389

R

Radian, H. 120
Răducanu, Ion 374, 396
Rădulescu, Corneliu 120
Rădulescu, Mona 120
Rădulescu-Motru, C. 28, 173
Rădulescu-Pogoneanu, Anina 21, 22, 42
Rădulescu-Pogoneanu, V. 9
Răsmeriță, N. 396, 402
Rechenberg 152
Roosevelt, Franklin Delano 302, 314, 317, 318, 339
Rothschild, M.A. 120

S-Ș

Sarry, Const. N. 269
Savary 62
Savonarola 7
Schäffle 53, 182
Schacht, Hjalmar 248
Schifirnet, C. 43
Schlieffen, A. conte von 347
Schultze-Gaevernitz, G. von 48
Scraba, G.D. 278
Scriban, August 229
Sebastian, Mihail 26, 117
Seek, Hans von 347, 363, 364
Shakespeare, W. 321
Silber, Belu 21
Simiand, François 53
Simion, Eugen 44
Slăvescu, Victor 29, 246, 248, 396
Smith, Adam 79, 90, 362
Sombart, Werner 48, 53, 80, 105, 106, 120, 353
Spengler, Oswald 348
Stahl, Henri H. 7, 28, 29, 36
Staicovici, Chr. 257
Stalin, I.V. 107, 359
Stancu, Zaharia 269
Stein 347

Indice de nume

Sterian, Paul 21, 23, 30, 32, 41,
140, 179, 181, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 205, 207, 208,
209, 210, 211, 212, 213, 214, 215,
216, 218, 219, 220, 221, 223, 224,
225, 226, 227, 228, 229
Stinnes, Hugu 84
Stoescu, Nicolae 37, 378, 379,
380, 382, 383, 384, 385, 389
Strat, G. 30, 122, 123, 124, 126,
130, 131, 140, 374
Strussberg 120
Sturza, Sandu 40
Suciu, Paul Horian 374
Sun Yat Sen 121
Sutzu 127
Ștefănescu, Sabba 21

T

Țască, Gh. 374, 396
Tătărescu, Gh. 246, 248, 249
Tell, Alexandru-Christian 29
Timow 132
Trojki, Lev 107, 108
Tzigara-Samurças, Sandu 257

V

Valéry, Paul 348
Valois 106
Vartic, Mariana 119
Vasilescu-Valjean, I. 390
Vilt, Corneliu 119

Vinea, Ion 269
Voinea, Șerban 57
Voit 152
Vulcănescu, Elena Maria Viorica
(Vivi) 22, 44
Vulcănescu, Elisabeta Alexandra
(Sandra de Hillerin) 25, 40, 43
Vulcănescu, Ioana Maria Mărgărita
(Măriuca) 14, 17, 27, 40, 43, 239
Vulcănescu, Margareta Ioana
(Niculescu) 21, 24, 41
Vulcănescu, Maria (Tomescu) 18, 39
Vulcănescu, Michette 41
Vulcănescu, Mihail 18, 34, 39,
384, 402

W

Wageman 53, 182
Weber, Max 73, 120
Weygand, Maxime 347
Wilson, T.W. 314

X

Xenofan 118

Z

Zaharoff, Basile 120
Zane, Gh. 57, 122, 124, 131, 396
Zasulici, Vera 98, 121
Zeletin, Ștefan 124, 126
Zenon din Elea 118
Zernoveanu, Tudor 269

« Sînt aici studii de doctrină economică, de sociologie economică și articole despre viața economică reală, concretă a momentului interbelic. »

Marin Diaconu

« După Mircea Vulcănescu, orientarea spre „un nou medievalism economic”, adică întoarcerea la o economie în care oferta și cererea să nu mai funcționeze asincronic, provocînd crizele ciclice legate de creditare, acoperire monetară, supraproducție - cu efecte sociale previzibile -, ține de o evoluție în „serie lungă”, seculară a fenomenului economic, pe care globalizarea - presimțită încă de atunci - o amorsează. [...] Vulcănescu pare să fie adeptul unor formule de intervenționism economic de tip marxist sau keynesian, dar, în fapt, el încearcă să realizeze calea spre echilibru a procesului prin armonizarea „seriilor scurte”, sezoniere și conjuncturale, cu „seria lungă”, seculară. Soluțiile propuse de el României în situația de atunci sînt exemplare și, *mutatis mutandis*, încă valabile. »

Toma Roman

9789757841711